

1

HANDELINGEN *van het* Genootschap voor Geschiedenis te Brugge

Tijdschrift voor de studie van de geschiedenis
van Vlaanderen
jaargang 151 | 2014/2

Inhoud

JG. 151 – 2014 | 2

ARTIKELS

Honderdvijfenzeventig jaar Genootschap voor Geschiedenis te Brugge 247

André VANDEWALLE, *Honderdvijfenzeventig jaar Genootschap voor Geschiedenis te Brugge* 249

Marc BOONE, *Zin en noodzaak van lokaal historische genootschappen. Laudatio 175 jaar Genootschap voor Geschiedenis te Brugge* 257

Tom VERSCHAFFEL, *Geleerdheid, identiteit en (een beetje) genootschappelijkheid. De Société d'Emulation, 1839-1914* 269

Jan DUMOLYN, *Het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge binnen de maatschappelijke context en de rol van historische verenigingen in de 21ste eeuw* 295

Michel NUYTENS, *175 jaar Genootschap voor Geschiedenis – Verslag symposium* 311

Jan DUMOLYN & Mathys LENOIR, *De sociaal-politieke verhoudingen binnen het Brugse stadsbestuur tijdens het midden van de 14de eeuw (1329-1361)* 323

Robert BOTERBERGE, *Konvooieringsschepen voor de Spanjevaart vanuit Oostende tijdens de laatste decennia van de 17de eeuw* 377

BOEKBESPREKINGEN

Oscar GELDERBLOM, *Stedelijke competitie: Brugge, Antwerpen, Amsterdam* (Wouter Ryckbosch) 397

Hendrik CALLEWIER, *Groepsportret van wereldgeestelijken in een middeleeuwse wereldstad* (Kurt Priem) 400

Ludo VAN DAMME, *Op zoek naar materiële cultuur in Brugge en Ommeland* (Heidi Deneweth) 404

Frederik DHONDT, *De Spaanse Successieoorlog* (Randall Lesaffer) 408

Ludo SIMONS, <i>Boeken uitgeven in Vlaanderen</i> (Andries Van den Abeele)	412
Wilfried WOUTERS, <i>De Sint-Lucasscholen: van tekenklas tot kunstacademie</i> (Stefan Huygebaert)	415
Elke VAN DEN BROECKE & Lieve UYTENHOEVE, <i>Laus Deo: Rodolphe Hoornaert en zijn werk</i> (Andries Van den Abeele)	420
Lieve GEVERS, <i>Kerk in Vlaanderen tussen 1940 en 1980</i> (Michiel Nuyttens)	422
Sofie TAES, <i>Het klavecimbel van Ligeti</i> (Andries Van den Abeele)	426
LITERATUURSIGNALEMENTEN 2013-2014	429
KRONIEK	453
AUTEURS	477

Honderdvijfenzeventig jaar Genootschap voor Geschiedenis te Brugge

Zaterdag 10 mei 2014 vierde het Genootschap zijn 175-jarig bestaan in het Provinciaal Hof op de Markt in Brugge, in aanwezigheid van een ruime groep leden en sympathisanten. Het programma omvatte een symposium en een academische zitting, gevolgd door een feestelijke receptie. Op maandag 8 september volgde voor de bestuursleden een toemaatje met een ontvangst bij gouverneur Carl Decaluwé in zijn ambtswoning op de Burg.

Het **symposium** kreeg als titel “*Een historische vereniging in de branding van de tijd*” en werd geleid door voorzitter André Vandewalle.

Het thema was de betekenis van het Genootschap voor Geschiedenis in het historiografisch landschap van verleden, heden en toekomst en de maatschappelijke relevantie van het lokaal en regionaal historisch onderzoek.

Er werden drie inleidende lezingen gehouden:

Tom Verschaffel (KULeuven-Kulak), *De Société d’Emulation, 1839-1914: genootschappelijkheid, wetenschap en identiteit*;

Christophe Verbruggen (UGent), *Van Société d’Emulation tot Genootschap voor Geschiedenis, 1918-1940*;

CLXXV

Voorzijde van de uitnodiging voor het symposium en de academische zitting op 10 mei 2014

Jan Dumolyn (UGent), *Het Genootschap voor Geschiedenis in nieuw vaarwater, 1945-heden*.

Hierna volgde een *panelgesprek* over de positie van het Genootschap in het huidige erfgoedlandschap en in de toekomst. Moderator was Joanna Van der Heyden (ex-Klara) en de deelnemers waren Arnoud-Jan Bijsterveld (Tilburg University), Heidi Deneweth (VUB, Heemkunde Vlaanderen), Aleid Hemeryck (Bruggemuseum), Marc Jacobs (VUB, Faro) en Greet Verschatse (Erfgoed Kortrijk, De Leiegouw).

De **academische zitting** omvatte volgende toespraken en activiteiten:

Toespraak *Honderdvijfenzeventig jaar Genootschap* door voorzitter André Vandewalle;

Voorstelling van het *jubileumboek "Uit de korf van de Emulatie"* door adjunct-secretaris Marc Ryckaert;

Groet *namens de stad Brugge* door schepen Mieke Hoste;

Groet *namens de provincie West-Vlaanderen* door provincieraadslid Frank Vandevoorde;

Laudatio door prof. dr. Marc Boone;

Overhandiging van *een wapenbrief* aan het Genootschap door Vlaams minister Geert Bourgeois;

Muzikale opluistering door Amaryllis Dieltiens, zang, en Korneel Bernolet, klavecimbel.

Hieronder worden een aantal teksten uit dit programma gepubliceerd, weliswaar in een door de auteurs bewerkte versie en niet in de volgorde van het programma.

André Vandewalle

Honderdvijfenzeventig jaar Genootschap voor Geschiedenis te Brugge¹

Als voorzitter van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge heb ik de eer en het genoegen u te mogen verwelkomen op deze feestelijke academische zitting ter gelegenheid van de jubileumviering van ons Genootschap.

Het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge kijkt met fierheid terug op zijn memorabele geschiedenis en op de vele verwezenlijkingen die het in deze 175 jaar op zijn actief heeft kunnen schrijven. Aan de hele ontwikkeling over al die jaren is in het eerste deel van deze namiddag een wetenschappelijk symposium gewijd onder de titel “175 jaar Genootschap voor Geschiedenis te Brugge. Een historische vereniging in de branding van de tijd”. Verschillende sprekers en panelleden hebben er zich gedurende een paar uur gebogen over de betekenis van het Genootschap in het verleden, het heden en de toekomst. Daarom zal ik hier volstaan met het uitlechten van enkele hoofdpunten, die bijzonder kenmerkend zijn voor ons Genootschap en zijn geschiedenis.

Eerst iets over de stichting. Hiervoor moeten we ons verplaatsen naar de tijd van het prille België, het ontstaan en de opbouw van ons koninkrijk in de jaren 1830. In een apotheek in de Eekhoutstraat in Brugge kwam wekelijks een groepje intellectuelen uit de Brugge burgerij samen om te discussiëren over wetenschap, literatuur en geschiedenis. Na enkele jaren, in september 1838, besloten ze hun samenkomsten te formaliseren en een historisch genootschap te stichten met de naam *Société d'Emulation pour l'Histoire et les Antiquités de la Flandre Occidentale* - Franstalig dus zoals dat in de toenmalige intellectuele kringen gebruikelijk was. Zij werkten

1 Ingekorte en bewerkte tekst van de toespraak op de Academische zitting ter gelegenheid van het 175-jarig bestaan op zaterdag 10 mei 2014 in het Provinciaal Hof in Brugge.

statuten uit en lieten deze goedkeuren op 16 januari 1839, datum waarop de Société effectief aan het werk kon gaan. De doelstelling was duidelijk: het opsporen, analyseren en publiceren van oude teksten over de geschiedenis van het voormalige graafschap Vlaanderen en de toenmalige provincie West-Vlaanderen. Op 1 september van hetzelfde jaar trad de Société voor het eerst in de openbaarheid door het houden van een algemene vergadering in de grote zaal van het stadhuis. Eveneens in 1839 verscheen de eerste aflevering van het nieuwe tijdschrift *Annales de la Société d'Emulation* én een eerste afzonderlijke publicatie, een bronnen-uitgave.

Men kan zich afvragen waarom die oorspronkelijke informele vriendenclub uit de Eekhoutstraat het nuttig achtte een formeel statuut aan te nemen, in plaats van op vrijblijvende basis te blijven bijeenkomen. Hier speelde de tijdsgeest van 1830 een rol, samen met de overtuigingskracht van de stichter-voorzitter Charles Louis Carton. Deze eminente geestelijke is vooral bekend om de stichting van het doven- en blindeninstituut Spermalie in Brugge enkele jaren voordien. Toen Carton in 1837 zijn kennis van het doven- en blindenonderwijs een tijdlang ging bijwerken in Engeland, ontmoette hij er de Belgische ambassadeur in Londen Sylvain van de Weyer, voormalig lid van het Voorlopig Bewind uit 1830 en vertrouweling van koning Leopold I. Deze was een vurig pleitbezorger van de versterking van het Belgisch nationaal bewustzijn door een gerichte cultuurpolitiek en voornamelijk het stimuleren van de belangstelling voor het eigen vaderlands verleden. Vanuit dit oogpunt wist van de Weyer Carton te overhalen de Brugse vriendenkring tot een echte geschiedkundige vereniging om te vormen en Carton wist op zijn beurt zijn vrienden hiervoor warm te maken. De *Société d'Emulation* kwam dus niet louter als een persoonlijk initiatief tot stand, maar ook als een beleidsinstrument ter versterking van het nationaal gevoel.

Dit betekent echter niet dat het Genootschap tot een propagandawerktuig zou gaan uitgroeien of als een spreekbuis van ideologische of politieke stromingen zou gaan fungeren. Het werd ook geen brede beweging, want het lidmaatschap was beperkt tot een

Het talrijke publiek tijdens de Academische Zitting op 10 mei 2014 in het Provinciaal Hof (foto Marc Ryckaert, Brugge).

select gezelschap. Naast het bestuurscomité van acht personen lieten de oorspronkelijke statuten slechts 25 leden toe. Deze werden voorgedragen door de bestuursleden en betaalden een jaarlijkse contributie, wat nodig was om de zaak financieel leefbaar te houden. Want er moest een tijdschrift worden gepubliceerd en boeken worden gedrukt. Om dezelfde reden zag het bestuur zich al in 1840 genoodzaakt om het ledenaantal uit te breiden tot 50. Maar daarna bleef deze ‘*numerus clausus*’ nog ruim veertig jaar gehandhaafd, in feite tot het einde van de 19de eeuw. Wie daarnaast het tijdschrift wilde, kon een abonnement nemen. Er werden bovendien nog wel een aantal ‘*ereleden*’ benoemd, maar dat was voornamelijk om de uitstraling van de sociëteit te versterken.

Dit verschijnsel, deze beperking tot een uitgelezen groep, heeft professor Tom Verschaffel deze namiddag op het symposium treffend omschreven met de term “*genootschappelijkheid*”. Dit ongebruikelijke woord wil herinneren aan de oude wetenschappelijke genootschappen van de 18de eeuw en heeft als bijzonder kenmerk zijn beslotenheid. Deze genootschappelijkheid is lange

tijd een kenmerk van onze vereniging gebleven en is eigenlijk pas doorbroken door het loslaten van de beperking op het ledenaantal in het begin van de 20ste eeuw. Vooral om financiële redenen streefde men er toen naar het ledenaantal zoveel mogelijk op te drijven. Het lidmaatschap werd dan niet langer voorbehouden voor een intellectuele en sociale elite, maar werd voor iedereen opengesteld.

Toch bleef de genootschappelijkheid verder een rol spelen, al was het vanaf de 20ste eeuw nog enkel in hoofde van het bestuur, waarin men alleen maar kon worden opgenomen door coöptatie. Toen in 1934 de *Société d'Emulation* officieel vernederlandst werd, nadat reeds enkele decennia lang een zekere tweetaligheid in de publicaties werd gehanteerd, werd als nieuwe naam aangenomen: "Genootschap voor Geschiedenis gesticht onder de benaming Société d'Emulation te Brugge". Deze wat omslachtige titel had de bedoeling, door naar de oude naam te blijven verwijzen, de traditie niet te laten verloren gaan. Pas in 2007 werd de verwijzing naar de Franstalige oorsprong weggelaten. Maar de naam 'Genootschap' is tot op heden in stand gehouden, en we zien geen reden om dit te veranderen. Opname in het bestuur gebeurt nog steeds bij coöptatie, en hierbij spelen aantoonbare verdiensten op historisch vlak een doorslaggevende rol. Maar voor het overige is het Genootschap voor Geschiedenis al lang uitgegroeid tot een ledenvereniging, waarvan het lidmaatschap voor iedereen toegankelijk is en in feite gelijk staat met een abonnement op het tijdschrift, een voordelige prijs voor de afzonderlijke boeken en gratis deelname aan alle activiteiten.

Bovendien is het Genootschap sinds 2008, na 170 jaar te hebben bestaan als feitelijke vereniging, omgevormd tot een vzw, met de voor een vzw-structuur vereiste Raad van Bestuur en een Algemene Vergadering. Deze laatste geldt bij ons evenwel nog altijd als 'het uitgebreide bestuur'. Een element dat ook is overgebleven uit het verleden is de roepnaam "de Emulatie", een verwijzing naar de oorspronkelijke *Société d'Emulation*. Het woord 'emulatie' wordt in het Groot Woordenboek van Van Dale omschreven als "na-ijver, wedijver, of het streven te overtreffen". Dit

Voorzitter André Vandewalle ontvangt de wapenbrief van het Genootschap uit handen van Vlaams minister Geert Bourgeois (foto Marc Ryckaert, Brugge).

element werd bij het vorige jubileum, dat van 150 jaar bestaan in 1989, gebruikt in de titel van de toen verschenen gelegenheidspublicatie: "IJveren voor Geschiedenis". En het komt opnieuw aan bod in de titel van de huidige jubileumpublicatie: "Uit de korf van de Emulatie". In deze publicatie verneemt u tot welke indrukwekkende productie van tijdschriftnummers en afzonderlijke boeken deze ijver van het Genootschap tot op heden heeft geleid.

Voor de mateloze inspanningen die onze voorgangers bestuursleden en alle auteurs hebben geleverd willen wij hen hier graag hulde brengen. Doorheen zijn geschiedenis heeft het Genootschap zich steeds opnieuw moeten aanpassen aan wisselende factoren, - nog afgezien van de politieke en economische evoluties die bepalend waren voor een gunstig klimaat of het voorhanden zijn van subsidies -, zoals de verhouding onder de bestuursleden, de vernieuwing van de historische methodes en het verbreiding van het historische landschap. Al na een paar decennia bestaan diende de

Société d'Emulation in de jaren 1860-1870 het hoofd te bieden aan een vernieuwingsgolf in de geschiedschrijving die bekend staat als het positivisme en die zich afzette tegen het gebrek aan kritische zin van de door de romantiek gevormde auteurs, zoals die van de jonge Emulatie. De nieuwe stroming werd in Brugge vooral vertegenwoordigd door de ingeweken Engelse kunsthistoricus James Weale, wiens nieuwe tijdschrift *La Flandre* een zware bedreiging vormde voor onze *Annales*. Het was evenwel geen lang leven beschoren. Bovendien wist de Emulatie zich eveneens de nieuwe historisch-kritische methode eigen te maken. In 1890 ontstond het tijdschrift *Biekorf*, dat zich evenwel op een eigen specifiek terrein bewoog en beweegt en dat tot op heden een gewaardeerde medespeler is op het Brugse en West-Vlaamse forum. De in Kortrijk in 1903 ontstane Geschied- en Oudheidkundige Kring bezette dan wel voor lange tijd een deel van het West-Vlaamse historische landschap. Eveneens in de beginjaren 1900 leidde de op het einde van de vorige eeuw aan de universiteiten ingezette professionalisering van de opleiding van historici tot een vernieuwing en verwetenschappelijking van ons eigen tijdschrift, met kortere artikels, nieuwe rubrieken en een aantrekkelijker en gevarieerder invulling: het model dat in feite tot op vandaag nog in grote lijnen gevolgd wordt. Het interbellum was vooral gekenmerkt door een toenemende professionalisering in een tijd van economische crisis en beperkte middelen. Na de tweede wereldoorlog had dan weer de economische boom van de jaren 1950 en 1960 een gunstig effect op de verbreding van de historische belangstelling en het ontstaan van tal van nieuwe historische en heemkundige verenigingen - een explosie eigenlijk van meestal lokale kringen, elk met een eigen tijdschrift. Ook *De Leiegouw*, het in 1959 gestichte nieuwe Kortrijkse tijdschrift, is hier een exponent van maar heeft in zijn werking bewezen het louter heemkundige niveau te overstijgen. De zuiver lokaal gerichte verenigingen en tijdschriften vormen dan wel geen echte concurrentie voor ons Genootschap, maar het aantrekken van geschikte en historisch onderlegde auteurs wordt toch steeds moeilijker. Vooral jonge, eventueel pas afgestudeerde historici, zijn tegenwoordig weinig gemotiveerd om de resultaten van hun masterproef te publiceren, zeker indien ze - zoals de meesten - na hun studies een andere richting uitgaan.

Anderen, die een academische carrière in de historische sector willen uitbouwen, staan onder druk om te publiceren in Engelstalige tijdschriften met een A1-ranking. Het Genootschap wil zelf een brugfunctie vervullen tussen de professioneel gevormde historische auteurs en de gemotiveerde amateur-onderzoekers, die met hun aan de wetenschappelijke normen beantwoordende studies ook steeds in ons tijdschrift terecht kunnen.

En dan is er nog het Erfgoedbeleid, dat de twee laatste decennia is komen opzetten en dat nieuwe accenten wenste te leggen qua thematiek, samenwerking en publieksbereik. Ook aan deze nieuwe trend kwam ons Genootschap tegemoet, maar ons tijdschrift *Handelingen* bleek niet, evenmin als *Biekorf* of *De Leiegouw* en ook niet de *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Gent*, in aanmerking te komen voor subsidiëring als Vlaamse cultureel-erfgoedpublicatie. Dit liet ons terugvallen op onze twee “natuurlijke” subsidiegevers, de Provincie West-Vlaanderen en de Stad Brugge, voor onze publicaties die inderdaad zowel regionaal als lokaal gericht zijn. De geschiedkundige inhoud van deze publicaties belet nochtans niet dat ze ook een bredere erfgoedfocus hebben. In de kroniek van onze *Handelingen* wordt sinds jaar en dag aandacht geschonken aan gebeurtenissen in het ruime erfgoedveld. Bovendien heeft het Genootschap zijn publieksbereik enorm opgedreven door het invoeren en onderhouden van een eigen website. En eind vorig jaar sleepte een publicatie in onze reeks “Vlaamse Historische Studies”, meer bepaald het deel 13 over de geschiedenis van de voetbalvereniging Club Brugge door ons bestuurslid professor Dries Vanysacker, nog een premie in de wacht bij de West-Vlaamse Erfgoedprijs. Vernieuwing is ons helemaal niet vreemd, maar de traditie wordt ook in ere gehouden. Vernieuwing en traditie, het zijn de sleutelwoorden waarmee het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge zich gedurende 175 jaar heeft weten te handhaven en waarmee het de uitdagingen van de toekomst wil tegemoet gaan.

Prof. Marc Boone (foto Marc Ryckaert, Brugge).

Marc Boone

Zin en noodzaak van lokaal historische
genootschappen.
Laudatio 175 jaar Genootschap voor
Geschiedenis te Brugge

Beste vrienden van het genootschap, van 'de Emulatie',

Bij het uitschrijven van deze tekst heb ik mij dezelfde vraag gesteld als collega Raoul van Caenegem die naar aanleiding van de viering van 150 jaar emulatie gevraagd was de laudatio uit te spreken: waarom wordt *of all people* een Gentenaar gevraagd om de lof te zingen van dit effectief zeer Brugs genootschap?¹ Ik heb natuurlijk wel een en ander gemeen met collega van Caenegem - er zijn ook, gelukkig maar, de nodige verschillen - maar het uiteindelijke motief waar hij is bij uitgekomen, namelijk dat de toenmalige penningmeester in 1987 heeft moeten vaststellen dat betrokkene, Van Caenegem dus, twee keer zijn lidgeld had betaald en dus tot de wel zeer trouwe leden van het genootschap moest behoren gaat alvast in mijn geval niet op. Ik beken: de penningmeester heeft bij mij ooit moeten aandringen om een achtergebleven lidmaatschap alsnog in orde te brengen, wat trouwens is gebeurd. Ik vermoed dat een andere en vermoedelijk meer solide reden te vinden is in het feit dat we beiden, Van Caenegem in 1987 en uw dienaar voor het ogenblik, voorzitter waren/zijn van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, uw zustergenootschap. Bovendien is de Maatschappij (zoals we onszelf ook graag en verkort voorstellen) pas in 1893 opgericht wat het Brugse genootschap natuurlijk ook een onoverbrugbare chronologische voorsprong heeft opgeleverd waar wij evident, galante spelers als we willen zijn, met eerbied, ontzag en bewondering het hoofd voor buigen. Ik zou er aan toevoegen: nu nog een nieuw voetbalstadion en u bent er helemaal.

1 R.C. VAN CAENEGEM, 'Laudatio', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 126 (1989), p. 199-202.

Dames en heren, in het voorafgaande symposium en in het afsluitend panelgesprek heeft u ongetwijfeld erg veel vernomen over de geschiedenis van het genootschap en over de huidige positie van het lokaal historisch onderzoek in het huidige erfgoedlandschap en zelfs over de toekomst, waarheen met een genootschap dat 175 jaar bestaat?

Wij zijn niet alleen met deze vragen. Enkele maanden geleden publiceerde collega Joep Leerssen in het Jaarboek van het Koninklijk Limburgs geschied- en oudheidkundig genootschap de tekst van zijn Habets-lezing (genoemd naar de eerste rijksarchivaris in Limburg) uitgesproken in juni 2013 ter gelegenheid van het 150 jarig bestaan van het Limburgs genootschap, tijdens een plechtige zitting waarbij ook het eerste deel van de geschiedenis van Limburg aan prinses Beatrix werd aangeboden. In de titel van zijn rede staan twee begrippen centraal: een eerder informele maatschappelijke herinneringscultuur en de geschiedwetenschap, die uiting geeft aan processen van verwetenschappelijking, professionalisering en academische institutionalisering². De werking van de LGOG wordt in de visie die Leerssen ontwikkelt in beeld gebracht als een verschuivend kader waarin een collectief geheugen vorm krijgt. In deze zeer leeswaardige tekst wordt ook ingegaan op parallele ontwikkelingen elders, met onder meer nadrukkelijk het Brugse genootschap als voorbeeld. Als hij het heeft over 'kaders' verwijst hij zeer nadrukkelijk, letterlijk bijna, naar de klassieke studie van de Franse socioloog Maurice Halbwachs over herinneringen³. Halbwachs heeft op zijn beurt een erg grote invloed heeft laten gelden op de auteur die de dag van vandaag, met goede redenen overigens, bij uitstek met herinneringscultuur en de studie ervan wordt geassocieerd, Pierre Nora, de intellectuele vader van het begrip 'lieux de mémoire'. Nora's benadering heeft in vele delen van Europa (Italië, Duitsland) directe navolging gehad, in de Nederlanden is die er pas enkele jaren geleden geko-

2 J. LEERSSEN, 'Herinneringscultuur en geschiedschrijving tijdens de bestaansperiode van het LGOG', in: *Jaarboek van het Koninklijk Limburgs geschied- en oudheidkundig genootschap*, 149 (2013), p. 289-306.

3 M. HALBWACHS, *Les cadres sociaux de la mémoire*, Parijs, 1924.

men⁴. Halbwachs gebruikt het begrip kader om het tot stand komen van een collectief geheugen te beschrijven, Leerssen op zijn beurt wendt hetzelfde begrip aan om de actie van het Limburgs Genootschap tijdens de voorbije 150 jaar te duiden. Ik denk dat we dit vandaag ook nog best kunnen gebruiken wanneer we op 175 jaar Emulatie terugblikken. De inhoudelijke aspecten die er aan verbonden zijn, kwamen reeds overvloedig op het symposium aan bod. Waar we hier even naar kijken is het belang van lokale historische gezelschappen die, waar ze ook gevestigd zijn een zeer gelijkaardige reeks activiteiten ontplooiën die van essentieel belang zijn voor het laten groeien, en voor het in stand houden van een herinneringscultuur. Deze activiteiten zijn gekend: gaande van het regelmatig publiceren van kritische studies (doorgaans *Handelingen van...* genaamd), tot het organiseren van studiedagen, lezingen, ontmoetingen voor de leden, kortom het creëren en in stand houden van een 'learned community'. Als we toch nog maar eens teruggrijpen naar het klassieke woord van Johan Huizinga wanneer hij geschiedenis omschrijft als 'de geestelijke wijze waarop een samenleving zich rekenschap geeft van haar verleden' en dat terugprojecteren op de werking van de lokaal historische kring, dan hoort daarbij de bedenking dat de geschiedenis en zelfs niet het beoefenen van geschiedenis het monopolie is of ooit kan zijn van bijvoorbeeld academisch gevormde historici. Het verleden van een gemeenschap behoort toe aan alle leden van die gemeenschap. Bezig zijn met het verleden en in dat verleden zoeken naar zekerheden en houvast om het heden te lijf te gaan en zich schrap te zetten voor de toekomst lijkt tot het algemeen menselijk gedragspatroon te behoren en dat brengt ons ver terug in de tijd, voorbij Michelet, voorbij Gibbon, voorbij Ranke, voor-

4 In die zin kan het model van de 'lieux de mémoire' gelden als een hedendaagse, postmoderne variant van de traditionele nationale geschiedenissen die in de loop van de 19de en stilaan uitdovend doorheen de 20ste eeuw tot stand zijn gekomen. Een overzicht van deze evolutie heb ik elders ontwikkeld: M. BOONE, *Historici en hun métier. Een inleiding tot de historische kritiek*, Gent, 2013, p. 274. Voor de Nederlanden ontstonden twee initiatieven, één voor Nederland (2007) en één voor België (2008) en uiteindelijk een geslaagder onderneming die beide gebieden in samenspraak, confrontatie en synergie besprak: J. TOLLEBEEK, H. TE VELDE (red.), *Het geheugen van de Lage Landen*, Ons Erfdeel, 2009.

bij Hooft, voorbij Tacitus en Herodotus, tot in de nevelen van het menszijn.

Kijken we met meer aandacht naar de ontstaansmomenten van vele historische genootschappen, de *Société d'Emulation* van Brugge in 1839, de Maastrichtse *Société historique et archéologique* (de directe voorloper van de LGOG) uit 1855, de Gentse *Messenger des sciences historiques* (een verre voorloper van de Maatschappij) uit 1823 die in 1896 zal ophouden te verschijnen, dan valt op hoe in deze ontstaansmomenten de burger, lid van dergelijke genootschappen die een uitgesproken burgerlijk karakter hadden, ook behoefte had aan zekerheid, aan het scheppen van een kader van collectieve identiteit. Dit kader hielp dan ook om in het reine te komen met de niet geringe angsten en uitdagingen die op de burger in de eerste decennia van die 19de eeuw afkwamen en die achter het verleidelijke biedermeier beeld van gezapigheid en burgerlijkheid schuilgaan. De naweeën van de Franse revolutie en van de Napoleontische oorlogen, de blijvende politieke, militaire en ook ideologische dreiging die van Frankrijk uitging, de onzekerheid over de leefbaarheid van de erg nieuwe Belgische politieke constructie, de ontworteling van de traditionele door landbouw gedomineerde economie en de onstuitbaar lijkende opgang van de industrialisatie die een grote impact had op de stad, haar samenleving en zeer zichtbaar op haar ruimtelijke ordening, het zijn stuk voor stuk uitingen en processen die het leven in de eerste helft van de 19de eeuw ongetwijfeld pigment hebben gegeven, maar ook voor veel angsten en onzekerheden verantwoordelijk zijn geweest.

Terugblikken op het eigen verleden, en vooral op de gloriemomenten uit dat verleden, biedt dan zoal niet een uitweg, dan toch enige zekerheid en gemoedsrust. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat men in eerste instantie teruggrijpt, als we dit betrekken op onze regionale (Vlaamse) en stedelijke geschiedenis, op de middeleeuwen en op de vermeende hoogtepunten daarvan. Denken we aan de strijd rond 1302, of nog aan de glorievolle momenten waarop de middeleeuwse communes zich tegen de graven van Vlaanderen en hertogen van Bourgondië, later tegen de vorsten

uit het huis van Habsburg hebben verzet. Een en ander liep zelden succesvol af, maar de heroïek die daarbij werd ontplooid maakt op zich natuurlijk veel goed en geeft moed voor wie er mee geconfronteerd wordt. In volle romantiek mondde een en ander uit in het ophemelen en naar voren halen van het optreden van volkshelden (Breydel en De Coninck in Brugge, Van Artevelde in Gent), via studies, bronnenpublicaties (een taak waar de emulatie zich zeer vroeg en met veel weerklank en succes heeft op gegooid) maar ook standbeelden, herdenkingsplechtigheden en stoeten⁵. Al onze genootschappen hebben zich in de eerste decennia van hun bestaan van deze taak gekweten en alle hebben ook de voor de 19de eeuw zeer kenmerkende interne conflicten die doorgaans een stevige ideologische ondertoon hadden en zich afspeelden tussen klerikalen en liberale anti-klerikalen gekend. Geleidelijk aan wordt ook een andere onderstroom hoorbaar, wanneer in het laatste decennium van de 19de eeuw het tweede proces waar Leerssen het over had onstuitbaar op gang kwam, namelijk dat van de professionalisering en academische institutionalisering. In 1890 werd namelijk een nieuwe wet op de inrichting van de faculteiten Letteren en wijsbegeerte ingevoerd, waarmee de geschiedenisopleidingen definitief een weg van verdere professionalisering opgingen. Het nieuwe type van professor werd misschien nog het best belichaamd door de jonge, ambitieuze en overigens erg getalenteerde Luikenaar Henri Pirenne die op erg jonge leeftijd in 1886 hoogleraar middel-eeuwen werd in Gent en vandaar uit nieuwe impulsen gaf aan het historisch onderzoek die nog altijd nawerken, en ook dank zij het door Cauchie in Leuven geïntroduceerde seminarie-onderwijs ook in die school ingang vonden⁶. Pirenne heeft zich na zijn aankomst

- 5 In het geval van Brugge heb ik dit uitgewerkt in: M. BOONE, 'Van Heilig Bloed en Blanke Zwanen: omgaan met het middeleeuws verleden in het Brugge van de 19de en 20e eeuw, een historiografische wandeling', in: J. ART, L. FRANCOIS (red.), *Docendo discimus. Liber amicorum Romain Van Eenoo*, Band 1, Gent, 1999, p. 117-132.
- 6 Over Pirenne en zijn nawerking op vele gebieden, zie het themanummer dat aan hem is gewijd en dat onder redactie stond van C. BILLEN, M. BOONE, S. KEYMEULEN, 'Henri Pirenne (1862-1935): a Belgian historian and the development of social and historical sciences', in: *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis/Revue belge d'histoire contemporaine*, 41 (2011), p. 287-581. Een algemene en recent studie biedt S. KEYMEULEN, J. TOLLEBEEK, *Henri Pirenne historian. A life in pictures*, Leuven, 2011.

in Gent ontpopt tot een internationale autoriteit uitgerekend in het studiedomein waarrond de lokale geschiedschrijving zo hard had geijverd: de middeleeuwse stadsgeschiedenis. Zijn boek “Les anciennes démocraties des Pays-Bas” (eerste uitgave uit 1911) heeft samen met vele andere deelstudies en publicaties van Pirenne de toon gezet voor een nog steeds bloeiende onderzoekstraditie⁷. Onder impuls van Camiel Callewaert is ook uw genootschap al van bij de aanvang van de 20ste eeuw met Pirenne en de zijnen en met deze vernieuwde stadsgeschiedenis in aanraking gekomen. In Gent werd Pirenne meteen ook de eerste secretaris van de Maatschappij, betrokkenheid en engagement in de lokale geschiedschrijving en lokale genootschappen voor geschiedenis werd ook door alle opvolgers en nakomelingen van deze eerste generatie van professioneel gevormde historici ten toon gespreid. En dat is, gelukkig maar, nog altijd zo. Er werd in deze periode fundamenteel afgerekend met het in de loop van de 19de eeuw lang dominant gebleven model van geschiedbeoefening. Van een tamelijk vrijblijvende literaire bezigheid die in salons of in erg besloten kringen een plek had, werd geschiedenis een echt vak, met wetenschappelijke pretenties, net zoals dat het geval was voor de meeste wetenschappen, ook op het terrein van wat we nu gemakshalve de ‘menswetenschappen’ noemen⁸. Dezelfde eeuw van de modernisering was immers ook de eeuw van het positivisme en van een ongebreideld geloof in de vooruitgang en in de kenbaarheid van de wereld en van de dingen, en dus ook van het verleden.

Uiteindelijk leiden al deze beschouwingen tot de vraag waarom nu nog investeren in lokaal historische tijdschriften, zijn dit geen relictten van een laat 19de-eeuws/ vroeg 20ste-eeuws geheel van visies op geschiedenis en op kennisverspreiding die hun beste tijd hebben gehad? Een antwoord hierop formuleren hangt m. i. samen met een andere discussie die, in het kielzog van de politieke

7 C. BILLEN, M. BOONE, ‘L’histoire urbaine en Belgique: construire l’après-Pirenne entre tradition et rénovation’, in: *Città & Storia*, V (2010), p. 3-22.

8 Verschillende voorbeelden van deze ontwikkeling vindt men treffend beschreven en geduid in J. TOLLEBEEK, *De ziel in de fabriek. Over de arbeid van de historicus*, Amsterdam, 1998.

actualiteit bij tijd en wijle boven water komt: die rond de 'identiteit'. Zonder in detail daar op te willen ingaan, kan men toch stellen dat de identiteit van elkeen van ons meergelaagd is, men is Europeaan, Belg, Vlaming, Brabander, Limburger enz. maar evenzeer Mechelaar, Antwerpenaar, Gentenaar, Bruggeling enz. . . deze verschillende identiteiten zijn relatief en verhouden zich per definitie tot de gesprekspartner van het ogenblik of de instantie waarmee men geconfronteerd wordt, ze zijn ook complementair en gelukkig maar ten dele overlappend. Dat de lokale, stedelijke identiteit een erg belangrijke rol speelt is, zeker in een land dat vanaf de late middeleeuwen tot een van de meest geürbaniseerde van Europa behoort, evident. Het gaat daarbij niet zomaar om een primaire identitaire reflex van een groep, zoals de Franse chansonnier Georges Brassens ze poëtisch omschreef als 'ces imbéciles heureux qui sont nés quelque part', maar om de erkenning van een stevig verankerd geloof in de creativiteit en de meerwaarde die een stad door het bereiken van een kritische drempel inzake bevolking, dienstverlening, economische slagkracht en sociale bescherming nu eenmaal te bieden heeft. Voor het eerst in de wereldgeschiedenis leven meer mensen in steden dan in een niet-stedelijke context, en alle prognoses wijzen er op dat dit aandeel enkel nog zal toenemen. Willen we de uitdagingen van de nabije toekomst in een dergelijke globale stedelijke samenleving aangaan, dan is de studie van het stedelijk fenomeen en van historische stedelijke ervaringen zonder meer een variant van de 'moral duty' waar zo veel over te doen is. Leven we immers niet in een tijdsgewricht dat inzake onzekerheden en angst weinig hoeft onder te doen voor de fundamentele overgangperiode uit de aanvangsjaren van verenigingen als uw genootschap, waar ik het zonet over had? De invloedrijke Amerikaanse politicoloog Benjamin Barber heeft in een recente publicatie een lans gebroken voor het op het lokale niveau behartigen van de grote uitdagingen waarmee onze tijd wordt geconfronteerd: klimaatverandering, terrorisme, armoede, verloedering van buurten, handel in drugs en wapens enz⁹. In zijn visie

9 B. BARBER, *If mayors ruled the world: dysfunctional nations, rising cities*, Yale UP, 2013.

worden ze beter behartigd op stedelijk niveau dan op dat van de in interne contradicties verzande 19de eeuwse natiestaten, ze bieden met andere woorden meer kans op 'good governance'. Lokale bestuurders zijn immers pragmatisch ingesteld, om de bekende uitspraak van de New Yorkse burgemeester Fiorello La Guardia aan te halen 'there's no democratic or republican way of fixing a sewer'.

Dergelijke erkenning en opwaardering van de stedelijke identiteit heeft uiteraard ook een complexe maar onmiskenbare invloed op onze omgang met het verleden: identiteit is verbonden met identificatieprocessen en ook deze zijn wisselend en gevat in een dialectiek die aan plaats en tijd gekoppeld is. Vandaar dat geschiedenis nooit 'af' of definitief is, ook nooit definitief voorbij kan zijn - om de mooie titel die Luc Huyse aan een reeks beschouwingen over traumatiserende ervaringen uit het recente verleden meegaf, aan te halen 'alles gaat voorbij, behalve het verleden'¹⁰. Het gaat integendeel, en wie de moed heeft de inhoudstafels van tijdschriften als de *Handelingen van uw kring* te doorlopen zal het zich realiseren om een steeds wisselend gegeven. Er is duidelijk sprake van paradigma wissels doorheen de tijd: van een eerder politiek- institutionele en artistieke belangstelling, over een duidelijk aansluiten bij een meer sociaal-economisch georiënteerde onderzoeksagenda in de decennia na WO II, naar de actuele dominantie van het culturele in een bredere zin van het woord. Het draait dan uiteraard wel altijd rond de geschiedenis van Brugge of van het vroegere graafschap Vlaanderen, maar de vragen die men aan het verleden stelt klinken telkens anders, peilen naar andere aspecten van het menselijke optreden op deze welbepaalde plek en ademen een andere inspiratie uit. Dergelijk pluralisme inzake problematiek en methode is een erg goede zaak, het waarborgt dat ook voor toekomstige generaties de lokale geschiedenis een blijvende bron van verwondering en een even beklivende inspiratie voor de toekomst blijft. Samen met een groeiende betrokkenheid voor de zorg voor het stedelijk patrimonium, dat altijd al een aandachtspunt van de eerste orde was voor jullie genootschap, waar-

10 L. HUYSE, *Alles gaat voorbij, behalve het verleden*, Amsterdam, 2006.

borgt dit alles genoeg mogelijkheden voor de toekomst, die kan dan ook alleen maar schitterend zijn.

De uitdagingen en mogelijkheden voor verdere expansie zijn legio. In het jaar 2009 heeft de Vlaamse administratie een genereus betoelagingsstelsel uitgewerkt waarbij aan een aantal historische verenigingen een fors opgedreven subsidiëring wordt toegekend. Als gevolg daarvan zijn zowel de Brugse als Gentse kring in 2009 nadat ze beide al sinds hun oprichting als feitelijke vereniging door het leven gingen nu ook juridisch tot een vzw omgebouwd. Ook werden ze 'uitgenodigd' om samen met twee andere tijdschriften *De Leiegouw* uit Kortrijk en *Biekorfe* eveneens uit Brugge op termijn op te gaan in een groot historisch tijdschrift voor het oude graafschap Vlaanderen. Een erg fors en ingrijpend voorstel waarover fel is gedebatteerd, tot zelfs in de doorgaans bedaarde cenakels van de Koninklijke academie, waar op 9 februari 2012 een debat rond het thema 'geschiedenis en erfgoed, bondgenoten of concurrenten' werd georganiseerd¹¹. Uiteindelijk liep, zoals wel vaker het geval is, het hele gebeuren op een voor allen aanvaardbaar compromis uit. De meeste van onze tijdschriften hebben toch, in de loop van hun geschiedenis wel andere crisissen overleefd, twee Duitse bezettingen bijvoorbeeld, zodat een opstoot van Vlaamse reglementitis ook wel tot het domein van het beheersbare behoort.

Er zijn aan het hele opzet uiteraard ook enkele positieve aspecten verbonden: de samenwerking tussen het Gentse en Brugse tijdschrift is er gekomen, zij het op het ritme en op die terreinen die beide besturen nuttig en verantwoord vinden. In 2011 verscheen een eerste gezamenlijke publicatie in een nieuwe reeks 'Historische Monografieën Vlaanderen' en voor het einde van het

11 De teksten van de lezingen en tussenkomsten werden gepubliceerd, ondergetekende ging er dieper in op het wedervaren van de Gentse Maatschappij en het Brugse Genootschap: M. BOONE, 'Geschiedenis en erfgoed : een verhaal van bange academici of het afschermen van corporatistische monopolies? Een blik vanuit de onderbuik van het historische werkveld', in: *Geschiedenis en erfgoed, bondgenoten of concurrenten?* (Standpunten van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor wetenschappen en kunsten, nr. 9), Brussel, 2012, p.59-63.

jaar verschijnt nog een tweede volume. Eerder deze week vernam ik dat het licht nu definitief op groen staat, nu ook het peer-review proces is afgelopen. En dat is meteen een tweede nieuwe trend: willen we de band met het academisch milieu niet verliezen, dan moeten de tijdschriften ook inzetten op kwaliteitscontrole ten-einde de kwaliteitslabels te behouden die het voor jonge academici (pas afgestudeerde masters en jonge doctores, traditioneel een belangrijke visvijver voor nieuwe publicaties) interessant maken om hun publicaties aan onze handelingen te blijven aanbieden, omdat ze zo ook kunnen scoren in de context van het financieringsmodel van de universiteiten. Met de extra middelen komen ook een aantal nieuwe mogelijkheden in zicht, zoals het on-line plaatsen van oudere publicaties. De eerste resultaten die door de Gentse Maatschappij die resoluut deze kaart heeft getrokken, zijn vastgesteld ogen alvast bemoedigend. Vorig jaar (meteen het eerste jaar waarin dit operationeel is geworden) werden meer dan 5500 artikelen uit de Handelingen en Verhandelingen in pdf formaat gedownload zoals dat nu heet. Het verleent aan het tijdschrift en dus ook aan het genootschap een impact waar we met onze klassieke gedrukte versies maar konden van dromen. Begrijp mij niet verkeerd: dit alles impliceert niet dat het gedrukte exemplaar hoeft te verdwijnen, en wie er op rekt zijn lidmaatschap te kunnen uitsparen omdat alles nu toch op het net komt is er ook aan voor de moeite, uiteraard schermt een glijdende muur de meest recente jaargangen af van de digitale wereld.

U hoort het we zijn stilaan aanbelaand bij de toekomst, maar laten we hoe dan ook de vaak aangehaalde maar nog steeds valabele uitspraak van de 12de-eeuwse Bernardus van Chartres niet vergeten: 'we zijn dwergen gezeten op de schouders van reuzen'. De mannen (het moet mij van het hart dat het vrouwelijke element doorheen de geschiedenis van het genootschap alvast in het bestuur niet evenredig is met hun aandeel in de wereldbevolking) die uw genootschap hebben groot gemaakt zouden wellicht verbaasd zijn indien ze een glimp zouden kunnen opvangen van hoe hun genootschap en hun tijdschrift er nu uitziet. Wat ze er van zouden kunnen van denken hoeft ons evenwel niet te bekommeren: omzien met dankbaarheid moet er ons niet van weerhouden

met vertrouwen naar de toekomst te kijken. De geschiedenis van onze steden en gewesten blijft een onuitputtelijke inspiratiebron en een voor het functioneren van de samenleving belangrijke, ik ben geneigd te zeggen, onmisbare toetssteen. Ik ben mijn toespraak begonnen met een verwijzing naar de wijze woorden (maar heeft hij er ooit andere uitgesproken?) van mijn voorganger en leermeester Van Caenegem, sta mij toe hem ook te citeren aan het einde van zijn laudatio uit 1989 'tot slot van deze laudatio past maar een woord, de oproep tot het bestuur, de leden en alle medewerkers en sympathisanten van het jubilerende genootschap: doe zo voort - *ad multos annos*'.

Prof. Tom Verschaffel (foto Marc Ryckaert, Brugge).

Tom Verschaffel

Geleerdheid, identiteit en (een beetje)
genootschappelijkheid
De Société d'Emulation, 1839-1914

In hun *Ijveren voor Geschiedenis* plaatsen Sven Vrielinck en Romain van Eenoo de 19de-eeuwse ontwikkeling van de Société d'Emulation van Brugge tegen de achtergrond van de verburgelijking van de maatschappij en cultuur in deze periode. "Veel intellectuele gezelschappen uit de burgerklasse, al dan niet in georganiseerde vorm, zagen tijdens de eerste helft van de vorige eeuw het licht," zo neemt hun geschiedenis een aanvang¹. Ondanks het feit dat ze dit niet zo uitdrukkelijk zeggen, lijken ze te suggereren dat de Société als een burgerlijk genootschap gekarakteriseerd moet worden. Toch is het de vraag of dit zo is². Als we het ledenbestand en de samenstelling van het bestuur van het genootschap zouden karakteriseren met de terminologie van de standen van het Ancien Régime, dan vallen juist de grote aanwezigheid van edelen en de belangrijke rol van geestelijken op. Drie van de zeven leden van het eerste comité waren priesters: Charles Carton, Joseph Olivier Andries en Ferdinand van de Putte. De voorzitters in de 19de eeuw waren twee geestelijken, Carton (1839-1863) en Andries (1863-1886), en twee edelen, Joseph baron Kervyn de Lettenhove (1886-1891) en Thierry graaf de Limburg-Stirum (1891-1911). Dat

- 1 S. VRIELINCK & R. VAN EENOO, *Ijveren voor geschiedenis. 150 jaar Genootschap voor Geschiedenis "Société d'Emulation" te Brugge*, Brugge 1989, p. 1.
- 2 Deze bijdrage is hoofdzakelijk gebaseerd op het Archief van de Société zelf, dat in het Stadsarchief van Brugge wordt bewaard (hierna: SAB, *Archief SE*). Dat bevat vooral correspondentie en de processen-verbaal van bestuursvergaderingen. Zij zijn niet voor de hele periode bijgehouden en met name de periode tussen 1846 en 1863 is slecht gedocumenteerd. Voor de daaropvolgende periode, die aanvangt met het aantreden van Andries als voorzitter, zijn de documenten (vrij) goed bewaard. De verslagen zijn ook dan niet altijd uitgebreid, maar ze bieden in elk geval wel een blik in de interne keuken van de Société. De geschiedenis van het Genootschap is niet alleen terug te vinden in de genoemde studie van Vrielinck en Van Eenoo, maar ook in A. SCHOUTEET & E.I. STRUBBE, *Honderd jaar geschiedschrijving in West-Vlaanderen (1839-1939)*, Brugge, 1950.

zegt uiteraard niet alles, maar feit is dat, ook bij nader toezien, het aandeel van geestelijken en edelen in de werking van de *Société* wel degelijk groot is gebleven.

Een typering van de *Société d'Emulation* als burgerlijk lijkt er bovendien van uit te gaan dat het genootschap een afspiegeling van de maatschappij was of wilde zijn. Dat was echter niet het geval. De *Société* beoogde een specifieke intellectuele activiteit, zij wilde geschiedbeoefening bedrijven en stimuleren, en richtte zich daarom tot een intellectuele elite. Die hoefde uiteraard niet met het maatschappelijke establishment samen te vallen. De aristocratie speelde in het genootschap een specifieke rol, die herinnert aan de organisatie van de Brugse rederijkerij in de 18de eeuw. Zoals Heleen Lavens in haar studie over de Brugse rederijderskamer van de Heilige Geest heeft aangetoond, deed zich toen een verstrengeling voor van de rederijkerij – of beter gezegd van het bestuur van de kamers – met de lokale maatschappelijke elite. Die werd bij het bestuur van de kamer betrokken om haar prestige en financiële draagkracht te verlenen. Op die manier kon zij het voortbestaan van de kamer verzekeren en zo meteen ook de literaire arbeid van de leden faciliteren en stimuleren. De geëngageerde hoogwaardigheidsbekleders werden dus niet geacht zelf letterkundig actief te zijn, maar (slechts) de werking van de vereniging te bestendigen³. De rol van de aristocraten in de *Société d'Emulation* in de 19de eeuw was ongeveer dezelfde. Hoewel sommigen van hen effectief aan het historisch onderzoek hebben bijgedragen, deden de meesten dat niet. Het werd ook niet van hen verwacht, wel dat zij hun geld, hun prestige en hun netwerk ten dienste stelden van het genootschap. Dat was belangrijk en is ook gebeurd, en het vormt geen onbelangrijke verklaring voor het feit dat de *Société*, ondanks een aantal crisissen en periodes van moeizame werking, toch is kunnen blijven overleven.

3 H. LAVENS, 'De zuyl van 't Brugs Parnas'. *De Brugse rederijderskamer van de Heilige Geest in de 18de eeuw*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 2012.

ALS EEN BRUGSE ACADEMIE

Meer echter dan het model van de rederijkerij volgde de *Société* een ander model, namelijk dat van het geleerde genootschap. Hét voorbeeld daarvan, in de Zuid-Nederlandse context, was de Keizerlijke en Koninklijke Academie voor Wetenschappen en Letteren die met toestemming van keizerin Maria Theresia en onder impuls van haar regering in Brussel in 1772 was gesticht (na een korte voorgeschiedenis als *Société Littéraire* vanaf 1769). De bedoeling was de knapste koppen van het land samen te brengen om op die manier de wetenschap en de intellectuele arbeid in de Oostenrijkse Nederlanden te activeren. De Academie deed dat op twee manieren. Vooreerst werd de leden opgedragen zelf onderzoek te doen en de resultaten daarvan, in de vorm van lezingen, aan de mede-leden voor te stellen. Daarnaast werden prijsvragen uitgeschreven, die niet-leden moesten aansporen tot onderzoek en het schrijven van verhandelingen. Beide soorten bijdragen, de verhandelingen van de leden en de (bekroonde) inzendingen van buitenstaanders, werden door de Academie in reeksen met *Mémoires* en *Mémoires sur les questions proposées* gepubliceerd. Inhoudelijk was de Academie op een breed domein actief. Hoewel die aanvankelijk niet gescheiden opereerden, bestond zij uit twee klassen, namelijk die van de wetenschappen en die van de letteren. Deze tweedeling werd ook weerspiegeld in de prijsvragen, waarvan er elk jaar twee werden uitgeschreven, een wetenschappelijke en een literaire. Met “letterkunde” werd feitelijk “geschiedenis” bedoeld: de letterkundige prijsvragen en activiteit waren (zo goed als) volledig historisch⁴.

De inhoudelijke activiteit van de Brugse *Société d'Emulation* was uiteraard beperkter dan die van de “Theresiaanse” Academie en richtte zich uitsluitend op de geschiedenis. Maar voor het overige volgde zij in vele opzichten haar voorbeeld: de beperking van het

4 Over dit alles, zie o.a. E. MAILLY, *Histoire de l'Académie Impériale et Royale des Sciences et Belles-Lettres de Bruxelles*, Brussel, 1883; G. VERBEKE (ed.), *Colloquium “De weg naar eigen academiën, 1772-1938”*, Brussel, 1982; T. VERSCHAFFEL, *De hoed en de hond. Geschiedschrijving in de Zuidelijke Nederlanden, 1715-1794*, Hilversum, 1998, p. 68-79.

ledenaantal en de coöptatie van leden, het actieve werk van de leden en de prijsvragen ter activering van de buitenwacht, de publicatie van verhandelingen, het gebruik van de term "letterkunde" in de betekenis die de Academie daaraan gaf. Met zijn inhoudelijke beperking tot geschiedschrijving volgde de *Société* bovendien nog een ander voorbeeld, namelijk dat van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, die in 1834 was opgericht en zich op haar beurt liet inspireren door de historische initiatieven die in de jaren 1770 en 1780 in de schoot van de Brusselse Academie waren genomen⁵. Daar waren immers al plannen gesmeed en initiatieven genomen om tot nationale bronnedities te komen en de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis zou aanvankelijk vooral die plannen hernemen en (verder) tot uitvoering proberen te brengen.

In zijn speech op de (eerste) algemene vergadering van de *Société d'Emulation*, op 16 september 1839, presenteerde Delepierre een wetenschappelijk programma dat uitdrukkelijk naar de erudiete traditie van de 17de en 18de eeuw verwees. Hij bekritiseerde de filosofische geschiedschrijvers van de Verlichting, omdat zij "au lieu de considérer leur qualité d'historien comme une espèce de sacerdoce, l'employaient comme instrument pour arriver à leur but". Maar daarnaast, zo benadrukte hij, bestond een traditie van eruditie bronnenstudie. Hij noemde Mabillon en de Mauristen, maar wees uitdrukkelijk ook op de inspanningen die in de 18de eeuw in België waren gedaan, waar "sous Marie Thérèse, le gouvernement appela la coopération d'hommes distingués par leurs connaissances dans l'histoire du pays"⁶.

Ook naar de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis werd verwezen en de *Société d'Emulation* werd bijna als een lokaal of provinciaal filiaal daarvan voorgesteld. Toen hij in 1899 de geschiedenis van het genootschap schetste, gaf ondervoorzitter Eusèbe Feys

5 Zie o.m. *La Commission Royale d'Histoire 1834-1934. Livre jubilaire*, Brussel, 1934, en J. TOLLEBEEK, 'De machinerie van de geschiedenis. De uitbouw van een historische infrastructuur in Nederland en België', in: IDEM, *De ijkmeesters. Opstellen over de geschiedschrijving in Nederland en België*, Amsterdam, 1994, p. 29.

6 *Annales de la Société d'Emulation pour l'Histoire et les Antiquités de la Flandre Occidentale*, 1 (1839), p. 310-311.

aan dat de Commissie voor de uitvoering van haar plannen had gerekend op de medewerking van alle onderzoekers van het land. “La Flandre Occidentale ne pouvait manquer de répondre à cet appel,” zo voegde hij eraan toe, en Brugge “était le centre naturellement désigné pour ce mouvement”⁷. De oprichting van de *Société* was het resultaat daarvan. Dat wordt duidelijk bevestigd door de werkzaamheden die het genootschap zelf vooropstelde. Het doel was, zo stelde het eerste artikel van het reglement (1839):

“1° La recherche, l’analyse et la publication en entier ou par extrait, dans un écrit périodique, des chartes et diplômes, des anciens titres, des cartes et plans du moyen-âge etc., propres à éclaircir l’histoire de nos Comtes en particulier et celle de notre province en général.

2° La recherche et la publication intégrale ou par extrait, des anciennes chroniques, des mémoires ou recueils historiques, inédits ou trop peu connus.

3° La description des anciens monuments et des objets d’art de la Flandre Occidentale.

4° La biographie des personnes nées dans la province et qui se sont illustrées par leurs talents, leurs productions ou leurs services.”

In de inleiding op het eerste nummer van het tijdschrift, waarvan het eerste nummer verscheen onder de titel *Annales de la Société d’Emulation pour l’Histoire et les Antiquités de la Flandre Occidentale*, werd deze focus op de bronneneditie uitdrukkelijk aangeduid. Bovendien werd er een belofte aan gekoppeld: “Un aperçu historique que nous publierons bientôt sur le sort de toutes les archives de la Flandre Occidentale, fera foi de ce que nous avançons”⁸. Achter deze nadruk op bronnenstudie schuilt meteen ook een geschiedwetenschappelijk programma. Hoewel de nadruk sterk lag op geschreven bronnen, verwees het oorspronkelijke reglement

7 E. FEYS & H. ROMMEL, *La Société d’Emulation pour l’étude de l’histoire et des antiquités de la Flandre, 1839-1898: Soixante années de travaux historiques. Notice et tables des matières*, Brugge, 1899, p. 8.

8 *Annales*, 1 (1839), p. 3.

dus ook naar “oude monumenten” en “kunstvoorwerpen”. In de eigenlijke werking was er (bij momenten) ook aandacht voor archeologische opgravingen, waarvan er door de *Société* een aantal werd ondernomen⁹. Overigens was ook dit naar het beeld van de 18de-eeuwse Academie¹⁰.

Dat de *Société* zichzelf als een geleerd, historisch genootschap beschouwde, blijkt ook uit het netwerk dat zij uitbouwde. Haar bevoorrechte gesprekspartners, de genootschappen waarmee zij zich verwant voelde en waarmee ze zaken kon doen, waren andere geleerde genootschappen. De omvang en samenstelling van dit netwerk blijkt onder meer uit een lijst, opgemaakt in 1893, van de reeksen en tijdschriften die de *Société* ontving. De uitwisseling van publicaties was immers de belangrijkste of toch in elk geval de meest concrete functie van dit netwerk. Op de lijst, aangevoerd door, op de nummers één en twee, de Koninklijke Academie en de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, staan een 50-tal instellingen en genootschappen: van nationale en regio-overschrijdende clubs, als de *Commission Royale pour la Publication des Anciennes Loix et Ordonnances de la Belgique*, de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde en de Maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen, over regionale en lokale historische, archeologische en/of letterkundige verenigingen uit het hele land, tot buitenlandse partners uit de buurlanden en Scandinavië, zoals het *Verein für Lubeckische Geschichte und Altertumskunde*, het *Smithsonian Institute*, het Historisch Genootschap te Utrecht en de Koninklijke Academies van Noorwegen en Zweden.

In dat historische landschap situeerde de *Société* zichzelf. Zij nam er een natuurlijke en, zo meende ze in elk geval zelf, een belangrijke plaats in. Als de historische en archeologische verenigingen van het land congressen organiseerden, dan sprak het niet alleen vanzelf dat het Brugse genootschap daar aanwezig was, maar ook dat het er een voortrekkersrol vervulde. Toen bleek dat in het “co-

9 VRIELINCK & VAN EENOO, *Ijveren voor Geschiedenis*, p. 21.

10 VERSCHAFFEL, *De hoed en de hond*, p. 200-206.

mité de patronage” van het historische congres dat naar aanleiding van de Wereldtentoonstelling in 1885 in Antwerpen zou worden gehouden, geen West-Vlaming zat, werd daar vanuit Brugge met kracht tegen geprotesteerd. Er werd zelfs gedreigd met een boycot van het congres. Met succes: Andries en De Limburg Stirum werden aangeduid om respectievelijk West- en Oost-Vlaanderen in het beschermcomité te vertegenwoordigen, en Nelis werd namens de *Société* afgevaardigd naar het organiserend comité¹¹. Enkele jaren later, naar aanleiding van de feesten ter ere van Breidel en De Coninck in 1887, stond het Brugse genootschap zelf in voor de organisatie van het congres van de historische verenigingen. De werking stond dat jaar helemaal in het teken van deze grootse onderneming, die veel tijd, middelen en moeite kostte.

‘L’AMOUR DES RECHERCHES ET DE LA PATRIE’

De oproep die van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis was uitgegaan, was tegelijk ook een appèl van de overheid. In de aanhef van het eerste nummer van de *Annales* werd de oprichting van de *Société* uitdrukkelijk geduid als het gevolg van overheidsinitiatief: “Depuis notre révolution de 1830, l’étude de l’histoire nationale a reçu une impulsion nouvelle, et le Gouvernement en instituant la Commission royale d’Histoire a montré tout sa sympathie pour les efforts qui tendaient à mieux faire connaître nos annales. Nos provinces, nos villes même ont partagé ce noble élan, soit en chargeant des hommes studieux de classer et d’analyser les archives dont la garde leur était confiée, soit en encourageant des sociétés particulières qui, par leurs travaux et leurs écrits, livreraient enfin à la curiosité publique les trésors historiques encore enfouis dans les manuscrits, les cartulaires, les chartes et autres documents”¹².

Dat de *Société* zichzelf als een historisch genootschap zag impliceert immers geenszins dat zij zich geen ruimere maatschappelijke taak toekende. De hele 19de eeuw heeft zij zich als een vaderlands

11 SAB, *Archief SE*, Procès-verbaux, 1868-1886: PV 22 oktober 1885.

12 *Annales*, 1 (1839), p. 1.

genootschap beschouwd en gepresenteerd. Daarin schuilt geen tegenspraak, zoals de betrokkenen zelf vaststellen. “La Belgique est maintenant dans toute sa force. Elle est en possession d’elle-même, libre, heureuse, indépendante, sous un gouvernement de son choix. Elle peut non sans quelque fierté reporter ses regards sur le passé et y rechercher les causes de sa durée et de sa vigueur”, aldus Eusèbe Feys in een gelegenheidstekst naar aanleiding van de zestigste verjaardag van de *Société*. Hij riep dat in als verklaring voor het feit dat men in dit land zo hevig om het verleden bekommerde. Want waarom doen mensen aan geschiedenis? “Sans doute, il y a l’attrait naturel de la curiosité, l’amour des recherches, la satisfaction de mettre en lumière des faits inconnus jusqu’alors, de trouver ce que d’autres ont cherché vainement. Mais sous ces causes apparentes, il y en a une autre très-réelle, qui pousse souvent, parfois même à leur insu, les chercheurs les plus déterminés. C’est ce besoin qu’éprouvent les peuples arrivés enfin en possession d’eux-mêmes de remonter, après des siècles d’agitation, vers leurs origines et de puiser dans leurs sources des idées de grandeur et d’héroïsme, afin de combattre la caducité et la corruption. C’est un instinct inné, un sens intime, un désir secret de se ressaisir, de se retrouver, de se retremper, de se rattacher à quelque chose de solide dans les temps antérieurs”¹³.

Van bij de aanvang was de *Société* bestemd om met haar werkzaamheden het vaderland te dienen. Het voorbeeld van en de referentie naar de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis ondersteunde dit alleen maar. Dat deze Commissie was opgericht in 1834, slechts enkele jaren na de onafhankelijkheid van het land, was uiteraard geen toeval. De historische werkzaamheden kaderden in een ruimere historische cultuur, gekenmerkt door romantiek en vaderlandsliefde, die was bedoeld om de jonge onafhankelijke staat met zijn geschiedenis ook een nationale identiteit te geven en zo zijn bestaansrecht te legitimeren. Dat de *Société* op haar beurt hieraan wilde meewerken, is duidelijk.

13 FEYS & ROMMEL, *La Société d’Emulation*, p. 2.

In een brief van 27 februari 1839, gericht aan Carton, schreef de Ieperse archivaris Lambin dat de *Société* “doit son existence à votre patriotisme éclairé”¹⁴. Dat de inspiratie bij de oprichting zeer uitgesproken en expliciet nationaal en vaderlandslievend was, gold in elk geval voor Andries¹⁵. Hij had zelf een rol gespeeld in de Belgische Revolutie en was lid geweest van het Nationaal Congres. Toen hij in 1883 – hij was toen 87 – door de *Société* in de bloemen werd gezet, herinnerde hij de toehoorders daaraan: “J’eus l’honneur de prendre une modeste part à l’émancipation de mon pays.” En hij voegde er uitdrukkelijk aan toe dat hij als medestichter van de *Société* door dezelfde geest bezield was als hij als Congreslid was: “C’est pourquoi j’ai voulu contribuer à fournir la preuve que nous ne sommes pas un peuple qui date d’hier, mais un peuple ancien, un peuple de frères, unis pendant une longue suite de siècles dans les mêmes joies et dans les mêmes peines. Telle fut ma pensée au Congrès! Telle encore fut ma pensée quand j’aidai à fonder une Société d’Emulation pour l’étude de l’histoire et des antiquités de la Flandre.” Het werk van het genootschap werd in elk geval door hem heel uitdrukkelijk als natie-legitimerend voorgesteld. En na 44 jaar had het, zo verzekerde de oude Andries, “rien perdu de l’esprit qui présida sa fondation”¹⁶. Ook de betrokkenheid van Van de Weyer onderstreepte de verbondenheid met het (nieuwe) nationale project¹⁷.

Dit nationale engagement zou de *Société* blijven belijden. In een rapport aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken uit september 1879 luidde het opnieuw dat zij was opgericht in 1839, “immédiatement après l’acceptation des 24 articles”, en bezield door “le patriotique élan alors si général, en faveur de l’étude de l’histoire nationale”¹⁸. Zulk een verzekering was wellicht gemeend, maar

14 SAB, *Fonds SE*, Correspondentie: brief Lambin aan Carton, 27 februari 1839.

15 Volgens VRIELINCK & VAN EENOO, *IJveren voor Geschiedenis*, p. 9, was Andries hierin veeleer uitzonderlijk, en werd zijn nationaal enthousiasme niet gedeeld door Van de Putte en vooral Carton.

16 *Annales*, vierde serie, 5 (1883), p. 381.

17 VRIELINCK & VAN EENOO, *IJveren voor Geschiedenis*, p. 5.

18 SAB, *Archief SE*, Registre de correspondance, tome I, 1839-1879: Rapport aan de Minister van Binnenlandse Zaken, over de periode 1873-1879, september 1879.

ook enigszins doorzichtig. Zij was onmiskenbaar bedoeld om de overheid gunstig te stemmen. De eigen inkomsten van de *Société* (de lidgelden) volstonden immers niet om alle kosten van de werking te dekken en zij was dan ook afhankelijk van subsidies van lokale, provinciale en nationale overheden. Dat die subsidies er ook zijn gekomen, mede dank zij het uitgebreide netwerk en de hulp van hooggeplaatste medestanders, heeft het voortbestaan van het genootschap, ook in tijden van verminderd enthousiasme en slabbakkende activiteit, gegarandeerd. De bijdrage van de *Société* aan het nationale programma legitimeerde het beroep op subsidies.

Deze vaderlandsliefde was, in het midden van de 19de eeuw, geenszins verwonderlijk. Ze was ook niet in strijd met de gehechtheid aan en de cultus van het lokale, provinciale of oud-gewestelijke verleden. Vrielinck en Van Eenoo zagen in het feit dat “de verknochtheid aan de eigen regio, drijfveer van de lokale vorsers, werd aangewend om het patriotisme voor de eenheidsstaat op te wekken” een “dualisme” en “een bevreedende paradox”¹⁹. Dat is het volgens mij niet. In de historische cultuur van de periode was de cultus van het lokale en provinciale verleden een onderdeel van de historische cultuur van de natie als geheel. De historische stoet die in 1856, bij het 25-jarige bestaan van het land (en de monarchie), door Brussel trok, bestond uit praalwagens die door de provincies waren verzorgd. Elke provincie verbeeldde een eigen historische episode, waarbij de opeenvolging tegelijk een doorlopend overzicht vormde van de hele nationale geschiedenis. De oprichting van standbeelden, die door de overheid werd gedecreteerd in 1835 en aanleiding gaf tot wat een “statuomanie” is genoemd, betrof uiteraard monumenten die *op een bepaalde plaats* moesten komen. Helden kregen (in de regel) hun beeld in hun eigen stad, op de plaats waarmee ze door geboorte of anderszins verbonden waren. Ze voedden de lokale trots, precies omdat hun belang nationaal was. De standbeelden symboliseerden de bijdrage van een stad (en een provincie) aan de nationale geschiedenis.

19 VRIELINCK & VAN EENOO, *IJveren voor Geschiedenis*, p. 7.

Uit het vierde lid van het hierboven al geciteerde eerste artikel van de statuten blijkt dat de *Société* zich ook wilde toeleggen op de studie van “la biographie des personnes nées dans la province et qui se sont illustrées par leurs talents, leurs productions ou leurs services”. Ook heeft ze een rol gespeeld bij de voorbereiding van de oprichting van een aantal standbeelden, zoals die van Stevin en Maerlant. De realisatie van het monument voor deze laatste (in Damme) zou lang op zich laten wachten, maar het idee werd meteen al bij de oprichting in de schoot van de *Société* bepleit. In zijn speech van 1839 stelde Delepierre uitdrukkelijk dat het een monument moest worden dat de gevierde niet alleen als letterkundige zou eren, maar als iemand “qui a ouvert une nouvelle route à l’intelligence en Belgique, et qui peut, à juste titre, être proclamé le père de la littérature belge, l’écrivain qui répandit la sagesse et les lumières par ses écrits à une époque plongée dans les ténèbres et dans l’ignorance”. En de conclusie was dan ook duidelijk: “c’est donc un monument national et non local qu’il s’agit d’élever.” De inzet daarvoor was “une oeuvre si éminemment patriotique”²⁰.

Op het vlak van de *core business*, de geschiedbeoefening, was het nationaal-patriottische doel evenmin strijdig met een inhoudelijke focus op het Vlaamse, West-Vlaamse en Brugse verleden. Het enthousiaste en efficiënte onthaal van de oproep van de overheid en de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis werd stevast gekoppeld aan een lofzang op de rijkdom en het belang van de geschiedenis, het patrimonium en de archieven van de stad en de provincie. Bovendien moest de nationale geschiedenis altijd lokaal worden bestudeerd: “Convaincus que les faits historiques ne peuvent guère s’étudier avec fruit que sur les lieux mêmes, et animés du désir de propager de plus en plus ce qui peut intéresser le pays en général et notre province en particulier, *quelques amis de l’histoire nationale* ont résolu de donner un centre commun aux laborieuses recherches de plusieurs érudits”²¹.

20 *Annales*, 1 (1839), p. 319.

21 *Annales*, 1 (1839), p. 2 (mijn cursivering).

Deze achtergrond en voorbeelden inspireerden en bepaalden de aard van de geschiedbeoefening die de *Société* wilde bedrijven. Het ging om een geschiedenis die zeer bronnengericht was. In de lijn van de antiquarische geschiedbeoefening, die in de vroegmoderne tijd werd ontwikkeld en ook in de Theresiaanse Academie centraal stond, ging het daarbij niet om “histoire bataille” of, zoals Delepierre het op 16 september 1839 uitdrukte, “la vie et la succession de ses souverains et les chances de leurs guerres”, maar wel om “la vie de la nation”, dat wil zeggen: “la description de ses habitudes, de ses moeurs, de ses préjugés, de ses croyances, de l'état enfin de sa civilisation”²². De studie van het lokale was dan ook een manier om de studie van het vaderlandse verleden te concretiseren en te operationaliseren.

DE PLAATS VAN HET NEDERLANDS

Toen in 1883 Hendrik Conscience stierf, bleef de *Société* niet achter met haar eerbetoon²³. Zoals voldoende bekend is, was de Vlaamsgezindheid van de populaire schrijver niet in strijd met zijn trouw en dienstbaarheid aan het Belgische vaderland. Omgekeerd hoefde de vaderlandsliefde van een genootschap een flamingantische inslag niet uit te sluiten. Naar aanleiding van het pleidooi voor een monument voor Maerlant had Delepierre het over het streven dat hij in België bespeurde om “la langue flamande trop longtemps oubliée” te doen herleven. Hij zag daarin een aansporing om de middeleeuwse schrijver te eren, “qui n'épargnera rien pour faire fleurir cette même langue, qu'il croyait déjà alors plus belle que beaucoup d'autres”²⁴.

Aan deze erkenning en aan de cultus van het Vlaamse verleden koppelde de *Société* geen pleidooi voor het Nederlands als cultuurtaal of consequenties voor het eigen taalgebruik. Veel tekenen van Vlaamsgezindheid heeft zij in de 19de eeuw niet gegeven. Haar interne werking was zo goed als volledig Franstalig. Het regle-

22 *Annales*, 1 (1839), p. 304.

23 SAB, *Archief SE*, Procès-verbaux, 1868-1886: PV van 11 oktober 1883.

24 *Annales*, 1 (1839), p. 319.

ment stipuleerde niets over het taalgebruik, ongetwijfeld omdat dit overbodig was en de taal geen thema was. De gangbare taalhiërarchie werd gerespecteerd en het gebruik van het Frans sprak vanzelf. Van de Putte besloot zijn bespreking van de *Alouden staet van Vlaenderen* (1841) van Pieter Lanssens met de vaststelling dat dit boek, aangezien het in het Nederlands was, kon worden gelezen “par ceux qui ne connaissent pas le français” en daardoor moeilijkheden hebben “pour s’instruire dans la science historique, à défaut de livres à leur portée”²⁵. Het Nederlands was de taal van wie geen Frans kon en dus van de minder ontwikkelden en de minder gegoeden, zo werd ook later in de eeuw nog aangegeven. Sympathiek, maar met een “naïve et chaleureuse allure”, zo luidde het als Andries op het reeds genoemde feest ter zijner ere door de burgemeester van Maldegem “dans sa langue maternelle” werd toegesproken en bedankt voor het hospitaal dat hij er had gesticht²⁶.

Helemaal afwezig was het Nederlands in de documenten en in het tijdschrift overigens niet. Het boek van Lanssens werd dus wel besproken en de toespraak van de Maldegemse burgemeester haalde, onvertaald, het verslag. Het Nederlands werd gehanteerd als dat nodig of opportuun was. De Maatschappij voor Letterkunde in Leiden werd in die taal aangeschreven²⁷. De literaire wedstrijd voor een “éloge historique” van Breydel en De Coninck, die in 1885 werd uitgeschreven naar aanleiding van de oprichting van hun standbeeld, beoogde teksten in het Nederlands (“la langue flamande”), aangezien het – zo stelde de *Société* uitdrukkelijk – “un ouvrage populaire” moest zijn. De publicatie ervan in de *Annales* werd in het vooruitzicht gesteld.²⁸ Zover zou het echter niet komen: geen van de inzendingen bleek goed genoeg. Aangezien er, overigens ook in navolging van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, voor werd geopteerd kronieken te publiceren

25 *Annales*, 3 (z.j.), p. 439.

26 *Annales*, vierde serie, 5 (1883), p. 381.

27 SAB, *Archief SE*, Procès-verbaux, 1868-1886: PV van 13 maart 1884.

28 SAB, *Archief SE*, Procès-verbaux, 1868-1886: PV van 17 december 1885.

“dans la langue dans laquelle elles ont été écrites”²⁹, verschenen enkele bronteksten in het Nederlands. Toch bleef het tijdschrift Franstalig. Pas met de grondige hervorming van 1905 – waarover later meer – werd het tijdschrift tweetalig.

NEUTRALITEIT EN KATHOLIEKE IJVER

Het “nationale” karakter van de Brugse *Société d’Emulation* kwam ook tot uitdrukking in haar expliciete voornemen niet aan politiek te doen. Artikel 19 van het reglement stelde dat “le Comité et les membres réunis en séance générale s’interdisent toute discussion politique”. In het nieuwe reglement van 1865 werd (in artikel 12) deze neutraliteit bevestigd en uitgebreid tot de publicaties: “Le Comité-Directeur s’interdit, dans ses séances et dans les ouvrages qu’il publie, toute discussion politique.”

Dat de *Société* zich niet altijd aan dit voornemen heeft kunnen houden, is duidelijk. In het 19de-eeuwse België hebben de clerico-liberale tegenstellingen de gemoederen behoorlijk verhit, en dat zij ook tot de omgeving van de *Société* zijn doorgedrongen spreekt vanzelf. Vrielinck en Van Eenoo hebben aangetoond dat de ruzies van de vroege jaren 1840 (met onder meer het conflict tussen Delepierre en De Hondt) en van de jaren 1860 (met James Weale in een hoofdrol) ten minste gedeeltelijk op politiek-ideologische spanningen kunnen worden teruggebracht³⁰. Tegelijk ook relativeren ze deze verklaaringsgrond. Dat het bestuur in 1840 koos voor de liberale Delepierre en tegen de katholieke De Hondt bewijst dat andere factoren speelden, zoals generatiekwesties en inhoudelijke meningsverschillen over de rol en de werking van het genootschap³¹. Vanuit ideologisch perspectief was de keuze voor Delepierre enigszins vreemd: ondanks de uitdrukkelijke verzekering van neutraliteit was de *Société* immers overwegend katholiek. Ze had dat imago ook voor de buitenwereld. Niet alleen de grote rol van geestelijken was duidelijk, maar ook het feit dat de meeste edelen en andere vertegenwoordig-

29 *Annales*, 3 (z.j.), p. 443.

30 VRIELINCK & VAN EENOO, *Ijveren voor Geschiedenis*, p. 25-60.

31 VRIELINCK & VAN EENOO, *Ijveren voor Geschiedenis*, p. 25-27.

gers van het politieke en maatschappelijke establishment die zich met het genootschap lieerden van katholieke strekking waren. Tot het academische netwerk dat het uitbouwde, behoorden vooral katholieke intellectuelen, met figuren als Godefroid Kurth en vooral hoogleraren van de Leuvense universiteit, als rector Pierre François Xavier De Ram, Jan Baptist David, Jean Baptiste Malou en in 1906 ook Alfred Cauchie. Zeker in de eerste decennia had de *Société* ook liberale leden, die aanvankelijk, zoals Delepierre, het gezicht van het Genootschap mede bepaalden, maar daarna werden zij toch minder talrijk en minder actief.

Dit is niet onlogisch, aangezien de clerico-liberale tegenstellingen met name vanaf de jaren 1870 zeer hevig werden. Ze gingen gepaard met een historische interpretatiestrijd, waarbij de geschiedenis gepolitiseerd werd en uitgroeide tot een arena waar katholieken en vrijzinnigen tegenover elkaar kwamen te staan. De Nederlandse Opstand van de 16de eeuw was bij uitstek een thema waarover zij de degens kruisten. Is het toeval dat ook in de *Annales* de aandacht voor deze periode toenam? In de eerste reeks viel de nadruk heel duidelijk op de Middeleeuwen. Vanaf de derde reeks (in de jaren 1860-1870) verloren zij duidelijk terrein ten voordele van de Nieuwe Tijd en met name ook de 16de eeuw.

De publicatie die de *Société* in de 19de eeuw zelf als haar belangrijkste realisatie beschouwde had niet alleen betrekking op de Opstand, maar was bovendien een katholieke bijdrage aan het historische debat. Het gaat om de *Troubles religieux du seizième siècle dans la Flandre maritime* van Edmond de Coussemaker, dat in 1876 verscheen, het jaar van de herdenking van de Pacificatie van Gent en meteen een moment waarop de clerico-liberale strijd een hoogtepunt bereikte. Het belang dat door de *Société* aan de *Troubles* werd gehecht blijkt onder meer uit het feit dat er in het jaarverslag (over de jaren 1875-1877) veel uitgebreider over werd gesproken dan gebruikelijk was. De auteur van dat verslag, Aloïs Nelis, omschreef het boek daarbij uitdrukkelijk als “une oeuvre capitale, qui a coûté à son auteur vingt années de recherches persistantes et dont la publication fait époque dans les annales de notre Société.” Het onderwerp werd daarbij vrij neutraal geduid: de Coussemaker

“a voulu nettement déterminer et mettre en pleine lumière la part que son pays natal a prise dans la lutte gigantesque qui, sous le règne de Philippe II, s’engagea, sur tous les points de notre pays, entre les défenseurs de l’ordre social existant et les adeptes des idées nouvelles.” Naar de bedoelingen en de traditie van de *Société* ging het niet zozeer om een “echte” geschiedenis, dan wel om een “vaste collection des documents originaux”. Nelis verzekerde dat de auteur objectief was gebleven. Toegegeven, hij was wel “profondément dévoué à l’Eglise catholique” en beschouwde de Reformatie als “la cause première de toutes les tempêtes qui, depuis trois siècles, ont fondu sur l’Europe et l’ont bouleversée dans tous les sens”, maar toch had hij zich, bevreesd dat zijn “convictions personnelles ne fissent suspecter son impartialité”, vooral niet willen opstellen als een rechter “dans un des procès les plus graves, qui aient jamais été évoqués devant le tribunal de l’histoire”³².

Zo luidde het in de *Annales*. Maar binnenskamers, in de interne documenten van het bestuur, klonk een enigszins ander geluid. Daar werden de *Troubles* wel degelijk voorgesteld als een bijdrage aan de ideologische strijd die in de historische wereld woedde. In een brief die Andries na de dood van De Coussemaker aan diens weduwe schreef, wees hij op “heiligheid” van de man en zijn werk en interpreteerde hij zijn *Troubles* als een werk van geloofsverdediging en -verspreiding: “Une sainte mort doit couronner une sainte vie. L’ardeur et la pureté de ses convictions religieuses laissera de longues traces. C’est son zèle pour la triomphe de la sainte cause de Dieu qui lui a fait entreprendre et continuer, jusqu’à extinction de forces, ce grand travail, ce grand recueil de documents irréfécables, qui prouveront qu’au 16e siècle on a commencé, comme toujours, par être libre-penseur afin d’étouffer les remords en devenant libre faiseur. Cette démonstration n’a jamais été plus opportune qu’à l’époque actuelle. Il est certain que les quatre volumes dûs au zèle catholique de votre dévoué mari, vont faire ouvrir les yeux, Madame, à bien des personnes”³³.

32 *Annales*, vierde reeks, 1 (1877-1878), p. 404-405.

33 SAB, *Archief SE*, Registre de correspondance, tome I, 1839-1879: brief van Andries aan Madame la Douairière de Coussemaker, 9 februari 1876.

Om het boek te promoten werd een beroep gedaan op Edmond Pouillet, hoogleraar in Leuven en een eminent kenner van de 16de eeuw, die zich had laten opmerken met een studie over de Opstand in de *Revue catholique*³⁴. Hij nam de vraag ter harte en publiceerde in datzelfde tijdschrift een bespreking van de *Troubles*. Daarin complimenteerde hij de *Société*, die “n’a jamais mis au jour une oeuvre d’un intérêt plus général et plus immédiat que celle dont nous avons à nous occuper aujourd’hui”. Hij wees niet alleen op het belang van het onderwerp, maar ook op zijn actualiteit, en plaatste het werk dan ook meteen in de heersende discussies. “C’est sur notre sol que se livre alors le combat décisif entre la réforme et le catholicisme. Sur ce terrain les historiens de profession se coudoient avec les polémistes, les philosophes, les hommes politiques. Ceux là, parce que sans s’en rendre toujours compte, ils sont séduits par la quasi actualité des problèmes qu’ils cherchent à résoudre ou dont ils veulent au moins avancer la solution. Ceux-ci parce qu’ils demandent aux luttes du passé des arguments et des exemples pour appuyer leurs systèmes, étayer leurs théories, expliquer et justifier leur ligne de conduite”³⁵.

GELDZAKEN

Vanaf de jaren 1860 worden de interne bronnen van de *Société* uitgebreider. Hun regelmaat weerspiegelt de verbeterde werking van het genootschap na de opvolging van Carton door Andries. Die zorgde in de eerste plaats, zo benadrukken Vrielinck en Van Eenoo, voor een reorganisatie van de interne administratie³⁶, en dat heeft dan ook gelukkige gevolgen voor het archief. De processen-verbaal van de bestuursvergaderingen zijn meestal vrij kort en zakelijk, maar ze bieden toch een blik in de interne keuken. Na de goedkeuring van het vorige verslag, volgen een aantal mededelingen die voornamelijk te maken hebben met de stand van zaken

34 SAB, *Archief SE*, Registre de correpondance, tome I, 1839-1879: brief van Andries aan Edmond Pouillet, hoogleraar in Leuven, van 24 augustus 1876.

35 SAB, *Archief SE*, Registre de correpondance, tome I, 1839-1879: uittreksel uit de *Revue catholique* met een stuk van Edm. Pouillet over de *Troubles* van De Coussemaker.

36 VRIELINCK & VAN EENOO, *IJveren voor Geschiedenis*, p. 47.

van de publicaties die worden voorbereid, de werkverdeling, de bespreking van nieuwe voorstellen voor bijdragen of publicaties, en desgevallend de aanduiding van nieuwe leden. Kleine meldingen van het concrete verloop zorgen voor een *couleur local*. “Mr. Neelemans [de vroegere burgemeester van Eeklo], obligé de rentrer par le train de 4 heures, quitte la séance à 3h $\frac{3}{4}$ ”³⁷.

Vrielinck en Van Eenoo hebben beschreven hoe de *Société* moeilijke periodes en soms een slepend bestaan heeft gekend. Dat zij deze toch heeft overleefd en (min of meer) constant is blijven werken, heeft met twee dingen te maken. Vooreerst met het al eerder genoemde feit dat het genootschap financieel overeind is gebleven, dankzij de steun en subsidies van lokale, provinciale en nationale overheden. Helemaal vanzelfsprekend was dat niet, en het kostte de voorzitter en de secretaris moeite en tijd om ervoor te zorgen dat deze middelen bleven komen. Een groot deel van de bewaarde briefwisseling gaat over contacten met de verschillende overheden en hun financiële engagementen.

Omgekeerd impliceerden de financiële zorgen ook dat het bestuur voorzichtig diende om te springen met de beschikbare middelen. Zo hanteerde de *Société* een strikte politiek ten aanzien van de auteurs. Niet alleen werden zij niet betaald voor hun werk, ze dienden ook zelf de kosten te betalen die ze maakten bij hun onderzoek en de verzameling van hun materiaal. Toen in 1877 Napoleon de Pauw vroeg om een terugbetaling van gemaakte kosten, werd hij vriendelijk maar kordaat wandelen gestuurd. “La Société d’Emulation ne paye jamais rien aux auteurs, ni ne prenne aucune part aux frais occasionnés par leurs manuscrits”, zo kreeg hij te horen. Daarbij werd het voorbeeld aangehaald van De Coussemaker, die had “dépensé, pour son propre compte, six mille et quatre cents francs, uniquement à recueillir et à faire copier à Bruxelles, à Gand, à Paris &c les matériaux qui sont entrés dans l’immortel ouvrage que nous venons de publier”. Het zelfde principe gold voor de illustraties, “dont les auteurs désirent orner

37 SAB, *Fonds SE*, Procès-verbaux, 1868-1886: PV van 12 april 1886.

leurs publications”. Ook daarvoor moest de auteur zelf instaan. De enige tegemoetkoming bestond uit 25 overdrukken van zijn bijdrage. De Pauw kreeg fijntjes te horen dat zijn vraag ongepast was: “Telle est la pratique constante de notre société; et je puis vous affirmer que depuis quinze ans que j’ai l’honneur d’être président je n’ai jamais rencontré un collaborateur sérieux et méritant comme vous, qui ne se soit soumis à ces règles, qui sont généralement adoptés dans les sociétés savantes.” En de moraal van het verhaal was dat “il est quasi impossible de s’acquérir un peu de gloire, en littérature surtout, sans faire sacrifice d’argent”³⁸.

Hoe helder het principe ook was, het gold daarom niet voor iedereen. Niet voor belangrijke auteurs, niet voor bestuursleden. Toen Kervyn de Lettenhove in 1868 voorstelde een selectie te publiceren uit een cartularium van Citeaux dat in de stadsbibliotheek werd bewaard, impliceerde dit niet dat hij zelf het kopiewerk zou doen, maar (slechts) dat hij copiiïsten wilde helpen en begeleiden. “Le comité s’empresse d’accepter avec gratitude l’offre de son collègue,” zo staat in het verslag te lezen, “et décide de ne pas reculer devant la dépense qu’occasionnera cette publication. Ces copies, précédées d’une petite préface, seront insérées dans les Annales”³⁹. De copiiïsten werden aangeduid, en het werk kon beginnen.

De noodzakelijke zuinigheid had ook zijn weerslag op de verhouding met andere maatschappijen. De verwerving van publicaties gebeurde strikt op basis van ruil. Toen de Rederijkerskamer van Veurne met als devies *Arm in de beurs en van zinnen jong* haar geschiedenis publiceerde en aan de *Société* vroeg voor 50 exemplaren daarop in te tekenen, kreeg ze te horen dat dit niet zou gebeuren en dat dergelijke intekeningen “sont contraires à l’esprit de son institution qui veut que son argent soit employé en faveur de ses propres publications”⁴⁰. En ook met de eigen publicaties werd zuinig omgesprongen. De *Société* was bereid recensie-exemplaren te

38 SAB, *Archief SE*, Registre de correspondance, tome I, 1839-1879: brief van Andries aan Napoleon de Pauw van 30 juni 1877.

39 SAB, *Archief SE*, Procès-verbaux, 1868-1886: PV van 16 september 1868.

40 SAB, *Archief SE*, Procès-verbaux, 1868-1886: PV van 21 januari 1869.

sturen, maar was daarbij oplettend en spaarzaam. In 1879 kreeg dom Paul Piolin in Solesmes enkele boeken toegestuurd, met het oog op besprekingen in katholieke tijdschriften als de *Bibliographie catholique*, de *Revue des questions historiques* en de *Revue du monde catholique*. Nauwelijks twee maand later kreeg hij al een nieuwe brief om te informeren of al iets was verschenen – en: “S’il ne pouvait être donné suite à cette affaire nous vous prions de bien vouloir nous retourner les dits volumes” (oorspronkelijke cursivering). In de marge van de minuut van de brief is genoteerd dat de gevraagde *comptes-rendus* in de *Revue des questions historiques* van 1879 zijn verschenen⁴¹.

‘EXCLUSIVEMENT LITTERAIRE’

De verzekering dat de middelen van de *Société* alleen dienden om haar eigen publicaties te realiseren, is kenmerkend. Dat zij in de 19de eeuw alle moeilijkheden heeft overleefd, is niet alleen toe te schrijven aan het feit dat zij, ondanks alles, over de nodige middelen kon blijven beschikken, maar ook aan haar omvorming van *genootschap* tot *tijdschrift* (en wetenschappelijke uitgever). Het streven een genootschap te zijn, dat bij de oprichting heel uitdrukkelijk aanwezig was, werd gaandeweg opgegeven. Het nieuwe reglement van 1865 bekrachtigde deze evolutie, die al snel was ingezet. De inhoudelijke doelstellingen van de *Société* (zoals geformuleerd in het eerste artikel) bleven min of meer gelijk (al was er nu sprake van “l’histoire de Flandre” in plaats van “l’histoire de nos Comtes en particulier et celle de notre province en général”), maar de bepaling en organisatie van de werkzaamheden veranderde en daarmee ook het karakter van de vereniging. Er was geen sprake meer van ledenvergaderingen en ook niet van prijsvragen. Alleen het bestuur bleef actief, en het fungeerde voortaan vooral en bijna uitsluitend als uitgever en als redactie. De leden van het genootschap waren alleen nog abonnees of lezers (en eventueel ook potentiële auteurs).

41 SAB, *Archief SE*, Registre de correspondance, tome I, 1839-1879: brief van Andries aan dom Paul Piolin (in Solemnes) van 25 mei 1879.

De kwesties die het bestuur bezighielden betroffen (behalve de eerder genoemde geldzaken) vooral contacten met auteurs en redactiewerk. Bestuursleden moesten manuscripten beoordelen en soms zelf werken aan de verbetering ervan. Ook vanuit het perspectief van de concrete werkzaamheden is de publicatie van De Coussemakers *Troubles* een interessante, want goed gedocumenteerde, casus. Toen bleek dat deze auteur ziek was en het gevaar dreigde dat zijn werk onafgewerkt zou blijven, werd besloten de voorbereiding van een andere publicatie (van het cartularium van Sint-Winoksbergen) stil te leggen en De Coussemaker te laten voorgaan. “Nous avons hâte d'en finir et d'entrer au port”, zo schreef Andries⁴². Toen de auteur een paar maand later (in januari 1876) inderdaad overleed, werd op suggestie van de familie Mgr. Chrétien Dehaisnes, archivaris van het département du Nord, aangezocht om het af te werken. Hij bleek daartoe bereid. “Dieu merci, la publication de Mr. De Coussemaker ira bien train, grâce à votre efficace coopération” schreef Andries⁴³. Dehaisnes schakelde op zijn beurt een medewerker van het archief in om de drukproeven te verbeteren. Die kreeg een exemplaar van het boek, “en reconnaissance des grands services qu'il a rendus à la Société par la correction des épreuves etc, de sorte que ce grand travail a pu être achevé sans entraves, malgré la mort de l'auteur Mr de Coussemaker”⁴⁴.

Dat de *Société* zichzelf niet als een ledenorganisatie beschouwde, impliceert ook dat ze afstand nam van het Brugse verenigingsleven. Toen ze in 1883 werd uitgenodigd deel te nemen aan de stoet waarmee de laureaten van de *Prix de Rome* in de stad zouden worden ontvangen, ging ze daar niet op in. Het argument dat ze daarvoor inriep was dat “notre société n'est pas à proprement parler une société Brugeoise et qu'elle n'a jamais participé à des manifestations publiques, telles que réception de jeunes gens couronnés”. Aloïs Nelis

42 SAB, *Archief SE*, Registre de correpondance, tome I, 1839-1879: brief van Andries aan Vanderspeeten (jezuïet in het Collège Saint-Michel in Brussel) van 2 oktober 1875.

43 SAB, *Archief SE*, Registre de correpondance, tome I, 1839-1879: brief van Andries aan Dehaisnes (archivaris in Rijsel) van 1 februari 1876.

44 SAB, *Archief SE*, Procès-verbaux, 1868-1886: PV van 29 mei 1877.

en Edouard Neelemans waren daar niet helemaal van overtuigd en meenden dat de *Société* zich beter niet kon laten binden door een “absolute” beslissing en dat “il pourrait se présenter des circonstances exceptionnelles où il conviendrait que la société fut représentée, que nous agirions prudemment en réservant au président d’examiner chaque cas particulier”⁴⁵. Toch werd een jaar later een soortgelijke uitnodiging – dit keer betrof het een stoet ter ere van de burgemeester – opnieuw afgewezen. “Notre société ne possède ni drapeau, ni étendard, elle compte dans son sein plusieurs membres étrangers à la ville et n’a donc pas le caractère de société brugeoise; elle est exclusivement littéraire et ne prend jamais part à des manifestations publiques”⁴⁶. De *Société* weigerde aan dergelijke manifestaties deel te nemen, naar eigen zeggen ook omdat veel van haar leden geen Bruggelingen waren en ze dus geen “lokale” vereniging was, maar het is duidelijk dat ze publieke optredens sowieso niet als een onderdeel van haar missie en werking beschouwde.

NOODZAKELIJKE VERNIEUWING

Dat de *Société d’Emulation* vooral een redactie en tijdschrift was betekent niet dat zij als zodanig een probleemloos bestaan kende. Zoals gezegd slaagde zij erin min of meer doorlopend te blijven verschijnen, maar zonder moeite ging dat niet. Het verschijningsritme was niet altijd gelijkmatig en er zijn wel degelijk een aantal jaren waarin geen *Annales* zijn gepubliceerd. Ook veranderde het tijdschrift gaandeweg van karakter. De bijdragen werden steeds uitgebreider en soms vulde één studie een volledige jaargang. Vanaf de jaren 1860 en vooral in de jaren 1870 en 1880 werd het tijdschrift daardoor feitelijk steeds meer een jaarboek. Hoewel veel van deze lange studies bronnengebaseerd onderzoek presenterden, ging het toch vaak niet meer om bronnenstudie of -editie, maar om volwaardige (monografische) studies, die evenwel grotendeels louter descriptief waren, en weinig verklaarden of synthetiseerden.

45 SAB, *Archief SE*, Procès-verbaux, 1868-1886: PV van 11 oktober 1883.

46 SAB, *Archief SE*, Registre de correspondance, tome II, 1879-1886: brief van De Foere aan Vrielinck-Vanloo van 26 december 1884.

Deze veranderingen gaven aanleiding tot ontevredenheid en kritiek. De omvang van de bijdragen leidde tot een verlies aan variatie en verscheidenheid. Bovendien kwamen maar weinig auteurs aan bod, wat concreet betekende dat heel wat jaargangen door de bestuursleden zelf werden gevuld. Zij konden moeilijk streng worden behandeld en brachten zelf het vlotte verschijnen in het gedrang. Toen De Schrevel liet weten dat hij nog niet klaar was met het manuscript van zijn geschiedenis van het Brugse Seminarie, was het bestuur bereid te wachten, “voulant laisser à M. de Schrevel le temps nécessaire pour mener à bonne fin son important travail” en besloot het – *nota bene* de formulering – “de lui réserver les annales de 1885”⁴⁷.

Deze gang van zaken werd als een afwijking van de oorspronkelijke geest en bedoelingen van de *Société* beschouwd en dus ook als een probleem. Met name Camille Callewaert, president van het Seminarie (en in die hoedanigheid de opvolger van De Schrevel), drong aan op vernieuwing. Het tijdschrift had weer verscheidenheid nodig, kortere artikels en dus ruimte voor meer auteurs, ook van buiten de kern van de *Société* zelf. Callewaert leidde in het Seminarie een studiekering en wilde onder meer de jonge leden daarvan de kans geven in de *Annales* te publiceren.

Het leidde tot een ware transformatie van de *Annales*, dat zichzelf als een nieuw en modern historisch tijdschrift opnieuw uitvond. Het besluit werd genomen in 1904, en vanaf 1905 had het tijdschrift zijn nieuwe gedaante. In plaats van “une publication de sources et de travaux historiques” was het nu “un organe périodique d’information”⁴⁸. Hoewel de vernieuwing als een terugkeer naar de oorspronkelijke keuzes werd voorgesteld, was het meer dan dat. Naar het voorbeeld van de *Revue d’histoire ecclésiastique*, die in 1900 door Alfred Cauchie was opgericht, werd het tijdschrift een orgaan dat ten dienste moest staan van het historische bedrijf. Het moest fungeren als een contactorgaan en berichten over wat

47 SAB, *Archief SE*, Procès-verbaux, 1868-1886: PV van 27 december 1883.

48 *Annales*, 55 (1905), p. 11.

in de historische wereld gaande was, en kreeg daarom alle rubrieken die in een “modern” wetenschappelijk tijdschrift gebruikelijk waren. De *Kroniek* bracht nieuws over de *Société* zelf, maar ook over andere genootschappen, over congressen, tentoonstellingen, archieven, en bevatte de prijsvragen van de Koninklijke en de Vlaamse Academies, bibliografische notities, archiefnieuws en “les renseignements, les faits, les détails d’histoire locale, etc., qui, sans mériter qu’on y consacre un long article, ne peuvent point passer inaperçus”. De boekbesprekingen, die aanvankelijk ook al in de *Annales* voorkwamen, maar al lang in onbruik waren geraakt, kregen opnieuw een plaats, in de “Bibliographie de l’histoire de Flandre” of “Boekenschouw voor de geschiedenis van het oude Graafschap Vlaanderen”.

Omdat het ook de bedoeling was veel méér en ook jongere onderzoekers aan het woord te laten, werd voortaan een honorarium voor de auteurs voorzien. “Autant que le permettront les ressources de la Société, les auteurs d’articles recevront des honoraires à raison d’un fr. par page d’impression”⁴⁹. Uiteraard was dit een manier om te voorkomen dat alleen auteurs die tot de “leisure class” behoorden, zich het onderzoek en publicaties konden veroorloven. Een andere, nog radicaler hervorming, eveneens bedoeld om de groep van auteurs uit te breiden en te democratiseren, bestond erin het blad tweetalig te maken. “Les auteurs d’articles pour les *Annales* pourront se servir de la langue flamande”, zo werd beslist⁵⁰.

Deze veranderingen moeten niet alleen worden begrepen als een manier om de *Société* te revitaliseren, maar ook als een aanpassing aan het veranderende landschap waarin zij functioneerde. Zij was vroeg opgericht en lange tijd had zij, zeker in de lokale Brugse context, een onbetwiste leiderspositie en zelfs een monopolie. In de loop van de eeuw kwam daar echter een einde aan. De uitbreiding van het historische landschap buiten Vlaanderen vormde geen

49 SAB, *Archief SE*, Procès-verbaux, t.III: 1886-1906: PV van 28 juli 1904.

50 SAB, *Archief SE*, Procès-verbaux, t.III: 1886-1906: PV van 28 juli 1904.

probleem. Integendeel, het bood voor het genootschap de mogelijkheid een uitgebreid netwerk op te bouwen. Maar dat er ook binnen Vlaanderen, en zelfs binnen Brugge, nieuwe spelers bijkwamen, was een andere zaak⁵¹. Potentiële auteurs hadden andere fora en publicatiekanalen en waren dus niet meer op de *Société* aangewezen. Het genootschap diende daarom de concurrentie aan te gaan en aantrekkelijk te zijn voor nieuwe auteurs, wilde zij een rol van betekenis blijven spelen in het historische landschap, wilde ze niet gemargaliseerd worden. Door de *Annales* voor onderzoekers van buiten de eigen groep en expliciet de mogelijkheid te bieden teksten te publiceren van lezingen die voor andere kringen zijn gehouden, heeft Callewaert met succes op de nieuwe omstandigheden ingespeeld. Door in de kroniek verslagen en aankondigingen op te nemen, niet alleen van de *Société* zelf, maar ook van andere kringen, kon het tijdschrift uitgroeien tot een contactorgaan van het volledige lokale, provinciale en zelfs nationale historische bedrijf.

51 Vgl. VRIELINCK & VAN EENOO, *Ijveren voor Geschiedenis*, p. 55.

Prof. Jan Dumolyn (foto Marc Ryckaert, Brugge).

Jan Dumolyn

Het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge binnen de maatschappelijke context na 1945 en de rol van historische verenigingen in de 21ste eeuw¹

De opzet van deze korte bijdrage naar aanleiding van het 175-jarige bestaan van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge is tegelijk bescheiden en ambitieus. Het is niet mijn bedoeling een gedetailleerde geschiedenis van onze vereniging te schetsen waarin op basis van verslagen, rekeningen, briefwisseling en publicaties de evoluties in het ledenbestand, het bestuur of de activiteitsgraad worden behandeld, een genre dat men in huldenummers wel eens aantreft maar meestal weinig opwindende lectuur oplevert. Er is trouwens al een degelijke monografie voorhanden waarin de geschiedenis van de oudste historische kring van België in detail wordt behandeld tot het jaar 1989, uitgegeven naar aanleiding van de viering van het 150-jarige bestaan. Aan de grondslag van dit werk lag het uitgebreide archiefonderzoek van de licentiaatsverhandeling van Sven Vrielinck, op punt gezet en aangevuld door Romain van Eenoo². Binnen het korte tijdsbestek waarin deze bijdrage tot stand kwam, heb ik niet dezelfde graad van volledigheid en systematiek kunnen nastreven voor de periode van de laatste 25 jaar. Een dergelijk onderzoek zou trouwens vooral redundante resultaten opleveren die grotendeels de voorgaande zouden bevestigen.

Een impressionistische blik op het bewaarde bronnenmateriaal dat zich in het Stadsarchief Brugge bevindt - en die ik samen met hoofdarchivaris en collega-bestuurslid Noël Geirnaert ondernam - leerde immers dat het Genootschap de laatste kwarteeuw een vrij stabiele periode kende, zonder spectaculaire wendingen in het publicatiebeleid, momenten van crisis of financiële debacles. De *Handelingen*

1. Bewerkte tekst van de lezing gegeven op het symposium op 10 mei 2014.
2. S. VRIELINCK & R. VAN EENOO, *IJueren voor geschiedenis. 150 jaar Genootschap voor geschiedenis Société d'Emulation te Brugge*, Brugge, 1989.

zijn steeds op tijd verschenen, een aantal kwaliteitsvolle monografieën werden gepubliceerd, de jaarvergaderingen kenden steeds een respectabele, maar nooit overweldigende opkomst, het bestuur kwam steeds trouw bijeen en van hoogoplopende ruzies of onoverbrugbare meningsverschillen over fundamentele kwesties tussen de leden lijkt ook al amper sprake te zijn geweest. Dat alles was dus vrij ontmoedigend voor een specialist van de geschiedenis van politieke en sociale conflicten zoals ondergetekende. De toepassing van grote historisch-sociologische theorieën, een andere liefhebberij van mij, op het Genootschap leek bovendien ook wat overdreven. Toen mij dus werd gevraagd om tijdens onze lustrumviering de naoorlogse periode te behandelen, dacht ik het over een andere boeg te gooien.

Wat volgt is dan ook in de eerste plaats een beschouwend essay: vertrekkend vanuit enerzijds een (door tijdsgebrek noodzakelijk oppervlakkige en onvoldoende kwantitatieve) analyse van de inhoud van de *Handelingen* sinds 1945, en anderzijds de veranderende plaats van het historische bedrijf binnen de maatschappij tijdens diezelfde periode, probeer ik een aantal stellingen te ontwikkelen over de toekomstige rol van het Genootschap³. Het is een cliché om bij het vieren van een éminence *grise* als onze vereniging te stellen dat we voor grote uitdagingen staan binnen het veranderende maatschappelijke bestel aan het begin van de 21ste eeuw, maar die stelling is daarom niet minder waar. Ook op de website van het Genootschap staat het volgende te lezen onder de titel *uitdagingen van de eenentwintigste eeuw*: “De hedendaagse maatschappelijke en technologische ontwikkelingen laten het Genootschap voor Geschiedenis niet onberoerd. Geworteld in de negentiende eeuw en geconsolideerd in de twintigste eeuw, staat de vereniging nu voor stevige aanpassingen en vernieuwingen. De ontwikkelingen - zowel inhoudelijk als technisch - gaan in het

3 Een analytisch overzicht van de inhoud van de *Handelingen* treft men aan in: A. SCHOUTEET, *Honderdvijftig jaar Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge. Analytische inhoud en registers 1839-1988*, Brugge, 1991. Een vervolg daarop, dat lopend wordt bijgehouden vanaf 1991 vindt men op <http://www.genootschapvoorgeschiedenis.be/publicaties.asp> (geraadpleegd op 15 september 2014).

huidige digitale tijdperk vliegensvlug. Aanpassen en professionaliseren is de boodschap. Met behoud van het goede uit de voorgaande twee eeuwen is het Genootschap klaar om de uitdagingen van vandaag en morgen aan te gaan”⁴.

Hier worden de veranderingen vooral beperkt tot de zich wijzigende leescultuur als gevolg van het wereldwijde web en de digitalisering, maar eigenlijk is er nog meer aan de hand. Een eerste belangrijke reflectie moet worden gemaakt over de rol van het Genootschap binnen het wetenschappelijke historische (en in mindere mate ook kunsthistorische en archeologische) bedrijf. De academische publicatiecultuur werd in Vlaanderen tijdens de laatste tien jaar immers volledig door elkaar geschud en dat heeft een grote druk veroorzaakt op tijdschriften zoals de *Handelingen* en op historische publicaties in het Nederlands in het algemeen. En tegelijk is ook de opvatting over het maatschappelijke nut en de rol van de Geschiedenis aan grondige veranderingen onderhevig als gevolg van de opkomst van de “erfgoedsector”, een begrip dat nu volledig ingeburgerd is, maar dat zeker 25 jaar geleden nog niet was. Laat dus een aantal lijnen doortrekken vanuit de naoorlogse periode naar de nabije toekomst en op die manier het blijvende belang van het Genootschap voor Geschiedenis in de verf zetten, maar tegelijk ook pleiten voor een proactieve opstelling om te voorkomen dat verenigingen zoals de onze in de toekomst overbodig of gemarginaliseerd worden. Met het bestuur zijn we immers ten volle overtuigd van onze blijvende wetenschappelijke en maatschappelijke rol.

Het cursorisch doornemen van alle gepubliceerde nummers van ons tijdschrift sinds de tweede wereldoorlog verschaft een weliswaar niet statistisch onderbouwd maar toch voldoende duidelijk beeld van de weerslag van enkele belangrijke algemene historio- grafische tendensen op de in de *Handelingen* gepubliceerde stukken. Bovendien springen op die manier ook de voornaamste protagonisten van de vereniging in het oog, bij wie we - op het

4 <http://www.genootschapvoorgeschiedenis.be/home.asp?id=2> (geraadpleegd op 15 september 2014).

gevaar af er enkelen te verwaarlozen - ook even kunnen stilstaan. Ook de rubriek genaamd *Kroniek* levert interessante informatie op, vooral dan wat betreft de maatschappelijke, wetenschappelijke en culturele context waarin het Genootschap opereerde en het engagement waarvan bepaalde van zijn leden blijk gaven. Veeleer dan in zijn bestuurlijke activiteiten of in zijn interne werking ligt de werkelijke impact van “de Emulatie”, zoals het Genootschap nog steeds in de volksmond wordt genoemd, dan ook verscholen in de circulatie van zijn tijdschrift en de invloed van de daarin gepubliceerde stukken op een breed lezerspubliek dat zowel vakhistorici, studenten, lokale amateurhistorici, gidsen, mensen uit het culturele en museale veld, leerkrachten en cultureel of intellectueel geïnteresseerde personen telt, uiteraard vooral woonachtig in of emotioneel verbonden met de stad Brugge, de provincie West-Vlaanderen of het oude graafschap Vlaanderen.

Het is daarbij belangrijk om op te merken dat de *Handelingen* en haar voorlopers onder diverse benamingen steeds naar een hoger niveau hebben gestreefd dan de gemiddelde heemkundige publicaties en ook dan de meeste andere lokaal- of regionaal-historische tijdschriften. Zonder op arrogante wijze af te willen doen aan de degelijkheid en het blijvende belang van vele andere historische kringen en hun publicaties mogen we toch stellen dat - wanneer we ons even tot het gebied van het oude graafschap beperken - enkel de *Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* en *De Leiegouw* (Kortrijk) dezelfde hoge wetenschappelijke standaarden nastreven. Nochtans moeten we daar direct aan toevoegen dat in Brugge zelf, waar het zwaartepunt van het Genootschap zich toch onmiskenbaar bevindt, nog twee andere kwalitatieve historische publicaties verzorgd worden: *Biekorf* en het *Brugs Ommeland*. En ook op de pagina's van deze tijdschriften treft men vaak bijzonder waardevolle stukken aan, soms door dezelfde auteurs die ook in de *Handelingen* van het Genootschap publiceren of tot ons bestuur behoren. Geen enkele andere stad en omliggende regio in België, en waarschijnlijk zelfs niet in Europa, kent een dergelijke concentratie aan plaatselijke historische productie. En daar moeten we bovendien nog de activiteiten en publicaties van de v.z.w. *Levend Archief* aan toevoegen, die rond het Brugse Stadsarchief tientallen actieve

vrijwilligers en honderden leden groepeerde. En verder is er ook het blad *Brugge die Scone* dat naast kritische reflecties over het stedelijke monumenten- en erfgoedbeleid ook geregeld interessante vulgariserende historische stukken publiceert. Tenslotte wordt ook binnen de diverse gidsenverenigingen vaak op zeer bekwame manier aan vorming en bijscholing gedaan; ook op dat vlak is de situatie in Brugge veel beter dan in andere steden.

Vanuit sociologisch of antropologisch perspectief is deze opvallend grote liefde van de Bruggelingen voor zijn verleden een interessante vaststelling. De interesse in de lokale geschiedenis is zeker niet enkel eigen aan de inwoners van de voormalige middeleeuwse metropool. Deze komt in heel Europa voor en ook op andere continenten, en Vlaanderen behoort daarbij tot één van de regio's waar nog steeds een bijzonder grote concentratie aan lokale historici actief zijn. Uit diverse peilingen bleek echter dat inwoners van Brugge - en ook uitgeweken Bruggelingen zoals ondergetekende - de meest chauvinistische van alle Vlamingen zijn. Dat is waarschijnlijk meer dan een grappig feitje dat men wel eens in een krantenartikel aantreft. Over cijfermateriaal beschik ik niet, maar het zou wel eens goed mogelijk zijn dat de middeleeuwse stad ook over het hoogste aantal gidsen per hoofd van de bevolking beschikt. En ongetwijfeld wordt er ook in weinig andere steden zoveel en zo intens gediscussieerd over ingrepen aan de architectuur of het straatbeeld. Een eenvoudige intuïtieve verklaring voor deze bijzondere liefde voor het verleden lijkt me de impact te zijn van de architecturale, materiële en ruimtelijke omgeving op de leefwereld van de inwoners en bezoekers van een stad. In elk geval bestaat er dus een belangrijke en continue vraag naar historisch onderzoek en historische narratieven als deel van een plaatselijke identiteitsvorming en ook gewoon ter lering en vermaak. In sommige kleinere steden en dorpen van West-Vlaanderen, die eveneens tot ons doelgebied behoren, is die lokale historische interesse trouwens ook aanwezig. Er is bovendien geen enkele indicatie dat deze vraag naar geschiedenis, kunstgeschiedenis en archeologie bij de jongere generaties of "in het digitale tijdvak" zou verminderen. Misschien net integendeel: steeds meer jonge mensen behalen masterdiploma's in deze disciplines en de software en

webapplicaties die worden ontwikkeld bieden juist steeds meer mogelijkheden om aan deze vraag te voldoen.

Maar vooraleer verder in te gaan op deze uitdagingen voor de toekomst moet in grote lijnen worden geschetst welke rol het Genootschap tijdens de naoorlogse periode heeft gespeeld bij de opbouw en consolidatie van deze sterke positie van het historisch onderzoek en de brede interesse daarvoor in Brugge en West-Vlaanderen. Welke rol nam het Genootschap op tijdens een periode van snelle maatschappelijke veranderingen? De naoorlogse periode, en zeker het tijdvak vanaf de late jaren 1950, werd gekenmerkt door fenomenen als de groei van de consumptiemaatschappij en de welvaartstaat, een maatschappelijke democratisering op alle niveaus, en niet in het minst van het universitaire onderwijs, een daarmee gepaard gaande opwaartse mobiliteit en een snellere circulatie binnen de maatschappelijke elites, een voortschrijdende ontkerkelijking, een - iets tragere - afname van het belang van de zuilen en de daarmee verbonden en vaak zeer scherpe religieus-ideologische tegenstellingen tussen intellectuelen, evenals een grotere gendergelijkheid en minder hiërarchische sociale verhoudingen in het algemeen. Een eerste vraag die we dus aan de orde willen brengen is hoe het (bestuur van het) Genootschap tijdens die laatste driekwart eeuw - in grote lijnen - evolueerde qua sociale en levensbeschouwelijke samenstelling?

De voornaamste vaststelling in dit verband is dat vanaf de jaren 1950 het Genootschap zich heeft ontwikkeld van een hoogst elitair gezelschap van voornamelijk katholieke notabelen met historische en oudheidkundige interesse tot een bredere, meer professioneel geschoolde en ideologisch pluralistische vereniging van geschiedkundigen en een breder publiek met interesse in het verleden. Een dergelijke stelling zou in feite door middel van een prosopografisch onderzoek van alle leden en bestuursleden moeten worden hardgemaakt, maar ook hier is een impressionistisch oordeel eigenlijk al voldoende en zou een grootschalige en arbeidsintensieve studie zonder twijfel slechts weinig relevante nuances toevoegen. Een vluchtige analyse van de ledenlijsten van het Genootschap die tijdens de jaren 50 en 160 nog in het tijdschrift werden afgedrukt

maakt al snel duidelijk wat toen het dominante sociale profiel van zijn ledenbestand was. Bestuursleden waren nog in aanzienlijke mate vooraanstaande en maatschappelijk geëngageerde clerici, vaak zelfs kanunniken. Verder zetelden een aantal edellieden, die in de meeste gevallen een eerder ceremoniële functie blijken gehad te hebben. Dat alles werd aangevuld met enkele hoogleraren en archivariissen, die aan het bestuur en het tijdschrift een academisch cachet gaven. De ‘gewone’ leden, die dus soms een louter passieve rol hadden en zelf geen publicaties verzorgden, waren veelal lokale politici, rechters, advocaten, notarissen, geneesheren, apothekers, leraren, naast andere archivariissen, professoren, bisschoppen, kanunniken, pastoors en onderpastoors. Men trof er enkele zeldzame vrouwen aan, bijv. de onderwijzeres Magda Cafmeyer, of een aristocrate zoals Josephine van Pottelsberghe de la Potterie⁵. Het is niet eenvoudig om deze notabelen allemaal politiek of ideologisch te plaatsen, maar het lijkt geen twijfel dat de overgrote meerderheid van goede katholieken huize was, want slechts enkele, vanuit hun loopbaan, maatschappelijk engagement of geschrift direct herkenbare vrijzinnigen, liberalen komen in deze lijsten voor. Op dit vlak zou verder onderzoek zeker interessant zijn. Niet omdat dit relevant zou zijn voor de geschiedenis van het Genootschap zelf, maar wel omdat het als het ware een typische doorslag vormt van een regionale groep intellectueel geïnteresseerde notabelen die ook maatschappelijke posities innamen in een tijdperk van sociale en politieke verandering.

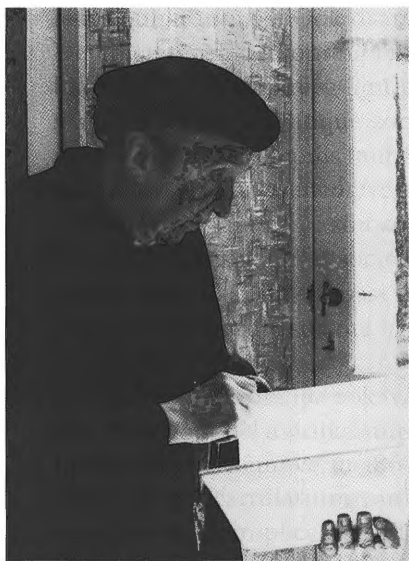
De meeste leden leken zich immers in Brugge en West-Vlaanderen zelf te hebben geconcentreerd, maar ook een aantal ‘buitenstaanders’, zoals hoogleraren of notabelen die ergens in België actief waren, waren officiële leden. En ook een aantal scholen en religieuze instellingen waren als het ware aan het Genootschap geaffilieerd. In de meeste gevallen zal hun betrokkenheid zich hebben beperkt

5 Meer over de moeizame intrede van vrouwen in het Genootschap bij: G. MARECHAL, “Heidi, Marcelle, Ghislaine, Magda en andere vrouwelijke auteurs”, in: A. VANDEWALLE & M. RYCKAERT (eds.), *Uit de korf van de Emulatie. Baanbrekende historische bijdragen gepubliceerd in 175 jaar Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, Brugge, 2014, p. 49-53; zie ook de andere bijdragen in dit herdenkingsboek, die een mooi en divers beeld geven van de artikelen in de *Handelingen* en enkele van hun meest markante auteurs.

tot het ontvangen van het tijdschrift en betaalden ze louter uit sympathie en interesse hun lidgelden. Van de 'lokale' leden mogen we aannemen dat ze voor een deel tot dezelfde sociale netwerken behoorden en elkaar dus ook wel min of meer kenden, maar het meest intensieve contact gebeurde uiteraard tussen de bestuursleden, die sinds 1950 in de regel vier keer per jaar samenkomen. Vrielinck en Van Eenoo beschreven hen als een geleerd gezelschap van vrienden en kennissen met een sterke interne cohesie⁶. En ook vandaag nog kan het worden gesteld dat het bestuur voor een groot stuk aan deze omschrijving voldoet. Een gedetailleerde studie naar de ontwikkelingen in het bestuur en de activiteiten van de vereniging tot 1988 werd zoals gezegd al geschreven, dus we kunnen er ons toe beperken om deze kwestie heel kort samen te vatten.

De periode 1943-1979 werd fundamenteel getekend door het voorzitterschap van priester Antoon Viaene, met als drijvende kracht achter hem de Gentse hoogleraar Egied Strubbe. Die eerste was een bijzonder schrandere onderzoeker en de tweede een belangrijke en onvermoeibare specialist van het middeleeuwse recht en de hulpwetenschappen en als dusdanig één van de meest vooraanstaande Brugse historici ooit. Andere markante figuren in die periode waren Albert Schouteet, in naam oorspronkelijk een "klerk" van het archief, maar de facto vanaf het begin een echte archivaris, en de jonge Luc Devliegheer, erudiet kenner van de geschiedenis van de bouwkunst, intussen lid van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten en nog steeds bijzonder actief binnen het Genootschap en op wetenschappelijk vlak in het algemeen. Was gedurende dit tijdvak "de Emulatie" nog voor een groot deel een autonoom opererende kerngroep bestuursleden en regelmatige auteurs, dan kwam hier vanaf 1979 geleidelijk verandering in. Onder het voorzitterschap van Baudouin Janssens de Bisthoven, die tot 1992 het roer in handen hield, nam het aantal bestuursleden toe, kreeg het bestuur ook een diverser sociaal en ideologisch karakter en ontstonden er meer directe connecties met de universiteiten, in de eerste plaats met die van Leuven en Gent.

6 VRIELINCK & VAN EENOO, *Ijveren voor geschiedenis*, p. 83-84.

Antoon Viaene (© Stadsarchief Brugge,
foto Walter Baes).

Egied Strubbe (© Stadsarchief Brugge,
foto Walter Baes).

Albert Schouteet (© Stadsarchief
Brugge, foto J.A. Rau).

Onder het voorzitterschap van Luc Devliegher (1992-2009) zetten dezelfde evoluties zich voort. Een sfeer van pluralisme overheerste, het oudere "elitaire" karakter van het bestuur werd minder gepro-
nounceerd, de gemiddelde bestuursleden werden jonger - of toch iets minder op leeftijd - en zelfs vrouwen werden nu in de cenakels van de macht gecoöpteerd. De legislatuur van André Vandewalle sinds 2009 zit opnieuw in de lijn van de evolutie die sinds de jaren 1980 was ingezet. De belangrijkste aandachtspunten voor de nieuwe voorzitter waren vaak noodgedwongen in de eerste plaats van juridische en financiële aard: met name het veranderende statuut van het Genootschap van een feitelijke vereniging naar een vereniging zonder winstoogmerk met het oog op de desiderata van de subsidiërende overheden en de problematiek van deze subsidies zelf binnen een voortdurend aan verandering onderhevig institutioneel landschap.

Een tweede centrale vraag in deze beknopte historiek van de naoorlogse Emulatie is hoe de wetenschappelijke bijdragen in de *Handelingen* zich positioneerden ten opzichte van de snel veranderende paradigma's in het historisch onderzoek? Na de tweede wereldoorlog, daar wezen Vrielinck en Van Eenoo al op, kwam het kwaliteitsniveau van de bijdragen in de *Handelingen* weer op peil na een periode gekenmerkt door een zekere achteruitgang tijdens het interbellum⁷. Intussen werden de artikels opgesteld in het Frans vanaf de jaren 60 steeds zeldzamer, wat uiteraard de teloorgang van de taal van Voltaire als dominante cultuurtaal in Vlaanderen weerspiegelt. Een blik in vogelvlucht op de auteurs van de naoorlogse periode leert dat die vaak uit eigen streek afkomstig waren, in vele gevallen professioneel als historicus actief waren hetzij als professoren of assistenten uit vooral Leuven en Gent, hetzij als archivarissen, bibliothecarissen of beambten in de cultuursector. Af en toe verschenen ook bijdragen van buitenlandse vorsers. Maar ook het soort auteurs die men zou kunnen kwalificeren als "de beste amateurs van de regio" leverden en leveren nog steeds geregeld interessante en

7 Voor een algemene inhoudsanalyse van de bijdragen tussen 1839 en 1988 zie aldaar p. 101-112.

waardige kopij. En ook de jonge afgestudeerden geschiedenis vormen vooral sinds de jaren 1970 een vaste component van het korps historici dat in de *Handelingen* publiceert. Verschillende vakhistorici zijn dan ook hun latere wetenschappelijke carrière begonnen met een eerste artikel in deze kolommen en dat is misschien wel een van de grootste verdiensten van een tijdschrift als het onze.

De impact van het Genootschap op de culturele en politieke wereld in Brugge en West-Vlaanderen valt het best af te leiden uit bepaalde kritische stukken in de rubriek *Kroniek*. Een aantal elementen vormen daarin een constante waarde zoals kritische verslagen van tentoonstellingen, rapporteringen over archeologische campagnes (soms “oudheidkundige ontdekkingen” genoemd) of aankondigingen van nieuwe voor de lokale en regionale vorsers nuttige werkinstrumenten zoals archeologische repertoria en catalogi van handschriften. Een vroeg en mooi voorbeeld van een kritische reflectie vindt men bijv. in een stukje van Devliegheer over het Gruuthusemuseum in de *Handelingen* van 1952, waarin wordt gesproken van “doodsheid”, “een opvallend gebrek aan personeel” en “vervuildheid en slordigheid”. De nota eindigt als volgt: “Brugge, kunststad, moet naast een toerisme-, ook een kunstpolitiek voeren. Het wordt een werk op lange termijn”⁸. Gelukkig is intussen inderdaad een lange weg afgelegd en het is niet onwaarschijnlijk dat dit soort bijdragen, waarbij de figuur Luc Devliegheer steeds als de meest inzichtrijke criticus naar voor komt, geregeld een invloed heeft uitgeoefend op het lokale politieke en culturele beleid. Maar uit andere bijdragen spreekt ook een meer geëngageerde toon en een grote bekommernis om wat vandaag zou worden aangeduid als de strijd voor het erfgoedbehoud. Sprekend in die zin is de striemende kritiek die Jan De Cuyper en, opnieuw, Luc Devliegheer in 1962 en 1963 formuleerden op de slooping van de Smedenkapel en de kapel van het Sint-Elisabethklooster, de laatste werkelijk monsterlijke ingrepen in het Brugse stedelijke weefsel.

De boekbesprekingen blijven tot vandaag een vaste waarde in de *Handelingen*. In de meeste gevallen, zo leerde mij het doornemen van enkele *samples* daarvan in verschillende jaargangen, bleven deze altijd beleefd en opbouwend en weinig polemisch van toon, noch geïnspireerd vanuit een ideologische achtergrond. Enkele uitzonderingen op die regel kwamen echter toch ook voor. Zo verweet de Kortrijkse priester en bestuurslid Jan De Cuyper in 1957 aan de befaamde Gentse hoogleraar Jan Dhondt, een vrijdenker van socialistische obediëntie, dat die laatste een gebrek aan objectiviteit had vertoond bij de studie van de arbeidersbeweging in deel 10 van de eerste *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*⁹.

De thematieken en specifieke onderzoeksvelden die de publicaties in het tijdschrift weerspiegelden wijzigden na de tweede wereldoorlog geleidelijk, maar duidelijk, hoewel ook een zekere continuïteit op te merken valt. In de oudere nummers na de tweede wereldoorlog, maar ook nog lang daarna, blijven de middeleeuwse en in mindere mate de vroegmoderne geschiedenis - en dan in de eerste plaats die van de stad Brugge - duidelijk het meest dominante thema. Ook de plaatselijke geschiedenis van andere West-Vlaamse steden en regio's, de kerkgeschiedenis en de geschiedenis van het religieuze leven vormden regelmatige onderwerpen voor erudiete bijdragen. En bovendien weerspiegelen de *Handelingen* ook de toenemende verwetenschappelijking van de nieuwste en hedendaagse geschiedenis, een subdiscipline waar sinds de laatste halve eeuw niet langer meer met enig dedain wordt op neergekeken door de specialisten van de oudere periode. Velen van de "vaste waarden" of "*usual suspects*" waren historici uit West-Vlaanderen zelf, zoals Antoon Viaene, Godgaf Dalle, Aquilin Janssens de Bisthoven, Jos de Smet, Roger Degryse, Nicolas Huygebaert, Paul Declerck of Jacques Mertens (om slechts een arbitraire en niet exhaustieve reeks namen op te sommen). Anderen waren vooraanstaande academici zoals Hans van Werveke, Raymond De Roover, François Louis Ganshof of Raoul van Caenegem en af en toe buitenlandse vorsers zoals bijv. Anton Koch en Frits Hugenholtz of Hilario Casado Alonso.

9 Nr. XCIV (1957), p. 83.

Sinds de jaren 1970 sijpelden ook geheel nieuwe thema's binnen. Onder invloed van de Franse "Annales-school" werd het louter evenementiële en positivistische niveau van onderzoek overstegen en kwam er nu ook aandacht voor "structuren", "longue durée" en "mentaliteiten". Illustraties hiervan werden bijv. gevormd door het in Vlaanderen pionierswerk van Chris Vandebroeke en Paul Vandewalle over de historische demografie en de marxistisch geïnspireerde sociaal-historische analyses van Griet Maréchal. Artikels over de geschiedenis van de arbeidersbeweging bleven echter steeds zeldzaam. Een uitzondering vormt een stuk van Jan D'Hondt, toen wetenschappelijk medewerker van het Stadsarchief Brugge, over de eerste 1-meiviering te Brugge. En een mooi voorbeeld van een statistische benadering van de geschiedenis is een artikel van Eddy Van Cauwenberghes over het vorstelijke domein in Deinze en Drongen, blijkbaar het eerste echt "kwantitatieve" artikel in de *Handelingen*¹⁰. De opkomst van de mentaliteitsgeschiedenis wordt bijv. geïllustreerd door een aantal vernieuwende bijdragen van Jos Monballyu over hekserij en strafrecht vanuit een sociaal en cultureel perspectief. Bovendien had intussen ook de culturele geschiedenis zich geëmancipeerd uit de religieuze geschiedenis. Veelvuldige artikels, onder meer van Alfons Dewitte en Ludo Vandamme over de Brugse cultuurgeschiedenis van de 15de en 16de eeuw, gaven blijk van deze trend. Een dergelijke "modernere" aanpak kwam ook geregeld voor in stukken die de neerslag vormden van een goede licentiaatsthesis, een fenomeen dat toenam vanaf de jaren '80 en nog steeds prominent aanwezig is.

Eveneens van groot belang is te vermelden dat sinds 1982 het Genootschap ook de boekenreeks *Vlaamse Historische Studies* verzorgde. Hierin verschenen intussen 13 volumes. Bovendien werd sinds 2010 een samenwerking met de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent en uitgeverij Academia Press opgezet, wat resulteerde in een nieuwe boekenreeks *Historische Monografieën Vlaanderen*, die plaats geeft aan meer

10 Nr. CVII (1970), p. 250-268.

lijvige en erudiete boekwerken over het oude graafschap en de huidige regio. Daarnaast was een teken des tijds de teloorgang van de traditionele bibliografische rubriek *Boekenschouw* in 1996. Gedrukte bibliografieën behoren intussen definitief tot het verleden nu ze in digitale vorm veel efficiëntere heuristische mogelijkheden bieden. Intussen was het Genootschap zich ook op actievere wijze publiek aan het profileren. Vanaf 1986 werd met de jaarvergadering met lezing en receptie het voordien enigszins gesloten karakter van de vereniging doorbroken. Tijdens de laatste twee decennia kwam er intussen ook vanuit de diverse overheden meer aandacht voor de actieve promotie van wat men, naar het voorbeeld van de Britse “*heritage*”-sector intussen het “erfgoedbeleid” is gaan noemen en dat zowel het materiële aspect (zoals het bouwkundig, archeologisch als kunsthistorisch patrimonium) als het immateriële erfgoed omvat (zoals volkscultuur, stoeten, processies en historische verhalen die identiteiten construeren). Musea gaan op een meer professionele en publieksvriendelijke manier te werk in de presentatie van hun tentoonstellingen, de jaarlijkse erfgoeddagen kennen een groot succes en via “*city marketing*” proberen historische steden zich zelf op de kaart van het internationale toerisme te plaatsen, of - zoals in het geval van Brugge - hun al sterke positie verder uit te bouwen.

Er zal echter altijd een onvermijdelijke en zelfs nuttige en productieve spanning blijven bestaan tussen het veld van het meer academische, kritische, sociaalwetenschappelijke en brongerichte historisch, kunsthistorisch en archeologisch onderzoek enerzijds en de doelstellingen van de erfgoedsector, die eerder gericht zijn op popularisering, beleving en collectieve identiteitsconstructie anderzijds. Daarmee wil ik zeker niet beweren dat alle “vakhistorici” waardenvrij opereren, noch dat zij geen aandacht zouden hebben voor wetenschapscommunicatie of het schrijven van een “goed verhaal”. Evenmin wil ik stellen dat de erfgoedsector noodzakelijk “onwetenschappelijk”, “commercieel” of “politiek” te werk zou gaan en geen grote aantallen aan bijzonder bekwame personeelsleden zou tellen. De discussie in dat soort stereotiepen voeren zou dwaas en contraproductief zijn. In dit veranderende socio-culturele landschap dringen pogingen tot vernieuwing en

herpositionering zich voor ons dus steeds verder op. Onze institutionele contacten met diverse archieven, musea, bibliotheken en gelijkgestemde verenigingen in West-Vlaanderen zijn daarbij grote troeven, maar het Genootschap groepeerd ook allerlei informele netwerken tussen onderzoekers en wat men nu dus "erfgoedinstellingen" is gaan noemen. Ook de versterkte toenaadering tot de collega's van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, die met zeer gelijkaardige evoluties en uitdagingen worden geconfronteerd en in die zin onze belangrijkste lotgenoten en bondgenoten zijn in Vlaanderen, is hierbij bovendien een cruciale factor.

De kwaliteit en traditie die de historische verenigingen bieden, de blijvende interesse in de lokale en regionale geschiedenis en de toename van het aantal jonge afgestudeerden in de historische wetenschappen geven ons daartoe een stevige basis. Ook de academische publicatiecultuur is echter intussen aan het veranderen: jonge vakhistorici worden steeds meer gedwongen in "A1-tijdschriften" te publiceren, internationale vakpublicaties waar de voertaal doorgaans het Engels is. Dat levert al een tijd lang het probleem op dat een artikel in de *Handelingen* slechts de "A2-status" heeft, erkend door het "Vlaamse Academische Bibliografische Bestand" (wat in feite nog meevalt gezien bijna alle andere regionale tijdschriften slechts de "A3-status" hebben en ons kwalitatief karakter dus ook officieel wordt erkend). Een bedreiging wordt dus gevormd door het feit dat het Genootschap wel eens zou kunnen worden "doodgeknepen" tussen enerzijds de internationale academische publicatiecultuur en anderzijds de op popularisering gerichte "erfgoedlogica". Maar veeleer moeten we deze evoluties als een uitdaging zien: het zijn juist verenigingen zoals het Genootschap voor Geschiedenis die in dit spanningsveld een bemiddelende tussenpositie kunnen innemen. Dat moeten we doen met fierheid en zelfzekerheid, met een blijvende inzet tot vernieuwing en verjonging, en met een niet aflatende ijver om ook op het vlak van de plaatselijke geschiedschrijving de hoogste kwaliteitsnormen na te streven, het soort "ijver" dat de betekenis gaf aan de oorspronkelijke naam van de aloude "Société d'Émulation".

Michel Nuyttens

175 jaar Genootschap voor Geschiedenis - Verslag Symposium

De viering van 175 jaar Genootschap voor Geschiedenis te Brugge begon met een druk bijgewoond symposium over de betekenis van de vereniging in verleden, heden en toekomst. De inleiding werd uitgesproken door voorzitter **André Vandewalle**, die meteen de drie sprekers introduceerde.

Prof. Tom Verschaffel (K.U.L., campus Kortrijk) behandelde het Genootschap in de 19de eeuw en schetste het ontstaan ervan in een patriottische context. Niet zozeer het epitheton burgerlijkheid is hier van toepassing. In de 19de eeuw dient veeleer het belang van de adel en de geestelijkheid te worden benadrukt, wat zich onder meer afleest uit de lijst van voorzitters van de vereniging. Verder ging het vooral om een 'geleerd genootschap' in de 18de-eeuwse betekenis van het woord (cfr. de Theresiaanse Academie te Brussel). In diezelfde traditie ontstond in 1835 ook de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, waaraan het prille Brugse Genootschap zich zou spiegelen, zoals we kunnen aflezen uit het eerste artikel van zijn reglement. Er werd heel sterk de nadruk gelegd op het uitgeven en bestuderen van bronnen en op deze bronnen gebaseerde geschiedbeoefening.

Naar de normen van die tijd beschikte het Genootschap over een vrij uitgebreid netwerk in binnen- en buitenland, middels ruilabonnementen e.a. Het was medeorganisator van historische congressen of stond zelf in voor de organisatie ervan (zoals in 1887, n.a.v. de inhuldiging van het standbeeld van Breydel en De Coninck op de Brugse Grote Markt).

Niet alle bestuursleden waren nochtans even actief op wetenschappelijk gebied. Er zetelden ook personen in die de vereniging financieel, infrastructureel of met hun maatschappelijk prestige ondersteunden.

De inspiratie bij de oprichting was duidelijk vaderlandslievend (Andries was bijv. lid van het Nationaal Congres) en de link met het patriottisme werd voortdurend herhaald in allerhande teksten, die pretendeerden een bijdrage te leveren tot een betere kennis van de geschiedenis van het land. Er werd overigens ook een beroep gedaan op subsidies van de nationale overheden om de werking van de vereniging te ondersteunen. Dit patriottisme was helemaal niet in strijd met de gehechtheid aan het lokale en het gewestelijk verleden, die grotendeels de wetenschappelijke aandacht opslokten.

In de 19de eeuw was de werking van het Genootschap nog quasi volledig Franstalig. Niettegenstaande de cultus voor het Vlaamse verleden bleef het Frans de cultuurtaal en werd slechts hoogst uitzonderlijk van het Nederlands gebruik gemaakt. In 1887 werd wel een literaire wedstrijd uitgeschreven waarvan de tekst in het Nederlands diende te zijn en sporadisch werden ook Nederlandse bronteksten gepubliceerd. Pas vanaf 1905 zouden ook artikels in het Nederlands worden gepubliceerd.

Hoewel niet aan politiek of ideologie mocht worden gedaan had het Genootschap toch een uitgesproken katholiek karakter. In interne bronnen heerste hierover weinig terughoudendheid. Zo werd de bronnenpublicatie van E. De Coussemaeker over de godsdienststroebelen in de 16de eeuw gezien als een element in de katholieke strijd. De vereniging pretendeerde niet louter Brugs te zijn en zag ook af van deelname aan publieke manifestaties.

In de loop van de 19de eeuw evolueerde het Genootschap meer en meer tot het uitgeven van een modern tijdschrift; dit proces werd voltooid omstreeks 1905.

De periode 1918-1940 werd behandeld door **Dr. Christophe Verbruggen** (Universiteit Gent). De evolutie die al was ingezet in de 19de eeuw ging tijdens het interbellum verder. Het is de periode waarin het Genootschap definitief zijn statuut van 'geleerden-genootschap' verloor. In de eerste helft van de 20ste eeuw kenmerkt de wetenschapsgeschiedenis zich hier voornamelijk door

Christophe Verbruggen tijdens zijn lezing, die in een volgend nummer van de *Handelingen* zal gepubliceerd worden (foto Marc Ryckaert, Brugge).

een voortschrijdende disciplinevorming en de erkenning van het Nederlands als volwaardige taal bij de wetenschapsbeoefening. Wetenschapsdisciplines zijn historisch gegroeid; instituten, academies, congressen, tijdschriften e.d.m. hebben hier elk op hun manier toe bijgedragen. Wetenschapssociologen bekijken de evoluties ook buiten de academische gemeenschap en voeren hierover grensoverschrijdende debatten. Binnen de disciplinevorming van het historisch wetenschappelijk onderzoek waren de historische seminaries, naar Duits model, van wezenlijk belang. Omstreeks 1870 worden dergelijke seminaries ook ingericht aan de Belgische universiteiten; ze zullen tot volle ontplooiing worden gebracht door historici als Kurth, Pirenne en Cauchies.

De vraag kan worden gesteld hoe lokale historische genootschappen zich hieraan hebben aangepast. Voor het Brugse Genootschap

voor Geschiedenis kan 1905 worden beschouwd als een kantel-moment, zoals ook al door de eerste spreker aangestipt. Het Ge-nootschap gaf vanaf dan een modern wetenschappelijk tijdschrift uit naar het voorbeeld van de *Revue d'histoire ecclésiastique*. In toenemende mate werden ook Nederlandstalige artikels gepubli-ceerd. De invloed van Camille Callewaert was hier van wezenlijk belang. Wanneer we de professionele achtergrond van de auteurs bekijken dan stellen we vast dat het hoe langer hoe meer om uni-versitair geschoolde historici gaat. Ook in de behandelde thema's kan een evolutie worden vastgesteld omdat meer dan vroeger aandacht werd besteed aan de politiek-institutionele geschiede-nis. Dit alles belette niet dat de kloof tussen de academische en de lokale geschiedschrijving bijzonder groot was. De inbreng van academische historici in het tijdschrift bleef laag.

De dynamiek die het Genootschap kenmerkte vóór 1914 vindt men tijdens het interbellum niet meer terug. In 1930 werd een heus crisismoment bereikt en werd zelfs gespeeld met een mo-gelijke fusie met historische genootschappen in Gent, Kortrijk en Oudenaarde.

In 1934 werd het Nederlands als voertaal aangenomen en kreeg het tijdschrift ook een Nederlandse titel: *Handelingen van het Ge-nootschap voor Geschiedenis gesticht onder de benaming "Société d'Emulation" te Brugge*. In een aantal bijdragen vond men ook de weerslag terug van de hoge vlucht die de volkskunde nam in Vlaams-katholieke kringen tijdens het interbellum. Met *Biekorf* ontstond een goede samenwerking (A. Viaene was de brugfiguur).

Prof. Jan Dumolyn (UGent) behandelde de periode van 1945 tot heden. Hij baseerde zijn uiteenzetting op volgende vragen: welke rol speelde het Genootschap tijdens een periode van snelle maatschappelijke veranderingen?; hoe evolueerde het bestuur en de levensbeschouwelijke samenstelling ervan?; welke was de po-sitie van het Genootschap t.o.v. de veranderende paradigma's in het historisch onderzoek? Het klassieke type van het bestuurslid c.q. bestuur aan het begin van de bestudeerde periode omschreef hij als volgt: blanke West-Vlaamse man van middelbare leeftijd

Joanna Van der Heyden (historica en gewezen medewerkster van radio Klara)
(foto Marc Ryckaert, Brugge).

met universitaire vorming of met enige ervaring inzake historisch onderzoek; edelman, kanunnik (wetenschappelijk vooraanstaand maar ook wetenschappelijk actief) of hoogleraar van katholieke strekking; een geleerd gezelschap van vrienden en kennissen. Spreker schetste een kort overzicht van de bestuursperiode van de onderscheiden voorzitters (A. Viaene, B. Janssens de Bisthoven, L. Devliegheer, A. Vandewalle) en toonde daarbij aan hoe de samenstelling van het bestuur stilaan diversifieerde: meer directe connecties met de universiteiten, toetreding van vrijzinnigen, met mondjesmaat ook van vrouwen (zij het tot op de huidige dag nog steeds erg beperkt) en jongeren.

Bij de gepubliceerde artikels bleef ook na ook na 1945 de aandacht voor de Brugse geschiedenis dominant. Verder is ook de strijd voor

v.l.n.r.: J. Van der Heyden, A. Bijsterveld, A. Hemeryck en H. Deneweth (foto Marc Ryckaert, Brugge).

het erfgoedbeleid opvallend, wat voornamelijk aan bod kwam in de kroniek. Onder invloed van de school van de *Annales* kwamen ook nieuwe thema's aan bod: historische demografie, sociale geschiedenis, mentaliteitsgeschiedenis. Heel terecht werd hierbij gewezen op de pioniersrol gespeeld door de betreurde Chris Vandebroeke. Vanaf 1982 verschenen ook de Vlaamse Historische Studies. De 'Boekenschouw', jarenlang één van de paradepaardjes van het Genootschap, verscheen niet meer vanaf 1996. Vanaf 2010 groeide een nauwe samenwerking met de Gentse Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde.

Tenslotte gaf de spreker nog een SWOT-analyse voor de toekomst, waarbij volgende punten werden benadrukt: tot de sterktes behoren ongetwijfeld kwaliteit en traditie en een blijvende interesse voor de lokale en regionale geschiedenis; tot de zwaktes behoren de moeilijkheden die het vrijwilligerswerk ondervindt in de 21ste eeuw; de sterke toename van het aantal afgestudeerden in de geschiedenis is een opportuniteit; de spreidstand tussen erfgoedlogica en academische publicatiecultuur is dubbel: kan het Genootschap hierin een brugfunctie vervullen of wordt het daarvoor juist in zijn bestaan bedreigd?

v.l.n.r.: H. Deneweth, M. Jacobs en G. Verschate (foto Marc Ryckaert, Brugge).

Hierop kan weliswaar geen pasklaar antwoord worden gegeven, maar er werd wel voldoende stof aangereikt voor het tweede deel van het symposium, waarin de vraag werd gesteld of lokaal en regionaal historisch onderzoek nog een maatschappelijke relevantie heeft. Voor welke uitdagingen staan historische verenigingen zoals het Genootschap voor Geschiedenis en welke beleidsomslag is nodig en mogelijk? Daarover werd een panelgesprek gevoerd onder de kundige leiding van **Joanna Van der Heyden** (historica en gewezen medewerkster van radio Klara).

Het panel bestond uit **Prof. Dr. Marc Jacobs** (VUB en FARO), **Prof. Dr. Heidi Deneweth** (VUB), **Prof. Dr. Arnoud Bijsterveld** (Tilburg), **Aleid Hemeryck** (conservator Brugge Musea) en **Greet Verschate** (voorzitter De Leiegouw). Er werden door de moderator een aantal thema's aangereikt die telkens aanleiding gaven tot een levendige discussie¹.

Het eerste gesprekspunt was of het geringe aantal vrouwelijke leden in het bestuur van erfgoedverenigingen niet wijst op een

1 (n.v.d.r.) Voor dit gedeelte werd tevens gebruik gemaakt van aantekeningen van Maurice Vandermaesen.

genderprobleem. Botsen vrouwen hier op een mannenbastion? De panelleden relativeren de vraagstelling: we moeten eerder denken aan een leeftijds- of generatieprobleem. Numeriek vatten in het verleden immers veel minder vrouwen een doctoraatsonderzoek aan. In de mate dat het bezit van een doctoraatsdiploma traditioneel een meerwaarde blijkt voor een bestuursmandaat komen inderdaad meer mannen in de besturen voor. Bestuursleden zelf ervaren dit niet noodzakelijk als een probleem, maar beseffen dat de genderverhouding beter kan. Dit zal zich op termijn vanzelf oplossen. West-Vlaamse doctorandae zullen in de toekomst doorstromen in het bestuur van het Genootschap. In het algemeen moet men ernaar streven het publiek en het ledenbestand te verjongen. Een hoger aantal vrouwelijke bestuursleden zal wellicht ook andere inhoudelijke thema's voor het tijdschrift opleveren. Dit kan een maatschappelijk signaal geven. Als voorbeeld verwees men naar De Leiegouw te Kortrijk, waarvan een vrouwelijke collega voorzitter is en de redactieraad van het tijdschrift evenwichtiger is samengesteld. Te Brugge omvat de erfgoedsector meer vrouwelijke medewerkers, wat een groter aandeel in de besluitvorming ten goede komt. In Nederland hecht men aan de publiekswerking een steeds groter belang. Die moet een afspiegeling van de maatschappij weergeven. Leden verwachten zich in een vereniging te herkennen.

Een tweede thema was de vraag of ideologie, politiek en actualiteit mee de **inhoud van de publicaties en de werking** bepalen. Kan men de nagestreefde neutraliteit vrijwaren? We moeten op de eerste plaats opkomen voor degelijk wetenschappelijk werk en partijpolitiek is hierbij uit den boze. Eén panellid is voorstander van een blijvende focus op eruditie, bronnenonderzoek en ondersteunende voetnoten. Een ander merkt op dat goede wetenschappelijke artikels ook door politiek geëngageerde auteurs worden geschreven. Voor de inhoudelijke samenstelling van het tijdschrift blijven de lokale en regionale geschiedenis erg belangrijk. In Noord-Brabant ligt de klemtoon op regionale geschiedenis en cultuur. De inhoud is wetenschappelijk én heemkundig. Er is geen ideologische strekking, maar men wil wel een afspiegeling zijn van de maatschappelijke debatten. Wetenschap en eruditie

moeten samengaan, al wordt dit voor verenigingen wel een “niche-activiteit”. De vraag dient wel te worden gesteld of geen plaats moet worden geboden aan eerder ‘beschouwende’ i.p.v. puur historische artikels. Daarnaast blijft ook heemkunde belangrijk. De vraag kan worden gesteld of wetenschappelijkheid en eruditie nodig zijn om het Genootschap te laten overleven, dan wel of het net het omgekeerde is. Het Genootschap en de academische wereld vinden elkaar nog steeds, o.a. als publicatiekanaal voor pas afgestudeerden. Men mag het gevaar van de publicatiedruk echter niet onderschatten. Publicaties door wetenschappelijk personeel van universiteiten en wetenschappelijke instellingen in internationale en meestal Engelstalige tijdschriften zijn een element in de academische loopbaan en genereren inkomsten voor de werkgever. Nochtans mag dit historici er niet van weerhouden in lokale en regionale tijdschriften te publiceren. Alles hangt af van de aard van het gevoerde onderzoek en het overeenstemmende publicatiekanaal. In Nederland stapt men trouwens af van deze cijfermatige benadering. Andere vormen van publicatie moeten ernstig overwogen worden. Waarom niet eerst in het buitenland publiceren en daarna het stuk aan de meer toegankelijke lokale tijdschriften aanbieden? Moeten de Handelingen een ‘traditioneel’ tijdschrift blijven? Wat kunnen de musea betekenen? Hoe dan ook kan door verruiming zeker een breder publiek worden aangesproken.

Vervolgens ging het panel in op de vraag hoe belangrijk financiële steun is voor de werking van een vereniging als het Genootschap voor Geschiedenis? De meeste inkomsten - lidgelden en subsidies - zijn bestemd voor de uitgave van het tijdschrift. Helaas verminderen de subsidies gestaag. Is zelfstandige werking in de toekomst wenselijk/noodzakelijk of dient eerder te worden gestreefd naar koepelvorming? Het huidige lokale en regionale werkingsveld van het Genootschap moet verdedigd worden. **Samenwerking** met de stedelijke musea kan de werking van het Genootschap verbreden. Deze piste verdient onderzoek. Er werd verwezen naar de succesvolle jaarlijkse “Nacht van de Geschiedenis” die een zeer ruim publieksbereik opbouwde. Dit zet aan tot een diepgaande reflectie over de werking van het Genootschap en de te bereiken doelgroep(en).

Een volgend thema was de **academische publicatiecultuur en erfgoedwerking**. Geschiedenis en erfgoedwerking overkoepelen elkaar weliswaar, maar toch niet helemaal. Het MAGIS-project te Brugge is een navolgbaar initiatief. Het Genootschap heeft genoeg expertise in het bestuur, maar moet zich meer en beter profileren, en aansluiten bij het erfgoed. In Kortrijk bestaat een “Erfgoedplatform”, wat toelaat sterker naar buiten te komen bijv. tegenover het stadsbestuur. Geschiedenis en erfgoed zijn complementair.

Daarna boog het panel zich over de vraag of een **tijdschrift** nog het beste medium in een gemediatiseerde wereld is? Is dit financieel houdbaar? Wordt voldoende nagedacht over andere mogelijkheden (bijv. digitalisering)? Tegelijk rijst de vraag naar de duurzaamheid van de digitale productie. Is er samenwerking mogelijk om een gemeenschappelijke infrastructuur te ontwikkelen? Een *open Access*-tijdschrift bereikt ongetwijfeld een veel breder publiek, maar is wel een dure oplossing. Het streven naar een groter publieksbereik staat niet gelijk aan een inhoudelijke popularisering. Men mag het publiek niet onderschatten. Hoort bij een digitalisering ook een betaalde toegang? Het bestaan van een papieren versie van het tijdschrift wordt niet in vraag gesteld. We moeten inhoud blijven leveren en mogen niet doodgezwegen worden. In Nederland is dit zeker geen vies woord; populariseren kan ook op wetenschappelijk niveau.

Bij wijze van besluit gaf het panel aan het Genootschap de opdracht een strijdplan op te stellen voor de komende 175 jaar. Voorstellen uit het panel zijn:

- een nieuw maatschappelijk engagement zoeken;
- in Ieper, Brugge en Kortrijk wordt gewerkt aan de ontwikkeling van nieuwe musea. Verenigingen als het Genootschap kunnen hierbij een belangrijke rol spelen;
- we moeten vooral verder doen waar we goed in zijn. Als vereniging moeten we ons duidelijker profileren en samenwerken (participatie in de erfgoedwereld);
- kwaliteit en eerbiedwaardigheid dienen te worden bewaard en bescheidenheid dient te worden doorbroken. Samenwerking in een breed kader is noodzakelijk, net als tijd maken voor bronnenonderzoek;

- we dienen de juiste combinatie te vinden tussen 'de vlucht vooruit' (nieuwe media) en 'de vlucht achteruit' (eruditie en wetenschappelijk werk).

Aansluitend op het panelgesprek konden ook vanuit het publiek nog vragen worden gesteld. De tijd ontbrak helaas om dieper in te gaan op talrijke interessante thema's die nog werden aangereikt: er dient meer aandacht te worden besteed aan allerhande kunst-historische activiteiten; artikels over architectuur kunnen zeker, maar mogen niet te technisch zijn; hulpwetenschappen als zegelkunde en heraldiek mogen niet uit het oog worden verloren; verenigingen als het Genootschap mogen niet toegeven aan commercialiteit; waarom zouden we vandaag de dag nog een tijdschrift kopen?; veel (vrijwillige) medewerkers werken *pro Deo*; moet er meer engagement zijn van mensen die professioneel in de erfgoedsector actief zijn? Het gaat stuk voor stuk om thema's die voldoende stof bevatten om er een nieuw panelgesprek aan te wijden.

Op 8 september werd het bestuur van het jubilerende Genootschap voor Geschiedenis ontvangen in de ambtswoning van de gouverneur van West-Vlaanderen, Carl Decaluwé (foto Jan Darthet, Brugge). Tijdens de ontvangst overhandigde voorzitter André Vandewalle (links) een exemplaar van enkele recente publicaties van het Genootschap aan de gouverneur (midden). Rechts zit secretaris-penningmeester Ludo Valcke (foto Marc Ryckaert, Brugge).

De sociaal-politieke verhoudingen binnen
het Brugse stadsbestuur tijdens het midden
van de 14de eeuw (1329-1361)¹

HET ONDERZOEK NAAR DE POLITIEK-INSTITUTIONELE
GESCHIEDENIS VAN MIDDELEEUWS BRUGGE

We blijven nog onvoldoende ingelicht over de ontwikkeling, de precieze bevoegdheden en de sociaal-politieke samenstelling van de overheidsinstellingen van het middeleeuwse Brugge, en dat ondanks het verdienstelijke werk van onder meer Dirk Van den Auweele, Jacques Mertens en André Vandewalle². Naast grote

- 1 Dit artikel werd geschreven op basis van het prosopografisch onderzoek van M. LENOIR, *De politieke verhoudingen in Brugge tussen 1329 en 1361*, verhandeling tot het behalen van de graad van Master in de Geschiedenis, Universiteit Gent, 2013, waarvan de resultaten door diens promotor J. Dumolyn in een bredere chronologische en sociaal-politieke context werden geplaatst. We danken Georges Declercq voor een aantal nuttige referenties en aanwijzingen met betrekking tot de eerste paragrafen van dit artikel. Daarnaast danken we Toon De Meester voor de inzage in zijn ongepubliceerde lijst laatmiddeleeuwse Brugse hosteliers, opgesteld aan de hand van uiteenlopende archiefdocumenten. Ook Jacques Mertens, André Vandewalle en Maurice Vandermaesen formuleerden belangrijke commentaren op een eerste versie van deze tekst.
- 2 J. MERTENS, 'De verdeling van de Brugse schepenzetels op sociaal gebied (XIVde eeuw)', in: *Wetenschappelijke tijdingen*, 21 (1961), k. 451-466; IDEM, 'Brugge en Gent. De vertegenwoordiging van de "leden" in de stadsmagistraat', in: J. DEZUTTER, L. CHARLES & A. CAPITEYN (eds.), *Qui Valet Ingenio, Liber Amicorum Dr. Johan Decavele*, Gent, 1996, p. 385-382; D. VAN DEN AUWEELE, *Schepenbank en schepenen te Brugge (1127-1384). Bijdrage tot de studie van een gewone stedelijke rechts- en bestuursinstelling, onuitgegeven doctoraatsverhandeling*, K.U.Leuven, 1977; A. VANDEWALLE, 'De Brugse stadsmagistraat en de deelname van de ambachten aan het bestuur, 14de-15de eeuw', in: W. PREVENIER & B. AUGUSTYN (eds.), *De Vlaamse instellingen tijdens het Ancien Régime: recent onderzoek in nieuw perspectief*, Brussel, 1999, p. 27-40; en zie ook zijn andere verzamelde studies in A. VANDEWALLE, *Een privilege voor iedereen*, Brugge, 2008; voor de kennis van de overheidsinstellingen zijn ook van belang: J. VERMAUT, *De textielnijverheid in Brugge en op het platteland, Westelijk Vlaanderen voor 1800: konjunktuurverloop, organisatie en sociale verhoudingen*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling UGent, 1974, *passim*; J.A. VAN HOUTTE, *De Geschiedenis van Brugge*, Tielt, 1982, p. 289-346; J. DUMOLYN, *De Brugse opstand van 1436-1438*, Kortrijk, 1997, p. 105-120; K. VANHAVERBEKE, *Het stadsbestuur in Brugge in de periode 1375-1407: sociaal-institutionele benadering aan de hand van een prosopografische methode*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling

leemtes in het onderzoek, bijv. wat betreft de exacte werking en bevoegdheden van de schepenbank en raadslieden³, blijven ook een aantal misvattingen wijd verbreid. Dat geldt zeker voor de vroegste institutionele geschiedenis van de stad, een tijdvak dat moeilijk is te reconstrueren doordat het Brugse stadsarchief in 1280 tijdens een brand in het Belfort verloren ging. Nog al te vaak gaat men er onterecht van uit dat te Brugge een schepenbank zou geïnstalleerd zijn tijdens de gebeurtenissen na de moord op Karel de Goede in 1127, en wel op 6 april, toen aan de stad een *cartula conventionis* werd verleend. Dat was de visie van oudere auteurs zoals onder meer Pirenne en Ganshof⁴. Nochtans heeft de kroniek van Galbert van Brugge niets te melden over deze veronderstelde institutionele vernieuwing. Verhulst en Van Caenegem plaatsten dan ook al vraagtekens bij de creatie van een schepenbank in 1127⁵. De Brugse schepenen worden in feite voor het eerst expliciet vermeld in de centraliserende *lex et consuetudo* die Filips van de Elzas

K.U.Leuven, 1997; IDEM, 'Het stadsbestuur in Brugge in de periode 1375-1407: een sociaal-institutionele studie aan de hand van een prosopografische methode', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, 135 (1998), p. 3-54; A. JANSSENS, 'Macht en onmacht van de Brugse schepenbank in de periode 1477-1490', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, 133 (1996), p. 5-45; ook J. HAEMERS, *For the Common Good? State Power and Urban Revolts in the Reign of Mary of Burgundy, 1477-1482*, Turnhout, 2009 bevat gegevens over de stedelijke instellingen.

- 3 Recent verscheen wel over de bedeling van het strafrecht G. DUPONT, 'Le temps des compositions. Pratiques judiciaires à Bruges et à Gand du XIVe au XVIe siècle (Partie 1)', in: B. DAUVEN & X. ROUSSEAU (eds.), *Préférant miséricorde à rigueur de justice. Pratiques de la grâce (XIIIe-XVIIe siècles)*, Louvain-la Neuve, 2012, p. 45-86 en deel 2 van hetzelfde artikel in M.A. BOURGUIGNON, B. DAUVEN & X. ROUSSEAU (eds.), *Amender, sanctionner et punir. Histoire de la peine du Moyen Âge au XXe siècle*, Louvain-la-Neuve, 2012, p. 15-47.
- 4 H. PIRENNE, *La ville et les institutions urbaines*, Parijs, 1939, p. 183-191; IDEM, 'La question des jurés dans les villes flamandes', in: *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, (1926), p. 401-421; F.-L. GANSHOF, 'L'origine des constitutions urbaines en Flandre. A propos d'un livre récent', in: *Le Moyen Age*, 2e série, 26 (1926), p. 349-368; IDEM, 'Le droit urbain en Flandre au début de la première phase de son histoire (1127)', in: *Revue d'Histoire du Droit*, 19 (1951), p. 387-416. Een andere visie, die wees op het bestaan van communale instellingen in de Vlaamse steden voordat de Elzassers de schepenbanken invoerden, werd verdedigd door L. VANDERKINDERE, *Choix d'études historiques*, Brussel, 1909, *passim*.
- 5 R.C. VAN CAENEGEM, 'Galbert van Brugge en het recht', in: *Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België*, 40-41, 1978, p. 32-35; A. VERHULST, *The Rise of Cities in North-West Europe*, Cambridge, 1999, p. 125-131.

tussen 1168 en 1177aan de stad oplegde. Deze keure bepaalde dat het de graaf was die deze twaalf schepenen aanstelde voor het leven⁶. Slechts in 1198 komen schepenen van de stad vervolgens voor in een lokale bron, een charter dat ook het stadszegel voor het eerst vermeldt⁷. In elk geval zijn het de graven van de Elzas-dynastie die in Brugge, waarschijnlijk dus na de crisis van 1127-1128 maar vòòr 1168, de schepenen tot de voornaamste bestuurders en rechters van de stad hebben gemaakt.

Het is belangrijk te beklemtonen dat de schepenbank in de strikte zin dus eigenlijk geen 'stedelijke' maar wel een grafelijke instelling is. Over de oudere 'communale' instellingen die net als in zovele andere hoogmiddeleeuwse steden uitingen zijn van de stadsgemeenschap zelf, en waarvan Galberts relaas ons enkele indicaties geeft, zullen we door een tekort aan bronnenmateriaal helaas wel nooit meer te weten komen. Er is in de Brugse kroniek over de jaren 1127-1128 wel sprake van *sapientiores*, *meliores* en *prudenteriores* die actief tussenkwamen in diplomatiek en rechterlijke beslissingen vanwege de stedelijke gemeenschap⁸. Naar analogie met de communale instellingen in heel wat andere steden in middeleeuws Europa kunnen we in deze figuren de oudere en meer vooraanstaande mannen van de stad zien die met juridische en administratieve - en wellicht ook de toen nog beperkte financiële - taken werden belast. Ook lezen we over volksvergaderingen *apud Harenas* (met andere woorden op het Zand, dat toen nog net buiten de stad lag), die zowel gerechtelijke als politieke beslis-

6 R.C. VAN CAENEGEM & L. MILIS, 'Kritische uitgave van de "Grote Keure" van Filips van de Elzas, graaf van Vlaanderen, voor Gent en Brugge (1165-1177)', in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, 143 (1977), p. 207-257 (p. 218).

7 E. DE GHELLINCK D'ELSEGHEN VAERNEWYCK, *Sceaux et armoiries des villes, communes, échevinages, châtelainies, métiers et seigneuries de la Flandre, ancienne et moderne*, Parijs, 1935, p. 82-83. In J. DUMOLYN & A. BROWN (eds.), *Bruges. A Medieval Metropolis, c.850-c.1550*, een nieuwe synthese waaraan vele specialisten van de middeleeuwse geschiedenis van Brugge meewerken en waarvan de publicatie voorzien is voor 2015, komen J. Dumolyn, G. De Clercq en J. Haemers uitvoerig terug op de problematiek van de vroegste institutionele geschiedenis van de stad.

8 J. RIDER (ed.), *De multro, traditione, et occisione gloriosi Karoli comitis Flandriarum*, Turnhout, 1994, *passim*.

singen namen⁹. We komen bij Galbert ook een zekere *Folpertus iudex* tegen, die misschien wel - naar analogie met andere (*selecti*) *judices* in gezworen stadsgemeenschappen die in de Nederlanden aangeduid werden als *communio*, *pax* of *amicitia* - een communale rechter was¹⁰. Het ontbreekt ons echter aan teksten die ons expliciet inlichten over de verdere institutionele ontwikkeling van de stad tijdens de 12de eeuw. Wel is het duidelijk dat onder de centraliserende dynastie van de Elzassers deze communale instellingen hun macht verloren en ze tegen de 13de eeuw grotendeels van het toneel waren verdwenen. Het lijkt goed mogelijk dat het in 1241 vermelde stedelijke *consilium* nog een soort relict was uit de periode dat zeker het administratief en financieel beheer van de stad door de communale instellingen zelf werd verzorgd.¹¹ Ook de latere 'raadslieden' van de stad, niet toevallig geleid door een burgemeester 'van den corpse' of 'van den commune' (en in het Frans soms als 'jurés' aangeduid) lijken indirecte institutionele opvolgers van deze communale 'gezworen mannen' te zijn, hoewel met intussen sterk gereduceerde en gewijzigde bevoegdheden.¹² Vanaf het einde van de 12de eeuw concentreerde de macht zich dus steeds meer in de schepenbank die gedomineerd werd door een elite wiens rijkdom voornamelijk gebaseerd was op het bezit van land en het monopoliseren van de economische, commerciële en financiële activiteiten¹³.

- 9 Zie voor deze vergaderingen A. DEMYTTENAERE, 'Galbert of Bruges in Political Meeting Culture: Palavers and Fights in Flanders during the Years 1127 and 1128', in: P.S. BARNWELL & M. MOSTERT (eds.), *Political Assemblies in the Earlier Middle Ages*, Turnhout, 2003, p. 151-192.
- 10 Bijv. de *amicitia* van Aire-sur-la-Lys, zie P. BERTIN, *Une commune Flamande-Artésienne: Aire-sur-la-Lys des origines au XVIe siècle*, Atrecht, 1947.
- 11 VAN DEN AUWEELE, *Schepenbank*, dl. II, p. 156-157; deze oorkonde werd uitgegeven in L. GILLIODTS-VAN SEVEREN (ed.), *Coutumes de la ville de Bruges*, Brussel, 1874, dl. I, p. 196-197 en L. A. WARNKOENIG & A.E. GHELDOLF, *Histoire de la Flandre et ces institutions civiles et politiques jusqu'à l'année 1305*, Brussel, 1838, p. 229.
- 12 Dit werd al gesuggereerd door C. WYFFELS, 'Is de Brugse keure betreffende het "Poortersgeding", gedagtekend van 1229, in werkelijkheid zestig jaar jonger?', in: *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 36 (1968), p. 525-533.
- 13 Een studie over het 13de-eeuwse Brugse 'patriciaat' ontbreekt jammerlijk, maar zie voorlopig K. HILDERSON, *Schepenbank en patriciaat te Brugge voor 1302*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, 1955, W. PREVENIER, 'La bourgeoisie en Flandre au XIIIe siècle', in: *Revue de l'Université de Bruxelles*, 10 (1978), p. 407-428; de in de volgende noten aangehaalde publicaties van C. WYFFELS; en een recente

VAN EEN OLIGARCHISCH BESTUUR NAAR DE REVOLUTIE VAN 1302

Hoewel de schepenbank dus *stricto sensu* een grafelijke instelling was, ontwikkelde deze handelaarsklasse - net als in de andere grote Vlaamse steden - vanaf de 13de eeuw als gevolg van een verzwakt grafelijk gezag steeds meer autonomistische tendensen. Enkele vooraanstaande handelaarsfamilies vertoonden de neiging de macht te monopoliseren en het intussen verzwakte grafelijke huis lijkt na ca. 1200 gaandeweg geen vat op deze oligarchen meer te hebben gehad. We kunnen vanaf dat moment de schepenen dus *de facto* wel als stedelijke gezagsdragers beschouwen hoewel ze *de jure* tot het einde van het Ancien Régime grafelijke ambtenaren bleven en het vorstelijke gezag - behalve tijdens opstandige periodes - steeds het ultieme benoemings- en controlerecht behield. Een volgende oorkonde die ons dan inlicht over het Brugse stadsbestuur dateert dus uit het jaar 1241. Toen werd door gravin Johanna van Constantinopel en haar echtgenote graaf Thomas van Savoye een privilege uitgevaardigd dat stelde dat de schepenbank jaarlijks vernieuwd zou worden¹⁴. Volgens dit charter diende de graaf elk jaar op 2 februari (het feest van Maria-Lichtmis) naar de stad te komen, om er de schepenbank te vernieuwen. Het is duidelijk dat het grafelijke huis de machtsconcentratie bij de politieke elite op deze manier opnieuw wou beknotten. Tegelijk echter werd ook het groeiende economische en politieke belang van de sociale klasse van meer welgestelde ambachtslieden aan banden gelegd. Dat was dan duidelijk weer wel een toegeving aan de handelaarsklasse. In hetzelfde document werd immers vastgelegd dat, indien men schepen van Brugge wou worden, men het handwerk al een jaar en een dag neergelegd moest hebben. *Manuoperarii*

update van de problematiek in J. DUMOLYN & J. HAEMERS, 'Reclaiming the Common Sphere of the City: the Revival of the Bruges Commune at the End of the Thirteenth Century', in: J.-P. GENET (ed.), *La légitimité implicite au Moyen Âge*, Rome, 2014 (ter perse) en J. DUMOLYN, 'Economic Development, Social Space and Political Power in Bruges, c. 1127-1302', in: H. SKODA & P. LANTSCHNER (eds.), *Contact and Exchange in Later Medieval Europe: Essays in Honour of Malcolm Vale*, Woodbridge, 2012, p. 33-58.

14 Zie de referenties in noot 11 en voor de context ook Th. LUYKX, *Johanna van Constantinopel, gravin van Vlaanderen en Henegouwen: haar leven (1199/1200-1244), haar regeering (1205-1244), vooral in Vlaanderen*, Brussel, 1946, p. 510.

werden dus expliciet uit het stadsbestuur gehouden. De grafelijke oorkonde van 1241 zorgde allesbehalve voor een democratisering van de schepenbank, aangezien men, om schepen te worden, lid moest zijn van de Hanze van Londen die de grote internationale handelaars groepeerde¹⁵. In deze periode evolueerde de schepenbank dus naar een oligarchie die gedomineerd werd door de klasse van grote internationale handelaars van de stad Brugge. Vanaf de laatste decennia van de 13de eeuw werden echter ook steeds meer leden van de opkomende middenklassen, onder meer drapiers en kleinhandelaars, lid van de Hanze¹⁶.

Tijdens de 13de eeuw bleef ook deze nieuwe elite afkomstig uit de ambachtslieden echter uitgesloten uit het stadsbestuur. De ambachten zelf werden door het stadsbestuur gecontroleerd en hun leiding werd van bovenaf aangesteld en bestond doorgaans uit lieden uit de goegede klasse die zelf niet tot het ambacht behoorden¹⁷. Sinds het midden van de 13de eeuw was in de Vlaamse steden intussen groeiend protest ontstaan, inclusief de eerste in onze gewesten opgetekende stakingen te Gent en Douai - maar zonder twijfel ook elders - tegen de economische en politieke dominantie van de grote handelaars¹⁸. Nu de ambachten op economisch gebied volwaardige instellingen binnen de stad waren geworden streefden hun leden ook naar autonomie en politiek medebestuur. Samen met een factie van de commerciële elite die blijkbaar uit-

- 15 C. WYFFELS, 'De Vlaamse Hanze van Londen op het einde van de XIIIe eeuw', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 97 (1960), p. 18; PREVENIER, 'Bourgeoisie', p. 416-417; H. VAN WERVEKE, 'Das Wesen der flandrischen Hansen', in: *Hansische Geschichtsblätter*, 76 (1958), p. 7-20; VERHULST, *Cities*, p. 132.
- 16 C. WYFFELS, 'De Vlaamse Hanzen opnieuw belicht', in: *Academia Analecta. Klasse der Letteren*, 53 (1991), p. 3-17; IDEM, 'Nieuwe gegevens betreffende een XIIIde eeuwse "democratische" stedelijke opstand: de Brugse "Moerlemaye" (1280-1281)', in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, 132 (1966), p. 46.
- 17 C. WYFFELS, *De oorsprong der ambachten in Vlaanderen en Brabant*, Brussel, 1951, p. 268-272.
- 18 Een nuttige synthese over de opstandigheid vanaf deze periode is R. VERBRUGGEN, *Geweld in Vlaanderen: macht en onderdrukking in de Vlaamse steden tijdens de veertiende eeuw*, Brugge, 2005, p. 14-15. Zie verder ook J. DUMOLYN & J. HAEMERS, 'Patterns of Urban Rebellion in Medieval Flanders', in: *Journal of Medieval History*, 31 (2005), p. 369-393 en S.K. COHN, *Lust for Liberty: the Politics of Social Revolt in Medieval Europe, 1200-1425: Italy, France, and Flanders*, Cambridge, 2006.

gesloten werd van de politieke macht en ook met ondernemers van meer bescheiden afkomst, waarvan de economische positie versterkt was tijdens de groeiperiode van de 13de eeuw, vormden de ambachtslieden een rebelse coalitie die vertegenwoordiging in het stadsbestuur opeiste. Deze tendens kwam te Brugge de eerste keer op grootschalige manier tot uiting in de Moerlemaie-opstand van 1280-1281. De opstand faalde echter en de heersende elite probeerde de groeiende macht en de politieke aspiraties van de ambachten en hun bondgenoten uit hogere sociale groepen opnieuw in te perken¹⁹. In 1281 vaardigde Gwijde van Dampierre als bestraffing van de opstand nog een nieuwe keure uit die de greep van de graaf op de schepenbank versterkte²⁰. Uiteindelijk moest de handelaarsklasse toch toegevingen doen en kon ze de militaire, economische en politieke macht van de stedelijke ambachten niet langer negeren. De rest van het verhaal is natuurlijk gekend: dankzij de Goede Vrijdag-opstand van 18 mei (meestal verkeerdelijk 'de Brugse Metten' genoemd) en de overwinning van de stadsmilities te Kortrijk van 11 juli in 1302 slaagden de volksklassen er nu dus wél in hun programma te realiseren en deelname in het stadsbestuur en financiële controle af te dwingen²¹.

Na 1302 zou de politieke emancipatie van de ambachtslieden in Brugge sterk verbeteren en verkregen ze eindelijk toegang tot de

- 19 WYFFELS, 'Nieuwe gegevens'; IDEM, Kanttekening bij de Brugse "Moerlemaye" 1280-1281, in: *Album Albert Schouteet*, Brugge, 1973, p. 253-258; A.A. BARDOEL, 'The Urban Uprising at Bruges, 1280-1281. Some New Findings about the Rebels and the Partisans', in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 72 (1994), p. 761-791 en T. A. Boogaart, 'Reflexions on the Moerlemaye: Revolt and Reform in Late Medieval Bruges', in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 79 (2001), p. 1133-1157.
- 20 WARNKOENIG & GHELDOLF, *Histoire*, pp. 257-164; GILLIODTS-VAN SEVEREN (ed.), *Coutumes*, dl. I, p. 233; VAN DEN AUWEELE, *Schepenbank*, p. 267, vol. II, p. 157-158; L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, 'Histoire de la Magistrature Brugeoise', in: *Annales de la Fédération archéologique et historique de Belgique*, 3, 1888, p. 207-208; WYFFELS, 'Nieuwe gegevens', p. 78-79.
- 21 De beste syntheses over de gebeurtenissen van 1302 en de voorafgaande jaren blijven voorlopig: J.F. VERBRUGGEN, *1302 in Vlaanderen: de Guldensporenslag*, Brussel, 1977; IDEM, *Vlaanderen na de Guldensporenslag: de vrijheidsstrijd van het graafschap Vlaanderen, 1303-1305*, Brugge, 1991; P. TRIO (ed.), *Omtrent 1302*, Leuven, 2002; R.C. VAN CAENEGEM (ed.), *1302: feiten en mythen van de Guldensporenslag*, Antwerpen, 2002.

Brugse schepenbank en de overige stadsinstellingen. In 1304 kende Filips van Chieti, jongste zoon van Gwijde van Dampierre en toenmalig regent van het graafschap, aan Brugge een nieuwe keure toe²². De tekstuele traditie van deze oorkonde blijft tot op heden zeer verwarrend en heeft aanleiding gegeven tot een langdurige geleerde polemiek. Er blijken zowel afschriften van het document te bestaan vanuit 'stedelijk' als vanuit 'grafelijk' perspectief. Een precieze *stemma* kon nooit worden opgesteld, maar het is duidelijk dat in de 'stedelijke' overgeleverde versies, die zouden voortgaan op een verloren gegaan *petit brief* door Filips aan de stad toegekend maar waarbij deze bepaling in het uiteindelijke charter geschrapt zou zijn, werd bepaald dat de zetels in het stadsbestuur verdeeld zouden worden onder zowel poorters als ambachtslieden. Meer bepaald zouden negen van de dertien leden van de schepenbank (inclusief de burgemeester) uit de ambachten komen; de andere vier zouden verkozen worden door de graaf uit de stedelijke 'poortერი'. De term 'poortერი' werd vanaf nu, behalve in de ruimere betekenis van iedereen die over juridische burgerrechten beschikte, ook in meer beperkte zin gehanteerd als die groep van stedelingen die niet tot de ambachten behoorden. Hoewel niet iedereen die tot de poortერი behoorde noodzakelijk een rijke koopman was - ook kleinere handelaars en neringdoenden zoals bijv. uitbaters van wijntavernes behoorden ertoe - werd deze groep wel gedomineerd door de kapitaalkrachtige elite van de stad. Ze kan dus in feite beschouwd worden als de rechtsopvolger van de Hanze van Londen. Er werden in de keure van 1304 ook verdere scherpe benoemingsvoorwaarden opgelegd. Men mocht onder meer geen woekeraar, wijn- of graanhandelaar, pachter, verhuurder of inner van stedelijke accijnzen zijn. Die bepaling bleek in de praktijk echter niet nageleefd te worden. Het pachten van accijnzen werd immers vaak afgewisseld of zelfs gecombineerd met een functie in de schepenbank²³.

22 Uitgegeven in GILLIODTS-VAN SEVEREN (ed.), *Coutumes*, dl. I, p. 286-307.

23 G. DE POERCK, 'Note critique sur le grand privilège brugeois de 1304 et le règlement d'élection du magistrat', in: *Annales de la Société d'Émulation de Bruges*, 74 (1931), p. 139-157; D. BERTEN, 'Un ancien manuscrit flamand de la bibliothèque de Vienne', in: *Bulletin de la Commission Royale pour la Publication des Anciennes Lois et Ordonnances de Belgique*, 9 (1913), p. 443-444 geeft deze 'stedelijke versie' weer;

Het lijkt er sterk op dat gedurende de hele late middeleeuwen de ambachten zouden blijven eisen dat negen van de dertien schepenen uit hun middens zouden worden verkozen - en hetzelfde gold ook voor negen van de dertien raadslieden. Dat theoretische aantal zou naargelang de politieke en sociale omstandigheden in de praktijk echter sterk variëren. Zo waren er periodes waarin de ambachten een sterke vertegenwoordiging bezaten in het stadsbestuur en periodes waarin vooral de poorterij de macht monopoliseerde, in een coalitie met de grote hosteliers (die formeel voor het makelaarsambacht zetelden) en rijke ambachtslieden, zoals bepaalde beenhouwers, visverkopers, grote bouwondernemers (maar formeel lid van de metselaars of timmerlieden) en sinds het einde van de 14de eeuw ook een aantal leden van de belangrijker wordende luxe-ambachten.²⁴ Uit onze gegevens zal trouwens ook blijken dat het steeds moeilijk blijft om prosopografisch een onderscheid te maken tussen leden van de commerciële elite die als handelaar voor de poorterij zetelden en zij die als hostelier het makelaarsambacht vertegenwoordigden. De twee groepen vloeiden als het ware in elkaar over. Vaak was het zo dat bepaalde schepenen tijdens het prosopografisch onderzoek in eerste instantie als lid van de poorterij geïdentificeerd konden worden, maar tegelijk bleken zij ook als hosteliers actief te zijn geweest, waardoor het mogelijk is dat zij in feite zetelden voor het ambacht van de makelaars. Zo stellen we bijv. vast dat verschillende schepenen, onder meer Jan Bonin²⁵, Willem van Bouchout²⁶ of Jan en Mathys

het laatste kritische commentaar bij deze teksttraditie kwam van VAN DEN AUWEELE, *Schepenbank*, vol. II, p. 159-161; IDEM, 'Varia juridica ex manuscriptis. Bronnen van het oude Brugse recht', in *Standen en Landen. Nieuwsbrief*, 2 (1992), p. 6-19 en IDEM & M. Oosterbosch, 'Vergeeten handschriften. II. Van 1304 tot 1477: Jozef van Praet en de Brugse privileges' in: W. VERBEKE (ed.), *Serta devota in memoriam Guillelmi Lourdaux, Pars posterior: Cultura mediaevalis*, Leuven, 1995, p. 268-284; WARNKOENIG & GHELDOLF, *Histoire de Flandre*, dl. IV, p. 337: art. 66 (§18 van deel B van de 'Grote Keure van 1304': 'Voort so welke tijt dat een scepen sterft dat scepenen ghemeenlike macht hebben, eenen andren te kiesene, bin darden daghe, naer dat hie sal sijn, es hie ambachtre, onder dambochters, es hie poortre, onder die poorters').

24 Zie hiervoor de publicaties van DUMOLYN en VANHAVERBEKE in noot 2.

25 Door VAN DEN AUWEELE, *Schepenbank*, p. 407 geïdentificeerd als poorter, maar door De Meester ook als hostelier aangetroffen in de bronnen.

26 Door MERTENS, *De verdeling*, k. 458 geïdentificeerd als poorter, maar door De Meester ook als hostelier aangetroffen in de bronnen.

van der Beurze²⁷, ook als hosteliers actief waren. Het was dus niet mogelijk om bij een aantal schepenen een concreet onderscheid te maken of zij de ambachten of de poortერი vertegenwoordigden. Deze schepenen werden bij het verwerken van de gevonden gegevens voornamelijk bij de poortერი gerekend, zodat de resultaten van de poortერი misschien telkens lichtjes worden overschat. Uit onze gegevens bleek ook dat er in sommige jaren meerdere schepenen zetelden die zowel als hostelier als poorter aangeduid konden worden. Zo zien we bijv. in het schepenjaar 1358-1359 de schepen Boudewijn de Vos, die als hostelier geïdentificeerd kan worden, maar ook Jacob Metteneye, Jan Heldebolle en Willem van Bouchout zetelden in dat jaar. Zij kunnen alle drie zowel als poorter of als hostelier worden aangeduid. Hieruit kunnen we dus opmaken dat, als er zoiets aanwezig was als een 4-9-verdeling en er dus ook maar één hostelier of makelaar per jaar mocht zetelen, enkele van deze schepenen mogelijk zetelden als vertegenwoordiger van de poortერი, maar tegelijk ook konden behoren tot het makelaarsambacht, maar dan als hosteliers, de groep die binnen deze corporatie een interne elite vormde. Tijdens de periode 1304-1328 stonden de ambachten wel nog zeer sterk en had de graaf weinig inbreng in de samenstelling van de schepenbank²⁸. De volgende eeuwen zou de sociaal-politieke strijd in Brugge gekenmerkt blijven door een combinatie van enerzijds socio-economische 'klassenstrijd' - waarbij de ambachtlieden tegenover de commerciële elite stonden maar zelf ook verdeeld waren tussen rijkere en armere ambachten en ambachtlieden - en anderzijds twisten tussen verschillende elitaire facties als gevolg van onvrede over de machtsverhoudingen in de stad en daarmee gepaard gaande, het stedelijke economische en financiële meerproduct²⁹. Facties uit de hogere burgerij die uitgesloten bleven van politieke macht of specifieke economische belangen te verdedigen hadden, probeerden

27 Door VAN DEN AUWEELE, *Schepenbank*, p. 407 geïdentificeerd als poorter, maar door De Meester ook als hostelier aangetroffen in de bronnen.

28 VAN DEN AUWEELE, *Schepenbank*, p. 272-275.

29 J. BRAEKEVELT, F. BUYLAERT, J. DUMOLYN & J. HAEMERS, 'The Politics of Factional Conflict in Late Medieval Flanders', in: *Historical Research*, 85 (2012), p. 11; zie ook T. A. BOOGAART, *An Ethnogeography of Late Medieval Bruges. Evolution of the Corporate Milieu 1280-1349*, Lewiston, 2004, p. 222, 224-250.

op verschillende manieren de 'volksklasse' van ambachtslieden - in de bronnen meestal het 'gemeen' genoemd - aan hun kant te krijgen. De strijd om de politieke macht in de stad werd dus gedetermineerd door enerzijds de 'verticale' loyauiteiten van de verschillende facties - steeds bestaande uit een kern van familie en vrienden en een groep aanhangers die aan hen waren gebonden via relaties van patronage en cliëntelisme - en anderzijds de 'horizontale' solidariteit binnen de sociale groepen zelf³⁰.

CONFLICTEN EN TEGENSTELLINGEN NA 1302

Er kwamen snel barsten in het verenigd front van aanhangers van de grafelijke partij in Brugge. Rijkere ambachten zoals de make-laars, beenhouwers en visverkopers gingen zich al vanaf 1309 distantiëren van de armere handwerkers en in de eerste plaats van de radicalere textielambachten die steeds het voortouw namen in de strijd voor de corporatieve macht over de stad. Sinds het tweede decennium van de 14de eeuw bekoelden ook de relaties tussen de grafelijke dynastie en de ambachtslieden steeds meer. De Franse koning en graaf Robrecht van Béthune zetten hun vijandelijkheid voort, maar de stedelingen betaalden daarvoor een zware economische en financiële tol. Zeker Brugge had omwille van haar internationale marktfunctie sterk behoefte aan een veilig en zeker handelsklimaat en kon de gevolgen van de 14de-eeuwse feodale oorlogen missen als kiespijn. Intussen waren de Leliaarts teruggekeerd naar Brugge, hadden ze op last van de Franse koning hun bezittingen teruggekregen die na 1302 in beslag waren genomen, en wonnen ze opnieuw aan politiek belang³¹.

30 Zie voor deze mechanismen: BRAEKEVELT, BUYLAERT, DUMOLYN & HAEMERS, 'The Politics'.

31 Deze periode wordt het meest systematisch beschreven in Verbruggen, *Vlaanderens vrijheidsoorlog*, en de beste contemporaine bron is de kroniek van een anonieme Gentse minderbroeder die bekend staat onder de naam *Annales Gandenses*: zie aldaar over deze eerste spanningen tussen de ambachten onderling: H. JOHNSTONE (ed.), *Annals of Ghent, Translated from the Latin with Introduction and Notes*, Londen, 1951, p. 95 (Engelse vertaling van de tekst waarbij de linkerpagina het origineel weergeeft, gebaseerd op de toonaangevende uitgave van F. FUNCK-BRENTANO (ed.), *Annales Gandenses*, Parijs, 1896); en zie verder voor dit tijdvak: J. SABBE, 'De opstand van Brugge tegen graaf Robrecht van Bethune en zijn zoon Robrecht van Kassel in 1321-1322. Het laatste politieke optreden van de volksleiders

Op 23 maart en 24 april 1309 leidden Pieter de Coninck en Jan Heme, een voller die een vooraanstaande rol had gespeeld in 1302, een groep ambachtslieden die protesteerden tegen de uitvoering van het voor Brugge zo nadelige verdrag van Athis-sur-Orge van 1305. Met hun gildebaniëren ontplooid keerden ze zich tegen de nieuwe alliantie van de poorters, de makelaars, de beenhouwers en de visverkopers³². Tussen 1310 en 1320 begon de oude commerciële elite, intussen aangevuld met deze nieuwe rijken die in 1302 nog de kant van de grafelijke partij hadden gekozen, met de steun van graaf Robrecht, de macht van de ambachten systematisch in te perken. In 1316 behoorde één op vier van de Brugse schepenen alweer tot de 5% die het meeste belastingen betaalden³³. De spanningen verscherpten verder en na een eerste conflict in 1318 brak in 1321-1322 een open conflict met de graaf en diens zoon Robrecht van Kassel uit. De scheidingslijnen te Brugge doorsneden de sociaal-politieke tegenstellingen. Jan Breydel, en met hem een deel van de textielarbeiders, stonden nu zelfs tegenover voormalig volksleider Pieter De Coninck en een ander deel van de wevers, vollers, scheerders en kleine ambachten, een coalitie die waarschijnlijk uit persoonlijke loyaliteit tegenover het huis van de Dampierres zijn graaf toch bleef steunen³⁴.

Het was nu voorgoed afgelopen met de samenwerking tussen de ambachtslieden en de grafelijke familie, die in 1302 - *'bien étonnés de se trouver ensemble'* - tegen de koopliedenklasse hadden gestreden. Enerzijds kwam het voor de hand liggende conflict tussen rijken en armen opnieuw aan de oppervlakte, maar anderzijds

Pieter de Coninc en Jan Breidel', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, 107 (1970), p. 217-249; ook IDEM, *Vlaanderen in opstand 1323-1328: Nikolaas Zannekin, Zeger Janszone en Willem de Deken*, Brugge, 1992 begint met nuttige beschouwingen over de periode vòòr 1323.

32 B. SCHOTTE, 'Beroering in Brugge en de moorden op Michiel van Lo en Pieter uten Sacke, 1309', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, 144 (2007), p. 5-27 werpt nieuw licht op deze verwarrende periode.

33 R. VAN UYTVEN, 'Plutokratie in de "oude democratieën der Nederlanden". Cijfers en beschouwingen omtrent de korporatieve organisatie en de sociale structuur der gemeenten in de late middeleeuwen', in: *Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, 17 (1962), p. 390-392.

34 VERBRUGGEN, *Geweld*, p. 32-40.

bleven bepaalde elite families toch duidelijk nog de volksklassen steunen tegen de Leliaarts, de graaf en de koning. Bovendien tonen de gebeurtenissen van 1321-1322 aan dat de politieke scheidingslijn zelfs dwars door de textielambachten kon lopen. Intussen waren immers ook de verhoudingen tussen de grafelijke dynastie en het Franse koningshuis drastisch gewijzigd. Net nadat hij het graafschap Vlaanderen van zijn grootvader geërfd had in 1322, bevond de nieuwe graaf Lodewijk van Nevers zich in een zeer zwakke positie. Zo werd zijn regering betwist door zijn oom Robert van Kassel en zijn zussen die het recht op de erfenis van Robert van Bethune opeisten. De graaf zocht bijgevolg steun bij de Franse koning, Lodewijk, die uit de bronnen als een op internationaal vlak weinig krachtdadige maar tegenover zijn onderdanen wel zeer autoritaire politicus naar voor lijkt te komen, werd op die manier gereduceerd tot een marionet van de Franse koning. De sociale en politieke tegenstellingen in Brugge en in Vlaanderen in het algemeen waren nu dus grondig verschillend dan vlak na de overwinning van 1302 het geval was geweest³⁵.

De graaf, die waarschijnlijk de grote politieke rol die Filips van Chieti na 1302 met instemming van de rest van zijn familie onder druk van de omstandigheden aan de Vlaamse ambachten had toegekend wilde verzwakken, had blijkbaar nieuwe regels ingevoerd voor de verkiezingen van de stadsmagistraat. Deze regels zijn echter niet bewaard, maar er wordt enkel op gealludeerd in een charter van 9 april 1324. De datum van de wetsvernieuwing was in 1322 blijkbaar gewijzigd naar 11 oktober en het bleek dat een college van acht kiesmannen moest worden aangesteld waarvan de helft resp. door de stad en door de graaf zou worden verkozen. Deze kiesmannen zouden vervolgens de burgemeesters, schepenen, raadsliden en tesoriers aanstellen. Uit deze oorkonde blijkt dat de graaf zich wel het ultieme recht voorbehield om alle op die manier voorgedragen stadsbestuurders te benoemen. Als hij daar echter niet in zou slagen binnen de acht dagen na - de nu blijkbaar opnieuw gewijzigde - datum van 2 februari, zouden de

35 Voor de algemene context zie SABBE, 'De opstand van Brugge'.

uittredende schepenen deze benoemingsprocedure zelf mogen voltrekken³⁶. Het lijkt er echter sterk op dat de bepalingen van dit charter - die als een toegeving kunnen worden beschouwd na protest van de Bruggelingen - nooit effectief in werking zijn getreden, want intussen was de stad al volop verwickeld in de Kust-Vlaamse opstand³⁷. Wat bij dit alles niet duidelijk wordt, is of de vier kiesmannen aangesteld door de stad zelf dan misschien de negen vertegenwoordigers uit de ambachten moesten benoemen en de grafelijke kiesmannen die uit de poorterie, zoals de stedelijke versie van de keure van 1304 lijkt te suggereren. In elk geval kunnen we concluderen dat tijdens de eerste decennia na 1302 de precieze procedure voor de aanstelling van de stadsbestuurders nog allerminst een uitgemaakte zaak was en een spelbal bleef tussen de aanspraken van zowel de poorterie, het gemeen als de centrale autoriteit van de graaf.

Deze grootschalige revolte die tussen 1323-1328 niet alleen de boeren van de kasselrijen van Westelijk Vlaanderen mobiliseerde maar ook de stedelijke bevolking van onder meer Brugge, Ieper, Kortrijk en Geraardsbergen, werd al in detail bestudeerd maar door het (waarschijnlijk niet toevallig) verloren gaan van de Brugse stadsrekeningen voor deze jaren blijft de interne Brugse politieke situatie jammer genoeg vrij onduidelijk. De opstand was op het platteland begonnen als een reactie van de kleine en middelgrote boeren tegen de toegenomen vorstelijke belastingen en de heffingen en misbruiken van de lokale heren. Intussen was ook in Brugge zelf het al bestaande ongenoegen nog toegenomen tegenover Jan van Namen, oudoom van Lodewijk van Nevers, die als heer van Sluis en waterbaljuw van het Zwin een bedreiging vormde voor de Brugse handel en zijn eigen stad als concurrent opwierp om de buitenlandse handelaars te ontvangen. Op 1 au-

36 SABBE, *Vlaanderen in opstand*, p. 26; VAN DEN AUWEELE, *Schepenbank*, p. 163-164; Th. DE LIMBURG-STIRUM, *Codex Diplomaticus Flandriae*, Bruges, 1889, p. 365-366 (met een foutieve datering van 6 april 1323, gecorrigeerd door Van den Auweele).

37 H. PIRENNE, *Le soulèvement de la Flandre Maritime de 1323-1328*, Brussel, 1900, p. 1-33; SABBE, *Vlaanderen in opstand*; en W.H. TE BRAKE, *A Plague of Insurrection: Popular Politics and Peasant Revolt in Flanders, 1323-1328*, Philadelphia, 1993 die meer de nadruk legt op het rurale karakter van de revolte.

gustus 1323 brandde de Brugse stadsmilitie haar voorhaven dan ook volledig plat om duidelijk te maken dat de commune een dergelijke situatie nooit zou accepteren. Na de aanstelling van een pro-grafelijke schepensbank op 2 februari van het jaar 1324 brak er op 21 februari tenslotte ook te Brugge een open opstand uit. Willem de Deken, een makelaar van vrij welgestelde maar niet overdreven rijke komaf, werd burgemeester van de commune en leidde nu een rebelse coalitie die verschillende sociale groepen verenigde maar wel de textielarbeiders als ruggengraat had³⁸.

Brugge nam vanaf dat moment dus de leiding van de Kust-Vlaamse opstand over, maar na vele peripetieën - waarbij de graaf in 1325 zelfs gevangen werd genomen te Kortrijk en zes maanden in Brugge werd opgesloten - werden de rebellen uiteindelijk op 23 augustus 1328 te Kassel verslagen. De stad moest 500 gijzelaars naar Parijs zenden, onder wie vele textielarbeiders, een aantal veteranen van de opstand van 1302 en de daaropvolgende conflicten, maar ook bepaalde rijke burgers die tot het volksgezinde bewind hadden behoord. Rebellenleider Willem de Deken werd in Parijs geëxecuteerd. Naast de boete die de stad kreeg opgelegd werden ook de voorrechten van de stad grondig ondermijnd door de uitvaardiging van het zogenaamde 'Slechte Privilege' van 1329. De graaf kon nu opnieuw volledig het stadsbestuur aanstellen en vele overwinningen van 1304 werden teruggeschroefd. De ambachten konden onder meer niet langer hun eigen dekens en vindere kiezen, maar zouden voortaan geleid worden door een *maenne* aangesteld door het stadsbestuur³⁹. Zoals we verderop in detail zullen behandelen, was de strijd in 1329 echter nog niet beslecht. Tussen 1338 en 1348 werd Brugge meegesleurd in de pro-Engelse politiek en het algemene verzet tegen de graaf waarbij de Gentse hoofdmans Jacob van Artevelde het voortouw had genomen. In

38 A. VANDEWALLE, 'Willem de Deken (+1328): volksleider en makelaar', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, 115 (1978), p. 207-211; SABBE, *Vlaanderen in opstand*, p. 132; TE BRAKE, *A Plague*, p. 79-80.

39 SABBE, *Vlaanderen in opstand*, p. 132; TE BRAKE, *A Plague*, p. 79-80; het privilege werd, vergezeld van uitvoerig commentaar, het best uitgegeven door J. VAN ROMPAEY, 'De Brugse Keure van 1329 en de aanvullende privileges', in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Oude Wetten en Verordeningen*, 21 (1965), p. 35-105.

1348 onderwierp de stad zich terug aan de nieuwe graaf Lodewijk van Male, maar tussen 1359 en 1361 was Brugge alweer het strijdtoneel van ernstige sociaal-politieke conflicten.

VRAAGSTELLING: DE SCHEPENBANK TUSSEN 1328 EN 1361

Het is die politieke dynamiek van deze periode tussen 1329 en 1361 die we in de volgende bladzijden nader willen beschouwen, in de eerste plaats omdat de Brugse geschiedschrijvers die ons voorgegaan zijn deze decennia nog onvoldoende hebben belicht, maar ook omdat dit tijdvak van groot belang is geweest voor de vestiging van wat we een 'corporatief politiek systeem' kunnen noemen: een visie op de stedelijke politiek en een praktijk om deze te bedrijven waarin de stad als een lichaam wordt beschouwd en waarin alle delen (of 'leden') als het ware 'organisch' en in evenwicht met elkaar voor het algemeen welzijn moeten zorgen⁴⁰. Op het einde van de door ons bestudeerde periode - daar wezen Van den Auweele, Mertens en Vandewalle al eerder op - kwam er in Brugge immers een nieuw soort institutioneel evenwicht tot stand dat, zij het met veel vallen en opstaan, een blijvende invloed zou hebben. De met tussenpozen door de commerciële elite gecontesteerde aanspraak van de ambachtslieden op vertegenwoordiging in het stadsbestuur zou zich geleidelijk ontwikkelen tot het systeem van de 'Negen Leden' van Brugge, waarbij de poorterij het eerste lid van de stad vormde en alle ambachten onder één van de acht overige werden gegroepeerd, bijv. de vier textielambachten samen of alle ambachten uit de bouw- of confectiesector⁴¹. De term 'Negen Leden' werd slechts voor het eerst expliciet geformuleerd in het privilege dat Brugge in 1477 afdwong van Maria van Bourgondië maar ten laatste in 1338 was zich al een min of meer vaste volgorde aan het ontwikkelen waarin de ambachten werden opgetekend voor militaire, politieke en fiscale doeleinden. Er kan zeker worden vastgesteld dat er al bepaalde verdelingsmechanis-

40 Zie hiervoor J. DUMOLYN, 'Political Guilds and Guild Politics in Fourteenth-Century Flanders', in: IDEM, J. HAEMERS, H.R. OLIVA HERRER & V. CHALLET (eds.), *The Voices of the People in Late Medieval Europe. Communication and Popular Politics*, Turnhout, 2014, p. 15-48.

41 MERTENS, 'De verdeling', k. 464; IDEM, 'Brugge en Gent'.

men functioneerden die de ambachten onderling gebruikten om te bepalen wie in welk jaar een vertegenwoordiger zou leveren voor de schepenbank of de raadslieden. Het is dus duidelijk dat de facto de Leden zich al langer hadden ontwikkeld vóór 1477, hoewel het in de huidige stand van het onderzoek een open vraag blijft in welke fasen dit precies gebeurde⁴².

Zo komen we dus tot de eigenlijke vraagstelling van deze bijdrage. Hoe weerspiegelde zich deze voortdurende sociaal-politieke strijd tussen sociale klassen, beroepsgroepen en elite geslachten en facties te Brugge in de samenstelling van het stadsbestuur? Een eerdere discussie over de sociale samenstelling van de magistraat tussen Mertens en Van den Auweele kon niet echt tot verregaande conclusies leiden omdat op dat moment nog een te beperkt aantal schepenvaren in slechts één specifieke periode waren geanalyseerd⁴³. Mertens vond de 4-9 verhouding tussen poorters en ambachten inderdaad terug in de schepenbanken van de ambtsjaren 1369-1370 en 1370-1371. Dat werd ook door Van den Auweele bevestigd al wees die laatste erop dat de vaste rangorde waarbij bepaalde zetels naar bepaalde ambachten zouden gaan die Mertens had voorgesteld niet klopte⁴⁴. De onderzochte jaren weerspiegelen echter de meer stabiele periode na 1361 zodat de vraag moet worden gesteld in welke mate de 4-9-verdeelsleutel (waarvan het wettelijke bestaan, zoals we al zagen, op zich al voor discussie vatbaar is vanwege de problematische teksttraditie van het charter van 1304) tijdens de periode 1304-1361 effectief is blijven functioneren.

42 VANDEWALLE, 'De Brugse stadsmagistraat', p. 233-235 en de daar aangehaalde documenten; J.F. VERBRUGGEN (ed.), *Het gemeenteleger van Brugge van 1338 tot 1340, en de namen van de weerbare mannen*, Brussel, 1962. In feite zou enkel een exhaustief onderzoek van de stadsrekeningen en de registers van wetsvernieuwingen tussen ca. 1338 en 1477 naar mogelijke vermeldingen van de termen 'leden' of hun 'zwaardekens' hierover uitsluitel kunnen bieden, een onderzoek dat qua arbeidsintensiviteit de opzet van dit artikel oversteeg, maar waarop we nog willen terugkomen. Vooralsnog blijft dus de stelling van Vandewalle gelden dat de term 'Negen Leden' pas in de 15de eeuw opduikt. In 1436 worden de ambachten al echter in exact dezelfde volgorde opgesomd als in 1477, maar zonder dat er expliciet sprake is van de Negen Leden, zie GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inventaire*, dl. V, p. 161. In 1464 is er wel sprake van de 'zwaardekens', de dekens van het belangrijkste ambacht van elk van deze Leden die aan het hoofd van elk Lid stonden: *ibid.*, p. 442.

43 VAN DEN AUWEELE, *Schepenbank*, p. 397-400.

44 MERTENS, 'De verdeling', p. 459-464; VAN DEN AUWEELE, *Schepenbank* p. 402.

Voor latere periodes kwamen Vanhaverbeke, Dumolyn en Mattheus immers tot de vaststelling dat voor resp. de intervallen 1375-1407, 1432-1436 en 1437-1477 de vertegenwoordiging van de ambachtslieden zeer beperkt bleef en doorgaans zeker niet het getal van negen schepenen en raden bereikte⁴⁵. De enkele vroege jaren die Vanhaverbeke nog meenam in haar onderzoek niet te na gesproken bevinden we ons dan echter al in de Bourgondische periode, toen de ambachten al een groot stuk van hun macht hadden verloren in vergelijking met het tijdvak van de 14de-eeuwse Dampierres. Tussen 1384 en 1407 zouden de ambachten zelfs politiek en militair volledig worden uitgeschakeld en ook de mislukte opstand van 1436-1438 verzwakte hun macht opnieuw structureel. Daarom juist hadden de opstandelingen van 1477 geprofiiteerd van de zwakke positie van gravin Marië van Bourgondië om de verdeelsleutel van de Negen Leden terug te eisen als een soort terugkeer naar het ideaal van 1304⁴⁶.

Het onderzoek naar de sociale samenstelling van de schepenbank - voor de periode vóór 1363 is het jammer genoeg niet haalbaar om ook voor elk ambtsjaar lijsten van de raad op te stellen - is dus een noodzakelijke stap in elk onderzoek naar de politieke dynamiek in het middeleeuwse Brugge. De prosopografische methode is het meest geschikt om het inzicht in die dynamiek te verscherpen. De methode is eenvoudig maar arbeidsintensief. Eerst moeten alle protagonisten - leden van het stadsbestuur, van ambachten etc. - worden geïdentificeerd. Vervolgens kunnen biografische elementen zoals de sociale oorsprong, economische posities, politieke ambten, vrome stichtingen en netwerkrelaties aan de leden van de onderzoekspopulatie worden toegeschreven. Deze informatie kan

45 DUMOLYN, De Brugse opstand, p. 119-120; VANHAVERBEKE, 'Het Brugse stadsbestuur'; het onderzoek van A. MATTHEUS, *Prosopografie van het Brugse stadsbestuur, 1467-1477*, onuitgegeven verhandeling tot het behalen van de graad van master in de geschiedenis, UGent, 2011 bevestigde de conclusies van Dumolyn en Vanhaverbeke ook voor de periode onder Karel de Stoute.

46 Voor de laat 14de- en vroeg 15de-eeuwse politieke ontwikkelingen, zie DUMOLYN, *De Brugse opstand*. Voor het eind van de eeuw, zie HAEMERS, *For the Common Good*. Deze geleerde collega uit de Katholieke Universiteit Leuven heeft ook een studie ter perse die de titel zal dragen *De Vlaamse opstand. Geweld, factiestrijd en politieke conflicten in Gent, Brugge en leper (1482-1488)*.

dan kwantitatief worden bestudeerd, maar ook zorgvuldig worden gecombineerd met alle politiek-chronologische gegevens die voorhanden zijn. Zo kan men nagaan uit welke hoek de stedelijke politieke actoren kwamen die men onder meer in de stadsrekeningen aantreft en hoe ze zich precies tot elkaar verhielden. Vaak laat het 14de-eeuwse Vlaamse bronnenmateriaal nog niet toe om een niveau van sociaalhistorische verfijning in de analyse te krijgen waar men voor de 15de eeuw wel in kan slagen. Voor de periode die we hier bestuderen zijn bijv. nog geen registers van wetsvernieuwingen voorhanden, laat staan wezengoederen, ledenlijsten van ambachten, broederschappen of schuttersgilden of schepenregisters.

Prosopografische toeschrijvingen gebeurden dan ook voornamelijk op basis van oorkondenmateriaal, de stadsrekeningen en het militaire 'register van herevaerden'⁴⁷ (dat van cruciaal belang was om de ambachtlieden te identificeren). Bovendien zijn de (relatief schaarse) verhalende bronnen voor deze periode zeer weinig informatief over de Vlaamse interne stedelijke politiek. De kronieken van Jehan le Bel en zijn navolger Froissart en het amalgaam van historiografische teksten dat Kervyn de Lettenhove uitgaf onder de benaming *Istore et chroniques de Flandre* vermelden af en toe wel wat in Brugge gebeurt maar allerminst op betrouwbare wijze of met een al te scherpe zin voor chronologie. Hun waarde is eigenlijk verwaarloosbaar voor deze studie. En wat de Vlaamse kronieken betreft: de *Flandria Generosa C* (en haar latere Middelnederlandse vertalingen) blijven ook bijzonder stil over de Brugse interne politiek in de periode tussen de Kust-Vlaamse opstand (1323-1328) en de Gentse oorlog (1379-1385). Enkel de kroniek van Gilles li Muisit, die relatief betrouwbaar en precies is, heeft het af en toe over verwickelingen in de Vlaamse stedelijke politiek en verwijst in die context ook wel eens naar Brugge. En ten slotte is er de *Rijmkroniek van Vlaanderen* die ook enige inlichtingen verschaft over de politieke situatie tijdens de 14de eeuw⁴⁸.

47 Uitgegeven door VERBRUGGEN, *Het gemeenteleger*.

48 J. VIARD & E. DEPRESZ (eds.), *Chronique de Jean le Bel*, Parijs, 1904; J. KERVYN DE LETTENHOVE (ed.), *Chroniques de Froissart: publiées avec les variantes des divers manuscrits*, Brussel, 1867-1877, voornamelijk dln. III en IV; IDEM (ed.), *Istore et cro-*

In elk geval, gebruik makend van bronnenmateriaal uit vooral het Brugse stadsarchief, legden we een prosopografische databank aan, gebaseerd op de schepenlijst die Van den Auweele opstelde, waarbij de ambtsjaren tussen 1328 en 1361 werden weerhouden, gemotiveerd door de politieke evoluties tussen deze twee termi-
ni⁴⁹. De conclusies die hier volgen moeten mogelijk genuanceerd worden door het onvermijdelijke probleem van de homoniemen en het gebrek aan bronnen voor wat vooral de sociale groepen onder de elite betreft. Zeker voor de ambachtslieden stelt zich het probleem van het ontdebelen van de homoniemen nog scherper, en bovendien konden we een aantal schepenen niet in een bepaalde groep indelen. Bovendien wezen we al op de grijze zone tussen poorters en makelaars/hosteliers⁵⁰. Toch maken we ons sterk dat de onderzoekspopulatie groot genoeg is om deze foutenmarge mee te nemen. De hoofdlijnen van ons betoog zullen dan ook niet in gevaar worden gebracht door mogelijke toekomstige feitelijke correcties over deze of gene schepen van Brugge, maar verder onderzoek over deze periode is zeker nog mogelijk en wenselijk.

niques de Flandres, d'après les textes de divers manuscrits, Brussel, 1879-1880, 2 dln.; J. DE SMET (ed.), 'Chronicon Comitum Flandrensium', in: *Recueil des chroniques de Flandre*, Brussel, 1837, vol. I, p. 19-257; H. LEMAITRE (ed.), *Chronique et annales de Gilles le Muisit, abbé de Saint-Martin de Tournai (1272-1352)*, Parijs, 1906; J.J. DE SMET (ed.), 'Rijmkroniek van Vlaanderen', in: *Recueil des chroniques de Flandre*, Brussel, 1865, vol. III, p. 591-696. Voor een kritische bespreking van alle relevante narratieve bronnen uit dit tijdvak, zie H.S. LUCAS, 'The Sources and Literature on Jacob van Artevelde', in: *Speculum*, 8 (1933), p. 125-149.

- 49 De volledige prosopografische gegevens, alfabetisch en per ambtsjaar, inclusief uiteraard alle verwijzingen naar de bronnen zijn te overvloedig om hier in extenso weer te geven en kunnen geraadpleegd worden in M. LENOIR, *De politieke verhoudingen in Brugge tussen 1328 en 1361. Een woelige periode in de Brugse geschiedenis*, onuitgegeven master scriptie UGent, 2013. Het opnemen van de 'raadslieden' in het prosopografische onderzoek bleek niet mogelijk door de onvolledigheid van de lijsten waarover we voor deze 'tweede bank' van het Brugse stadsbestuur beschikken, waardoor de kwantitatieve resultaten een te grote vervorming zouden hebben.
- 50 Een (sterk onvolledige) lijst van 14de-eeuwse hosteliers wordt verschaft door A. GREVE, *Hansische Kaufleute, Hosteliers und Herbergen im Brügge des 14. Und 15. Jahrhunderts*, Frankfurt-am-Main, 2012. De gegevens verzameld door Lenoir werden hiermee aangevuld en verder ook gecorrigeerd aan de hand van lijsten van hosteliers die Toon De Meester opstelde uit de meest diverse bronnen en die hij ons vriendelijk ter beschikking stelde, maar die bij de huidige stand van zaken geen exhaustief karakter hebben.

Concreet gingen we in de Brugse stadsrekeningen en relevante oorkonden op zoek naar sociaalbiografisch materiaal betreffende de verschillende schepenen. Maar ook het prosopografische werk dat onder meer van Van den Auweele, Mertens en Vanhaverbeke al hadden verricht waren van groot belang bij het bepalen van de sociale achtergrond van de schepenen. Op basis van dit verzamelde materiaal konden we dan voor de meeste schepenen hun beroep en dus sociale klasse bepalen. Soms bleek dit echter niet te lukken daar aan sommige schepenen, onder invloed van de vele homonimen in deze periode, meerdere beroepen of sociale gelaagdheden gekoppeld konden worden. Of soms vonden we totaal geen informatie voor bepaalde schepenen. In deze twee gevallen wordt hun sociale achtergrond dan aangeduid met de term 'onzeker'.

1328-1338: VAN DE NEDERLAAG BIJ KASSEL TOT HET BEGIN VAN HET ARTEVELDEREGIME

Zoals we zagen werd het opstandige Brugge na de slag bij Kassel zwaar bestraft, maar daarna lijkt zich een periode van een zekere normalisering te hebben voorgedaan. De oorkonden bewaard in het Brugse stadsarchief en de regestenlijst van de grafelijke kanselarij van Lodewijk van Nevers geven voor de jaren 1329-1337, ondanks de zware belastingsdruk waaronder de Vlamingen gebukt gingen (inclusief het afbetalen van de boetes die in 1328 aan de opstandige steden en kasselrijen waren opgelegd), een beeld van een vrij rustige politieke situatie in de stad, zonder al teveel ophefmakende gebeurtenissen. Graaf Lodewijk, wiens autoriteit nog steeds fundamenteel zwak was, zal de zaken niet op de spits hebben willen drijven ten opzichte van zijn Brugse onderdanen. Het was immers verstandiger hen en hun kapitaal in de toekomst weer achter zich te kunnen scharen. Na enkele jaren volgden maatregelen die de repressie van na 1323-1328 moesten verzachten zoals kwijtscheldingen van delen van de boete die in 1328 was opgelegd en het niet laten uitvoeren van het door de Franse koning opgelegde bevel om de Brugse stadsversterkingen te slopen. De graaf raakte intussen nog in de problemen door de groeiende spanningen tussen Engeland en Frankrijk aan de vooravond van de Honderdjarige oorlog. Hij zat geklemd tussen zijn vazallitische

loyauteit en de economische belangen van zijn stedelijke onderdanen die afhankelijk waren van de Engelse wolimport en moet zich uiteraard hebben gerealiseerd dat dit tot nieuwe opstanden zou kunnen leiden⁵¹. Die spreidstand werd op langere termijn echter onhoudbaar. In 1336 liet Lodewijk alle Engelse kooplieden in Vlaanderen arresteren, toen oorlog tussen Engeland en Frankrijk dreigde. De Engelsen reageerden op 12 augustus 1336 met een verbod op wolexport naar het graafschap⁵².

Na de mislukte militaire operatie tegen de Engelse invallers in Cadzand, waar Gent en Brugge op vraag van de graaf hun stadsmilities mee naartoe hadden gezonden, moet het enthousiasme van de stedelingen om nog verder mee te gaan in de oorlogsverrichtingen aan Franse zijde snel geslonken zijn⁵³. Eind januari 1337 dreigde als gevolg van de zware economische crisis blijkbaar een oproer in Brugge, aangezien de *scerewetters*, het stedelijke politiekorps, moesten worden ingezet om rellen te voorkomen⁵⁴. Steeds meer verenigden zich zowel textielarbeiders als kooplieden rond de eis dat Vlaanderen neutraal zou blijven in het Engels-Franse conflict. Op 3 januari 1338 kwam dan het regime van de vijf hoofdmannen, onder wie Jacob van Artevelde, aan de macht in Gent, waar nog een groter deel van de bevolking in de lakenindustrie afhankelijk

- 51 VAN ROMPAEY, 'De Brugse keure'; M. VANDERMAESEN, *De besluitvorming in het graafschap Vlaanderen tijdens de veertiende eeuw. Bijdrage tot een politieke sociologie van de Raad en van de raadsheren achter de figuur van Lodewijk II van Nevers (1322-1346)*, Brussel, 1999, dl. II, p. 74, 124 en *passim*; A. SCHOUTEET, *Stadsarchief van Brugge. Regesten op de oorkonden. 2: 1301-1339*, Brugge, 1978, *passim*; en voor de algemene context M. VANDERMAESEN, 'Vlaanderen en Henegouwen 1244-1384', in: D.P. BLOK, W. PREVENIER, D.J. ROORDA e.a. (eds.), *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. 2, Haarlem, 1982, p. 424-423. Voor de ontwikkeling van een Engelsgezinde partij onder de Vlaamse stedelijke sociale groepen, zie M. HAEGEMAN, *De anglofilie in het graafschap Vlaanderen*, Kortrijk, 1988.
- 52 D. NICHOLAS, *Town and Countryside. Social, Economic, and Political Tensions in Fourteenth-Century Flanders*, Brugge, 1971, p. 175; H. VAN WERVEKE, 'De Nederlanden tegenover Frankrijk, 1305-1346', in: J.A. VAN HOUTTE, J.F. NIERMEYER, J. PRESSER e.a. (eds.), *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Zeist, 1952, dl. III, p. 45.
- 53 VAN WERVEKE, 'De Nederlanden tegenover Frankrijk', p. 46.
- 54 P. ROGGHE, *Vlaanderen en het zevenjarig beleid van Jacob van Artevelde, 1338-1345. Een kritisch-historische studie*, Brussel, 1942, dl. I, p. 13; H.S. LUCAS, *The Low Countries and the Hundred Years' War (1326-1347)*, Ann Arbor, 1929, p. 202.

was dan in Brugge⁵⁵. In Gent was op 3 januari 1338, als gevolg van economische en sociale onrust, immers een tijdelijk bewind van vijf hoofdmannen aangesteld⁵⁶. De graaf reageerde onmiddellijk met grote toegevingen aan Brugge in de hoop althans deze stad in zijn kamp te behouden. Op 6 januari 1338 kreeg Brugge een belangrijk in 1329 afgeschafte voorrecht terug waarbij de bezittingen van burgers niet door de graaf konden worden geconfisqueerd. Op 24 april werd het hele 'slecht privilege' van 1329 zelfs afgeschafte en de keure van 1304 in haar integraliteit hersteld⁵⁷. Op 25 april 1338 volgde dan een olop op de Brugse markt waarbij de vollers het voortouw namen. De aanwezige troepen van Lodewijk van Nevers werden naar Male verdreven en vanaf dat moment trotseerde Brugge opnieuw openlijk het gezag van de graaf en de Franse koning⁵⁸. Met de steun van het revolutionaire Gentse college van vijf hoofdmannen, met Jacob van Artevelde als voornaamste, slaagden de Bruggelingen erin om ook een revolutionair bewind in te stellen⁵⁹. In de loop van het voorjaar van 1338 verklaarden de twee andere grote Vlaamse steden, Brugge en Ieper, zich dus volledig solidair met de politiek van Gent⁶⁰. En opnieuw komt de macht in handen van een andere groep stadsbestuurders. Na het neerslaan van de Kustopstand van 1323-1228 was er uiteraard een wijziging van de Brugse stadsmagistraat doorgevoerd.

55 Naast de al in de hogere noten vermelde werken zijn de voornaamste referenties voor de politiek-chronologische geschiedenis van deze periode (waar wij slechts oppervlakkig kunnen op ingaan): LUCAS, *The Low Countries*; H. VAN WERVEKE, *Jacob van Artevelde*, Den Haag, 1982 en D. NICHOLAS, *The van Artevelde of Ghent: the Varieties of Vendetta and the Hero in History*, Leiden, 1988.

56 VAN WERVEKE, *Jacob van Artevelde*, p. 39; P. CARSON, *Jacob van Artevelde*, Leuven, 1996, p. 10.

57 GILLIODTS-VAN SEVEREN (ed.), *Coutumes*, dl. I, p. 405-409.

58 J. KERVYN DE LETTENHOVE, *Histoire de Flandre*, Brussel, 1847, vol. III, p. 198; KERVYN DE LETTENHOVE (ed.), *Istorie et Croniques de Flandres*, dl. I, p. 362, 612; P. ROGGHE, 'Simon de Mirabelle in Vlaanderen', in: *Appeltjes van het Meetjesland*, 9 (1958), p. 31; het vermoedelijk eind 15de- of begin 16de-eeuwse relaas over deze feiten in het Hs. 437 van de Brugse Stadsbibliotheek - de enige versie van de *Excellente Cronike*-traditie die in detail over deze jaren bericht - werd uitgegeven door N. DE PAUW, 'Un texte inédit de la Chronique de Flandre concernant Artevelde', in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, 82 (1913), p. 325-326 maar lijkt weinig feitelijk betrouwbaar wegens de chronologische afstand met de feiten.

59 VAN HOUTTE, *De geschiedenis*, p. 115.

60 VAN WERVEKE, *Jacob van Artevelde*, p. 40.

Zoals vermeld kwam de aanstelling van de stedelijke schepenbank opnieuw volledig in de handen van de graaf terecht⁶¹. De toegeving uit 1324 dat indien de graaf binnen de acht dagen geen nieuwe magistraat benoemd had, dit mocht gebeuren door de oude schepenbank, was nu ook geheel verdwenen. Ook mocht de graaf nu de zittende schepenen langer dan hun ambtsjaar in functie laten, wat ook vaak gebeurde⁶². In navolging van Van den Auweele was ook Vandewalle van mening dat er gedurende een periode van tien jaar geen vertegenwoordigers van de ambachten in de schepenbank aanwezig waren. Uit ons prosopografisch onderzoek blijkt dat dit grotendeels, maar niet volledig juist is⁶³.

Tijdens de eerste tien jaar na de nederlaag nabij Kassel behoorde de overgrote meerderheid van de schepenen inderdaad tot de poorterij. Voor het schepenjaar 1330-1331 - en hoewel overlappingen met hosteliërs die eventueel ook het makelaarsambacht vertegenwoordigden steeds mogelijk zijn - blijken misschien zelfs alle schepenen te behoren tot de poorterij⁶⁴. De burgemeester voor dat jaar was de rijke koopman, leenman en vertrouweling van de graaf van Vlaanderen, Willem van der Stove. Deze reactionaire bestuurder zien we in de hierop volgende jaren zes keer opnieuw voorkomen. Het daaropvolgende schepenjaar werd opnieuw gedomineerd door de poorterij. We treffen voor dat jaar echter wel drie vertegenwoordigers van de ambachten aan: de verver Arnoud van Caprike en de vollers Michiel Crakebeen en Jan van Bassevelde⁶⁵. Mogelijk waren dit - zoals wel vaker het geval blijkt te zijn met stadsbestuurders uit de textielsector - eerder grote drapiers-ondernemers dan eigenlijke handwerklieden. Het daaropvolgende jaar merken we dan op dat weer twaalf leden van de poorterij in de schepenbank zetelden; van Jacob van

61 F. BLOCKMANS, 'De bestraffing van den opstand van Brugge en Westelijk-Vlaanderen in 1328', in: *Handelingen van het vijftiende Vlaams Philologencongres Gent, 29-31 Maart 1940*, s.l., 1940, p. 38-45; VAN ROMPAEY, 'De Brugse keure', p. 35-99.

62 VAN HOUTTE, *De geschiedenis van Brugge*, p. 114.

63 VANDEWALLE, 'De Brugse stadsmagistraat', p. 229; VAN DEN AUWEELE, *Schepenbank*, p. 406.

64 Jan de Pinkere was misschien ook ingeschreven in het weversambacht: VERBRUGGEN, *Het gemeenteleger*, p. 98; VANDEN AUWEELE, *Schepenbank*, p. 270-275.

65 Hij was mogelijk wel een vleeshouwer in de plaats van een voller.

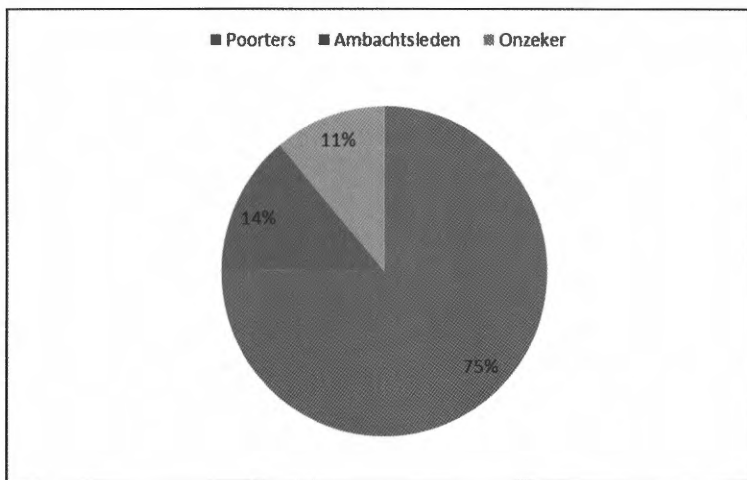
den Groenendyke blijft de sociale achtergrond onzeker. In het jaar 1333-1334 treffen we opnieuw twee vertegenwoordigers van de ambachten aan, zij het dezelfde als twee jaar voordien: Michiel Crakebeen en Arnoud van Caprike. Waren zij opgenomen omdat ze gematigde figuren waren of om de ambachten opnieuw wat te sussen? De overige schepenen waren wel allemaal poorters.

In het schepenjaar 1334-1335 wees ons onderzoek dan uit dat waarschijnlijk negen schepenen vertegenwoordigers waren van de poortery en dat drie schepenen tot de ambachten behoorden. Enkel de sociale achtergrond van Meus Gayen blijft ongekend. Vervolgens komt er opnieuw een jaar waarin tien poorters zetelden in de schepenbank. Daarnaast vinden we opnieuw Michiel Crakebeen en Arnoud van Caprike terug en zetelde nog één schepen, Lamsin Tolnare, waarover we niets met zekerheid kunnen zeggen. In het daaropvolgende jaar vonden we negen poorters terug, de volder Jan van Bassevelde fs. Jans, de wever Jan Christiaen fs. Jans en twee onbekenden: Pieter Roedolf en Lamsin Tolnare. In het rekenjaar 1337-1338 zetelden met zekerheid acht poorters en twee ambachtslieden. Over de overige drie schepenen kunnen we niets met zekerheid zeggen. De schepenbank van het volgende schepenjaar 1338-1339 werd door de aanhangers van Jacob van Artevelde afgezet en vervangen door een 'revolutionaire' schepenbank. In deze afgezette schepenbank zetelden twee vertegenwoordigers van de ambachten: de wever of molenaar Gillis van Hansebeke en de volder Michiel Crakebeen.

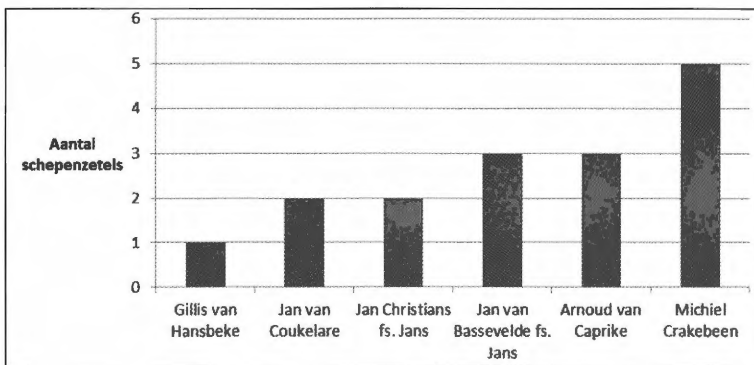
Tijdens hetzelfde tijdsinterval constateren we dat in totaal 88 van de 117 zetels van de stedelijke schepenbank of 75% naar de poortery gingen. Daarnaast werden 16 schepenzetels (14%) bezet door een vertegenwoordiger van de ambachten en blijft de sociale positie van 13 vertegenwoordigers onzeker (zie Figuur 1). Tijdens de periode tussen 1329 en 1338 - en dat is uiteindelijk weinig verrassend - bestond er dus een duidelijke dominantie van de poortery in de schepenbank, hoewel ambachtslieden niet volledig uit de overheidsinstellingen werden geweerd. Van deze 16 zetels voor de ambachten gingen er al vijf naar Michiel Crakebeen en de overige elf zetels werden verdeeld onder vijf verschillende verte-

genwoordigers van de ambachten (zie Figuur 2). Aangezien deze ambachtsleden zetelden in een periode waarin de aanstelling tot de schepenbank gedomineerd werd door de graaf, kunnen we dus aannemen dat ze aanhangers van hem waren. Tegenover deze zes verschillende vertegenwoordigers van de ambachten staan dertig afzonderlijke leden van de poortერი en elf schepenen van wie de sociale achtergrond onduidelijk is.

Figuur 1: Verdeling van de schepenzetels tussen poortერი en ambachten tussen 1329 en 1338.

Figuur 2: Aantal zetels per vertegenwoordiger van de ambachten in de schepenbank tussen 1329 en 1338.

Daarnaast constateren we voor deze jaren ook duidelijk de invoering van de regel dat de graaf bepaalde schepenen langer dan één jaar in de schepenbank kon laten zetelen. Zo zijn er bijv. Gillis van Coudenbrouc, die continu van 1333 tot 1337 tot de bank behoorde, of Willem van der Stove, die we in de opeenvolgende schepenjaren 1332-1333 en 1333-1334 aantreffen⁶⁶. Zij zullen - tenminste op dat moment nog - trouwe medestanders van de graaf van Vlaanderen zijn geweest. Van al deze schepenen zouden er nochtans negen in de revolutionaire schepenbank van Jacob van Artevelde terugkeren⁶⁷. Kunnen we aannemen dat zij waren overgelopen van het graafgezinde kamp, naar de 'revolutionaire' factie? Of functioneerden zij als gematigde en verzoenende factor bij de overgang van het ene regime naar het andere? Dat zijn allemaal mogelijkheden want ook bij andere machtswissels in Brugge en andere middeleeuwse steden blijken de contrasten niet altijd even duidelijk en schijnen de protagonisten wel eens van kamp te zijn veranderd of als compromisfiguren toch meegenomen te worden in een nieuw bestuur. Andere traditionele schepenfamilies zoals de van de Walles, de van Aertrikes, enz. zouden in de periode van het bewind van Jacob van Artevelde nochtans niet zetelen en enkel in de periodes 1329-1338 en 1349-1361 in de schepenbank voorkomen. Zij kunnen dus duidelijk wél in één van de twee kampen worden geplaatst, hoewel niet alle leden van eenzelfde elitefamilie noodzakelijk altijd dezelfde politieke stellingnamen hadden.

BRUGGE TEN TIJDE VAN JACOB VAN ARTEVELDE

Onder het revolutionaire bewind onder invloed van Artevelde werd de Vlaamse - en dus ook Brugse - politiek nog steeds gedomineerd door het Engels-Franse conflict. Van juni 1338 tot en met

66 SAB, reeks 216, stadsrekeningen, 1330-1338; Coudenbrouc zou na de onderwerping van Brugge aan Lodewijk van Male verbannen worden, cfr. P. ROGGE, 'De politiek van graaf Lodewijk van Male, het Gents verzet en de Brugse Zuidleie', in: *Appeltjes van het Meetjesland*, 15 (1964), p. 16.

67 Het ging om Jan Bonin fs. ser Wouters (1339-1340), Jan Cortsoef (1338-1339), Jacob de Burchgrave (1338-1339), Willem de Hoedemakere (1339-1340 en 1348), Jacob Goederic (1344-1345), Gillis van Hansbeke (1338-1339), Jan van Coekelare (1340-1341 en 1344-1345), Gillis van Coudebrouc (1339-1340, 1341-1342, 1343-1344, 1345-1346, 1346-1347 en 1347-1348) en Jacob Wittebolle (1338-1339 en 1343-1344).

december 1339 slaagden de Vlamingen erin om tussen beide partijen te blijven schipperen. Deze neutraliteit was het gevolg van de politiek van Artevelde. In de tijd tussen zijn aanstelling in 1338 en het einde van de Vlaamse neutraliteit in 1340 groeiden de macht en populariteit van de Gentse hoofdman tot ongekende hoogten. Hij zorgde er immers voor dat het embargo op de Engelse wol werd opgeheven⁶⁸. Tegelijk bleven zowel Edward III als Filips van Valois echter de druk op de Vlaamse steden opvoeren. De 'anglofiel' en 'volksgezinde' partij haalde het in de intern-stedelijke politiek van Gent, Brugge en Ieper op de graaf- en koningsgezinden en op die manier kwamen de grote steden onvermijdelijk in het Engelse kamp terecht. In Brugge was echter volgens de Rijkroniek en een versie van de *Excellente Cronike* van Vlaanderen eind 1339 nog sprake van een gewapend treffen ('eene rochelinge') tussen makelaars en poorters enerzijds en vollers en wevers anderzijds, waarbij die laatsten hulp inriepen uit Gent en er vele makelaars gedood werden in de Vlamingstraat en op het Beursplein, maar ook dit blijft een zeer duistere episode en andere auteurs zijn van mening dat deze confrontatie eigenlijk pas in 1343 plaats vond⁶⁹. Artevelde verliet nu zijn politiek van neutraliteit ten voordele van een open alliantie met de Engelsen. Het verbond tussen het opstandige Vlaanderen en Engeland werd bezegeld op 26 januari 1340. Toen riepen de Vlamingen Edward III op de Vrijdagsmarkt te Gent uit tot koning van Frankrijk⁷⁰. Op 9 juli 1340 werd Edward enthousiast onthaald in Brugge, temeer daar hij had aangekondigd de stapel van de Engelse wol voor vijftien jaar naar de Zwinstad

68 ROGGE, *Vlaanderen en het zevenjarig beleid*, p. 16.

69 DE SMET (ed.), 'Rijkroniek', p. 836, die als datering enkel het jaar 1340 opgeeft; DE PAUW, 'Un texte inédit', p. 327; dit wordt ook vermeld door het nog minder betrouwbare Memorieboek van Gent: P.C. VANDER MEERSCH (ed.), *Memorieboek der stad Ghent van 't j. 1301 tot 1737*, Gent, 1852, dl. I, p. 48 die Sint-Winoksdag als precieze datum opgeeft, met andere woorden 6 november 1339. LUCAS, *The Low Countries*, p. 490 en NICHOLAS, *The Van Arteveldes*, p. 50, zich baserend op gegevens uit de Gentse stadsrekeningen opteren voor een datering in november 1343. Verder detailonderzoek lijkt noodzakelijk om definitieve klaarheid te kunnen brengen in deze kwestie.

70 E. DEPREZ, *Les préliminaires de la Guerre de Cent Ans. La Papauté, la France et l'Angleterre, 1328-1342*, Parijs, 1902, p. 282. Ook dit werk is nog steeds zeer bruikbaar voor het politieke en feitelijke relaas over deze periode en baseert zich op zeer uitgebreid bronnenmateriaal.

te verplaatsen⁷¹. Franse kaapvaarders begonnen echter de Engelse schepen met wol onderweg naar Brugge te bestoken⁷². Na enkele overwinningen in het Zuiden van het graafschap Vlaanderen op de Franse troepen werd op 25 september 1340 een bestand gesloten, de vrede van Espiechin⁷³.

De bestaande historiografie over de Artevelde-periode heeft zich begrijpelijkerwijze vooral op Gent toegespitst. Hoewel Brugge en Ieper, of althans de partijen die er toen de mach monopoliseerden, enthousiast deelnamen aan het bewind van de drie steden ten tijde van Artevelde, was Gent ongetwijfeld de dominante politieke factor in het graafschap⁷⁴. Die krachtsverhoudingen werden duidelijk ook aanvaard door de twee andere grote Vlaamse steden Brugge en Ieper⁷⁵. Het grootste deel van de Bruggelingen leek Arteveldes buitenlandse politiek zeker genegen en tegen de zomer van 1338 zat Brugge samen met Ieper volop in het kamp van de Gentse volksleider⁷⁶. De leidende functie van Gent schaadde zeker niet de belangen van de twee andere steden⁷⁷. Het Brugse stadsbestuur stond tijdens het Artevelde-regime juist zeer welwillend tegenover Gent en zijn pro-Engelse politiek en nam - zo blijkt duidelijk uit zowel de verhalende bronnen als de stadsrekeningen - enthousiast deel aan militaire expedities, vergaderingen van afgevaardigden van de Vlaamse steden en gezamenlijke diplomatieke en politieke initiatieven. Ook is er een druk gezantenverkeer tussen de twee steden vast te stellen⁷⁸. Er kwamen evenmin

71 DEPREZ, *Les préliminaires*, p. 323 (die onder meer de Engelse *Chronicon de Lanercost* citeert). Zie voor de problematiek van de Engelse wolstapel in Brugge (in de periodes 1325-1326 en 1340-1348) en tijdens de daaropvolgende decennia: D. NICHOLAS, 'The English Trade at Bruges in the Last Years of Edward III', in: *Journal of Medieval History*, 5, 1979, pp. 23-61 en IDEM, *The Van Arteveldes*, p. 36.

72 DEPREZ, *Les préliminaires*, p. 324.

73 VAN HOUTTE, *De geschiedenis*, p. 116-118.

74 ROGGHE, *Vlaanderen en het zevenjarig beleid* dl. II, p. 13-15.

75 VAN WERVEKE, *Jacob van Artevelde*, p. 40.

76 ROGGHE, *Vlaanderen en het zevenjarig bewind*, dl. I, p. 23-25.

77 CARSON, *Jacob van Artevelde*, p. 41.

78 LEMAITRE (ed.), *Chronique et annales de Gilles le Muisit*, pp. 115-116, 137, 170; KERVYN DE LETTENHOVE (ed.), *Istore*, dl. I, pp. 363, 411, 551, 553, 589; ROGGHE, *Vlaanderen onder het zevenjarig bewind*, dl. II, p. 20; L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, 'Jacques van Artevelde', in: *La Flandre. Revue des monuments d'histoire et d'antiquités*, 1879, p. 257-314, 375-443.

duidelijke barsten in het verbond tussen Gent en Brugge. Toen de positie van Artevelde in Gent zelf wankelde in de winter van 1342-1343, werd hij volop gesteund door Brugge en Ieper die zelfs hun milities tot voor Gent zonden.⁷⁹ Brugge bleef Artevelde zelfs nog trouw toen hij in Gent al volop bedreigd werd door de radicale wevers en uiteindelijk zou vermoord worden⁸⁰. We weten dat Gentenaren in februari 1340 naar Brugge gingen 'omme daer scepenen te makene', maar daartoe hadden ze wel volmacht gekregen van ruwaard Simon van Mirabello⁸¹. Het zou dus verkeerd zijn om te stellen dat het rebelse bewind in Brugge slechts de uitvoerende arm was van Jacob van Artevelde en de Gentenaars. Wel zien we onder meer dat Artevelde in december 1342 in opdracht van de Engelse vorst er in Brugge op aandringt om de goederen van een Engelse koopman terug te geven die in Brugge werden vastgehouden na een schipbreuk⁸².

De drie grote steden hadden elkaar nodig en konden nu eenmaal niet meer terug. Anders dan tijdens de opstand van 1323-1328, toen Gent en andere grote delen van Vlaanderen aan de zijlijn bleven staan of in het grafelijke kamp zaten, stond onder het Artevelderegime dus bijna het volledige graafschap onder opstandig bestuur. Dat bewind kwam echter vooral ten goede aan de grote steden en bleek veel minder gunstig voor de kleine stadjes en het platteland. Elk van de drie grote steden regeerde haar achterland met een kapitein en de drie stadsbesturen oefenden de facto de grafelijke macht uit op gerechtelijk en financieel gebied. Ook op economisch vlak domineerden Gent, Brugge en Ieper hun achterland. Zo werd het in 1339 aan Eeklo, een stadje dat binnen het

79 VAN WERVEKE, 'De Nederlanden tegenover Frankrijk', p. 53; LUCAS, *The Low Countries*, p. 484-485.

80 ROGGHE, *Vlaanderen en het zevenjarig bewind*, dl. II, p. 35.

81 NICHOLAS, *Town and Countryside*, p. 182; ROGGHE, 'Simon', pp. 40-41 (dat laatste vermeldt Nicholas niet, en het is nochtans geen detail want Mirabello oefende - althans formeel - het grafelijke gezag uit en in oktober 1340 keurde de graaf zelfs formeel alle overheidsacties goed die de ruwaard had ondernomen).

82 NICHOLAS, *The Van Arteveldes*, p. 37. Stellen, zoals David Nicholas doet (*ibid.*, p. 43) dat 'van Artevelde was never popular' in Brugge lijkt ons niet op harde feiten gebaseerd te zijn, al zal dat zeker wel gegolden hebben voor een deel van de Brugse elite en bevolking in het algemeen.

Brugse kwartier lag, verboden om andere dan goedkope lakens te produceren. En in 1342 en 1345 trok een Brugse militie door het Vrije en naar Eeklo om de Brugse textielprivileges af te dwingen⁸³. Op 21 juni 1343 werd het graafschap ook formeel ingedeeld in drie kwartieren. Gillis van Coudenbrouc werd kapitein van het Brugse kwartier⁸⁴. Uit de stadsrekeningen blijkt trouwens dat ook in Brugge een aantal institutionele vernieuwingen gebeurden. Voor het eerst lijkt er in de rekening van 1339-1340 sprake te zijn van een 'grotten rade', vermoedelijk net zoals later het geval zou zijn een vergadering van de hoofdmannen van de zestendelen en de dekens van de ambachten. Ook het elitekorps van de 'Rode Kaproenen', gelijkaardig aan de Gentse 'Witte Kaproenen', wordt nu voor het eerst vermeld⁸⁵.

Jacob van Artevelde beseftte dat hij zijn macht moest baseren op de massa en niet op de enkele edelen en poorters die aan zijn kant stonden. Dat deed hij door de ambachten in de Gentse schepenverkiezingen te incorporeren en dat principe werd ook door de andere steden toegepast⁸⁶. In Brugge blijkt de situatie inderdaad vrij gelijkaardig te zijn. De gegevens over de sociaal-politieke toestand in het opstandige Brugge uit deze periode werden jammer genoeg nooit op een rijtje gezet en moeten dus her en der bijeengesprokeld worden in studies met een ander specifiek oogmerk⁸⁷. Wel gaf

83 VAN HOUTTE, *De geschiedenis*, p. 118-119; NICHOLAS, *Town and Countryside*, p. 197-198.

84 NICHOLAS, *Town and Countryside*, p. 179.

85 GILLIODTS-VAN SEVEREN, 'Jacques van Artevelde', pp. 297-299: ook de exacte geschiedenis van de Grote Raad in de 14de en 15de eeuw verdient nader onderzoek op basis van een exhaustieve studie van alle laatmiddeleeuwse stadsrekeningen. Voorlopig moeten we het stellen met de schets van W. BLOCKMANS, *De volksverteenwoordiging in Vlaanderen in de overgang van middeleeuwen naar nieuwe tijden (1384-1506)*, Brussel, 1978, p. 81-87 en met enkele opmerkingen van DUMOLYN, *De Brugse opstand*, p. 164. Hetzelfde geldt voor de Rode Kaproenen. Een stand van zaken over deze militie biedt P. STABEL, 'Militaire organisatie, bewapening en wapenbezit in het laatmiddeleeuwse Brugge', in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 89 (2011), p. 1049-1074.

86 ROGGHE, *Vlaanderen en het zevenjarig bewind*, dl. II, p. 19.

87 Bijv. in de hoger geciteerde werken van ROGGHE, VAN WERVEKE, VANDERMAESEN en NICHOLAS. Voor het chronologisch feitenrelaas, met enige aandacht voor de Brugse situatie, zie LUCAS, *The Low Countries*. Een recente algemene appreciatie van de politieke inzet biedt M. BOONE, 'Le comté de Flandre dans

Gilliodts-Van Severen op de hem kenschetsende lakonieke wijze allerlei posten uit de Brugse stadsrekeningen uit die iets te maken hebben met het bewind van Jacob van Artevelde en de Brugse partij die hem steunde. We komen hier een en ander te weten over vergaderingen van de Vlaamse steden en de militaire expedities die ze ondernamen - en waarin het toenmalige opstandige Brugse regime gretig participeerde - maar een werkelijk grondige studie van de politieke situatie in de stad tussen ongeveer 1337 en 1348 moet dus nog ondernomen worden⁸⁸. Dat overstijgt het opzet van dit artikel en een meer diepgravende benadering zou naast aanvullend bronnenonderzoek vooral gebaat zijn bij het systematisch naast elkaar leggen van al het mogelijke materiaal uit binnen- en buitenlandse archieven. Dat het regime dat in 1338 in Brugge aan de macht kwam zich identificeerde met de partijgangers die de opstandige stad tussen 1323 en 1328 hadden geleid, blijkt in elk geval duidelijk uit het feit dat één van zijn eerste beleidsdaden was om vanaf 13 juni van dat jaar een vergoeding uit te betalen aan de Bruggelingen die in 1328-1329 in Frankrijk als gijzelaars waren gehouden⁸⁹.

Wat ook duidelijk blijkt, is de belangrijke rol van de ambachten in de rebelse coalitie die in Brugge aan de macht is tussen 1338 en 1347. Tijdens deze periode zien we bijv. dat de ambachten hun eigen reglementen oorkonden zonder dat het stadsbestuur daarin tussenkomt⁹⁰. Het sterk corporatieve karakter van het bewind tijdens deze jaren belette echter niet dat de ambachten onderling verdeeld bleven zoals ze dat al waren sinds ten laatste het tweede decennium van de eeuw. In mei 1341 ontstond er bijv. een voor

le long XIVe siècle: une société urbanisée face aux crises du bas Moyen Age', in: M. BOURIN, G. CHERUBINI & G. PINTO (eds.), *Rivolte urbane e rivolte contadine nell'Europa del trecento: un confronto*, Florence, 2008, p. 17-47.

88 GILLIODTS-VAN SEVEREN, 'Jacques van Artevelde'; en zie de opmerking van LUCAS, *The Low Countries*, p. 268 over het beperkte karakter van de stadsrekeningen voor deze jaren. Het Hs. 437 uit de Brugse Stadsbibliotheek verstrekt ook enige bijzonderheden over de deelname van de Bruggelingen aan onder meer expedities naar het Westland van Vlaanderen waar zich grafelijke partijgangers ophielden, bijv. DE PAUW, 'Un texte inédit', p. 336.

89 VANDERMAESEN, 'Vlaanderen en Henegouwen', p. 427.

90 SAB, *Cartularium Groenenboek A*, f. 211 v.-213; Charters van de ambachten, nr.564:

ons onduidelijk geschil tussen de Brugse ambachtsgilden onderling waarbij Gent moest tussenkomen en in oktober 1342 maken de Gentse stadsrekeningen opnieuw melding van conflicten tussen de Brugse ambachten. En weer bemiddelden de Gentenaars, wat toch wijst op de invloed van deze laatste stad op de Brugse politieke situatie en de bezorgdheid van de Gentenaars om de eenheid te bewaren⁹¹. Jammer genoeg is het moeilijk om een scherper zicht te krijgen op deze barsten in het gemeenschappelijk front van de ambachten, tegenstellingen die zich overigens ook in andere steden voordeden. In Brugge waren de tegenstellingen tussen wevers en vollers wel niet zo scherp als in Gent - waar ze tot decennia van bloedige strijd om de macht zouden leiden - maar in 1344 constateren we wel dat de Brugse scheerders in staking gingen om hogere lonen te eisen. Ook over deze gebeurtenis lichten de bronnen ons jammer genoeg slechts zeer oppervlakkig in⁹².

Terug dus naar de analyse van de samenstelling van de Brugse schepenbank. De alliantie tussen de drie grote Vlaamse steden ging binnen Brugge zelf gepaard met een revolutionair schepencollege dat op 13 juni 1338 in functie trad. Vandewalle was terecht van mening dat het bewind van Jacob van Artevelde van decisief belang was voor de ontwikkeling van de Brugse schepenbank: 'Pas na het aantreden van het revolutionaire bewind van de Artevelde-aanhangers in 1338 werd het regime van 1304 in ere hersteld', zo merkte hij op⁹³. Binnen dit revolutionaire bewind bleven evenwel ook vele poorters in het schepencollege zetelen. Net zoals in 1324 waren dit blijkbaar de meer volksgezinde leden van de Brugse poortერი, ofwel hadden ze specifieke economische belangen te verdedigen in de wol- of lakenhandel waardoor een pro-Engelse houding logisch was. Zo was de sterke man en medestander van Jacob van Artevelde te Brugge, de burgemeester Gillis van Coudebrouc, zelf een poorter. Zoals we zagen had hij ook daarvoor al verschillende functies bekleed tijdens het voorafgaande regime wat dus op een zeker politiek opportunisme kan wijzen.

91 LUCAS, *The Low Countries*, p. 443, 455.

92 VERMAUT, *De textielnijverheid in Brugge*, p. 339-40.

93 VANDEWALLE, 'De Brugse stadsmagistraat', p. 229-230.

De prosopografische methode laat echter enkel toe om dit soort hypothesen te formuleren; veel moeilijker is het om psychologiserende verklaringen te suggereren voor het politieke gedrag dat kan vastgesteld worden.

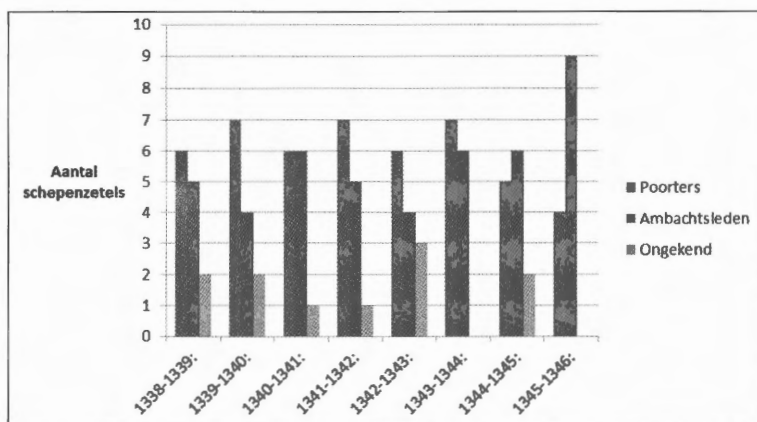
Dat de periode van Jacob van Artevelde ook voor de stad Brugge een drastische 'regime change' was, wordt nochtans duidelijk door het feit dat de zetelende schepenbank, verkozen voor het jaar 1338-1339, na vijf maanden werd afgezet. Op 13 juni van dat jaar kende de stad een schepenvernieuwing. Vanaf dit moment nemen we - daar wees ook Mertens al eerder op - een gestage toename waar van het aantal ambachtsleden in de schepenbank⁹⁴. We mogen gerust aannemen dat de leden van het stadsbestuur van 1338-1339 overwegend volgelingen van de politiek van Artevelde waren. In dat schepenjaar zien we echter nog geen drastische wijziging op het vlak van vertegenwoordiging door de ambachten in de schepenbank. Zo waren zes schepenen lid van de poorterij (of misschien ook hosteliers), vijf schepenen waren vertegenwoordigers van de ambachten en van twee schepenen blijft de socio-professionele status onzeker. Ook is het hier interessant om te vermelden dat, in de nieuwe schepenbank van Jacob van Artevelde, slechts vijf 'nieuwelingen' worden aangetroffen. De overige acht schepenen hebben in de tien voorgaande jaren ook al gezeteld in de schepenbank. Een totale breuk met de voorgaande jaren krijgen we bij het begin van het regime van Jacob van Artevelde dus niet. In het totaal zien we veertien schepenen uit de voorgaande periode terugkeren.

In de loop van het regime van Artevelde constateren we dan een gestage toename van het aantal vertegenwoordigers van de ambachten in de schepenbank van Brugge (zie Figuur 3). Een totale dominantie van de ambachten komt er echter niet. Het gaat eerder om een evenredige verdeling tussen de poorterij en de vertegenwoordigers van de ambachten. Zo tellen we voor de periode 1338-1346 resp. 48 en 45 vertegenwoordigers van de poorterij en de

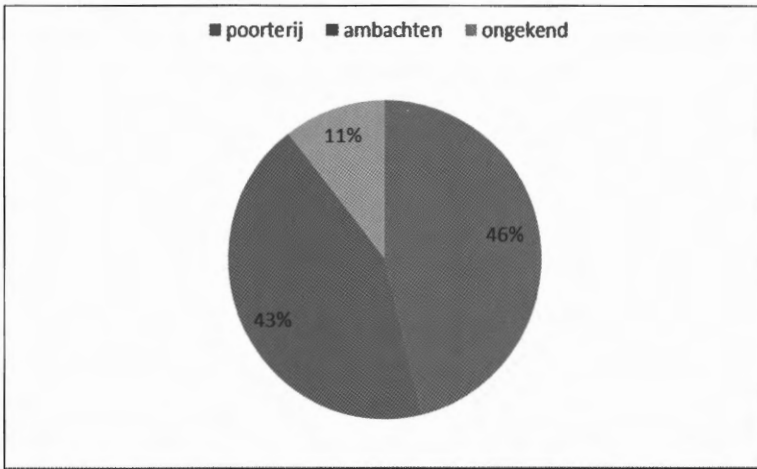
94 MERTENS, 'De verdeling', k. 458.

ambachten, en blijft de sociale klasse van elf schepenen ongekend. In deze acht jaar zijn er in totaal 104 zetels te verdelen en 46% hiervan gaat naar de poorterij, tegenover 43% naar de ambachten en 11% blijft ongekend (zie Figuur 4). Wel zien we een verschil wat betreft het aantal verschillende schepenen. Zo werden de 48 zetels van de poorterij verdeeld over 28 afzonderlijke poorters, tegenover 45 zetels van de ambachten verdeeld onder 34 ambachtslieden. Bij de poorterij komen dus minder afzonderlijke schepenen voor dan bij de vertegenwoordigers van de ambachten. Hoewel de politiek van Artevelde dus ook behoorlijk wat aanhangers binnen de poorterij had - ongetwijfeld in de eerste plaats zij die vooral baat hadden bij de handel met Engeland - lijkt er binnen het milieu van de ambachten een grotere rotatie te zijn geweest en dus ook een relatief grotere participatiegraad in het stadsbestuur. Ook dat ligt eigenlijk binnen de lijn van de verwachtingen afgaande op het sociaal-politieke karakter van dit bewind.

Figuur 3: Verdeling schepenzetels poorters-ambachten tussen 1338 en 1346.

Figuur 4: Verdeling schepenzetels tussen 1338 en 1346.

Gillis van Coudebrouc was dus de sterke man van deze periode. Hij nam in acht jaar tijd liefst vier keer plaats in de schepenbank: in de schepenjaren 1339-1340, 1341-1342, 1343-1344 en 1345-1346. In die vier laatste jaren was hij telkens ook burgemeester. Zoals al vermeld zetelde hij al sinds de jaren 1330 vaak in de Brugse stadsmagistraat. Hij kwam uit een zuivere poortersfamilie en was ook een geregelde belastingpachter, wat op grote rijkdom wijst. Na Arteveldes dood zetelde Van Coudebrouc nog twee maal in de schepenbank, nl. in de woelige jaren 1346-1347 en 1347-1348. En toen de drie grote Vlaamse steden in 1343 Vlaanderen in drie invloedssferen verdeelden, werd Van Coudebrouc dus de hoofdman van het kwartier van Brugge, een positie die nog belangrijker was dan die van burgemeester. Na de overwinning van de graafgezinden werd hij uiteindelijk verbannen uit Brugge⁹⁵.

Verder kunnen we voor deze periode ook opmerken dat de vertegenwoordigers van de ambachten vooral uit de draperiesector kwamen. Van de 34 vertegenwoordigers van de ambachten waren er 17 lid van het wevers- of vollersambacht⁹⁶. Ook dat is een

95 SAB, Groenenboek, f. 110-113; cfr. HAEGEMAN, *De anglofilie*, p. 51-56.

96 SAB, reeks 216, stadsrekeningen, jaartallen 1338-1346.

betekenisvolle, maar op zich weinig verwonderlijke vaststelling, gezien de toenmalige inzet van de strijd. Daarnaast is het interessant om te signaleren dat de 45 zetels voor de ambachten verdeeld werden over 34 verschillende schepenen. Slechts zeven ambachtsleden bezetten in deze acht jaar meer dan eens een zetel in de stedelijke schepenbank⁹⁷. De 48 zetels die de poorterij innam, werden bezet door 24 diverse poorters. Twaalf poorters bezetten, voor deze periode, twee of meer zetels in de schepenbank. Bij de poorterij was er dus een groter aantal schepenen die meer dan eens in de schepenbank zetelden dan bij de ambachten, resp. 28% en slechts 17%. We stelden ook al dat enkele schepenen uit de vorige periode (1329-1338) terugkomen in de schepenbank onder Artevelde⁹⁸. We tellen hier zeven poorters versus zeven ambachtslieden. Opmerkelijk hierbij is dat de schepenen uit de eerste periode aangesteld werden door de graaf en dus als zijn aanhangers kunnen gelden, maar dat ze tijdens het bewind van Artevelde weer zetelden in de schepenbank. Mogen we hieruit afleiden dat deze schepenen van kamp wisselden of dat Artevelde een link met de vorige periode wou behouden, of nog iets anders?

Samenvattend stellen we voor het bewind van Jacob van Artevelde over Vlaanderen dus zeker een forse toename van het aantal vertegenwoordigers van de ambachten in de Brugse schepenbank vast. Het gaat echter eerder over een gelijkstelling tussen de afzonderlijke aantallen leden van de poorterij en de ambachten in de stadsmagistraat dan om een strikte verdeling tussen verschillende groepen. Hieruit kunnen we dus opmaken dat net zoals in Gent de Brugse aanhangers van Jacob van Artevelde een brede alliantie van sociale lagen van de bevolking opnamen in het stedelijke bestuur. Maar over een terugkeer naar het systeem van de 4-9-verde-

97 Nl. de voller Pieter Minne, de wever Jan de Weerd, de huidenvetter Jacob van Bernhem, de verver Jan van den Hogheweghe, de metser Jan van Coekelare, de wever Lamsin de Vos en de visverkoper Joos Gaderpenninc.

98 Nl. zeven poorters: Gillis van Coudebrouc, Jan vanden Beurze, Jacob Wittebolle, Jan Bonin fs. ser Wouters, Willem de Hoedemakere, Jan Cortsoef en Jacob Goederic, de wever of poorter Jacob de Burchgrave, de wevers Gillis van Hansbeke, Pieter Hille en Jan van Coukelare, de voller Jan Priem, de vleeshouwer Paul Breidel en de visverkoper of makelaar Gillis Everaerd.

ling zoals in 1304 kunnen we dus niet echt spreken. Enkel voor het jaar 1345-1346 zien we een dergelijke verdeling in de schepenbank.

DE JAREN NA DE DOOD VAN ARTEVELDE

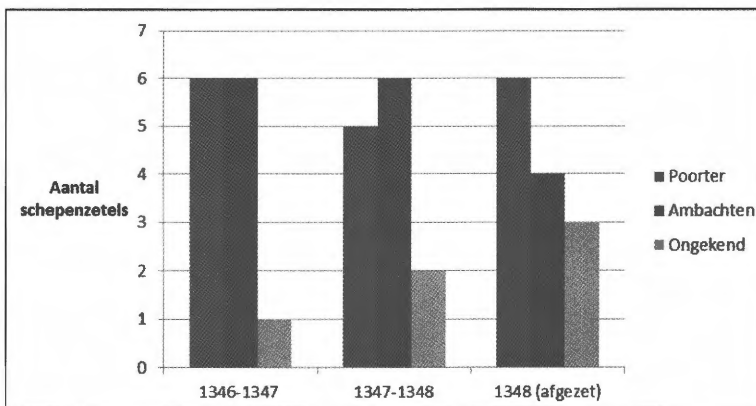
Binnen Gent kampte Artevelde met een groeiende interne weerstand en uiteindelijk werd hij op 17 juli 1345 vermoord door radicale wevers onder leiding van Gerard Denys die hem van verraad hadden beschuldigd.⁹⁹ Dat wou echter niet zeggen dat de opstand van de Vlaamse steden afgelopen was. De politiek van de voorgaande periode werd verder gezet maar we kozen er toch voor deze jaren apart in overweging te nemen om na te gaan of de dood van de Gentse volksleider invloed had op de intern-Brugse situatie. Enkele jaren later, in 1348, zou Brugge immers als eerste van de drie grote steden capituleren voor de nieuwe graaf Lodewijk van Male. De vraag stelde zich dus of er zich tijdens deze overgangperiode al structurele wijzigingen in de samenstelling van het stadsbestuur voordeden omdat de Gentse invloed op de Brugse politiek nu ongetwijfeld was verminderd.

In totaal gingen er in deze korte periode van de 39 te verdelen schepenzetels 17 naar de poorterie en 16 naar vertegenwoordigers van de ambachten. De sociale achtergrond van zes schepenen blijft ongekend (zie Figuur 5). Hieruit kunnen we dus besluiten dat er opnieuw een nagenoeg evenredige verdeling bestond tussen de vertegenwoordigers van de ambachten en de vertegenwoordigers van de poorterie. We stellen immers vast dat 44% van de schepenen poorter was, 41% ingeschreven was in een ambacht en dat 15% ongekend blijft (zie Figuur 6). In deze periode van drie schepenenjaren zien we slechts vier schepenen die meer dan één zetel bezetten: de poorters Gillis Hooft fs. Wouters, Jan van Cassele fs. Loys en Jacob Alverdoen fs. Jacobs f Verlieaerden en de vleeshouwer Jacob Sobbe. In deze periode trad er dus wel weinig continuïteit in de schepenbank en namen veel 'nieuwelingen' plaats op de schepenbank. 90% van alle schepenzetels ging immers naar verschillende schepenen.

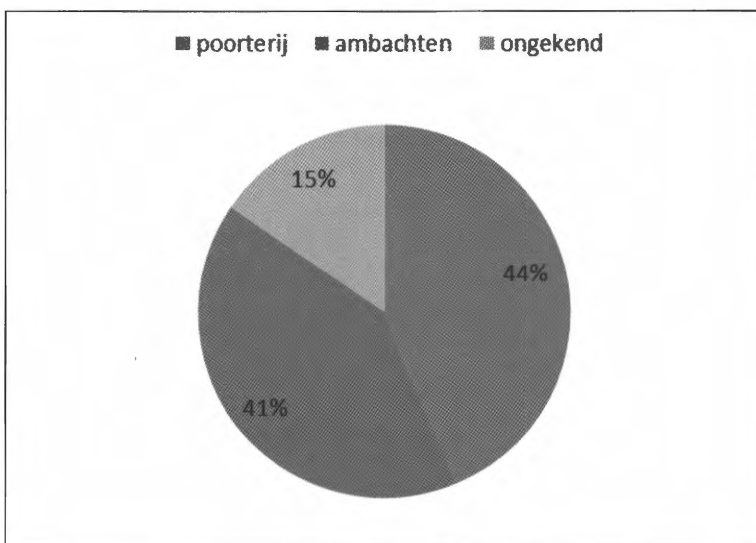
99 ROGGE, *Vlaanderen en het zevenjarig bewind*, dl. I, p. 46.

Figuur 5: Verdeling schepenzetels poortერი-ambachten tussen 1346 en 1348.

Figuur 6: Verdeling schepenzetels tussen 1346 en 1348.

Van de 35 verschillende namen die in dit tijdsinterval voorkomen, zien we dat er 21 schepenen enkel in de periode van Jacob van Artevelde of in de drie jaar daarna hun opwachting maken in de schepenbank. Enkel Willem de Hoedemakere en Gillis van Coudebrouc zetelden ook eerder al in de schepenbank. Daarnaast

maakten enkel Jan van Kassele fs. Loys, Jacob Alverdoen fs. Jacobs f Verlieaerden, Pieter Coopman, Lievin Roelant, Willem van Wulfsberghe, Zeger Honin, Wouter Canin, Jacob Metteneye, Pieter van Oostburch, Pieter de Pinkere en Jan van Thorout ook na het jaar 1348 deel uit van de Brugse stadsmagistraat. Wouter Canin werd echter ook verbannen na 1348, maar mocht kennelijk al snel terugkeren en opnieuw plaatsnemen in de schepenbank. Van deze namen die na 1348 nog aanwezig waren in het stadsbestuur kunnen we dus misschien aannemen dat zij de meest gematigden onder de pro-Arteveldefactie waren geweest. Van deze 35 schepenen werden er na de overwinning van de graafgezinde partij elf verbannen¹⁰⁰. Van deze elf personen kunnen we dus veronderstellen dat ze tot de meest revolutionaire en anglofiele schepenen hadden behoord. Vele van deze bannelingen mochten pas in het jaar 1361 terugkeren naar Brugge. Met de ontbinding van de schepenbank van 1348 eindigde deze periode waarin de volksgezinde factie aan de macht was in de stad Brugge. Met deze afzetting zouden volgens Mertens ook de wevers en de vollers uit de stedelijke schepenbank geweerd zijn¹⁰¹. Hierop gaan we verder nog dieper in.

We concluderen dus dat in deze drie schepenjaren de politiek van Jacob van Artevelde fundamenteel verder werd doorgezet. Er bestond immers nog steeds een grote evenredigheid in de schepenbank tussen de vertegenwoordigers van de ambachten en de poorterij. Daarnaast zien we echter weinig continuïteit in de schepenbank: weinig schepenen zetelen meer dan eens in de schepenbank. Dat kan een uitdrukking zijn van het verwarrend en onzeker klimaat in deze jaren. De vaststelling dat weinig schepenen al eerder hadden gezeteld in de stadsmagistraat wijst overigens in dezelfde richting.

1348-1361: VAN REPRESSIE NAAR NIEUWE OPSTANDEN

Na de dood van graaf Lodewijk van Nevers in 1346 tijdens de slag bij Crécy - waar de Fransen verpletterend werden versla-

100 SAB, Groenenboek, f. 110-113; SAB, Politieke Charters, 1e reeks, nummer 497.

101 MERTENS, 'De verdeling', k. 459.

gen door de Engelsen - volgde zijn 16-jarige zoon Lodewijk van Male hem op. De opstandige Vlamingen eisten aanvankelijk dat de jonge graaf met Isabella, dochter van Edward III, zou trouwen en dat hij de Engelse vorst als koning van Frankrijk zou aanvaarden. Lodewijk, die ondertussen al leenhulde aan Filips VI had gezworen, vluchtte echter vóór deze bruiloft naar Frankrijk en herbevestigde de Franse koning als zijn leenheer. De graaf huwde vervolgens met Margaretha, dochter van de hertog van Brabant¹⁰². Lodewijk speelde intussen in op elementen van verdeeldheid in het opstandige kamp, dat na de dood van Artevelde verzwakt was, en slaagde er zo in om de kleinere gemeenten en later ook de grote steden opnieuw aan zich te binden. Op 5 april liet de Engelse koning de wolstapel van Brugge naar Calais overbrengen¹⁰³. Dit zal de Bruggelingen niet gesterkt hebben in hun trouw aan de Engelse partij en bij een intern conflict in het kamp van het Brugse gemeenteleger dat toen aan de Dender lag om tegen Lodewijk op te trekken werden de anti-grafelijke hoofdmannen omgebracht. Eind augustus 1348 liepen Brugge en het Vrije opnieuw over naar de graaf, terwijl Gent en Ieper voorlopig rebels bleven¹⁰⁴. Voor deze inschikkelijkheid vergaf de graaf de stad op 18 december van dat jaar en beloonde Brugge onmiddellijk met een herbevestiging van al haar voorrechten, inclusief de keure van 1304¹⁰⁵. Wel werden 227 aanhangers van Artevelde verbannen na een ultieme bloedige

102 VIARD & DEPREZ (eds.), *Chronique de Jean le Bel*, dl. II, p. 136, n. 1 proberen op basis van diverse bronnen uit te maken wanneer precies in november 1347 de jonge graaf dan precies Brugge voor het eerst bezocht, nadat de Vlaamse steden zich hadden verzoend met zijn huwelijk op verzoek van de hertog van Brabant, maar ook deze episode blijft obscuur.

103 ROGGHE, 'Gemeente ende Vrient. Nationale omwentelingen in de XIVde eeuw', in: *Annales de la Société d'Émulation de Bruges*, 89 (1952), p. 115; L. GILLIODTS-VAN SEVEREN (ed.), *Cartulaire de l'ancienne estaple de Bruges*, Brugge, 1904, dl. II, p. 206.

104 VANDERMAESEN, 'Vlaanderen en Henegouwen', p. 430. Voor de situatie in Gent zie J. VUYLSTEKE, 'De Goede Disendach', in: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 1 (1894-95), p. 9-47; R. DEMUYNCK, 'De Gentse oorlog (1379-1385); Oorzaken en karakter', in: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nieuwe reeks, 5 (1951), p. 305-307.

105 P. ROGGHE, 'Gemeente ende Vrient', pp. 114-117; GILLIODTS-VAN SEVEREN (ed.), *Coutumes*, dl. I., pp. 410-414; Th. DELIMBURG-STIRUM (ed.), *Cartulaire de Louis de Male, comte de Flandre (1348-1358)*, Brugge, 1898, dl. I, p. 13-15.

confrontatie op 6 oktober 1348 tussen de pro-grafelijke partij en de wevers en vollers¹⁰⁶. De schepenbank die verkozen was voor het jaar 1348-1349 werd afgezet en vervangen door een meer graafgezinde magistraat¹⁰⁷. Het belangrijkste gevolg van deze woelige tijd voor ons onderzoek is het feit dat de wevers en vollers nadien uit de schepenbank geweerd werden. Zij hadden immers de revolutionaire stoottroepen geleverd ten tijde van het Arteveldebewind¹⁰⁸.

Lodewijk organiseerde dus eerst wel een zeer harde repressie maar voerde al snel toch een *Realpolitik* door vrede met Engeland te sluiten en de belangen van de steden niet op dezelfde manier te negeren als zijn voorganger had gedaan. Ondanks de zware financiële druk die Lodewijk op de Brugse stadsfinanciën zette¹⁰⁹ en niettegenstaande het feit dat tijdens zijn regering de bevolking voortdurend het slachtoffer werd van muntmanipulaties¹¹⁰ zocht de graaf aanvankelijk dus zeker geen verdere confrontaties met de opstandige partij in de stad en zou hij ook in het Engels-Franse conflict een veel voorzichtiger en verstandiger politiek voeren dan zijn vader. Zelfs te midden van de woelige jaren waarin pest en flagellanten opdoken, slaagde Lodewijk erin zijn gezag te consolideren in Brugge. Ter begunstiging van de handel werden al op 4 november 1348 door de graaf bijv. privileges toegekend aan de Castilianen¹¹¹. Bovendien werd de politiek van de grote steden tegenover hun hinterland, die tijdens de Arteveldejaren was geradicaliseerd, door Lodewijk niet fundamenteel in vraag gesteld. Zo kreeg in de jaren 1349-1352 de voorhaven Damme ongelijk van de graaf naar aanleiding van een conflict met Brugge over de kwestie van de 'hoofdvaart' (het dwingende advies van de Brugse schepenen aan hun Damse ondergeschikte collegae). En ook bevestigde hij in 1353 dat de ambachten van Sluis blijvend onderworpen wa-

106 VAN HOUTTE, *De geschiedenis*, p. 119; SAB, Groenenboek, f. 110-113; SAB, Politieke Charters, 1^e reeks, nummer 497.

107 SAB, reeks 216, stadsrekening, 1348-1349.

108 MERTENS, 'De verdeling', k. 459; VAN DEN AUWEELE, *Schepenbank*, p. 406.

109 ROGGHE, 'De politiek', pp. 19-20.

110 H. VAN WERVEKE, 'De economische en sociale gevolgen van de muntpolitiek der graven van Vlaanderen (1337-1433)', in: *Annales de la Société d'Émulation de Bruges*, 74 (1931), p. 3-15.

111 SAB, Politieke Charters, 1ste reeks, 564.

ren aan hun Brugse tegenhangers en werden in 1358 de Brugse stapelprivileges van de stad expliciet gevrijwaard tegen schendingen door de grafelijke waterbaljuw¹¹². Nieuwe economische moeilijkheden dreigden echter al snel. In 1351 was een conflict ontstaan met de Duitse Hanze omdat een van hun schepen door Engelsen was overvallen en de Vlaamse graaf de Hanzeaten niet had willen steunen om geen diplomatieke moeilijkheden met Engeland te veroorzaken. De kwestie escaleerde en tijdens de daaropvolgende jaren groeien bij de Duitsers de klachten over allerlei kwesties zoals tollens, het weeghuis en partijdigheid van de Brugse schepenen. In 1358 verplaatste de Hanze haar stapel dan naar Dordrecht en wordt een handelsblokkade tegen Vlaanderen georganiseerd. Pas in 1360 kwamen de Oosterlingen terug, na grote concessies door de stad en door Lodewijk van Male¹¹³.

Het feit dat de wevers en vollers in 1349 uit de stedelijke schepenbank geweerd waren, leidde tijdens de jaren vijftig onvermijdelijk tot nieuwe spanningen in Brugge. De textielambachten, die in Brugge een fundamentele crisis beleefden en waarvan het relatieve demografische gewicht toen sterk daalde, raakten nu duidelijk geïsoleerd van de kleine neringen die produceerden voor de lokale markt¹¹⁴. Een nieuw oproer ('meute') in 1351 lijkt een reactie te zijn geweest op de politieke onderdrukking der wevers en vollers. Wat er precies gebeurde blijft onduidelijk, maar feit is dat in dat jaar terug 464 partijgangers van het pro-Artevelde-regime uit de stad werden verbannen¹¹⁵. Spanningen waren dikwijls het gevolg van de ontwikkelingen van het Vlaamse muntwezen die de koopkracht van de handwerkerslonen sterk aantastten. Vaak vormde een stijging van de graanprijs, zoals in 1357-1358, 1359-1360 en 1360-1361, het ontstekingsmechanisme van dergelijke onlusten¹¹⁶.

112 SAB, *Politieke Charters*, 1ste reeks, 467, 502, 659; DE LIMBURG-STIRUM (ed.), *Cartulaire*, dl. I, p. 213-216, 322-323; NICHOLAS, *Town and Countryside*, p. 145-146.

113 J.H.A. BEUKEN, *De Hanze en Vlaanderen*, Maastricht, 1950, p. 66-73.

114 J. MERTENS, 'Woelingen te Brugge tussen 1359 en 1361', in: H. COPPEJANS e.a. (eds.), *Album Carlos Wyffels*, Brussel, 1987, p. 328.

115 VERBRUGGEN, *Geweld*, p. 37; L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inventaire des archives de la ville de Bruges*, Brugge, 1881, dl. III, p. 497; SAB, *Groenenbouck C*, f. 110.

116 VAN HOUTTE, *De geschiedenis*, p. 116-119.

Tijdens deze woelige periode van 1360-1361 trachtten de wevers en de vollers hun positie binnen de stad en de schepenbank opnieuw te verstevigen. Met de pacificatie van 3 september 1361 slaagde Lodewijk van Male erin om terug orde op zaken te stellen. De oorkonde werd bezegeld door alle 55 neringen, dus ook de wevers en de vollers. De textielambachten waren dus uiteindelijk in hun opzet geslaagd en verzekerden dat ze hun gewone structuur en positie in de schepenbank terug zouden verkrijgen¹¹⁷.

Deze politiek nogal verwarde periode werd al in detail bestudeerd door Mertens¹¹⁸. In Brugge ontstonden net als in Gent, onlusten en een nieuwe emancipatiegolf in de loop van 1359. In Gent draaide het om de tegenstellingen tussen de wevers en de vollers. Deze twee ambachten stonden hier immers de hele veertiende eeuw vaak tegenover elkaar¹¹⁹. In Brugge lag dit iets anders: hier ging het om de tegenstelling tussen de textielambachten en de overige handwerkers. Nieuwe onlusten dreigden al in het jaar 1358¹²⁰. Er werd een bijzondere bewaking *'ten poorten bi daghe ende bi nachte'* ingelast. De *'scaerwettters'* moesten de stadspoorten bewaken¹²¹. Deze maatregel mocht echter niet baten. In mei braken nieuwe onlusten uit die voortduurden tijdens de maand juni, en op 17 juli 1359 kwam het op de markt tot bloederige rellen tussen de wevers en de vollers enerzijds en de kleine neringen anderzijds. De Brugse opstandelingen zochten bovendien ook opnieuw toenadering tot Engeland. Het instellen van een onderzoekscommissie te Kortrijk op 26 juli zorgde voor een voorlopige terugkeer van de rust¹²². Maar deze terugkeer van de rust duurde niet lang want al vóór 2 maart 1360 keerden de onlusten terug in de stad. Op deze dag werd een overeenkomst gezegeled met het grootzegel van de stad Brugge en met de zegels van alle 55 neringen, dus ook de wevers en de vollers. Weer hield deze overeenkomst niet stand en opnieuw kwam het tot onlusten in de stad in april 1361. Opnieuw

117 MERTENS, 'Woelingen', p. 328-329.

118 MERTENS, 'Woelingen', p. 325-330.

119 CARSON, *Jacob van Artevelde*, p. 76.

120 MERTENS, 'Woelingen', p. 327.

121 SAB, reeks 216, stadsrekeningen 1359-1360, f. 114r-v

122 MERTENS, 'Woelingen', p. 327; ROGGHE, 'Gemeente ende vrient', p. 128.

werd de schepenbank meerdere malen vernieuwd en pas op 2 en 3 september 1361 werd een nieuwe pacificatie opgelegd door de graaf¹²³.

De oorzaak van deze vele onlusten in deze periode legt Mertens bij de verdeling van de vertegenwoordiging in de schepenbank. We kunnen zijn mening zeker bijtreden als hij schrijft dat “*de machtsverhoudingen tussen de verschillende geledingen van de bevolking [aan de orde gesteld werden]*” en dat “*ook de vertegenwoordiging in de schepenbank aan de orde werd gesteld*”¹²⁴. Een indicator hiervoor is het feit dat in het rekenjaar 1359-1360 niet minder dan 31 schepenen werden aangesteld. Een tweede belangrijk element is dat van de laatste dertien nieuwe schepenen voor dat jaar er negen ‘nieuwelingen’ zijn¹²⁵. Volgens Mertens lijdt het dus geen twijfel dat de troebelen uit deze periode verband hielden met de vertegenwoordiging van de ambachten in de schepenbank. Dit leidt hij af uit de steeds aanwezige druk op de schepenbanken en als gevolg hiervan hun opeenvolgende vernieuwingen¹²⁶. Volgens Vandewalle begon na 1361 dan ook een meer stabiele periode in de Brugse institutionele geschiedenis, want vanaf nu zetelden alle ambachten opnieuw in het stadsbestuur¹²⁷.

Als we de samenstelling van de verschillende schepenbanken in de eerste jaren na de overwinning van de graafgezinde partij bekijken, zien we weinig verandering ten opzichte van de voorgaande periode. De ambachten waren nog steeds goed vertegenwoordigd in de stadsmagistraat. Vaak zetelden er zelfs meer vertegenwoordigers van de ambachten in de schepenbank dan leden van de poorterij. In de jaren 1348 tot 1361 zetelden in totaal 188 schepenen. Daarvan waren er 84 lid van de poorterij en 65 aangesloten bij een ambacht, en bleef de sociale status van 39 schepenen onzeker (zie Figuur 7). Procentueel komt dit op minimum 45% poor-

123 MERTENS, ‘Woelingen’, p. 328-329.

124 MERTENS, ‘Woelingen’, p. 327-328.

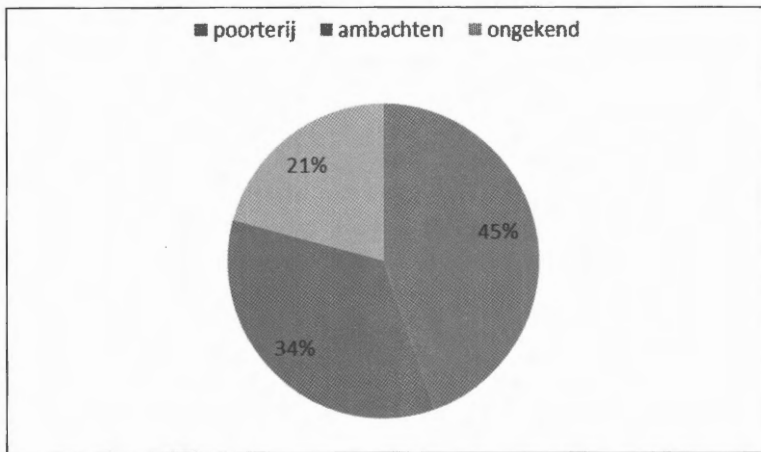
125 SAB, reeks 216, stadsrekeningen, 1359-1360, f. 51v

126 MERTENS, ‘Woelingen’, p. 329-330.

127 VANDEWALLE, ‘De Brugse stadsmagistraat’, p. 230.

ters versus minimum 35% ambachtslieden. Opnieuw zien we dus een bijna evenredige verdeling tussen poorterij en ambachten (zie Figuur 8). De poorterij bezat een klein overwicht ten opzichte van de vertegenwoordigers van de ambachten.

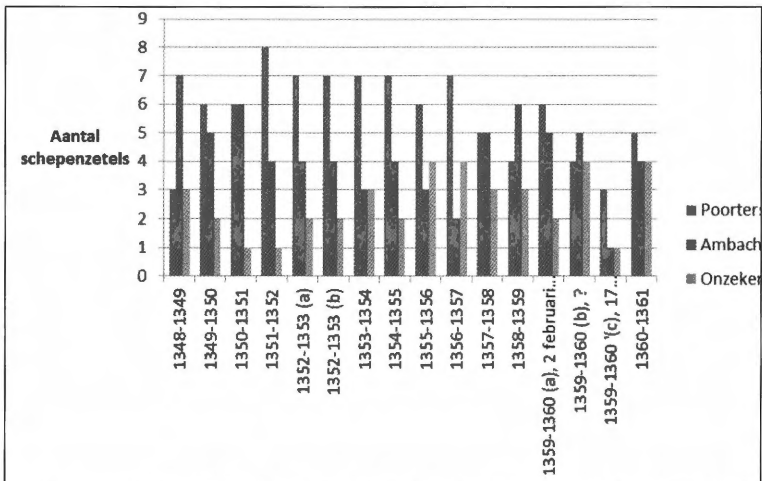
Figuur 7: Verdeling schepenzetels tussen 1348 en 1361.

bezet. In deze dertien jaren zetelden 49 schepenen zetelden meer dan eens in de schepenenbank. Hier staan 28 schepenen tegenover die tijdens de jaren 1348-1361 slechts één maal in de schepenenbank plaats namen. Dit komt neer op een verhouding van 64% schepenen die meerdere malen zetelden tegenover 36% 'eenmaligen'. Van deze 28 nieuwelingen waren er al negen die zetelden in de vernieuwde schepenenbank van 1359-1360. Enkele van deze schepenen die meerdere malen lid waren van de schepenenbank, zetelden tot zes of zeven maal tijdens deze periode van dertien jaar. Opvallend is dat het bij de schepenen die minimum vijf jaar zetelden in deze periode allemaal om poorters ging, behalve één, de huidevetter Jacob Scuwinc. Bij de poorterij lag de continuïteit dus opnieuw hoger dan bij de ambachten.

Figuur 8: Verdeling schepenzetels poorterij-ambachten tussen 1349 en 1361.

bacht tussen 1348 en 1356 uit de schepenbank werden geweerd¹²⁸. Als we echter de schepenbank van 1348-1349 nader bekijken, stellen we vast dat op dat moment nog één wever en één voller zetelden. Vanaf het volgende schepenjaar 1349-1350 merken we echter dat er inderdaad tot 1356 geen wevers of vollers in de Brugse schepenbank zetelden. Deze lacune qua ambachtslieden van de draperieambachten werd echter gecompenseerd door de aanwezigheid van tal van andere ambachten. Zo komen we nu tal van huidenvetters, scheerders, vissers en visverkopers, handschoenwerkers, ververs, timmermannen, e.d. tegen. In het schepenjaar 1356-1357 zien we dan dat een eerste volder, Jan vanden Bussche, opnieuw in de schepenbank verscheen. Daarna zetelden opnieuw voor een periode van twee jaar geen vollers of wevers in de Brugse magistraat. Pas in het jaar 1359-1360, waarin de schepenbank twee maal gewijzigd werd, duiken opnieuw enkele wevers en vollers – de wevers Jacob Mommaert en Jan Slabbaert, en de volder Jan de Wulf – in de schepenbank op. Deze drie schepenen bleven ook zetelen in het daaropvolgende schepenjaar aangezien op 2 februari 1360 de laatste gewijzigde schepenbank van 17 november 1359 behouden werd voor het komende rekenjaar. Deze schepenbank

128 MERTENS, 'De verdeling', k. 459.

slaagde er dan in om de rust te laten terugkeren in de stad Brugge. Na deze laatste periode van onrust als gevolg van de samenstelling van de stedelijke schepenbank, begon dan effectief een periode van stabiliteit. Vanaf dit moment kreeg de stad Brugge een meer vaststaande regeling met betrekking tot de benoeming van de schepenen en de vertegenwoordiging van de verschillende sociale lagen in de stadsmagistraat¹²⁹.

In deze periode waarin de graafgezinde partij opnieuw aan de macht komt, constateren we ook de terugkeer van enkele schepenen en schepenfamilies uit de graafgezinde periode van 1329-1338. Deze schepenen en families blijken niet te zetelen in de revolutionaire periode van Jacob van Artevelde en de daaropvolgende jaren van onrust en opstand tegen de graaf. Hier kunnen we het voorbeeld geven van Jan Canfin en zijn zoon Jan Canfin fs. Jans of de families van Aertrike en vanden Walle. Van deze schepenen en schepenfamilies kunnen we dus veronderstellen dat zij zich duidelijk in het kamp van de graaf van Vlaanderen bevonden.

In het interval tussen 1348 en 1361 heerst er dus een klein overwicht van het aantal vertegenwoordigers van de poorterij tegenover het aantal ambachtsleden in de stedelijke schepenbank. Wel valt het op dat tussen de jaren 1348 en 1356 zo goed als geen leden van de draperieambachten zetelden in de stedelijke schepenbank. Dat kunnen we verklaren door hun aandeel in de revolutionaire periode van Jacob van Artevelde en de daaropvolgende jaren van ongehoorzaamheid ten opzichte van de graaf van Vlaanderen. In hun plaats zetelden wel leden van tal van andere ambachten in de schepenbank wat wijst op een poging van de graafgezinde elite om een stabiel bestuur te garanderen door een breder sociaal draagvlak te zoeken bij de gematigde elementen van de ambachten. De terugkeer van de wevers en de vollers volgde op een periode van onrust in de stad als gevolg van de verdeling van de vertegenwoordiging in de schepenbank. De leden van de draperieambachten voelden zich uitgesloten van de politieke macht in de stad en poog-

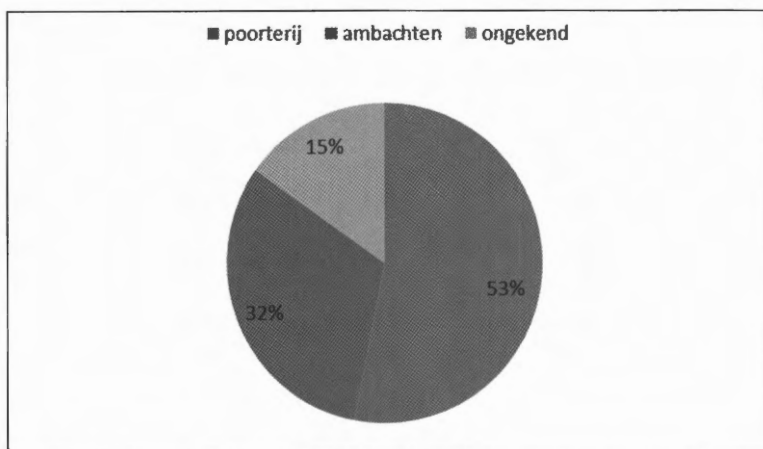
129 MERTENS, 'De verdeling', k. 459-466; IDEM, 'Brugge en Gent', p. 385-392.

den hun gunstige positie van weleer opnieuw te verkrijgen. Dit gebeurde dan ook in de woelige jaren 1359-1361. Wat ook opvalt voor deze periode is de terugkeer van enkele traditionele graafgezinde schepenen en schepenfamilies zoals bijv. de familie Canfin, van Aertrike of van den Walle. Van deze families zien we immers geen vertegenwoordigers in de schepenbank in de revolutionaire jaren van Jacob van Artevelde, maar wel in de graafgezinde periodes die hieraan vooraf gingen en hierop volgden.

CONCLUSIE

Als we nu deze verdeling in verschillende periodes achterwege laten en het totaal aantal zetels van de ambachten en het totaal aantal zetels van de poorterij bekijken, levert dat de volgende cijfers op. In totaal vallen er in deze periode van 31 jaar 448 schepenzetels te verdelen, inclusief de post van burgemeester. Van deze 448 zetels – zoals al gezegd uiteraard onder het voorbehoud van onduidelijke identificaties en niet ontdubbelde homoniemen – gingen er in totaal 238 naar de poorterij, 142 naar de ambachten en bleef de sociale klasse voor 68 zetels onzeker (zie Figuur 9). Minimum 53% van alle zetels ging dus naar een vertegenwoordiger van de poorterij, tegenover minimum 32% voor de ambachten en 15% waarover we ons niet kunnen uitspreken. We bemerken dus een grote vertegenwoordiging door leden van de poorterij. Dat is vooral te wijten aan hun overweldigend grote aandeel in de eerste jaren na de slag bij Kassel. Tijdens en vlak na het bewind van Jacob van Artevelde volgt dan een periode waarin het aandeel van de vertegenwoordigers van de poorterij en van de ambachten nagenoeg gelijk was. Na de overwinning van de graafgezinde partij in het jaar 1349 bleven de leden van de ambachten goed vertegenwoordigd in de Brugse schepenbank, maar kwam er een geringe dominantie van vertegenwoordigers van de poorterij in de stads-magistraat. Onderstaande figuren duiden aan welke personen en families tijdens deze periode dominant waren als een aanzet tot verder onderzoek in de toekomst.

Figuur 9: Verdeling aantal schepenzetels poorter-ambachten tussen 1330 en 1361.

de vertegenwoordiging in de stedelijke schepenenbank moesten we deze periode van eenendertig jaar verdelen in drie grote fasen die zijn ingegeven door de politieke ontwikkelingen. In de eerste tien jaar na de slag bij Kassel stellen we een duidelijke dominantie van de poorterij vast. Dit waren schepenen die aangesteld werden door de graaf van Vlaanderen en dus hoogstwaarschijnlijk allemaal graafgezind waren. Tijdens het bewind van Jacob van Artevelde en zijn aanhangers en de daaropvolgende jaren werd de verdeling tussen ambachtsheden en poorters nagenoeg evenredig. We mogen aannemen dat ook de poorters in de schepenenbank voornamelijk 'volksgezind' en 'anglofiel' waren en dat net zoals in Gent, Artevelde en zijn aanhangers ook in Brugge streefden naar een bewind dat alle sociale klassen zou verenigen. Tot slot was er een periode van dertien jaar waarin de poorterij een geringe dominantie bezat ten opzichte van de vertegenwoordigers van de ambachten. Na 1349 behaalde de graafgezinde partij opnieuw het overwicht ten opzichte van de volksgezinde factie, we kunnen dus opnieuw aannemen dat in deze periode voornamelijk graafgezinde schepenen zetelden.

We bemerken in de jaren na de nederlaag van de Vlaamse en Brugse opstandelingen nabij Kassel in 1328 een periode van dominantie in de Brugse magistratuur door de vertegenwoordigers van de poorterij. In deze periode stellen we vast dat minimum 75% van de zetels in de schepenenbank naar leden van de poorterij gingen, tegenover

minimum 14% naar leden van de ambachten. Dat valt te verklaren door het feit dat de graaf van Vlaanderen in deze periode zeer sterk stond en in de keure van 1329 het benoemingsrecht van de schepenen door de graaf herbevestigd had. De poortერიj blijkt hier de sociale groep te zijn die aan de kant van Lodewijk van Nevers stond en dan ook begunstigd werd qua vertegenwoordiging in de schepenbank. In de loop van de eerste tien jaar na deze nederlaag nabij Kassel zien we wel een gestage toename van het aantal vertegenwoordigers van de ambachten in de schepenbank. De ambachten wonnen dus geleidelijk aan opnieuw aan politieke macht. Na het aanstellen van een nieuwe, revolutionaire schepenbank in de stad Brugge door Jacob van Artevelde en zijn aanhangers volgt dan een geleidelijke gelijkstelling van het aantal vertegenwoordigers van de poortერიj en het aantal vertegenwoordigers van de ambachten in de Brugse schepenbank. Jacob van Artevelde was immers duidelijk van mening dat hij zijn macht niet enkel op de rijke burgerij mocht laten berusten, maar ook zijn aanhangers in de sociale klasse van de ambachtsslieden moest bevoordelen. We zien in deze periode van acht jaar een verdeling van minimum 48 schepenzetels voor de poortერიj tegenover minimum 45 zetels voor de ambachten.

Na de dood van Artevelde veranderde er op het vlak van de vertegenwoordiging in de schepenbank in de stad Brugge niet zoveel. De 'volksgezinde' partij bleef immers nog drie jaar het overwicht behouden. De sociale verdeling in de schepenbank bleef dus nagenoeg evenredig. In de jaren 1346-1348 waren er minimum zeventien vertegenwoordigers van de ambachten en minimum zestien vertegenwoordigers van de poortერიj. In deze periode ontstonden echter steeds grotere onlusten tussen de 'graafgezinde' en 'volksgezinde' partijen in Vlaanderen. In 1348 haalde de eerste factie het op de tweede. Dat impliceerde echter geen terugkeer naar de verdeling in de schepenbank van de periode 1329-1338. In deze periode bleven de schepenzetels nagenoeg evenredig verdeeld onder de vertegenwoordigers van de ambachten en die van de poortერიj. We constateren echter wel een geringe dominantie van het aantal vertegenwoordigers van de poortერიj in de stedelijke schepenbank. Binnen de vertegenwoordiging door de ambachten veranderde er wel het een en het ander. Zo zouden in de periode tussen 1349 en

1356 geen leden van de draperieambachten zetelen in de schepenbank. Zij bleven, wegens hun aandeel in het bewind van Jacob van Artevelde en de daaropvolgende revolutionaire jaren, uitgesloten uit de stedelijke magistraat. Pas na enkele woelige jaren vol onrust en strijd heroverden de vollers en de wevers hun bevoorrechte positie in de stad Brugge en keerden ze terug in de stedelijke schepenbank. Als we de jaren tussen 1348 en 1361 in hun geheel bekijken zien we opnieuw een lichte dominantie van de poorterij in de Brugse stadsmagistraat. De poorterij bezette in deze periode minimum 84 zetels in de Brugse schepenbank en de ambachten minimum 65 zetels.

Figuur 10: Dominante personen.

Schepen	Aantal schepenjaren
Canfin, Jan	6
van Aertrike, Symoen	6
Van den Walle fs. Wouters, Jacob	6
Van der Haghe fs. Pieters, Pieter	6
Van der Stove, Willem	6
de Hoedemakere, Willem	7
van Kassele fs. Loys, Jan	7
Bonin fs. Ser Wouters, Jan	9
van den Walle, Lambrecht	9
van Wulfsberghe, Willem	9
van Coudenbrouck, Gillis	11

Figuur 11: families waarvan meer dan 1 lid in de schepenbank zetelde.

familie	schepenjaren per familie	Leden in de schepenbank
Alverdoen	5	2
Bave	3	2
Bonin	19	5
Breidel	5	3
Canfin	9	2
Cortscœf	4	2
De Hoedemakere	14	3

De Pinkere	7	2
De Vos	5	4
Gaderpenninc	4	2
Goederic	5	2
Hooft	6	2
Metteneye	4	2
Minne	5	2
Poelvoet	6	2
Priem	4	3
Scinkel	5	4
Scuwinc	6	2
Tolnare	5	2
Van Aertrike	15	4
Van Assenede	3	2
Van den Hoorne	3	3
Van den Walle	19	4
Van der Buerze	7	3
Van der Stove	7	2
Van Dudzele	5	2
Van Zomergem	4	2
Wouterman	3	2
Totaal	187	72

Figuur 12: Sociale categorie van de schepenen (cursieve lijnen geven een jaar aan waarin de 9-4-verdeling mogelijk is)

Sociale categ. schepenen Brugge	Poorters	Ambachts- leden	Onzeker leden
1330-1331:	13	0	0
1331-1332:	10	3	0
1332-1333:	12	0	1
1333-1334:	11	2	0
1334-1335:	9	3	1
1335-1336:	9	2	2

1336-1337:	9	2	2
1337-1338:	8	2	3
1338: afgezet	8	2	3
1338-1339:	7	5	1
1339-1340:	6	4	3
1340-1341:	6	6	1
1341-1342:	7	5	1
1342-1343:	6	4	3
1343-1344:	7	6	0
1344-1345:	5	6	2
1345-1346:	4	9	0
1346-1347:	5	6	2
1347-1348:	5	6	2
1348 (afgezet)	6	4	3
1348-1349:	3	7	3
1349-1350:	6	5	2
1350-1351:	6	6	1
1351-1352:	8	4	1
1352-1353:	7	4	2
(L. Roelant vervangen door G. Volkaert		1	
1353-1354:	7	3	3
1354-1355:	7	4	2
1355-1356:	6	3	4
1356-1357:	7	2	4
1357-1358:	5	5	3
1358-1359	4	6	3
1359-1360			
1/ 2 februari 1359	6	5	2
2/ ?	4	5	4
3/ 5 schepenen: 17 november 1359	5	4	4
1360-1361	5	4	4

Robert Boterberge

Konvooierringsschepen voor de Spanjevaart vanuit Oostende tijdens de laatste decennia van de 17de eeuw

KONVOOIERING VÒÒR 1682

De situatie in de Zuidelijke Nederlanden in de 2de helft van de 17de eeuw was allesbehalve schitterend. Onze gewesten kenden ingevolge de expansiezucht van de Franse koning Lodewijk XIV weinig jaren van vrede. Niettemin poogde men telkens tussen de oorlogen in een nieuwe toekomst op te bouwen: de verbetering van de waterwegen met in 1664 de uitdieping van de Gentse en de Oostendse vaarten, het graven van een handelskom in 1665 in Brugge en in 1669-1675 de bouw van een zeeluis te Slyckens (bij Oostende).

Oostende ontwikkelde zich na het verlies van Duinkerke in 1658 tot de belangrijkste zeehaven van de Zuidelijke Nederlanden en fungeerde vanaf 1665-1667 als thuishaven voor de konvoivaart op Spanje¹. De vaart op Spanje was door oorlogen en de aanwezigheid van kaperschepen één der kwetsbaarste zeeroutes. De koopvaardijvaartuigen, geëscorteerd door bewapende fregatten, werden tegen deze piraterij beveiligd. Dat escorteren gebeurde al in vroegere eeuwen. Vissersboten bijv. werden in de 15de en de 16de eeuw door oorlogsschepen begeleid² en keizer Karel V had in het midden van de 16de eeuw de vaart naar het zuiden, waar een belangrijke Vlaamse koopliedenkolonie aanwezig was, onder begeleiding van oorlogsbodems streng gereguleerd. Deze regeling kwam na enkele jaren in onbruik.

1 J. EVERAERT, *De internationale en koloniale handel der Vlaamse firma's te Cádiz (1660-1700)*, Brugge, 1973, p. 660-665.

2 R. BOTERBERGE, *Geschiedenis van het Blankenbergse visserijbedrijf*, Blankenberge, 2010, p. 16-18 en 35.

De onmiddellijke voorlopers van de officiële Oostendse konvoeringsvaart waren sinds 1653 de Duinkerke konvoeien. De Engelse bezetting van Duinkerke (1658-1662) betekende het einde ervan. Antwerpse handelskringen hadden zich daarop in 1665 tot de overheid gericht om opnieuw fregatten ter bescherming van de vaart op Spanje in te leggen. De Raad van Financiën liet op hun verzoek twee schepen voor escorte aankopen “*qui sortiraient du port d’Ostende*”. Het konvooi vertrok in oktober 1667 begeleid door de fregatten ‘Castel-Rodrigo’ en ‘La Maison d’Autric[h]e’. De Admiraliteit beschikte in totaal over zes escorte-fregatten, o.a. de ‘Justine’ en een splinternieuw fregat. Nog op 18 augustus 1668 kocht jonker Jan Anthoine vander Leepe “*ontfanger generael van Syne Majesteits convoy gheldt*” aan de Antwerpse koopman Matthys van Wechelen het fluitschip ‘De Maeght van Ghendt’³. Dit “*fluuytte schip*” van 80 last “*met alle syne masten, seylen, hancers, tauwen ende andere equipage*” lag op dat ogenblik in de haven van Oostende.

Ondanks de beveiliging geraakten de schepen met moeite bevracht en het konvoeringsrecht van 1% volstond niet om de financiële lasten te dragen zodat de escorteschepen eveneens koopwaar en passagiers vervoerden.

De uitredingen kwamen in het gedrang. De afvaart begin 1670 van zes vaartuigen werd met zes maanden uitgesteld omdat die met moeite voor 1/4 bevracht geraakten en het voorziene vertrek van de schepen eind mei ging zelfs niet door⁴. De hervormingen door de landvoogd Monterey in 1671, zoals drastische bestuurs-hervormingen en ruimere fondsen, stimuleerden een tijdelijke heropleving. De moeilijkheden begonnen opnieuw in 1674, zelfs tot in Spanje. Vlaamse en Brabantse kooplieden hadden eind 1674 schepen bevracht die vanuit Oostende onder escorte van het schip ‘Castelrodrigo’ begin 1675 te Cádiz aanlegden. De goederen wer-

3 BRUGGE, *Rijksarchief*, Fonds van Zuylen, nr.907. Fluitschip: dit scheepstype met zijn grote laadruimte was van de 17de tot ver in de 18de eeuw het koopvaardij-schip bij uitstek.

4 EVERAERT, *De internationale en koloniale handel*, p. 661.

den er echter in beslag genomen onder het voorwendsel – “*op pretext*” – dat het Franse koopwaar was⁵. Vier jaar later zou de officiële konvooiering zelfs helemaal weggevallen zijn⁶.

Schippers drongen toch af en toe op bescherming aan. Het Brugse stadsbestuur ontving op 7 juni 1681 een brief uit Londen, getekend door twaalf Brugse schippers⁷. Ze lagen er “*elck met hun schip, som ghelaeden ende som niet*” en wezen op het gevaar door schepen met “*Brandenburgsche commissie*” opgevoerd te worden. Volgens de schippers was kaping niet denkbeeldig vermits onlangs Nieuwpoortse en Oostendse vaartuigen door Brandenburgers waren genomen en naar Duinkerke opgevoerd. Hierop stuurde de Brugse magistraat een delegatie naar de centrale overheid met het verzoek dat probleem op te lossen of op zijn minst te zorgen voor een voldoende escorte “*om de schepen over ende weder te passer*”. Zoals het stadsbestuur het voorhield was dat een zaak die het welvaren van het hele gewest aanbelangde.

HERVORMINGEN DOOR GOUVERNEUR-GENERAAL MARKIES DE GRAÑA

Markies de Graña, van 1682 tot 1685 gouverneur-generaal van de Zuidelijke Nederlanden, zette zich nu op zijn beurt in voor “*le re-stablissement du commerce et navigation*”. Hij was van oordeel dat via geprivilegieerde handelsbetrekkingen met Spanje een economisch herstel voor onze gewesten moest mogelijk zijn⁸. . . “*a cette fin il estoit necessaire de leur accorder dans les ports d’Espagne toutes les franchises, avantages et privileges dont jouissoient les nations Francoise, Angloise, Hollandoise et villes Anseatiques*”. Met dit doel vroeg hij in een schrijven van 16 juni 1683 aan de Spaanse koning (Carlos II) de nodige vrijheden en privileges voor de Zuidnederlanders in de Spaanse havens. Hij beklemtoonde in zijn brief “*den yver, neersticheyt ende ghetrauwicheyt vande inwoon-*

5 BRUGGE, *Stadsarchief*, Secrete Resolutie Bouck, 1672-1676, f. 193v-194.

6 EVERAERT, *De internationale en koloniale handel*, p. 662.

7 BRUGGE, *Stadsarchief*, Secrete Resolutie Bouck, 1679-1683, f.75v.

8 GENT, *Rijksarchief*, Staten van Vlaanderen, nr.624 en BRUGGE, *Rijksarchief*, Registers Brugse Vrije, nr.1601, tenzij anders vermeld.

ders van dese landen” zodat ze verdienden “soo favorabelick ghe-tracteert te worden in syne havens van Spagnien, namentlick inde ghone van Cadix ende Puerto Santa Maria”.

Zijne Majesteit verleende op 22 juli 1683 bij Koninklijk Besluit aan zijn *“bons sujets de par deça”* de gevraagde gunsten nl. *“alle de vryheden, advantaigen ende privilegien inde havens van Spaignen”*. De Spaanse koning stelde onmiddellijk de plaatselijke verantwoordelijken *“alwaer de voorschreven schepen sullen commen te arriveren”* hiervan op de hoogte. Markies de Santa Cruz en don Vespasiano Gonzaga, resp. gouverneur van de havensteden Cádiz en Puerto de Santa Maria (in de baai van Cádiz), alsook de kapiteins en de gezagdragers van deze havens kregen opdracht alles in het werk te stellen *“om aen de Vlamsche schepen te doen ghevoelen sulcke goede receptie”*. Ze moesten *“doen alle faveure ende goet tractement”* aan de commandanten van de fregatten en ervoor zorgen dat de Zuidnederlanders *“sullen wesen ghefavoriseert in dese commercie”*. Opdat alles naar wens zou verlopen en om aan de Zuidnederlandse kapiteins alle nodige bijstand te verlenen benoemde de koning de Vlaming Pedro de Harau tot commissaris-generaal van de Vlaamse Natie in Cádiz.

Markies de Graña informeerde de Raad van Vlaanderen over *“l’affection paternelle de Sa Majesté”* en de verleende voorrechten opdat de inwoners zich met meer moed en toewijding zouden toeleggen op *“l’augmentation de leur commerce et de toutes sortes de manufactures”*. Zijn initiatief kon ook onmiddellijk rekenen op goedkeuring en steun in de koopliedenmiddens. Zoals al vermeld gold de vaart op Spanje als één van de gevaarlijkste. Franse kaperschepen doorkruisten tijdens de aanhoudende oorlogen vanuit diverse havens de vaarroutes en waren een continue bedreiging voor de koopvaardischepen. Konvooiering was derhalve aangewezen. De gouverneur-generaal liet daarom in de haven van Oostende vier fregatten uitrusten, *“twee tot convoy ende twee ten laedinghe, alles ten coste van Syne Majesteyt ende tot beneficie van dese Provincien”*. De bedoeling was om telkens om de drie maanden de handelswaar naar de Spaanse havens te brengen. Graña stelde o.a. de stad Brugge op de hoogte van zijn initiatief

om de schepen te konvooiëren en vroeg het bestuur de kooplieden daarover te informeren “*om niet te verliesen soo goede occasie*”. Hij was van plan het konvooi op 24 juli 1683 vanaf de rede van Oostende te laten vertrekken⁹. Blijkbaar was er onder de Brugse Spanjehandelaars “*cleyne ghenegentheyt*” voor zijn initiatief. Brandenburgse kapers hadden immers op 18 september 1680 niet alleen de staatskonvooier ‘Carolus Secundus’ tijdens de heenreis opgebracht, maar “*ooch hunne goederen*”. Ze verklaarden dat ze in dezelfde onzekerheid verkeerden over een goede afloop, omdat nu ook Denemarken voor gevaar op zee zorgde¹⁰ ... “*welcke croone men seght al ghelycke pretensien t’hebben tot laste van Spaignen ghelyck Brandenburg heeft ghehad*”. Ondanks de Brugse twijfels vertrokken op 28 juli 1683 vier schepen naar Cádiz - ‘De Maeght van Ghendt’, ‘Sinte Franchois’, ‘Marquis de Graña’, ‘Santa Maria’ - waar ze op 20 augustus aanlegden en waar ze eveneens “*soo wel ontfanghen syn gheweest van de voorschreven Gouverneurs*”.

Markies de Graña die het Brugse stadsbestuur op de hoogte gebracht had van de koninklijke voorrechten in de Spaanse havens¹¹ drong bij het bestuur aan om van deze gunst - “*bénéfice si considérable*” - gebruik te maken om de inwoners “*te animeren om de negotie met meerder couraige aen te nemen dan sy en hebben gedaen voor desen*”. Het volstond niet alleen de handel te stimuleren maar ook om via vrijstellingen en “*autres avantages*” nieuwe manufacturen aan te trekken. Het stadsbestuur dankte de gouverneur-generaal omwille van zijn bekommernis voor de welvaart van het land en beloofde de kooplieden van dat alles op de hoogte te stellen. Toch kon het niet nalaten Graña mee te delen dat men in Brugge de gewoonte had niet enkel de nieuwe manufacturen te begunstigen “*by eenighe vrydommen ende exemptien*”, maar ook aanzienlijke sommen te bezorgen voor het vervoer van de nodige materialen, “*jae selfs met het gheven van premia voor ider stuck werckx*”.

9 BRUGGE, *Rijksarchief*, Secrete Resolutie Bouck, 1679-1683, f. 188v.

10 *Ibidem*.

11 BRUGGE, *Rijksarchief*, Secrete Resolutie Bouck, 1683-1688, f. 2-2v.

De voornoemde fregatten waren op 7 oktober 1683 in Oostende terug. Van twee ervan weten we dat ze enkele dagen later naar Brugge doorreisden: de 'Sinte Franchois' (kapitein Philip van Maestricht) op 19 oktober met 100 vaten Spaans zout en op 22 oktober 'De Maeght van Ghendt' (schipper Nicolas de Ruddere) met 290 vaten Spaans zout en wol¹². De bedoeling was nu alle vier de schepen voor konvooiëring uit te rusten maar daarvoor was er geld nodig. Aan de Staten van Vlaanderen werd gevraagd in "*la caisse dudit armement*" 24.000 gulden te storten en dat bedrag af te houden van de 100.000 gulden die de Provincie aan de gouverneur-generaal geleend had. Op 21 oktober beslisten de Staten van Vlaanderen "*het selve versouck toe te staen opde voorseyde conditien*". Verzekerd van de nodige financiën was Graña van plan om de vier fregatten op 8 november opnieuw naar Cádiz te laten afreizen met "*de manufacturen ende andere coopmanschappen van dese Nederlanden*". Het was tevens zijn bedoeling om de schepen aldaar ter plaatse te hebben bij de aankomst van de galjoenen uit Amerika om er zilver voor onze gewesten in te laden. Het eskader vertrok uiteindelijk pas op 14 december.

De gouverneur-generaal had intussen op 2 december 1683 het maandloon van de kapiteins Francois de Schodt en Nicolas de Ruddere van 60 naar 100 gulden verhoogd. Verder ontvingen ze voortaan een toeslag van 100 gulden per reis "*ter cause van haerlieder taire*" of "*en consideration des fraiz qu'ilz font a Cadix*". Tevens had hij op 4 december in naam van Zijne Majesteit een aantal richtlijnen voor de goede werking van de konvooiëring opgesteld:

- Vijf fregatten "*avec toute leur artillerie, munitions, agrez et equipages*" worden voor de konvooiëring ter beschikking gesteld: de 'Santa Maria', de 'Marquis de Grana', de 'Sinte Franchois', 'O.L. Vrouw van Gratie' en 'De Maeght van Ghendt'.
- Er is een bedrag van 4.000 gulden per maand voor de werking ervan ter beschikking en het scheepsvolk wordt op dezelfde wijze betaald als de troepen hier te lande ... "*en la meme forme et maniere que des autres troupes et gens de guerre logez en la province*".

12 BRUGGE, *Stadsarchief*, Schippers dossiers (1688-1704) alsook Gedrukte plakaten, 2de Reeks, Reg. 4, nr. 83.

- De inkomsten uit de konvooiering worden in een fonds gestort dat uitsluitend bestemd is voor de uitrusting, het onderhoud en de aankoop van nieuwe schepen om de slagkracht te verhogen.
- De konvooieringsschepen mogen enkel worden ingezet voor de scheepvaart en het goederentransport van en naar Spanje, "*sans qu'ilz pourront estre envoyé en autre lieu, n'y employz en aucune manière dans les escadres ou armées navales de Sa Majesté*".
- Het bevel op de fregatten hoort uitsluitend aan bekwame kapiteins van eigen bodem toe... "*capitaines experimentez au fait de la marine et qui soient naturels et originaires de ce pays*".
- Het hoogste gezag over de konvooiering berust bij de Raad van Financiën. De Raad van Vlaanderen krijgt wel inspraak in het bestuur en in beleid wegens zijn grote inzet voor deze onderneming. Daartoe wordt een commissie samengesteld bestaande uit de eerste schepen van Gent, de eerste burgemeester van Brugge, één van de vier burgemeesters van het Brugse Vrije, een pensionaris alsook een commissaris door de gouverneur-generaal benoemd. Deze commissie geeft de bevelen voor de samenstelling en de betaling van de bemanning, voor de bouw of de aankoop van schepen, om het vertrek en de terugkeer van het konvooi te regelen... kortom voor alles wat de goede werking aanbelangt.
- De commissaris samen met de commissie benoemen een medewerker "*pour administrer la recette des moyens et fondz*".
- Een commissaris-generaal reist met het konvooi mee (Jacques Ernest de Castillion) en er worden ook twee equipagemeesters aangesteld, resp. te Oostende en te Brugge.
- Heel de administratie, "*tant en despence qu'en prouffit*", zal worden voorgelegd aan de afgevaardigde commissarissen en aan de Raad van Vlaanderen.

BEVRACHTING, KOSTEN EN OPBRENGSTEN

Later gebeurden er enkele aanpassingen aan deze schikkingen. Op vraag van de gouverneur-generaal in maart 1684 werd het bedrag "*tot het uyt reeden van de selve schepen*" vanaf september e.k. tot 6.000 gulden opgetrokken. Op verzoek van de kooplieden konden de fregatten voortaan ook "*convoy verleenen*" naar andere bestemmingen dan enkel naar en van Spanje: "... *ende dat ande*

directeurs van het convoy oock sal gelaten worden de faculteyt om naer gelegentheyt van saecken ende van tyde op het versouck vande kooplieden te mooghen convoy verleenen oock op anderen platsen als op Spaignen". Zo vroegen bijv. eind mei 1684 kooplieden en schippers aan de Brugse equipagemeester Nicolas Droomers om aan zestien "*gheladen binlanders ghedestineert naer Oostende ende Nieuport*" die te Vlissingen lagen, konvooi te verlenen. Jan Laureyns, kapitein op het fregat 'Sainte Thérèse', kreeg de opdracht deze vaartuigen te begeleiden om "*de selve te bevryden jeghens den viant*".

Het fregat 'O.L.Vrouw van Gratie' met kapitein Jacob Francke, vertrok op 1 december 1683 naar Bilbao met o.a. aan boord een bode "*dragende brieven van Syn Excellentie (de gouverneur-generaal) aan Syne Majesteit*" en kwam pas op 20 februari 1684 te Bilbao aan.

Twee weken na het vertrek van voornoemd vaartuig, op 14 december 1683, verliet een eskader van vier fregatten Oostende met bestemming Cádiz: de 'Santa Maria' bewapend met 50 kanonnen (kapitein Francois de Schodt), de 'Marquis de Graña' bewapend met 36 kanonnen (kapitein Nicolas de Ruddere), de 'Sinte Franchois' bewapend met 18 kanonnen (kapitein Philippe van Maestricht) en 'De Maeght van Ghendt' bewapend met 30 kanonnen (kapitein Loys de Bruyne).

Het eskader, onder het algemeen commando van Francois de Schodt, transporteerde zowel vracht als passagiers en kwam na 25 dagen, op 7 januari 1684, te Cádiz aan. De inkomsten uit het vrachtvervoer bedroegen resp. 718 gulden 17 stuivers 6 deniers op de 'Santa Maria', 465 gulden 10 stuivers 6 deniers op de 'Marquis de Graña', 645 gulden 10 stuivers 6 deniers op de 'Sinte Franchois' en 1.369 gulden 10 stuivers op 'De Maeght van Ghendt'.

De passagiers betaalden voor hun reis 338 gulden 8 stuivers zodat in totaal 3.537 gulden 16 stuivers 6 deniers als ontvangsten geboekt werden. Volgens het rapport hadden de "*uuyt vraghten*" merkelijk meer kunnen opbrengen, ware het niet dat men naast

meer dan 200 pakken uit Rijsel en “*andere quartieren*” had gegrepen omdat markies de Graña wenste dat het tijdstip van het vertrek van de schepen “*precis geobserveert*” zou worden.

Voor de terugreis op 19 februari uit Cádiz waren er ook kosten, zoals de uitgave van 2.201 gulden 9 stuivers in de Spaanse havenstad “*voor diversche onkosten*”. Daarnaast was er de aankoop van 63,5 aroben olijfolie en 306,5 aroben wijn als provisie voor de vier fregatten “*vermits opde uutreijse maer en syn voorsien geworden van bier ende boter tot huerlieder arrivement in Cadix*”. Verder ontvingen de kapiteins 960 gulden “*in consideratie vande onkosten extra ordinaire tot Cadix*”. Tenslotte waren er extra-uitgaven voor proviand en “*rafrichissementen*” ten behoeve van don Alonso Carnero en zijn gevolg. Don Alonso stapte te Cádiz aan boord met een groot bedrag dat “*Syne Majesteit was sendende naer dese provintien*”. Het betrof een hulpgeld van “*ontrent*” 500.000 patacons (1.250.000 gulden) “*tot secours van dese landen*” dat hoogst dringend was “*mits daer aen was importeerende het verlies van gheheel het landt*”. A. Carnero (1634-1721), ridder in de orde van Santiago, was van 1679 tot 1681 het hoofd van de staatssecretarie in onze gewesten¹³ en bekleedde daarna de post van algemeen legerinspecteur, “*veedor général de l’armée*”.

Na een reis van een 40-tal dagen liep het eskader op 1 april 1684 veilig en wel de haven van Oostende binnen. Zoals op de heenreis waren de fregatten geladen met “*vrecht ten retoere*”, met een totale waarde van 1.067 gulden en één stuiver: resp. 362 gulden 10 stuivers 9 deniers op de ‘Santa Maria’, 129 gulden 13 stuivers op de ‘Marquis de Grana’, 83 gulden 7 stuivers op de ‘Sinte Franchois’ en 491 gulden 10 stuivers 3 deniers op ‘De Maeght van Ghendt’.

Van het hulpgeld - “*de las barras (zilverstaven) que ultimamente llegaron de Espana*” - liet men een bedrag van 142.500 gulden in Brugge, waarvan 16.000 gulden aan de *commis* Iudocus de la Villette werd overgedragen voor de maandelijkse betaling van

13 J. LEFEVRE, *La secrétairerie d'état et de guerre sous le régime espagnol (1594-1711)*, Brussel, 1934, p. 178-179.

4.000 gulden aan de konvooieringsschepen. I. de la Villette was beheerder “*vande pennynghen van ’s landts convoy ende andere schepen*”. Hij behoorde tot de belangrijkste Brugse koopmansfamilies. Zijn broer Robert bekleedde het ambt van schepen van het Brugse Vrije en werd eveneens burgemeester van Brugge¹⁴.

Het voornoemde eskader kaapte op de heenreis, acht dagen na het vertrek uit Oostende nl. op 21 december 1683, het Franse fregat ‘Saint Nicolas’, gevoerd door Charles de Vaux, geboren en woonachtig te Saint-Malo. Het schip dat te Saint-Malo gebouwd en uitgerust was, kwam bevracht uit Marseille en was op weg naar Le Havre. Jan Laureyns, luitenant onder Francois de Schodt op de ‘Santa Maria’, nam het bevel op het gekaapte vaartuig over en voerde het naar Oostende. Het vaartuig werd te Oostende op bevel van Iudocus de la Villette en de commissarissen - “*daertoe ghelast by Syn Excellentie*” - onmiddellijk als konvooieringsschip uitgerust. Het droeg nu de naam ‘Sainte Thérèse’ waarop Jan Laureyns als kapitein bleef en werd bewapend met 18 kanonnen en 105 manschappen. Het recent gekaapte vaartuig werd al op 5 maart 1684 samen met het fregat ‘O.L.Vrouw van Gratie’, dat met 8 kanonnen bewapend was en waarop 67 man voer, onder het bevel van Jacob Francke, uitgestuurd om “*te gaen cruysen op het esquadre van vier scheepen*” dat men van Cádiz verwachtte. De opdracht was dit eskader met aan boord “*considerabel secours van pennynghen in baren*”, op zijn terugreis te versterken en te beveiligen tegen aanvallen van Franse oorlogsschepen uit Duinkerke, Le Havre en Brest.

De twee schepen hebben toen “*continuelyck gecruyst op het voorsyde convoy*”, zelfs tot voor de kust van Galicië (Noord-West Spanje), maar hebben “*de selve niet gherenscontreert*”. De twee kapiteins, J. Francke en J. Laureyns, ondernamen intussen wel succesvolle acties tegen Franse schepen. Ze kaapten achtereenvolgens:

14 (n.v.d.r.) Over de broers Josse en Robert de la Villette, zie ook: C. TERRY, ‘Van koopman tot edelman. De Brugse familie de la Villette in de 17de eeuw’, in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 148 (2011), p. 141, 145-150, 153-159, 163-180.

- Op 10 maart 1684 een Bretoens schip dat uit Lissabon naar Haudierne (Audierne in Bretagne) voer met zout. Het werd naar Plymouth opgeleid waar de schipper onder arrest bleef.
- Op 11 maart 1684 de “*Fransche barcque Isabelle*”, waarop Noël Charles kapitein was. Het vaartuig voer van Terceira (Azoren) naar La Rochelle en was geladen met 24 kisten witte suiker, 58 rollen Braziliaanse tabak, 9 kisten muskaat en 9 pakken nagelhout. Nog een tweede Frans schip viel toen in hun handen: de ‘*Sainte Anne*’ met Jan Mahy als kapitein. Het kwam van Lissabon met bestemming Handieve (Audierne) en was geladen met zout. Beide schepen werden naar Plymouth opgebracht.
- Op 3 april 1684 in het zicht van Finisterre (Galicië) een Bretoens schip, afkomstig uit Portugal en geladen met 10 pijpen olijfolie, 4 kisten suiker en 24 hespen. De kapiteins verkochten het schip in Mongy (wellicht Muxía in Galicië) alsook een pijp olie voor 115 escudos en brachten de rest van de lading mee. De twee fregatten waren op 29 april in Oostende terug.

Volgens het verslag van de Oostendse equipagemeester Anthone Domicent (koopman-reder) bedroeg de netto opbrengst van “*alle de voorseide prinsen*” (buit) 5.153 gulden 10 stuivers 6 deniers. De bruto-inkomst was 6.160 gulden 1 stuiver voor resp.:

- de verkoop van goederen uit de ‘*Sainte Anne*’ o.a. een pijp olijfolie te Mongy in Galicië (Muxía?) = 275 gulden 8 stuivers;
- de verkoop van zout = 933 gulden;
- de verkoop van de vracht uit het schip ‘*Isabelle*’ = 5.012 gulden 4 stuivers;
- de aftrek van 60 gulden 11 stuivers “*die de capiteynen voorschotten hadden voor ververschyng tot hun behoefte*”.

Tabel 1: opbrengst van de buit in 1684

275 g.	8 st.	0 d.
933 g.	0 st.	0 d.
5.012 g.	4 st.	0 d.
<hr/>		
6.220 g.	12 st.	0 d.
-60 g.	11 st.	0 d.
<hr/>		
6.160 g.	1 st.	0 d.

Van deze som werden de volgende posten in mindering gebracht:

- 433 gulden 18 stuivers 6 deniers “over *differente onkosten mits-gaders het cureren vande ghequetste in een combat jehghens de Fransche oorloochscheepen*”;
- 572 gulden 12 stuivers of 10% aan de bemanning beloofd “*van de schepen die sy souden veroveren*”

Blijft 5.153 gulden 10 stuivers 6 deniers.

Bij dat nettobedrag dient nog gevoegd 1.747 gulden 5 stuivers 2 deniers “over den verkoop by *publique venditie*” van 9 pijpen olijfolie, 4 kisten suiker en 24 hespen alsook de opbrengst van “*de reste vande ladynghe vande barque St. Anna*” (in het totaal 2.317 gulden 6 stuivers), en afgetrokken: 375 gulden 18 stuivers van inkomende rechten te Oostende alsook 193 gulden 2 stuivers of 10% aan de bemanning beloofd (= 569 gulden). Dat kwam op 1.747 gulden 5 stuivers 2 deniers zodat het “*netto provenu van alle de voorseide prinsen*” neerkwam op:

5.153 gulden	10 stuivers	6 deniers
1.747 gulden	5 stuivers	2 deniers

6.900 gulden 15 stuivers 8 deniers

De vier fregatten bleven na hun terugkeer op 1 april 1684 uit Cádiz samen met de andere op Franse schepen jagen. Drie fregatten, de ‘Marquis de Graña’ (nu onder het commando van Francois de Schodt), de ‘Sinte Franchois’ en ‘O.L.Vrouw van Gratie’ (resp. onder het bevel van Philippe van Maestricht en Willem Bestenbundel), hadden als voornaamste opdracht drie Franse oorlogsschepen “*te attaqueeren*”. Deze escorteerden schepen geladen met munitie en scheepsgereedschap, bestemd voor de oorlogsvloot te Toulon. De drie Zuidnederlandse fregatten slaagden er slechts in aan de vijandelijke schepen schade toe te brengen ... “*beschadicht soo veel als sy conden*”.

Andere acties kenden meer succes. De kapiteins Francois de Schodt en Philippe van Maestricht kaapten twee schepen waarvan de lading te Brugge door de equipagemeester Nicolas Droomers verkocht werd. Het eerste betrof een ‘gribane’ geladen met smidse-

kolen en delen (planken) en het andere een 'binlander' met een lading koolzaad. De opbrengst bedroeg 5.287 gulden 16 stuivers 9 deniers waarvan 538 gulden 16 stuivers aftrek voor onkosten.

Het vroegere gekaapte Franse fregat 'Saint Nicolas', als konvooi-eringschip uitgerust met de naam 'Sainte Thérèse', verdween uit de vaart. Het werd op 27 juni 1684 "*met de ingelaeden goederen*" onder toezicht van de Oostendse equipagemeester Anthone Domicent verkocht voor 28.011 gulden 16 stuivers 9 deniers. Op 10 oktober brachten de "*resterende goederen inde eerste venditie onvercocht*" 574 gulden 16 stuivers 8 deniers op.

De drie hoger vernoemde kapiteins - Fr. de Schodt, Ph. van Maestricht en W. Bestenbundel - bleven patrouilleren en Franse vaartuigen opsporen met het volgende resultaat:

- Op 24 mei 1684 enterden ze een "*cleyn schipken zonder masten*" met Thomas Theilone als schipper en dat "*vande bancq van Terneu*" (Terre Neuve/Newfoundland) kwam. De bemanning werd aan boord genomen en "*t selve (schipken) inden gront gecapt als niet bequaem synde om op te senden*".
- Op 25 mei namen ze een klein vaartuig geladen met 22.700 stuks makreel waarop Bertram Lesire het commando voerde. Het werd in brand gestoken "*als niet weerdich synde op te senden*".
- Op 31 mei veroverden ze een Frans vaartuig "*geladen met fruyt*", afkomstig van Viana (Portugal) met bestemming Nantes. Al het fruit was nagenoeg "*verrot ende bedorven*" en het schip werd "*inden gront gecapt*".
- Op 23 juni slaagde het eskader erin een klein koningsschip van Rochefort op te voeren. Het was bewapend met zes kanonnen en acht "*bassen*" (scheepsgeschut) en telde een bemanning van 60 koppen onder het commando van de Fresnay. De kapiteins verkochten dit "*coninxschipken*" in "*de coronie*" (La Coruña in Galicië). Dezelfde dag viel ook een schip in hun handen geladen met graan en glas. Het kwam van Port Louis (bij Lorient in Bretagne) met bestemming Lissabon en werd eveneens in "*de coronie*" verkocht.
- Op 28 juli maakten ze zich meester van een "*cleyn schipken*" van La Rochelle, geladen met 20 pakken papier, 12 pakken stof, een

partij hoepels en "*andere goederen*". Het vaartuig onder bevel van Julien Legadt, was op weg naar Terceira (Azoren). Schip, papier en hoepels werden door Adriaen de Roo (Oostends koopman) verkocht en de pakken stof droeg men voor verkoop aan de Brugse equipagemeester Nicolas Droomers over.

- Op 1 augustus kruisten de drie fregatten twee Franse schepen. De kapiteins Ph. van Maestricht en W. Bestenbundel kaaptten het schip 'Le Jardyn de Livorno', "*seer ryckelyck geladen*", waarop de Baschemin het commando voerde. Het was vanuit Saint-Malo op weg naar Lissabon en vandaar naar Livorno. Maar twee Franse oorlogsschepen slaagden erin het gekaapte vaartuig nog dezelfde dag te heroveren. Wel kreeg kapitein Francois de Schodt intussen het andere Franse schip, "*genaemt De Maene*" met kapitein de la Vigne, in handen. Dit vaartuig stevende van Saint-Malo naar Marseille, geladen met 600 tonnen teer en 10 rollen zeildoek. Het werd naar Plymouth opgeleid en pas op 15 oktober naar Oostende gebracht voor verkoop.

- Op 18 augustus kaapte kapitein de Schodt twee schepen. Het eerste was een vissersvaartuig, genaamd 'L'Occasion' met Pierre Legros als schipper. Het kwam van Terre Neuve met een lading "*terneuf visch*", 11 stukken levertraan, 5 tonnetjes traanolie en 8 stukken "*cyter*" en was op weg naar Le Havre, de thuishaven van schip en bemanning. De lading bracht 5.797 gulden 17 stuiver 9 deniers op. Het tweede gekaapte vaartuig was een Franse pinas, genaamd 'Le Benin' met Clement Bodin als kapitein, dat naar zijn thuishaven Dieppe voer. Het kwam van Santo Domingo, geladen met 834 rollen tabak, 1 oxhoofd "*prick toubacq*", een zak met "*cassia fistula*", 4 oxhoofden bruine suiker, 3 tonnetjes en een zak indigo, 84 balen en 2 zakken wit katoen. De twee "*prinsen*" (kapingen) werden op 24 en 25 augustus naar Oostende opgevoerd en de lading bracht bij de openbare verkoop op 12 september 1684 samen 9.560 gulden 17 stuivers 7 deniers op.

Het goederentransport van en naar Spanje onder de bescherming van de fregatten ging intussen verder. Onze gewesten waren omstreeks juni 1684 geïnformeerd dat Zijne Majesteit in Cádiz galjoenen liet uitrusten die op 15 augustus naar de Spaanse kolonies zouden afreizen. Gouverneur-generaal Graña liet in dat verband

de handelaars weten dat het fregat 'Santa Maria' op 24 juli "*preciselyck zal 't seyl gaen*" naar Cádiz met koopwaren "*manufactures et denrées de ces pays*". Het doel was het schip met de vracht "*by tyden*" nl. vóór het vertrek van de galjoenen, daar te laten aankomen. Indien nodig kon ook nog het fregat 'Sainte Thérèse' ingeschakeld worden. De Brugse equipagemeester Nicolas Droomers stelde evenwel op 8 juli de overheid op de hoogte dat er "*tot noch toe gheen goederen ghecommen zyn omme te laeden inden convoyer Santa Maria*". Volgens Droomers wachtten de handelaars op het resultaat van het nakende vredesverdrag met Frankrijk - het latere Bestand van Regensburg op 15 augustus 1684 - zodat hij het "*ongheraedich*" vond "*omme soo een groot armason te doen voor dertich a veertich packen*". Zijn voorstel was het vertrek van de 'Santa Maria' met 14 dagen uit te stellen: met de vrede in het vooruitzicht zouden ongetwijfeld veel goederen vanuit Rijsel afgezonden worden en het vertrek van de galjoenen uit Zuid-Spanje was voor het einde van september gepland. Uiteindelijk werd beslist de kooplieden van Brugge, Gent en Antwerpen te laten weten dat de 'Santa Maria' op 26 juli 1684 zou "*uuytloopen*" om het tot 4 augustus "*op de reede te laeten*" ... intussen konden "*de koopmanschepen ende vrechten aencommen*". Maar indien volgens ingewijden ("*de ghone hemlieden dies verstaende*") gevaar bestond dat het fregat door een vijand kon worden aangevallen, zou men het onmiddellijk naar Cádiz laten vertrekken "*het sy datter luttel ofte veel ladynghe in is ofte niet*". Het fregat vertrok uiteindelijk op 24 september.

Samen met de regeling voor de afvaart van de 'Santa Maria' werd er ook op gewezen dat de hoger vernoemde konvooieringsschepen al lang in de vaart waren "*ende beghinnen oudt te worden ende verslyten*". Men richtte zich daaromtrent tot graaf de Bergeyck om bij de gouverneur-generaal aan te dringen een bedrag van 10.000 gulden te voorzien voor de aankoop van hout "*tot construeren van een nieuw schip*". Het nodige ijzer daartoe was intussen al vanuit Biskaje ter plaatse aanwezig.

DE KONVOOIVAART NA 1685

Ook na Graña bleef de konvooivaart succesvol. Men wees in 1686 op de regelmaat ervan ... "*le convoy d'Ostende fait deux ou trois fois le voyage de Cadix avec deux ou trois navires marchandes*". Een konvooi zeilde inderdaad in de loop van 1686 drie keer over en weer naar Spanje¹⁵.

Een eerste konvooi liep in april de haven van Oostende binnen, waarvan er twee fregatten op 27 april naar Brugge doorreisden: de 'O.L.Vrouw van Gratie' met kapitein Jan Laureyns, en de 'Sinte Franchois', met kapitein Jacob Francke, beide schepen geladen met olijfolie. Een tweede konvooi bereikte in augustus Oostende waarvan de 'Sainte Thérèse', nu met Jan Laureyns als kapitein, op 19 augustus met een lading Spaanse wijn het sas van Slyckens passeerde. Het derde konvooi kwam begin december aan: op 10 december voeren Willem Bestenbundel, kapitein op de 'O.L.Vrouw van Gratie', en op 22 december Jacob Francke, kapitein op 'De Maeght van Ghendt', met een lading Spaanse wijn naar Brugge. Een deel van de vracht op dit laatste schip omvatte ook wol die te Brugge gestapeld werd¹⁶.

Maar in het najaar van 1687 dreigde het Brugse particularisme het succes en de vlotte werking van de konvooiering te verstoren¹⁷. Een konvooi liep in oktober 1687 de haven van Oostende binnen en de bedoeling was één of meerdere schepen geladen met wol onmiddellijk naar de Noordelijke Provincies te laten doorreizen "*pour passer par transit aux Pays cedé*". De Brugse stadsmagistraat had evenwel op grond van zijn middeleeuws stapelrecht de wol laten in beslag nemen, zodat gouverneur-generaal Gastañaga (1685-1691) op 22 oktober moest ingrijpen. Hij wees erop dat het Brugse arrest, "*que les mesmes laines doivent estapler audit Bruges*", tegenstrijdig was aan de ordonnantie van 12 augustus 1685 "*qui n'a pas esté revocquée*". Hij gebood het arrest stante

15 BRUGGE, *Rijksarchief*, Registers Brugse Vrije, nrs. 1696 en 1697.

16 BRUGGE, *Stadsarchief*, Handel en Scheepvaart, 1660-1700.

17 BRUGGE, *Stadsarchief*, Handel en Scheepvaart, 1660-1700.

pede op te heffen en “*de laisser passer lesdictes laines*” en drong bij de Raad van Vlaanderen aan om op de uitvoering van zijn bevel toe te zien. De escorteschepen waren nodig want gestadig werden er pakken (“*des ballots*”) voor verscheping naar Sevilla en Cádiz aangebracht. Gastañaga vreesde derhalve dat zoveel vracht niet op de konvooschepen ‘Flandria’ en ‘Sinte Franchois’ kon ingeladen worden. Hij oordeelde het daarom hoogst dringend de wol te lossen uit ‘De Maeght van Ghendt’ en het schip onmiddellijk voor een nieuwe reis gereed te maken: “*la remettre promptement en estat et a la charge*”. Een uitstel van afvaart door tegenwind betekende niet alleen een toename van vracht, maar het was ook mogelijk dat de handelaars hun pakken en koopwaren naar Duinkerke of andere plaatsen zouden brengen. Volgens de gouverneur-generaal was dat niet alleen nefast voor de konvoovaart, maar ook voor de goede faam die deze dienst intussen verworven had: enkel stiptheid kon de konvoovaart doen bloeien, “*et qui ne peut mieux s’accroistre que par la punctualité avecq laquelle le publicq doit estre servy*”. Derhalve gaf Gastañaga op 22 oktober 1687 aan afgevaardigden van de Raad van Vlaanderen opdracht ‘De Maeght van Ghendt’ onmiddellijk in gereedheid te laten brengen.

Brugse handelsbetrekkingen wijzen erop dat de konvoovaarten tijdens het laatste decennium van de 17de eeuw regelmatig doorgingen. Een konvooi liep in het voorjaar van 1690 met onder andere meerdere balen Spaanse wol Oostende binnen¹⁸. Daarvan gingen er enkele naar Brugge en de rest op “*gereet liggende*” binnenlanders naar Zeeland, waartegen protest kwam uit Brugge, “*alsoo het selve is directelyck jegens het privilegie vande staple vande Spaensche wollen die alhier moeten gebrocht worden ten staple*”. In de loop van 1692 vertrokken drie keer konvooiën naar Cádiz. Dat blijkt uit de drukke handel van Bartholomeus Contales (†1702), een belangrijke Brugse koopman in de laatste decennia van de 17de eeuw¹⁹. Hij zond in voormeld jaar drie keer textielwaren mee naar Cádiz voor de kooplieden Francisco Hencquel en Juan

18 BRUGGE, *Stadsarchief*, Handel en Scheepvaart 1700-1710.

19 BRUGGE, *Rijksarchief*, Fonds van Zuylen, nr.176.

Antonio Hendericx. Een eerste keer waren dat 48 stukken ruwe linnen weefsels (*presillas crudas*) met het fregat 'De Maeght van Ghendt' (kapitein Nicolas Vercruyssen). Zijn tweede zending met het konvooierschip 'Santiago de Victoria' (kapitein Nicolas de Ruddere) bestond uit 48 stukken zwaar lijnwaad (*brabantillos*). De derde keer bezorgde hij met 'De Maeght van Ghendt' (kapitein Nicolas Vercruyssen) de beide kooplieden in Cádiz 38 stukken zwarte saaien (*anascottes negros*). Contales verklaarde bij elke zending onder eed dat het om Vlaamse producten ging ... "*son enteramente de fabrica legitima y verdadera de la dicha provincia*".

De oorlog van de Augsburgse Liga of de Negenjarige Oorlog (1689-1697) maakte een einde aan het Bestand van 1684: Frankrijk en Spanje waren andermaal in een oorlog gewikkeld. De Spanjevaart voor onze gewesten bleef een risicovolle onderneming. Zo kaapte bijv. een Frans oorlogseskader onder bevel van markies de Nesmond in het voorjaar van 1696 het bevrachte konvooi vanuit Oostende en voerde het naar Brest op²⁰. Toen men vernam dat het de bedoeling was de "*ghenomen schepen*" te verkopen, overlegden de kooplieden (Bruggelingen en Antwerpenaars) te Brugge "*omme te weten wat presentatie datmen doen soude aende coninck van Vranckeryck omme te connen vry hebben de schepen ende ghelaeden goederen*".

Ondanks de tegenslag bleef de Oostendse konvooiing voorlopig nog standhouden. Het fregat 'O.-L.-Vrouw van Scherpenheuvel' bijv. opereerde in 1696-1697 vanuit Oostende²¹. Het stond onder het commando van kapitein Jacobus Gerrebrantze en telde een 100-koppige bemanning: 15 officieren, 8 "*maets van d'officieren*", 10 kwartiermeesters, 44 matrozen, 10 vrijwilligers en 13 'jongens'. De officieren, op één na, hadden hun domicilie in Oostende zoals ook alle tien de kwartiermeesters. De meeste van de "*maets van d'officieren*" waren Oostendenaars of Bruggelingen, terwijl de matrozen van diverse plaatsen kwamen: Oostende, Nieuwpoort,

20 BRUGGE, *Stadsarchief*, Schippersdossiers (1688-1704), alsook Gedrukte Plakkaten, 2de Reeks, Reg. 4, nr. 83. Over chevalier de Nesmond, zie o.a.: P. VILLIERS, *Jean Bart. Corsaire du Roi-Soleil*, Uitg. Fayard, 2013.

21 BRUGGE, *Rijksarchief*, Fonds van Zuylen, Triage Provisoire, nr. 416.

Brugge, Antwerpen, Amsterdam, Bergen (Noorwegen), enz. Het fregat werd in maart 1697, na twee vorige reizen, klaar gemaakt voor een vaart naar Londen om “*af te haelen de billanders en ander schepen op Oostende gelaeden*”. Om het schip in gereedheid te brengen deed men de volgende uitgaven:

1. Aan scheepstimmerman Jacob Moentack 224 pond 3 schellingen voor o.a. meerdere dagen arbeid met zijn volk;
  - . een nieuwe sloep van 20 voet lang (5,48 m);
  - . een nieuwe ankerstok;
  - . 293 bonden stro;
  - . hout, nagels, 100 lepels, messen, enz.
2. Aan zeilmaker Andreas vander Heyde 262 pond 18 schellingen voor o.a.
  - . herstel van een bezaan, een kruiszeil, een bramzeil;
  - . drie lijzeilen waarin 108 ellen lijnwaad;
  - . verven van een stagzeil.
3. Aan “*den provost van Majesteits convoyschepen*” 6 pond “*om met zyne officieren an boort doen gaen vande convoy schepe van capitein Jacobus Gerrebrantz de droncque ende booswillige bootsgesellen en vollontairen die met het voornompde convoy bescheept waeren*”.

Het fregat ‘O.-L.-Vrouw van Scherpenheuvel’ vertrok op 19 maart 1697 vanop de rede van Oostende tot waar Jan Vincke het geloodst had. Behalve zijn “*utgaende lootsgelt*” - 8 pond - ontving hij 6 pond voor “*het an boort vaeren op de reede van volck met onse loots schutte*” alsook nog 3 pond om een brief aan boord te brengen. Alhoewel op 19 maart “*uyt geloopen*”, is het schip pas op 11 juli “*t’Oostende opgecommen*”.

Het escorteren vanuit Oostende bleef na de eeuwwisseling een noodzaak. De Oostendenaar Joseph d’Egmont trad in 1702-1706 samen met zijn stadsgenoot Jan de Schonamille als equipage-meester van de konvooivloot op, waarna de Schonamille deze functie overnam²². Toen was het escorteschip ‘Flandria’, gemon-

22 J.PARMENTIER, *Het gezicht van de Oostendse handelaar*, Oostende, 2004, p. 119 en 143.

teerd met 64 kanonnen, nog in de vaart. Het schip blokkeerde in mei 1711 op een ongelukkige wijze de scheepvaart op het kanaal Oostende-Brugge bij Plassendale²³. Dit oorlogsschip was op 2 mei het kanaal opgevaan en ondanks het verhoogde waterpeil - met zelfs een paar dijkbreuken als gevolg - geraakte het op de bodem vast. De Brugse stadsmagistraat drong bij de hogere overheid op een spoedige oplossing aan, want door de blokkering van het kanaal dreigde een totale ondergang van de Brugse handel: "*le peu qu'il reste du commerce de Bruges est entièrement interrompu*". Pas op 15 mei en na "*des ordres expres*" greep Canis, commandant van de stad en haven van Oostende, in om aan deze blokkering te verhelpen. Ondanks de inzet van 150 soldaten, 13 paarden en enkele matrozen bleef de 'Flandria' onbeweeglijk vastzitten, "*comme un rocher immobile enfoncé dans le sable*". Meer zelfs, er dreigde gevaar, niet enkel voor een dijkbreuk maar ook voor het sas van Slyckens en de daar liggende schepen. Er was in het konvooieringschip geen beweging te krijgen, zodat als oplossing geopperd werd de 'Flandria', "*un si grand vaisseau de guerre*", gedeeltelijk te ontmantelen.

Ook na het Engels-Nederlands condominium (1706-1716) gingen de handelskonvooien onder escorte verder. In 1726 bijv. werd het oorlogsfregat 'Sint Philippus' in opdracht van Juan de Caravallo (Duinkerke 1670-Oostende 1737), directeur van de konvooischepen, voor escorte uitgerust²⁴.

23 BRUGGE, *Stadsarchief*, Chambre de Commerce, Règlements 1650-1730.

24 PARMENTIER, *Het gezicht van de Oostendse handelaar*, p. 99.

Stedelijke competitie: Brugge, Antwerpen, Amsterdam

Het is een paradox die menig economisch historicus reeds lange tijd bezighoudt: hoe kon het gebeuren dat in het vroegmoderne Europa, dat op politiek en juridisch vlak totaal versplinterd was, de internationale handel toch een hoge vlucht nam? Voor de risicovolle lange-afstandshandel zijn immers stabiliteit, bescherming tegen geweld, en wederzijds vertrouwen (dat zo nodig kan afgedwongen worden) nodig - zo stellen economen.

Nobelprijswinnaar Douglas North loste deze befaamde paradox op door te verwijzen naar de opkomst van sterk gecentraliseerde staten die het privaat bezit van handelaars konden garanderen en beschermen. Het prototype van deze ontwikkeling was volgens North het Engeland van na de Glorious Revolution (1688), waarin de centrale staat sterk genoeg was om deze rol te vervullen, maar tegelijkertijd niet sterk genoeg om commerciële belangen naast zich neer te kunnen leggen of ze te bedreigen. Anderen, waaronder in de eerste plaats de econoom Avner Greif, menen dat dergelijke sterke staten geen noodzakelijke voorwaarde waren voor het creëren van de juiste voorwaarden voor lange-afstandshandel. Volgens hen waren groepen handelaars perfect in staat om zelf mechanismen te ontwikkelen die voor onderling vertrouwen en stabiliteit zorgen - zoals bijv. bij de middeleeuwse Maghribi handelaars het geval was.

Volgens Oscar Gelderblom volstaan geen van beide verklaringen. De eerste niet omdat die de succesvolle commerciële geschiedenis van de Italiaanse stadstaten en de politiek gefragmenteerde Lage Landen negeert; en de tweede niet omdat dergelijke private oplossingen een verdere publiek-institutionele onderbouwing vereisten. In plaats daarvan buigt Gelderblom zich in *Cities of Commerce* over de vele manieren waarop het voor lange-afstandshandelaars in Brugge, Antwerpen en Amsterdam tijdens de late middeleeuwen en vroegmoderne periode alsmaar eenvoudiger, goedkoper en efficiënter werd om hun handelsactiviteiten uit te oefenen.

Net als dat van North en Greif behoort het werk van Gelderblom tot de school van de *New Institutional Economics*. Het uitgangspunt van deze traditie luidt dat de ontwikkeling van *institutes* die open concurrentie en vertrouwen bevorderden een noodzakelijke voorwaarde waren voor economische en commerciële groei. Maar anders dan North en Greif ziet Gelderblom die efficiënte instituties ontstaan uit de grote politieke verbrokkeling van het pre-industriële Europa. Stedelijke overheden, zoals die van (achtereenvolgens) Brugge, Antwerpen en Amsterdam, concurreerden immers met elkaar om internationale handelaars aan te trekken. Indien zij aan de commerciële top wilden blijven meedraaien, zagen zij zich genoodzaakt om hun financiële, juridische en commerciële infrastructuur en regels telkens aan te passen aan de meest efficiënte mogelijkheden van het moment. Niet de opkomst van de centrale staat, noch de zelf-organisatie van buitenlandse handelaars (zoals de Hanze) zorgden dus voor een ontwikkeling naar een meer efficiënte organisatie van handel, maar wel stedelijke competitie in een politiek en juridisch verbrokkeld Europa.

Gelderblom brengt dit vernieuwende en aannemelijke verhaal door in elk hoofdstuk na te gaan hoe in Brugge, Antwerpen en Amsterdam doorheen de eeuwen gezocht werd naar oplossingen voor specifieke problemen waarmee de organisatie van de handel geconfronteerd werd. Zo bekijkt hoofdstuk 3 op een inventieve manier hoe vertrouwen tussen handelaars in ver van elkaar verwijderde markten steeds efficiënter georganiseerd kon worden met behulp van jaarmarkten, makelaars, en permanente handelshuizen. In hoofdstuk 5 wordt dan weer nagegaan hoe met conflicten tussen handelaars kon omgegaan worden, en welke rol stedelijke overheden daarin speelden (van rechtspraak door de consuls van koopliedengilden, zoals de vreemde naties in Brugge en Antwerpen, naar meer universele jurisdictie die *voor iedereen* gelijk en beschikbaar was in Amsterdam). In hoofdstuk 6 bestudeert Gelderblom de manieren waarop lokale overheden de lange-afstandshandel van geweld probeerden te vrijwaren, terwijl hoofdstuk 7 aangeeft hoe met risico's, tegenslag en faillissement werd omgegaan.

De grootste verdienste van dit boek bestaat eruit dat het een uitgebreide (niche-)literatuur met betrekking tot de organisatie van de handel in Brugge, Antwerpen en Amsterdam op een aanschouwelijke manier inpast in een actueel en belangrijk internationaal debat binnen de economische geschiedenis. Daarvoor wordt gebruik gemaakt van een rijk arsenaal aan bestaande, secundaire literatuur en bronpublicaties, aange-

vuld met een aanzienlijke hoeveelheid nieuw bronnenonderzoek - zij het voornamelijk voor Amsterdam. Van de drie casestudies past Brugge wellicht het minst goed in het rijtje. Hier valt het minst hard te maken van Gelderbloms overtuiging dat efficiënte instituties uit stedelijke rivaliteit voortkwamen, en doordat enkel de succesfase van elke stad belicht wordt, krijgen we nauwelijks een zicht op hoe 'efficiënt' de instituties van bijv. Brugge bleven toen haar commerciële hoogdagen reeds lang voorbij waren.

In haar totaliteit biedt *Cities of Commerce* een uitdagende wetenschappelijke argumentatie, die bovendien vlot geschreven is, en rijkelijk met historisch bewijsmateriaal werd gestoffeerd. Wie zich echter sceptisch toont tegenover de institutionele school waartoe Gelderblom behoort, zal ook door dit boek wellicht niet onmiddellijk overtuigd raken. Door enkel de succesverhalen (de drie genoemde steden op hun respectieve hoogtepunten) te bestuderen, lijkt het soms alsof efficiëntie, commercieel succes en competitie in een onlosmakelijke cirkelredenering gevangen zitten. Bovendien is niet altijd even duidelijk in hoeverre institutionele verandering effectief een motor van verandering vormde in dit alles, of dat zij eenvoudigweg heen en weer bewoog op de eb en vloed van de Europese handelsstromen. Specialisten op het domein van de stedelijke sociale en politieke geschiedenis zullen dan weer betreuren dat de stedelijke magistraten in dit boek telkens als homogene actoren opgevoerd worden, zonder veel aandacht te besteden aan hun samenstelling of interne belangenconflicten.

Niettemin is *Cities of Commerce* een bijzonder waardevolle bijdrage tot de economische geschiedenis van Europa. Niet in het minst omdat het op treffende wijze demonstreert hoe een relatief geïsoleerde, Nederlandstalige historiografie rond handel en stedelijke organisatie in Brugge en Antwerpen een tweede leven kan krijgen door het in het centrum van een brandend actueel, internationaal wetenschappelijk debat te plaatsen.

Wouter Ryckbosch

Oscar GELDERBLOM, *Cities of Commerce: the institutional foundations of international trade in the Low Countries, 1250-1650*. - Princeton: Princeton University Press, 2013. - XII, 293 p. - (*The Princeton Economic History of the Western World*). - ISBN-13 978-0-691-14288-3

Groepsportret van wereldgeestelijken in een middeleeuwse wereldstad

Met zijn doctoraatsonderzoek over de laatmiddeleeuwse seculiere clerus in het 15de-eeuwse Brugge waagt Hendrik Callewier zich aan een onderwerp dat sinds het controversiële *Le sentiment religieux en Flandre à la fin du Moyen Age* (1963) van Jacques Toussaert al te gemakkelijk leidt tot polemiek¹. Nu eens schilderen historici - en nog meer auteurs van fictie - een eenzijdig zwart beeld van geile, onwetende en machtsbeluste *papen* (een term die dan ook vaak een pejoratieve bijklank krijgt), anderen nemen dan weer de verdediging van de clerus op zich (bijv. Antoon Viaene, die het boek van zijn confrater Toussaert onderuithaalde). Het is de verdienste van Callewier dat hij niet vervalt in clichématige voorstellingen, maar vertrekt van een grondig proposografisch onderzoek op basis van liefst 1298 clerici. Terecht vermijdt de auteur zijn onderzoeksgroep te verenigen tot geestelijken die de priesterwijding ontvangen hadden, want zij vormden slechts zowat twee derden van deze populatie - dit komt ook tot uiting in de titelkeuze *De papen van Brugge*, wat zowel gewijde als louter getonsureerde clerici insluit. Bovendien maakten sommige clerici eerst carrière als niet-gewijde zanger (*clericus installatus*) om pas later - soms na het bekleden van een hele rij beneficiés en niet zelden al op gevorderde leeftijd - de hogere wijdingen te ontvangen en zo toe te treden tot de clerus in de huidige betekenis van het woord. Net zo goed verzaakten andere op prille leeftijd getonsureerden aan een verdere clericale loopbaan en traden in het huwelijk.

De onderzoeksperiode van dit boek begint in 1411, onder meer omdat in dat jaar een *pouillé* (een taxatielijst van kerkelijke bedienaren) van het bisdom Doornik werd opgesteld. Zo vermeed de auteur de ergste uitwassen van het schisma tussen Rome en Avignon, dat ook in Doornik een scheuring tot 1417 uitlokte. De dood van hertog Karel de Stoute (1477), die leidde tot zowel politieke als economische veranderingen, vormt het eindpunt van zijn onderzoek. Ook op kerkelijk vlak onderging Brugge in het laatste kwart van de 15de eeuw trouwens nogal wat veranderingen, zoals de oprichting van de Sint-Annakerk als hulpparochiekerk voor het

1 Op 18 december 2011 gaf Callewier op de jaarvergadering van ons Genootschap al een lezing over dit onderwerp (zie onze *Handelingen*, 148 (2011), p. 213).

deel van de Sint-Kruisparochie *intra muros* in 1498 (soms wordt ook 1497 als wijdingsjaar vermeld). Toch wordt zeker de einddatum niet strikt gehanteerd, want de auteur ondersteunt zijn betoog geregeld met voorbeelden uit het vierde kwart van de 15de eeuw.

Als bronnen benut Callewier reeksen 15de-eeuwse bronnen, die opvallend goed bewaard bleven, met name kerk- en hospitaalrekeningen en vooral de kapittelakten van de Sint-Donaaskerk, die zelfs teruggaan tot 1345 (er zijn voor de 15de eeuw enkel lacunes in 1472-1473 en 1478-1480), naast de synodale statuten en *pouillés* van het bisdom Doornik. Verder steunt hij op kronieken en literaire bronnen, waarvan sommige trouwens ook het werk waren van clerici als Romboudt de Doppere (ca. 1432-1502) en de rederijker Anthonis de Roovere (ca. 1430-1482) - de titel van één paragraaf ("Priesterlijk staet boven al" : de kerkelijke wijdingen) is zelfs gedeeltelijk een citaat uit een gedicht van deze laatste.

Callewier maakt binnen zijn onderzoeksgroep onderscheid tussen residerende (965) en niet-residerende clerici (333). De eerste groep deelt hij in in drie subcategorieën, hogere en lagere beneficianten en de houders van officies. Tot de eerste groep (252) rekt hij kanunniken en pastoors. Kapelannen, kosteren, vicarissen, e.d. (529) vormen de tweede subcategorie. Tot de derde subcategorie (184) behoren zowel lagere kerkdienaren en zangers als plaatsvervangers van niet-residerende clerici en priesters die binnen een bepaalde kerk of kapel een specifiek *servicium* verrichtten. Hierbij dient nog aangestipt dat minstens 54% van de clerici (en bij de kanunniken van Sint-Donaas zelfs 88%) meerdere ambten cumuleerden. Waar andere auteurs vooral aandacht besteden aan de eerste subcategorie, richt Callewier zijn onderzoek net zo goed op de tweede - die bijna dubbel zo talrijk was als de eerste - en derde groep. Tenslotte hadden veel kanunniken en pastoors in hun vroegere loopbaan al tal van functies bekleed die vielen onder de twee andere subcategorieën.

Na zijn inleiding, waarin hij ook een gedetailleerd overzicht biedt van de kerkelijke instellingen en ambten in het 15de-eeuwse Brugge, pakt Callewier in het eerste en langste deel van zijn studie meteen de gebruikelijke hete hangijzers op dit terrein aan, met name de vermeende povere opleiding van de clerus, het ontbreken van een echte roeping, het absentisme en de problematische levenswandel van nogal wat geestelijken. De auteur gaat geregeld in tegen de populaire beeldvorming over de clerus - zo noemt hij het absentisme een "*faux problème*" (p. 93) - en wijst ook op hervormingspogingen in het Sint-Donaaskapittel, met name in

1457-1458, 1466-1467 en 1483-1486, telkens op initiatief van één prominente geestelijke (resp. kanunnik Johannes Wijts, bisschop Guillaume Fillastre en deken Petrus Bogaert).

De meeste vernieuwende inzichten biedt Callewier in het tweede en derde deel van zijn studie, resp. over de loopbaan van clerici (waarin hij ook afrekenet met de mythe van het geestelijk proletariaat) en hun interactie met de wereldlijke overheid (zowel de stad als de hertog) en de lekenge-meenschap (ambachten, kooplui, e.d.). Spijts de vele schandalen die aan de *papen* kleefden vervulden ze een positieve rol in de laatmiddeleeuwse wereldstad Brugge, zeker op cultureel vlak (denken we maar aan de polyfonisten Gilles Binchois, Gilles Joye en Guillaume Dufay, allen kanunniken in Sint-Donaas, en de humanist Antonius Haneron, proost van dit kapittel). Een verdienstelijke clericus als Rombout de Doppere² was trouwens niet mild voor zijn confraters. Toch stelt Callewier een geleidelijke evolutie vast, waarbij geestelijken bijv. uit de stedelijke administratie verdwenen - hij schuwt hierbij zelfs de term "secularisatie" (p. 325) niet - maar van het "einde van de middeleeuwen" of een proto-reformatie was volgens hem zeker nog geen sprake.

Door zijn analytische aanpak kan Callewier af en toe herhalingen niet vermijden. Tenslotte liet één en dezelfde persoon zich soms op meerdere vlakken opmerken. Zo werd de aanvraag tot de priesterwijding van Matheus Coolbrant, *clericus installatus* in Sint-Donaas, door het kapittel geweigerd omdat hij nog geen volle 25 jaar was, maar twee maanden later wel aanvaard (1477). Coolbrant was twee jaar eerder door het kapittel opgesloten na een dubbele verkrachting en werd als kapelaan in 1488 aangeklaagd wegens ambtsverzuim, waarop hij de verklikker uitschold. In 1490, blijkbaar na een bedevaart naar het H.Bloed in Wilsnack, deelde hij aan het kapittel mee te willen intreden bij de kartuizers. Ondanks zijn vroegere slechte reputatie stierf hij na veertien jaar kloosterleven in Genadedal.³ Sommige herhalingen zijn o.i. echter overbodig (bijv. wanneer Callewier zowel op p. 300 als 302 vermeldt dat Rombout de Doppere bij zijn dood 57 boeken naliet). Ook schoonheidsfoutjes komen

2 Over deze veelzijdige geestelijke, die tegelijk kapelaan, rederijker, auteur, notaris en secretaris van hulpbisschop Gillis de Baerdemakere (+1494) was, schreef Callewier reeds een biografisch artikel in de *Handelingen* van ons Genootschap, 150 (2013), p. 219-244.

3 Zie ook: J. DE GRAUWE (ed.), *Prosopographia Cartusiana Belgica (1314-1796)*, Gent-Salzburg, 1976 (*Analecta Cartusiana*, 28), p. 247 (dit werk ontbreekt in de bibliografie bij het hier besproken boek).

wel eens voor, zoals “het Lateraans Concilie van 1179” (hier is het woord “derde” weggelaten). Ongelukkig is het citaat “En leidt ons niet in bekoring” (p. 117) in de titel van de paragraaf over de bedenkelijke levenswandel van de clerus - het gebruik van een meervoudsvorm in een bede uit het Onzevader is toch vreemd, of heeft de auteur zich laten misleiden door de middeleeuwse spelling in zijn bronnen?

Het werk bevat een uitgebreide bibliografie (bijna 40 pagina's) en een praktische index (ruim 15 bladzijden). In het boek zijn ook een dertigtal tabellen opgenomen, naast een handvol illustraties (afgezien van de kaft enkel in zwartwit) en kaartjes. Met zijn studie voegt Callewier een stevige bouwsteen toe aan de middeleeuwse geschiedenis van Brugge.

Kurt Priem

Hendrik CALLEWIER, *De papen van Brugge: de seculiere clerus in een middeleeuwse wereldstad (1411-1477)*. - Leuven: Universitaire Pers, 2014. - 411 p., ill. - ISBN 978 90 5867 984 0

Op zoek naar materiële cultuur in Brugge en Ommeland

Sinds 1993 zet vzw Levend Archief zich in om de naamsbekendheid van het Brugse Stadsarchief te vergroten en de drempel voor archiefbezoeken te verlagen. In het tijdschrift *Archiefleven* en de publicatiereeks *Leven in Oude huizen* worden historische bronnen, onderzoeksmethoden en onderzoeksresultaten aan een ruim publiek voorgesteld. Een actieve en enthousiaste groep vrijwilligers zet zich in om verschillende archiefreeksen te ontsluiten en inhoudelijke gegevens via databanken ter beschikking te stellen. Daarnaast voeren ze, onder begeleiding van professionele historici, archeologen en kunsthistorici, ook eigen onderzoeksprojecten uit die de kennis van het rijke Brugse verleden via casestudies uitdiepen, aanvullen en waar nodig herzien. De resultaten van dit onderzoek verschijnen in de reeks *Leven in Oude Huizen*.

Vanaf de prille jaren 1990 heeft de vereniging vooral gewerkt rond huizenonderzoek met de bedoeling de bouwhistorie van individuele huizen of van volledige bouwblokken zorgvuldig te reconstrueren in hun interactie met de stedelijke omgeving en de sociaal-economische achtergrond van hun eigenaars en bewoners. Sinds 2008 heeft de onderzoeksgroep zijn werking uitgebreid naar het domein van de materiële cultuur of de omgang van mensen met de objecten in hun dagelijkse omgeving. Het boek *Achter Brugse Muren. Op zoek naar materiële cultuur in Brugge, 1500-1800* in een eindredactie van Ludo Vandamme vormt de afronding van een eerste luik van dat project. Een database over materieel erfgoed onder beheer van Yvette Kemel vormt het tweede luik.

Zoals in de inleiding wordt beklemtoond, was de belangrijkste doelstelling van het boek de bronnen voor de studie van materiële cultuur in Brugge in de kijker te stellen, een opzet waarin het team uitstekend is geslaagd. In een eerste hoofdstuk geeft Jan Anseeuw een heldere uiteenzetting over de verschillende soorten boedelinventarissen of lijsten waarin alle objecten werden opgetekend, vaak per kamer, met vermelding van hun waarde. Dat kan gaan van een opsomming van alle muntstukken over goud- en zilverwerk, huisraad, meubels, kledij en linnen, decoratie en speelgoed tot winkelvoorraad, bedrijfswerktuigen en voorraden landbouwgewassen. Dergelijke inventarissen bieden een inzicht in de materiële cultuur van onze voorouders: in welke kamer stonden welke objecten; welke kleuren do-

mineerden de interieurs of hoe evolueerde de kledij doorheen de tijd? De bronnen om dergelijke vragen te beantwoorden zijn heel divers van aard en het is de verdienste van dit boek dat ze allemaal kort worden toegelicht zodat de geïnteresseerde (amateur)onderzoeker hiermee aan de slag kan.

Staten van goed zijn wellicht de bekendste bronnen waarin de bezittingen, de tegoeden aan en de schulden van een overledene werden genoteerd met de bedoeling de erfenis op een juiste manier onder de erfgenamen te verdelen. Voor een correct beheer werd het rechtmatige aandeel van de weeskinderen onder toezicht van de Weeskamer geplaatst en tot hun meerderjarigheid bijgehouden in de *registers van de wezengoederen*. In deze beide reeksen zijn soms gedetailleerde boedelinventarissen te vinden, weliswaar van de meer bemiddelde huishoudens die nalatenschappen te verdelen hadden. Minder bekend voor de studie van de materiële cultuur zijn de reeksen *protocollen van de klerken van de vierschaar, affectatiën, bekommerde en insolvente boedels, civiele procesdossiers of arresten* waarin onder meer boedellijsten zijn opgenomen naar aanleiding van inbeslagname bij overtredingen, conflicten of schulden. Deze boedels bieden ook een inkijk in de interieurs en de kleerkasten van de lagere sociale groepen. Daarnaast komen nog tal van minder bekende archiefreeksen aan bod zoals de *civiele sententiën van kamer en vierschaar, verkopeningen bij decreet, issuedossiers, oorkonden van private aangelegenheden, charters van ambachten en familie-archieven*. Hoewel Levend Archief in eerste instantie de werking van het Brugse Stadsarchief ondersteunt, wijst deze publicatie ook op het belang van bronnenreeksen in het OCMW-archief van Brugge, de Rijksarchieven van Brugge en Brussel en het Bisschoppelijk Archief. Een bijkomende verdienste is dat op die manier niet alleen Bruggelingen aan bod kunnen komen, maar ook huishoudens in de onmiddellijke omgeving van de stad of in één van de kerkelijke enclaves.

In deze zeer uiteenlopende bronnenreeksen heeft de werkgroep vijftien boedelinventarissen geselecteerd die aan nog bestaande woningen in Brugge of in het Brugse ommeland konden gekoppeld worden. De vijftien casestudies worden gepresenteerd met telkens een foto van de woning, een bouwhistorische nota, een biografische schets van de eigenaar of bewoner en een opsomming van enkele objecten die een eerste indruk geven van de materiële cultuur waarmee hij of zij zich omringde. In kaderteksten wordt dieper ingegaan op de terminologie voor bepaalde voorwerpen (zoals een "paar beuken" of een tweedelig borststuk dat vooraan en achteraan werd geregen) of op de evolutie van meubels. Bijzonder interessant is de beschrijving van slaapplekken en hun evolutie

van de 15de tot de 18de eeuw met aandacht voor het meubel, de soorten matrassen en kussens, en het slaaptexiel. Vele beschreven objecten worden ook geïllustreerd met nog bewaarde voorbeelden uit voornamelijk de Brugse musea. Het boek wordt afgesloten met een beperkte woordenlijst, een teksteditie van de vijftien inventarissen en een selectieve bibliografie. Merkwaardig genoeg zijn er geen voetnoten met bronverwijzingen of referenties naar relevante literatuur over de besproken onderwerpen.

Het boek is in de eerste plaats bedoeld als smaakmaker en Bruggelingen zullen met genoeg achter de gevels kijken of misschien zelf op zoek willen gaan naar de vroegere interieurs van hun eigen woning of de materiële bezittingen van hun voorouders. De bronnenbespreking zal daarbij een gedegen leidraad vormen. Boedelinventarissen worden echter al lang gebruikt in historisch onderzoek en zowel in België als in Nederland zijn goede en kritische handleidingen verschenen over het gebruik van deze soms stugge bronnen¹. Het onderzoeksteam is goed vertrouwd met deze werken en heeft ze zelf als handleiding gebruikt bij het opstarten van het project. Het is daarom jammer dat ze niet kort zijn toegelicht in een apart hoofdstukje rond methodologie of iets uitgebreider aan bod zijn gekomen in een geannoteerde selectieve bibliografie. Lezers die staan te popelen om er zelf aan te beginnen zouden dat zeker geapprecieerd hebben.

Wie de materiële cultuur van Bruggelingen zelf wil leren kennen, blijft wel een beetje op zijn honger zitten. De teksteditie van de vijftien boedelinventarissen is bedoeld om de Brugse bronnen bij een ruimer publiek bekend te maken. Hier had men zich echter de vraag moeten stellen of een teksteditie echt noodzakelijk was. Vijftien inventarissen gespreid over verschillende sociale groepen, over Brugge en het ommeland voor een periode van 300 jaar is te weinig voor wetenschappelijke onderzoekers om ermee aan de slag te gaan. Dat was uiteraard niet de bedoeling van de werkgroep, maar een transcriptie van één of twee inventarissen met een hertaling naar modern Nederlands en wat bijkomende duiding zou het ruime publiek misschien meer hebben aangesproken. Wel boeiend is dan weer dat via de teksteditie ook de taalrijkdom en -variatie van boedelinventarissen worden aan-

1 Bruikbare werken daartoe zijn A. VAN, DER WOUDE en A. SCHUURMAN, *Probate inventories: a new source for the historical study of wealth, material culture and agricultural development*, Wageningen, 1980 (A.A.G.-Bijdragen, 23); F. DAELEMANS, *Bronnen voor de geschiedenis van de materiële cultuur: staten van goed en testamenten. Handelingen van de studiedag te Brussel 24-10-1986*, Brussel, 1988; T. WIJSENBEEK-OLTHUIS, *Boedelinventarissen*, 's-Gravenhage, 1995 (*Broncommentaren*, 2).

getoond voor taalkundigen, een invalshoek die het Meertens Instituut in Nederland destijds bekleemtoonde toen het zijn boedelbank opstartte.

Dit brengt ons meteen naar het tweede luik van het project, dat nog volop onder constructie is. Vrijwilligster Yvette Kemel heeft dat project onder haar vleugels genomen en licht in een afsluitend hoofdstuk de opzet en de mogelijkheden van een (Brugse) database voor materiële cultuur toe. Geïnspireerd door de boedelbank van het Meertens Instituut werd ervoor geopteerd de objecten uit boedelinventarissen in een database in te voeren. Dat gebeurt op een zodanige manier dat ze onder meer in objectcategorieën, materiaalsoorten, naar plaats in de woning en per periode opvraagbaar zijn (of zullen worden). In steekkaarten wordt telkens het hedendaagse begrip ingevoerd met vermelding van alle voorkomende schrijfwijzen, een korte omschrijving en duiding van het object en indien mogelijk een afbeelding, dat alles met verwijzingen naar de bronnen. Op termijn zal deze database, die nog niet online is, fungeren als een verklarende woordenlijst en als een databank materieel erfgoed die ongetwijfeld historici, taalkundigen, heemkundigen en familiekundigen zal aanspreken. Het is evenwel jammer dat de boedelinventarissen zelf niet in hun geheel worden ingevoerd, niettegenstaande zeer veel tijd is besteed aan het opzoeken van deze bronnen. Hoewel het Meertens Instituut in de jaren 1980 ook voornamelijk geïnteresseerd was in taal en materiële cultuur, hebben de vrijwilligers daar de integrale boedelbeschrijvingen in hun onderlinge samenhang ingevoerd, zodat onderzoekers die deze database nu willen bevragen voor bijvoorbeeld een analyse van huishoudfinanciën (geld, schulden en tegoeden) dat alsnog kunnen doen.

Deze opmerkingen en suggesties daargelaten, is het boek als smaakmaker voor een zoektocht naar materiële cultuur goed geslaagd in zijn opzet. Vooral de bespreking van alle bronnenreeksen waarin boedelinventarissen bewaard bleven, zal voor velen een belangrijke meerwaarde van dit boek zijn. Laat ons hopen dat het project zich de komende jaren verder kan ontwikkelen zodat we ook te weten komen wat zich effectief achter die Brugse muren bevond en hoe dat veranderde doorheen de tijd. De database zal daarbij een fantastisch hulpinstrument zijn, al zou het geen slecht idee zijn het opzet nu ruimer op te vatten zodat het arbeidsintensieve werk later ook andere onderzoeksdoeleinden kan dienen.

Heidi Deneweth

L. VANDAMME (ed.), *Achter Brugse Muren: op zoek naar materiële cultuur in Brugge, 1500-1800*. - Brugge: Leven Archief, 2014. - 143 p. : ill. - (*Leven in Oude Huizen*, VIII).

De Spaanse Successieoorlog

De 300ste verjaardag van de vredes van Utrecht (1713), Rastadt en Baden (1714) hebben de belangstelling voor de Spaanse Successieoorlog (1700-1713/14) onder historici doen opleven. Maar binnen de stroom aan publicaties die de voorbije jaren het licht zagen binnen en buiten Europa blijven de Zuidelijke Nederlanden, toch één van de centrale slagvelden van de oorlog, relatief onderbelicht. Met zijn studie over de Franse diplomatie en militaire activiteit in onze gewesten in 1707 en 1708 levert Frederik Dhondt een belangrijke bijdrage tot het debat over de Spaanse Successieoorlog en werpt hij een licht op de betekenis van het noordelijke front voor het Frankrijk van Lodewijk XIV.

Hoewel het boek de omvang van een doctoraatsproefschrift heeft, is het de licht bewerkte uitgave van de masterproef van de auteur. Dhondt studeerde rechten (2007) en geschiedenis (2008) aan de universiteit Gent. In het kader van zijn opleiding geschiedenis trok hij naar de Sorbonne in Parijs, waar hij in de leer ging bij Lucien Bély, de belangrijkste vernieuwer van de diplomatieke geschiedenis van de Nieuwe Tijd in Frankrijk van de voorbije drie decennia. Deze uitgave van zijn masterscriptie draagt ook de vruchten van zijn verdere studie voor een master 'Relations Internationales' aan Sciences Po in Parijs, en van het promotieonderzoek aan de Universiteit Gent dat Dhondt in 2008 begon en in 2013 succesvol afrondde. Zijn proefschrift, dat in 2015 zal verschijnen bij Brill/Nijhoff in de reeks 'Studies in the History of International Law', ligt in het verlengde van het voorliggende boek. Het betreft een volkenrechtelijke analyse van de Frans-Britse diplomatie in de 30 jaar na de Vrede van Utrecht. Een aantal van de conclusies van dit nieuwe boek wordt in *Op zoek naar glorie in Vlaanderen* al voorbereid.

Het belang van de studie van Dhondt ontstijgt de beperkte periode van de twee jaar die voor het voetlicht worden gehouden ver. Onder zijn pen worden de gebeurtenissen van 1707 en 1708 richtingaanwijzers op de weg naar een dieper begrip van de Franse strategie en de onderliggende politieke realiteiten, diplomatieke en militaire structuren en juridische beginselen. Hiermee wil Dhondt zich inschrijven in de nieuwe tendens die de voorbije eeuw de militaire en diplomatieke geschiedschrijving grondig heeft hernieuwd. In deze nieuwe historiografie, waarvan Bély ook wereldwijd als één van de meest prominente vertegenwoordigers

kan worden beschouwd, worden oorlogvoering en diplomatie niet meer als op zich staande grootheden beschouwd, maar ingebed in hun ruimere politieke, culturele, sociale en economische context. Op die manier wordt het sterk evenementiële karakter van de traditionele historiografie overwonnen.

Dhondt contextualiseert de militaire en diplomatieke gebeurtenissen van 1707 en 1708 op drie niveaus. Ten eerste brengt hij de militaire en diplomatieke dimensies samen. Hij behandelt hen als twee realiteiten, die gelijktijdig maar grotendeels naast elkaar en door andere protagonisten werden bedreven, maar toont ook de strategische samenhang en de voortdurende wisselwerking aan. Ten tweede behandelt de auteur de buitenlandse politiek van Frankrijk als een verlengstuk van de binnenlandse factie-politiek aan het hof van Lodewijk XIV. Dit impliceert aandacht voor de institutionele context en de hofcultuur. Ten derde worden de gebeurtenissen geanalyseerd tegen de achtergrond van de volkenrechtelijke beginselen en normen en wijst de auteur op de fundamentele transformatie die de Spaanse Successieoorlog op dit gebied teweegbracht.

Het boek valt na een inleidend deel waarin de gebeurtenissen vóór 1707 worden besproken uiteen in twee delen. Deel II behelst de krijgsvoering. Voor wie vertrouwd is met de Spaanse Successieoorlog is de keuze voor 1708 geen verrassing; die voor het voorgaande jaar is dat des te meer. De tweede helft van 1708 zag de laatste belangrijke militaire actie op het Belgische front. Tussen juli en december volgden de Franse inname van Gent en Brugge, de nederlaag in de slag bij Oudenaarde, de geallieerde verovering van Rijsel en de terugname van Gent en Brugge elkaar in snel tempo op. Het jaar 1707 was een jaar van manoeuvres en schermutselingen, zonder grootse offensieven.

Precies in de geïntegreerde studie van de beide, zo verschillende oorlogsjaren ligt de originele bijdrage van het boek. Dhondts aanpak legt de continuïteit in de Franse strategie tussen de beide jaren bloot en laat toe de onderliggende militair-diplomatieke politiek van de meer toevallige gebeurtenissen te onderscheiden. De voornaamste conclusie is het fundamenteel defensieve karakter van de Franse oorlogspolitiek ten aanzien van de Zuidelijke Nederlanden. De voortgezette Frans-Spaanse militaire inspanning in onze gebieden was er niet op gericht de Zuidelijke Nederlanden te heroveren na de nederlaag van Ramillies (1706), maar een buffer te behouden om de Franse fortengordel in het noorden te vrijwaren en strategische diepte te behouden. De geallieerde verovering van ste-

den zoals Brussel en Leuven was in dit licht, omwille van de slechte staat van de verdediging, eerder een strategisch voordeel dan een nadeel voor de Frans-Spaanse legers. Het falen van de Franse oorlogsmachine in 1708 verklaart Dhondt in niet onbelangrijke mate vanuit de onenigheid in de Franse legerleiding, die een afspiegeling was van de partijstrijd aan het Franse hof in de nadagen van het regime van de zonnekoning.

In het derde deel focust de auteur op de diplomatieke pogingen van Versailles om de Nederlandse Republiek tot een afzonderlijke vrede te bewegen. Hoewel deze onderhandelingen mislukten, ziet Dhondt er een aanzet tot de eigenlijke afronding van de oorlog in. De Franse poging bestond erin de Republiek los te weken uit de alliantie met Londen en Wenen door een gunstig akkoord over de handel met Frankrijk en het Spaanse Rijk te bieden. In deze fase van de oorlog volstond dit niet om over de onenigheid over de eigenlijke inzet van de oorlog - de Spaanse kroon - te kunnen stappen. Maar de commerciële strategie die ten aanzien van de Haagse regenten werd gebruikt zou na de machtsovername door de Tories in London een cruciaal breekijzer blijken om de Britse regering tot een afzonderlijk akkoord te bewegen (1711) en de weg te openen voor een algemene vrede.

Op juridisch gebied beschouwt Dhont de Spaanse Successieoorlog als een scharnierpunt tussen twee juridische-politieke ordeningen. Hij ziet een overgang van een systeem gebaseerd op dynastieke legitimiteit en gedermineerd door nationale regels van publiekrecht naar een ordening gebaseerd op tot juridische beginselen vertaalde, in verdragen vastgelegde, politieke afspraken, waarbij de theorie van het machts-evenwicht ('balance of power') centraal kwam te staan. Hiermee neemt hij een voorafname op de conclusies van zijn doctoraat.

Ondanks de structurele analyse heeft de auteur - naar het voorbeeld van zijn Parijse leermeester - gekozen voor een narratieve stijl. Het boek steunt op een aanzienlijk bronnenmateriaal uit de archieven van de Franse ministeries van defensie en buitenlandse zaken en op een indrukwekkende belezenheid in relevante historische en diplomatieke, militaire en juridische theoretische literatuur. De auteur gebruikt dit materiaal om een chronologisch verhaal te construeren dat de lezer als het ware zelf naar de conclusies over de meer fundamentele vragen moet leiden. Deze poging is niet altijd succesvol, mede omdat de lezer met te veel details wordt overrompeld. Conclusies aan het einde van elk hoofdstuk helpen om weer op het door de auteur uitgetekende pad te komen.

Met *Op zoek naar glorie in Vlaanderen* geeft Frederik Dhondt aan de Zuidelijke Nederlanden hun plaats in de grote geschiedenis van de Spaanse Successieoorlog. Daarmee heeft hij inzicht in wat het veel herhaalde cliché over België als 'slagveld van Europa' werkelijk betekende op de tekentafel van de machtigste speler in de oorlog. Het boek omvat een schat aan informatie voor wie meer wil weten over de oorlog in onze gewesten, maar biedt tegelijk een perspectief op het geheel van het militaire en diplomatieke spel van Versailles in de cruciale fase van de oorlog.

Randall Lesaffer

Frederik DHONDT, *Op zoek naar glorie in Vlaanderen: de zonnekoning en de Spaanse successie (1707-1708)*. - Kortrijk: UGA, 2012. - 518 p.: ill. - (*Anciens Pays et Assemblées d'Etats/Standen en Landen, CVIII*). - ISBN 978-90-8977-242-8

Boeken uitgeven in Vlaanderen

Dertig jaar geleden publiceerde Ludo Simons het tweedelige werk *Geschiedenis van de uitgeverij in Vlaanderen*, Deel I *De negentiende eeuw* (1984) en Deel II *De twintigste eeuw* (1987). De beide volumes telden samen 460 bladzijden, wat meteen aantoonde dat met zijn 640 bladzijden de opvolger geen heruitgave, maar een nieuwe en veel uitgebreidere studie is geworden. In beide publicaties behandelen de grote hoofdstukken, in chronologische volgorde, drie eeuwen, van de 18de tot de 20ste, met in het nieuwe werk een laatste hoofdstuk gewijd aan de ontwikkelingen sinds 2000.

Over het deel I schreef ik in onze *Handelingen* (1984, blz. 290-294) enkele bedenkingen met betrekking tot de algemene opzet van het werk en vooral over de magere aanwezigheid van West-Vlaanderen, meer bepaald van Brugge, onder de behandelde uitgeverijen en drukwerken. Ik voegde eraan toe dat dit niet de schuld was van de auteur, maar van de lokale geschiedschrijving die over dit onderwerp erg in gebreke bleef. In de bibliografie werden amper een tiental werken vermeld die over Brugse drukkers en uitgevers handelden. In de nieuwe uitgave is hierin verbetering vast te stellen en is het aantal publicaties over dit onderdeel boven de dertig gestegen.

In het eerste hoofdstuk kwam voor wat betreft de Brugse drukkers-uitgevers uit de 18de en begin 19de eeuw, in de eerste uitgave slechts één naam voor, en het was dan nog wel die van de Bruggeling Hanicq die zich in Mechelen was gaan vestigen. Thans zijn het vier 'echte' Bruggelingen geworden: Bogaert, Van Praet, De Moor en De Busschere. Ook al waren ze niet de enigen in Brugge, ze waren toch de voornaamste.

Het hoofdstuk gewijd aan de periode 1918-1940 heeft een behoorlijke West-Vlaamse inbreng, met de uitgebreide bijdragen over de uitgeverijen Lannoo en Desclée de Brouwer. Van Lannoo wordt de interessante geschiedenis verteld, niet alleen tijdens de behandelde periode, maar tot in 2012. Voor Desclée ging het slechts over de uitgaven in het Nederlands, ook al was de onderneming hoofdzakelijk actief als Franse uitgever. Het is het verhaal van de "Vlaamse" afdeling, eerst *De Kinkhoren* genaamd en later (maar dan vanaf 1977 buiten West-Vlaanderen) *Orbis*, *Heideland* en *Orion*, tot ze begin 1983 verdween. Voor wat de nieuwe eenmansbedrijven uit die periode betreft, werd ruime aandacht besteed aan de uitge-

verijen *Kerlinga* van Alfons De Groeve, *Sint-Michiel* van de gebroeders Couvreur, *Excelsior* van Achiel Geerardyn, *De Zeemeeuw* en *Wiek Op* van Martha Van de Walle, *Cultura* van Hendrik Cayman en de kortstondige uitgeverij *J. Devroe-Puype*.

Ook al is de oogst aan uitgeverijen en publicaties aanzienlijk, toch kunnen nog enkele tekorten worden aangestipt. Voor wat Brugge betreft hadden, alvast voor de periode na de Tweede Wereldoorlog *Raaklijn*, *Van de Wiele*, *de Brugse Gidsenbond*, *de West-Vlaamse Gidsenkring*, de vereniging *Maurits Van Coppenolle*, en nog andere, die heel wat boeken uitgaven, niet mogen ontbreken. Ook over de tijdschriften had het nog iets uitgebreider gekund. Naast *Ons Erfdeel* en *Septentrion* zijn uit het overdrukke West-Vlaams tijdschriftenlandschap *Vlaanderen* (vroeger *West-Vlaanderen*) en het verdwenen *Kruispunt* niet weg te denken. In West-Vlaanderen zijn, wellicht nog meer dan in de andere provincies, de geschiedkundige en heemkundige tijdschriften talrijk. Zij houden de belangstelling voor de lokale geschiedenis levendig en de belangrijkste onder hen hijsen de plaatselijk bedreven geschiedenis tot op universitair niveau. Het *Koninklijk genootschap voor geschiedenis te Brugge* en *De Leiegouw* in Kortrijk zijn hiervan de vaandel-dragers. Voor wat de eerstgenoemde betreft is hij, zoals hier natuurlijk bekend, sedert 175 jaar actief, niet alleen als uitgever van een tijdschrift, maar van een hele reeks afzonderlijke werken.

Onder de gewijzigde titel (van *Geschiedenis van de uitgeverij in Vlaanderen* naar *Het boek in Vlaanderen*) is het opzet van de auteur ongewijzigd gebleven. Hij heeft in zijn werk uitsluitend in het Nederlands gepubliceerde boeken behandeld en hierbij vooral de nadruk gelegd op alles wat met Vlaamse beweging en Vlaamse emancipatie te maken had. Het is natuurlijk zijn volste recht om het bij deze invalshoek te houden en hierover dit lijvige boek te realiseren. Dit brengt echter mee dat er wordt voorbijgegaan aan de vele boeken die door de vermelde uitgeverijen in het Frans werden gepubliceerd en vooral aan de uitgeverijen die in Vlaanderen uitsluitend of hoofdzakelijk in het Frans publiceerden. Ze waren in de 19de eeuw en zelfs in de 20ste eeuw nog talrijk. Sommige Franstalige auteurs publiceerden bij uitgevers in Vlaanderen, hoewel ze toch in meerderheid terechtwamen bij Franstalige uitgevers in Brussel en, zodra ze enige bekendheid verwierven, bij de grote huizen in Parijs. Hierin waren ze niet verschillend van de Vlaamse auteurs die in het Nederlands schreven en die, zodra ze een beetje succes kregen, zich repton om bij uitgevers in Nederland aan te kloppen.

Er bestaan over de Franstalige uitgevers in Vlaanderen geen algemene publicaties, zodat men het over hun omvang bij gissingen of fragmentarische gegevens moet houden. Een aanwijzing is bijvoorbeeld dat er in het boek van Romain Van Eenoo, *De Pers te Brugge 1792-1914* (1961), op de 157 geïnventariseerde titels, 35 Franse uitgaven zijn, waarbij dan nog de tweetalige titels niet zijn meegerekend. Ons eigen *Genootschap* publiceerde in zijn *Handelingen* eerst uitsluitend en daarna hoofdzakelijk in het Frans, tot aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. Op de 84 afzonderlijke werken die het *Genootschap* tussen 1839 en 1940 publiceerde, waren er amper zeven in het Nederlands, eentje in 1861 en de zes andere in 1909, 1911, 1913, 1921, 1922 en 1931. Na 1945 is er tussen het dertigtal afzonderlijke uitgaven welgeteld nog eentje in het Frans verschenen.

Het recente boek van Céline Préaux, *'In Vlaanderen Vlaams!': het einde van Belgisch Vlaanderen?* (Kalmthout: Pelckmans, 2014) geeft interessante beschouwingen en heel wat referenties, betreffende de Vlaamsvoelendheid van Franstalige auteurs in Vlaanderen in de 19de en 20ste eeuw. De romanist, erector van de KULAK, Vic Nachtergaele heeft in veel bijdragen (vooral in *Septentrion*) de Vlaamse wortels van die Franstalige auteurs onderstreept en aangetoond dat de wederzijdse beïnvloeding tussen hen en de Nederlandstalige auteurs in Vlaanderen aanzienlijker is geweest dan de beïnvloeding tussen Vlaanderen en Nederland. Er is dus wellicht nog mogelijkheid voor Ludo Simons om het ook nog afzonderlijk te hebben over de anderstalige (vooral Franstalige) auteurs, boeken en uitgevers in Vlaanderen. En dan kan hij het ook nog apart hebben over "Het boek in Vlaanderen dat uit Nederland komt" en dat toch integraal deel uitmaakt van onze Nederlandse geschreven cultuur.

De conclusie van dit lijvige werk is alvast dat het niet alleen een encyclopedisch overzicht biedt van de Vlaamse uitgeverijen en van hun publicaties in het Nederlands tijdens de behandelde periode, maar ook een boeiend en vlot verhaal is, met talrijke gegevens, weetjes en anekdotes over het uitgeversvak, de uitgevers, de auteurs en hun tijd, vrucht van een levenslang omgaan van de auteur met de materie.

Andries Van den Abeele

Ludo SIMONS, *Het boek in Vlaanderen sinds 1800: een cultuurgeschiedenis*. - Tielt: Lannoo, 2013. - 640 p.: ill. - ISBN 978 90 209 8374 6

De Sint-Lucasscholen: van tekenklas tot kunstacademie

De geschiedenis van de Sint-Lucasscholen was het onderwerp van het proefschrift waarmee Wilfried Wouters in 2011 aan de KUL promoveerde tot doctor in de geschiedenis. Dit proefschrift is nu toegankelijk in dit boek van 404 pagina's. Het boek kan in zekere zin als een vervolg beschouwd worden op *De Sint-Lucasscholen en de neogotiek* uit 1988. Deze publicatie waar Wouters toen reeds aan meewerkte, werd uitgegeven onder leiding van Jan de Maeyer en het toen net opgerichte KADOC¹. Uit dit onderzoek kwam als voornaamste conclusie naar voren dat de Sint-Lucasscholen werden opgericht als katholiek alternatief voor de (stedelijke) academies voor schone kunsten. De gotische stijl en baksteenarchitectuur kregen de voorkeur omdat ze de terugkeer naar de - voor het katholicisme gouden - lokale middeleeuwen symboliseerden.

De “missionaire taak” zoals Wouters het in zijn recente boek benoemt, was de ware *raison d'être* van het Sint-Lucasonderwijs, en bestond erin arbeidersjeugd op te leiden tot christelijke kunstenaars die binnen de christelijke gemeenschap een christelijke vormgeving zouden ontwikkelen. De Sint-Lucasscholen, te beginnen met die in Gent uit 1866, groeiden uit van bescheiden christelijke ambachtsscholen tot volwaardige hogere instituten, en dat onder de vleugels van de Congregatie van de Broeders van de Christelijke Scholen. Hoewel Wouters zijn bewondering toont voor de prestaties van enkele van de broeders, verhult hij allermist de kritiek die sinds lang bestond over de “povere artistieke uitstraling” van de verschillende Sint-Lucasscholen. Deze kritiek vloeide onder meer uit de pen van architectuurcriticus Geert Bekaert. Aangezien alles in het Sint-Lucasonderwijs neogotisch diende te zijn, misten vele architecten en kunstenaars er de boot van het modernisme en trad een verschraving van het blikveld op. Nog in 1945 kreeg broeder Malmon-Alexis dispensatie van zijn geloften nadat hij de architectuur van Le Corbusier, pionier van het modernisme, had verdedigd op een pedagogische conferentie. Tekenend is ook hoe tijdens het interbellum Sint-Lucasarchitecten belangrijke monumenten zoals de basiliek van Koekelberg en het monu-

1 J. DE MAEYER (ed.), *De Sint-Lucasscholen en de neogotiek, 1862-1942*, [Kadoc studies, 5], Leuven, 1988.

ment voor de geallieerde gesneuvelden in Luik aan zich voorbij zagen gaan, en hoe de congregatie in deze mislukking eigenlijk geen graten zag. Eerder kwam er kritiek op de preutsheid (het verbod op het tekenen naar naakt) en de eindeloze pastiches. De broeders keken echter ook in eigen boezem en vroegen zich rond 1960 af of zij wel de juiste richting hadden gevolgd.

Wouters gaat expliciet op zoek naar het “waarom” achter deze situatie en naar de drijfveren van de Congregatie van de Christelijke Scholen voor hun weerstand tegen het eigentijdse modernisme. Nieuw is dan ook dat Wouters de scholen niet louter “evalueert” op basis van hun artistieke output, maar hun geschiedenis analyseert vanuit de christelijke basisdoelstelling van de congregatie. Vandaar dat dit onderzoek focust op de broeders als belangrijkste actoren, met aandacht voor hun doelstellingen en strategieën, en op het concrete broederleven. De afgestudeerden blijven bijgevolg buiten beeld, vooral ook omdat ze hun eigen (artistieke) weg bewandelden eens zij de schoolpoorten hadden verlaten.

Dit alles deed Wouters op basis van intern bronnenmateriaal. De onderzochte periode vat aan met de oprichting van de Gentse vestiging (1866) en sluit af kort na Vaticanum II, in 1966, een jaar vol veranderingen, waarbij onder meer gemengd onderwijs werd toegelaten. Daarenboven richtte de congregatie zich toen, na beslissingen van hogerhand, naar de buitenwereld, waarbij ook hoe langer hoe meer leken (lees: niet-broeders) als lesgevers werden toegelaten. Een eerste deel van het boek handelt dan ook over het leven en de identiteit van de broeders. De oprichting en institutionele geschiedenis van de verschillende Sint-Lucasscholen wordt beschreven in het tweede deel. In het derde en laatste deel tracht Wouters de denkwereld van de broeders over kunst en architectuur te achterhalen. De auteur wijst in zijn besluit op de paradox van het Sint-Lucasonderwijs, met name de relatie tussen het artistieke falen en het materieel-institutionele succes. De absolute voorrang die werd verleend aan de christelijke missionaire doelstelling verklaart precies de geringe aandacht die uitging naar het artistieke niveau van de broeders-lesgevers en uiteindelijk ook van de afgestudeerden. De aanstelling van de directeurs en de leraars gebeurde door de oversten van de congregatie en dit verklaart waarom mensen zonder artistieke vorming en vaak zonder universitaire opleiding de instituten leidden en er onderwezen. In dat opzicht stelde priester Fernand Crooy in 1922 terecht dat één kloosterorde onmogelijk talloze “fra Angelico’s” kon tellen. Het enorme gewicht van het religieuze binnen het dag-, week- en jaarprogramma van de leerlingen was al even

opvallend. Op institutioneel en financieel vlak toont Wouters hoe het startkapitaal van de katholieke aristocratie kwam, terwijl de broeders hun staatstoelage in de vorm van wedden aan de congregatie afstonden, waar ze als werkingsmiddelen werden ingezet. Broeders-leraars, directie en bestuur werden, heel vaak op initiatief van hogerhand, zo vaak gemuteerd, dat het ontwikkelen van een consistent schoolplan onmogelijk werd. Ook op religieus vlak, zo merkt Wouters op, liep niet alles zoals verwacht. Zo bracht het gering aantal roepingen binnen Sint-Lucas de continuïteit van de congregatie in gevaar, uiteraard tot groot ongenoegen van de oversten.

De centrale vraagstelling die door Wouters wordt gehanteerd, verklaart waarom dit boek zo scherp focust op de traditionalistisch-modernistische tegenstelling binnen de scholen en, in het bijzonder, bij de broeders. Daarbij hanteert de auteur het al dan niet aanvaarden van studies naar levend (naakt) model als een van de voornaamste parameters. De uiteenlopende overwegingen over het naakt zijn boeiend om lezen en zijn tekenend voor het omgaan met het celibaat, de omgang met jongeren en seksualiteit, en de bijna onbegrijpelijke preutsheid. Zelfs het naakte kind van Michelangelo's Brugse Madonna werd als problematisch ervaren. Toch houdt een begrip als "moderniteit", hoe complex ook, meer in dan louter het tekenen naar levend (en naakt) model. Dat geeft ook Wouters toe, wanneer hij terecht aanhaalt dat reeds in de 18de eeuw academies gebruik maakten van naaktstudies². De verschuiving van de focus, van naaktstudies naar die bredere (architecturale) moderniteit, leest dan ook wat verwarrend.

Een merkwaardige problematiek is de geringe aanwezigheid van Brugge en West-Vlaanderen in de Sint-Lucasgeschiedenis. Zelf stelde ik deze vraag reeds in mijn masterproef na een studie vanuit het perspectief van de Brugse stedelijke academie³. Ook daar bleek, halverwege de 19de-eeuw, immers de katholieke onvrede met de heidense "geuzen" van de stedelijke kunstacademie. Nog pertinenter wordt deze vraag na het lezen van *Van tekenklas tot kunstacademie*, aangezien de auteur de Brugse bisschop

- 2 Zie onder meer T. DEKEUKELEIRE, *Onder het vijgenblad: het mannelijke naakt in de Belgische 19de-eeuwse beeldende kunst*, onuitgegeven masterscriptie, Universiteit Gent, 2012-2013.
- 3 S. HUYGEBART, *Hergeven ze ons niet de ed'le... Middeleeuwen? De Brugse Academie en het neogotisme in de schilderkunst, 1830-1902*, onuitgegeven masterscriptie, Universiteit Gent, 2011, p. 74-83.

Jean-Baptiste Malou als cruciaal wegbereider naar voor schuift. Hoewel Wouters weinig ingaat op de specifieke initiatieven van Malou, lijkt het er toch op dat de bisschop zijn ultramontaanse invloed, behalve op zijn neef Jean-Baptiste de Bethune, vooral in het Gentse heeft laten gelden, in het bijzonder voor het oprichten van een christelijke school. De Gilde van Sint-Thomas en Sint-Lucas die na het congres over Christelijke Kunst in Mechelen (1863) werd opgericht, had, naast verschillende oprichters van Sint-Lucasscholen, ook James Weale als lid. Zoals velen binnen het katholieke (en zeker het ultramontaanse) kamp, koesterde ook Weale, actief vanuit Brugge, een enorme aversie voor de heidense Schone Kunsten en haar Academie. Het klimaat voor een oprichting was in Brugge dus duidelijk aanwezig en midden de jaren 1870 nam Adolphe Duclos het heft in handen. Hij contacteerde broeder Marès-Joseph, de oprichter en eerste directeur van Sint-Lucas Gent. Deze broeder ging immers ook naar Rijsel en Brussel (Schaarbeek) om er scholen te stichten en hij eindigde zijn loopbaan als algemeen inspecteur van de Sint-Lucasscholen. Zijn ideeën over wat het Sint-Lucasonderwijs moest zijn en doen, werden jarenlang als een bijbel beschouwd en inspireerden het studieprogramma en de afkeer van levende modelstudies. Veel verder dan enkele brieven waarin Duclos een programmaschets toelichtte en een drukbezette Marès hem wat informatie doorspeelde, is het wat Brugge betreft waarschijnlijk nooit gekomen⁴. Speelde hierin de nabijheid van Gent met haar succesvolle Sint-Lucas een bepalende rol? Of telde de bevolking van het weinig welvarende Brugge misschien niet voldoende gegoede katholieke families of adellijke stichters zoals Marie de Hemptine of barones Monin-Rendeux die voor startkapitaal konden zorgen? Verder onderzoek zal deze vragen moeten oplossen.

Wie vanuit kunsthistorisch oogpunt kleurenafbeeldingen zoekt van de artistieke producties voortgebracht door het Sint-Lucasonderwijs, zal zijn gading veeleer vinden in een werk als *Neogotiek in België*. De afbeeldingen in Wouters' boek zijn immers van mindere kwaliteit en missen vaak degelijke context, ondertitels en verwijzingen. Dit is best begrijpelijk binnen het opzet van het onderzoek en doet weinig af van de verdienste van het werk. Deze bestaat er onder meer in aan te tonen hoe de grote socio-politieke breuklijnen en cesuren zich in de verschillende scholen manifesteerden. Het gaat hierbij over de schoolstrijden, het rechts-nati-

4 HUYGEBART, *Hergeven ze ons niet de ed'le... Middeleeuwen?*

5 J. VAN CLEVEN, F. VAN TYGHEM, I. DE WILDE, e.a., *Neogotiek in België*, Tielt, 1994.

onalistische gedachtegoed van de jaren 1930 en de strijd om vernederlandsing. De tekst op de achterflap vermeldt terecht dat Wouters' boek een specifiek inzicht in de uitbouw van de katholieke zuil geeft. Zo leren we dat, toen in de vroege jaren 1920 het ministerie van onderwijs om bekwaamheidsbewijzen vroeg voor lesgevers in het hoger onderwijs, de niet-gediplomeerde broeders aan Sint-Lucas via contacten in het ministerie aan een "gefabriceerd" diploma werden geholpen. Naast dit soort kennis biedt *Van tekenklas tot kunstacademie* bovenal een gedegen analyse van de drijfveren van het Belgische christelijke kunstonderwijs en haar oprichters en lesgevers.

Stefan Huygebaert

Wilfried WOUTERS, *Van tekenklas tot kunstacademie: de Sint-Lucasscholen in België 1866-1966*. - Kortrijk-Heule: UGA, 2013. - 404 p.: ill. - ISBN 9789089772893

Laus Deo: Rodolphe Hoornaert en zijn werk

Toen Rodolphe Hoornaert (1886-1969) in november 1922 pastoor van het Brugse Begijnhof werd en de directie kreeg over de kwijnende religieuze gemeenschap van begijnen, die nog slechts uit vijf oude zusters bestond, was er hiervoor een dubbele reden. Het was enerzijds een huldeblijk aan zijn oom Hector Hoornaert (1851-1922), die er vele jaren pastoor was geweest en enkele weken voordien was overleden. Het was anderzijds een beslissing van bisschop Waffelaert die aan de man die al elf jaar een van de secretarissen van het bisdom was, een rustige bediening te verschaffen, die hem zou toelaten zich aan studie- en publicatiewerk te wijden. Hij had immers, tegelijk met zijn secretariaatsfunctie, studies gevolgd aan de Leuvense universiteit, die met de grootste onderscheiding bekroond werden in oktober 1922 voor zijn doctoraal proefschrift over de heilige Theresia van Avila.

Hoornaert maakte van de geboden mogelijkheden dankbaar gebruik en heeft heel wat gepubliceerd. Het bleef hier echter niet bij. Hij had de ambitie om de stervende begijnengemeenschap nieuw leven in te blazen. Samen met dom Gaspard Lefèbvre (1880-1966) van de Sint-Andriesabdij, trouwens niet zonder enige onenigheid tussen beide heren, slaagde hij erin een nieuwe congregatie tot leven te wekken, de “Dochters van de Kerk”. Deze congregatie werd volgens de regel van de heilige Benedictus georganiseerd en deed met succes het religieuze leven in het Begijnhof herleven. Ze werden uitdraagsters van de ambities die Hoornaert had om mee te werken aan de verbetering en vernieuwing van de liturgie, aan de opleiding van jonge liturgische medehelpers of acolieten en aan de steun aan parochiepriesters, hoofdzakelijk in Franse parochies.

Het stichten van een kloostercongregatie is nooit een sinecure en dit was het hier allerminst. Het werd een levenswerk dat alle krachten van Hoornaert opeiste. Zijn grote activiteit kwam ook het eeuwenoude Begijnhofcomplex ten goede. Dat het vandaag nog zo fris naar voor komt en waardig werd bevonden op de lijst van het UNESCO-Werelderfgoed voor te komen, heeft heel wat te danken aan zijn jarenlange inspanningen voor restauratie van het in verval geraakte complex. Hij kreeg waardering van zijn bisschop door de benoeming tot erekanunnik van de kathedraal.

Aan zijn diverse werkzaamheden en inspanningen, evenals aan de evolutie van de gestichte congregatie, hebben de auteurs een uitstekende studie

gewijd. Ze hebben hiervoor kunnen steunen op een uitgebreid en goed bewaard archief en op de steun en advies van het KADOC.

Naast de biografie van Hoornaert en de geschiedenis van de congregatie en de ondernomen activiteiten, beide rijk geïllustreerd, wordt een groot deel van het boek besteed aan de publicatie en duiding van een aantal van zijn geschriften. Dit wordt gevolgd door de bibliografie van de ongeveer 300 geschriften die hij heeft nagelaten. Het is een verdiende “monumentum aere perennius” geworden, voor een man die, zonder veel lawaai, een levenswerk tot stand bracht.

Andries Van den Abeele

Elke VAN DEN BROECKE & Lieve UYTENHOEVE, *Laus Deo: Rodolphe Hoornaert en zijn werk*. - Brugge: De Wijngaard; Leuven: KADOC, 2013. - 260 p.: ill. - ISBN, 978 90 781 9221 3

Kerk in Vlaanderen tussen 1940 en 1980

De studie van “keringen” in de geschiedenis is een bijzonder interessant onderzoeksobject, voornamelijk wanneer die wordt aangepakt door historici die over een sterk synthetisch inzicht beschikken en de gave hebben om een lange termijn visie te ontwikkelen. In Vlaanderen is één van de lichtende voorbeelden nog steeds Karel Van Isacker, die in 1978-1983 het tweedelige *Mijn land in de kering 1830-1980* publiceerde. De “kering” die in het voorliggende boek van Lieve Gevers wordt beschreven speelt zich af binnen een beperkter tijdsbestek en maatschappelijk segment maar was daarom zeker niet minder ingrijpend. Wie kort na de oorlog werd geboren en zoals de overgrote meerderheid in Vlaanderen katholiek werd opgevoed was getuige van de enorme evolutie die zich binnen de geloofsgemeenschap afspeelde niet enkel in Vlaanderen, maar mondiaal. *Kerk in de kering* is een uitstekende gids om dit proces historisch te duiden.

Lieve Gevers werd in 1985 de eerste vrouwelijke docent aan de Afdeling Geschiedenis van Kerk en Theologie van de Faculteit Godgeleerdheid aan de Leuvense Universiteit, wat op zich al als een “kering” kan worden beschouwd. Voordien had ze al een erg verdienstelijk wetenschappelijk parcours ontwikkeld door de studie - deels in samenwerking met haar man Louis Vos - van de geschiedenis van de Vlaamse Beweging en meer in het bijzonder de studentenbeweging. Na haar aanstelling als docent zijn haar publicaties veel meer gericht op de geschiedenis van Kerk en Theologie. Naar aanleiding van haar emeritaat in 2014 werden een aantal eerder gepubliceerde artikels gebundeld in voorliggende publicatie. Dit initiatief kan alleen maar worden toegejuicht, temeer omdat uitgeverij Pelckmans er een mooie en erg verzorgde publicatie van maakte. Lieve Gevers wijdde er ook haar persoonlijk getint afscheidscollege aan.

Het boek besteedt aandacht aan de kerkelijke ontwikkelingen in Vlaanderen van ca. 1940 tot 1980. In de bestudeerde periode werden breukmomenten gecreëerd door de Tweede Wereldoorlog, het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965), de revolte van mei 1968, de economische crisis van 1973 e.v. en de snel toenemende ontkerkelijking. De periode 1950-1975 staat centraal in het boek, met de wereldtentoonstelling van 1958 als een belangrijk keerpunt. *Civitas Dei*, het paviljoen van de Heilige Stoel, kende een groot succes, mede door de organisatie van de massaal bijgewoonde “Internationale Katholieke dagen”. Het belichaamde een

absolute vernieuwingswil voor meer openheid. Doordat het hier om een bundeling van artikels gaat krijgen we niet te maken met een doorlopend chronologisch verhaal maar staat een thematische behandeling voorop. Dertien hoofdstukken werden geconcentreerd rond vier thematische zwaartepunten: de oorlog en zijn verwerking; de theologische opleiding in verandering; Vaticanum II en zijn receptie; de gelovige gemeenschap in beweging. Logischerwijze worden de geografische (Vlaanderen) en chronologische lijnen geregeld overschreden. De vrees dat we door deze benadering te maken zouden krijgen met een versnipperd geheel is totaal ongegrond. Heel bescheiden beweert de auteur dat ze in het besluit de stukjes van de puzzel probeerde samen te brengen. Naar onze mening vormt net het besluit het sterkste onderdeel van het boek. Daarmee willen we uiteraard geen afbreuk doen aan de andere hoofdstukken, die allemaal als een op zichzelf staand geheel kunnen worden gelezen en een afzonderlijke facet van de kerkelijke ontwikkelingen in Vlaanderen belichten.

Op basis van de indeling van het boek kunnen we ons wel de vraag stellen of “de katholieke gemeenschap in Vlaanderen”, die we in de ondertitel aantreffen, wel volledig de inhoud dekt. Hoewel uiteraard regelmatig naar de lekgemeenschap wordt gerefereerd, gaat de meeste aandacht uit naar de kerkelijke hiërarchie en opleiding. Het gewone kerkvolk komt pas in het vierde en laatste deel expliciet aan bod. In dit deel staat wel een stevig hoofdstuk over het katholiek leven in Antwerpen en de Kempen; de situatie was er wellicht niet erg verschillend van die in andere streken. In een hoofdstuk over de ideologische evolutie van studerende jongeren grijpt de auteur nog eens terug naar haar vroegere belangstelling voor de studentenbeweging. Het gaat in de praktijk nochtans hoofdzakelijk om één studentenbond, waardoor vragen kunnen worden gesteld over de relevantie van deze invalshoek voor het bredere geheel van “de katholieke gemeenschap in Vlaanderen”.

Het besluit, dat het hele boek schraagt, kreeg als titel “Een kerk in tijden van hoop, transformatie en contestatie”. De Kerk was een van de weinige instellingen die tijdens de bezetting vrij intact was gebleven, een oord van hoop in bange dagen. Toch werd kort na de oorlog vrij snel duidelijk dat niet alles zomaar in de oude plooiën terug zou vallen. Het leek er zelfs even op dat progressieve en hervormingsgezinde krachten de toon zouden gaan aangeven in de Belgische katholieke wereld. Er ontstonden groepen, formaties en tijdschriften die het hadden over deconfessionalisering, ontzuiling, vernieuwing van liturgie en pastoraal enz. Zelfs Pius XII leek deze tendensen aanvankelijk niet ongenegen te zijn. Toch bleek

al vrij snel dat in de naoorlogse Kerk opnieuw de toon zou worden aangegeven door restauratie i.p.v. vernieuwing. Mede door de Koude Oorlog plooiden ook kerkelijke leiders zich terug op een defensieve houding. De vernieuwingstendensen werden op die manier snel gehypothekeerd; de Belgische Kerk hield tot ver in de jaren vijftig vast aan de oude zekerheden. In de religieuze beleving van de gelovigen gaven disciplineren en strijdvaardigheid de toon aan; Kerk en geloof bleven op erg veel mensen en gezinnen hun stempel drukken.

Vanaf midden de jaren vijftig beginnen zich voor het eerst rimpelingen aan het oppervlak te vertonen, onder meer door de verstedelijking en de hiermee gepaard gaande secularisering. Andere tekenen aan de wand waren: een dalend kinderaantal, meer echtscheidingen en een daling van het aantal roepingen. Door een aantal hervormingsgezinde initiatieven werd ook een verandering merkbaar in de mentaliteit van de kerkelijke gemeenschap. Eén van de bekende namen die dit veranderingsproces mee gestalte gaven was de Vlaamse dominicaan Edward Schillebeeckx. Nieuwe ideeën ontstonden eveneens in lekenkringen van de Katholieke Actie, o.m. rond het Leuvense tijdschrift *Universitas*. Het jaar 1958 betekende een erg belangrijk scharniermoment door de verkiezing van Johannes XXIII en het hierboven vermelde Vaticaanse paviljoen op de wereldtentoonstelling te Brussel, dat symbool stond voor de hoop op andere en betere tijden. Deze hoop werd nog veel meer gevoed door de intentie die de nieuwe paus in januari 1959 bekend maakte om een oecumenisch concilie samen te roepen. De kerkelijke vernieuwingsbeweging kreeg de wind in de zeilen vanaf 1962, wanneer het Tweede Vaticaanse Concilie effectief van start ging. Hervormingsgezinde katholieken in ons land begroetten met enthousiasme de aanstelling van Leo-Jozef Suenens als nieuwe aartsbischop. Meerdere Belgische bisschoppen, waaronder de Brugse bisschop mgr. De Smedt, en een aantal Leuven theologen speelden op het concilie een vooraanstaande rol. De Vlaamse Kerk kreeg ontegensprekelijk een nieuwe dynamiek. Er waren niet alleen nieuwe theologische denkbeelden ontstaan maar het concilie beroerde ook sterk de publieke opinie.

Er werden een aantal hervormingen doorgevoerd die de Vlaamse Kerk ingrijpend zouden veranderen: het altaar werd naar het volk gekeerd, vieringen verliepen in de volkstaal, priesters en religieuzen droegen niet langer hun traditionele gewaden, gehuwde mannen werden tot diaken gewijd enz. Toch leefde ook de idee dat niet alle verwachtingen waren ingelost: voor de enen was het concilie veel te ver gegaan, voor de anderen niet ver genoeg. De receptie van het concilie kan op zijn minst problema-

tisch worden genoemd. Dit gebeurde tegen de achtergrond van een Kerk en samenleving in omwenteling door de diepgaande cultuuromslag die de jaren zestig kenmerkte. Het dagelijkse leefpatroon kende een grondige transformatie o.m. door een algemene gezagscrisis. “Mei 1968” betekende in de westerse samenleving de doorbraak van de revolutionaire kering. Rome, waar Paulus VI intussen Johannes XXIII was opgevolgd, voerde intussen een steeds duidelijker wordende restauratieve koers. Progressieven raakten teleurgesteld, wat zich onder meer vertaalde in een scherpe daling van het aantal seminaristen. Vooral de encycliek *Humanae Vitae*, verschenen op 25 juli 1968, die een verbod op het gebruik van *anticonceptiva* inhield, betekende een echte schokgolf. Voor velen was dit het signaal om het instituut kerk definitief de rug toe te keren; de zondagspraktijk verminderde drastisch. Er ontstonden nochtans ook nieuwe progressieve groeperingen die vorm probeerden te geven aan een kerk- en maatschappij-kritische beweging in Vlaanderen. Ze kende haar sterkste dynamiek tussen 1968 en 1973; vanaf 1974 trad een zekere contestatiemoedigheid op. Vanaf dan zou de katholieke gemeenschap in een pluralistisch Vlaanderen steeds duidelijker een minderheid vormen: minder kerkgangers, veel uittredingen van priesters, geen nieuwe instroom in kloosters enz. Sociologen hebben het over een verglijding van “kerks katholicisme” naar een “sociaal-culturele christenheid”.

Het boek eindigt in 1980, de beginjaren van het pontificaat van Johannes Paulus II. Deze paus wordt slechts enkele keren vermeld en zijn voorganger, de onfortuinlijke Johannes Paulus I al helemaal niet. De evolutie na 1980 tot en met de hoopgevende signalen die worden uitgestuurd door de huidige paus Franciscus I zal in de toekomst ongetwijfeld het onderwerp vormen van een boeiend vervolg op deze studie.

Merken we tenslotte op dat de geraadpleegde literatuur die we in de bijlage aantreffen indrukwekkend is. Alleen jammer dat de archivalische bronnen die we verspreid over het boek terugvinden, hier niet nog eens worden opgelijst. Hieruit zou overigens blijken dat van lokale kerkarchieven niet of nauwelijks gebruik werd gemaakt hoewel die het mogelijk zouden hebben gemaakt nog meer door te dringen tot de kern van “de katholieke gemeenschap in Vlaanderen”.

Michiel Nuyttens

Lieve GEVERS, *Kerk in de kering: de katholieke gemeenschap in Vlaanderen 1940-1980*. - Kalmthout: Pelckmans, 2014. - 504 p. : ill. - ISBN 9789028973527

Het klavecimbel van Ligeti

Ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van het Brugse festival “Musica Antiqua” is een herdenkingsboek gepubliceerd. Het geeft een uitgebreid relaas, decennium na decennium, van het avontuur dat dit festival tot hiertoe is geweest. Het vertrekpunt was uiteraard dat men in Brugge, zoals elders in de steden waar het “Festival van Vlaanderen” een plaats innam, concerten van klassieke muziek wilde organiseren op hoog niveau, die internationale concertanten naar hier bracht en ook aan veelbelovende artiesten van eigen bodem een podium bezorgde.

Brugge had echter nog grotere ambities. Enerzijds wilde het festival, dankzij het organiseren van wedstrijden (orgel, klavecimbel, andere instrumenten, later ook pianoforte) een springplank aanbieden aan jonge musici, anderzijds sloot het zich op militante wijze aan bij de ontluikende beweging van de authentieke instrumenten en van de historische uitvoeringspraktijk. In beide doelstellingen is het Brugse festival zonder enige twijfel met klank geslaagd. Dit werd geen festival van dertien in een dozijn, maar een jaarlijkse bijeenkomst die een doel nastreefde en een duidelijke stempel heeft geslagen.

Hoe dit allemaal in zijn werk ging, wie de hoofdacteurs hierin waren, met op de eerste rij Robrecht Dewitte (1933-2009) als de geïnspireerde organisator en Gustav Leonhardt (1928-2012) als de voornaamste vlaggendrager, welke resultaten dit heeft opgeleverd, wordt omstandig in dit prettig lezende verhaal beschreven.

Een halve eeuw Brugse maar ook internationale geschiedenis van de oude muziek is hiermee te boek gesteld. Het is uitstekend dat bij zo een verjaardag achterom is gekeken, en het allemaal is opgetekend terwijl er nog heel wat getuigen en acteurs onder ons zijn. Er dient hierbij gewezen op het belang van de zorgvuldig bijgehouden archieven, die na verloop van tijd in het Brugse stadsarchief een bestendige bewaarplaats hebben gevonden. Als rijke bron zijn ze op verre na nog niet uitgeput.

Het boek bevat een CD waarop een tiental concertopnamen werden verenigd uit de rijke verzameling klankopnamen tijdens het festival gerealiseerd door VRT3 - Radio Klara. Het stadsarchief organiseerde van zijn kant een boeiende tentoonstelling over de 50 jaar festival.

Ook al gaat het om een geschiedenisboek, het handelt niet over een voltooid verleden tijd. Het betreft een *work in progress*. Wat kon worden bereikt spoort ongetwijfeld nieuwe generaties aan om het avontuur verder te zetten.

We hebben wel enige bedenkingen over de titel van het boek. Het cryptische “klavecimbel van Ligeti” slaat blijkbaar op een anekdotisch voorval, waarbij een werk van de Hongaarse hedendaagse componist Ligeti in het wedstrijdprogramma voorkwam en hiervoor speciaal een modern klavecimbel werd klaargezet, maar de deelnemers er toch de voorkeur aan gaven het werk (nogal tegen hun zin trouwens) te spelen op een *oud* instrument. Anderzijds is er ook in heel wat andere steden oude muziek gebracht in het kader van het Festival van Vlaanderen. Het gaat hier echter in dit boek specifiek om de originele bijdrage die in Brugge werd geleverd en de titel had wel mogen zijn “50 jaar oude muziek in Brugge” in plaats van “in Vlaanderen”. Er kan ook kritiek worden geuit op de onderschriften bij de foto’s: zeer kleine karakters in een moeilijk leesbare rode druk. Die vormgevers toch.

Andries Van den Abeele

Sofie TAES, *Het klavecimbel van Ligeti: 50 jaar oude muziek in Vlaanderen, van Musica Antiqua tot MAFestival*. - Oostkamp: Stichting Kunstboek, 2013. - 191p.: ill. + CD. - ISBN 978-90-5856-465-8

Literatuursignaleringen 2013-2014¹

Algemeen

Peter DE BAETS, 'Walvissen op de Vlaamse kust en in het Scheldebekken', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde* 113:4 (2013) p. 385-413, - afb.

Deze bijdrage geeft een overzicht van alle in de bronnen opgetekende strandingen van walvissen (en walvisachtigen) op onze kusten van 1178 tot 1939. De auteur vermeldt telkens jaartal en plaats van de stranding, het type walvisachtige (vooral bruinvissen) en de bron. De meeste strandingen werden genoteerd in de 15de, 18de en vooral de 19de en 20ste eeuw. Daarnaast worden ook drie walvisvangsten tussen 875 en 1116, opgetekend in middeleeuwse heiligenlevens, vermeld, terwijl ook de recente strandingen op de Noordzeekust (1989, 1994, 1997, 2004 en 2006) niet worden vergeten. (KP)

Alexander DECLERCQ (red.), *Alfa en Omega. Liber amicorum Frans Lignel*, Ieper, 2014, 234 p., - afb., graf. en tab.

Feestbundel verschenen naar aanleiding van de beëindiging van het politieke mandaat van Frans Lignel uit Vlamertinge, die meer dan twee decennia lang schepen van cultuur en financiën van de stad Ieper was en mee aan de wieg stond van de uitbouw van het Stadsarchief en de Stedelijke Musea waaronder het ondertussen wereldvermaarde Museum In Flanders Field. We treffen er allerhande historische bijdragen in die verband houden met Ieper en omgeving: de 17de- en 18de-eeuwse kwezels en devote gemeenschappen in en rond Ieper, een schilderij uit 1663 door Jacob van Oost de Jonge van Bernard de Cerf, abt van de Ieperse Sint-Jansabdij, een nogal teleurstellend overzicht van de Ieperse omwallingen door de eeuwen heen, een monstrans, mogelijk van 1800-1810, in het bezit van de Boezingse Sint-Michielskerk, het Ieperse Instituut van doofstomme en blinde kinderen dat slechts twee jaar standhield (1837-8), het ook voor de 19de eeuw nog bewaard gebleven archief van het Ieperse Psychiatrisch instituut met inventaris (1838-1919), opsomming met biografie van de 104 burgerlijke slachtoffers van de 1ste WO uit Vlamertinge,

1 Eindredactie Paul Trio. Medewerkers: Heidi Deneweth (HD), Kurt Priem (KP), Marc Ryckaert (MR), Paul Trio (PT), André Vandewalle (AV), Johan Vannieuwenhuysse (JV)

de oorlogsbegraafplaatsen te Vlamertinge in literair perspectief, de incidentrijke heropbouw van de Sint-Vedastuskerk van Vlamertinge na 1918, natuurhistorisch overzicht van Dikkebusvijver en de bevoorradingsbekken, het in 1945 opgerichte Ieperse Sint-Maartenscomité, de historiek van het Ieperse onderwijsmuseum dat in 1990 openging en tenslotte enige beschouwingen omtrent de veranderingen in de stedelijke administratie van Ieper gedurende de laatste decennia. (PT)

Willy LE LOUP, *Valentin Vermeersch*, Brugge, 2013, 48 p. (VWS cahier, jaargang 48, nr. 3, algemeen volgnummer 276).

Valentin Vermeersch, geboren te Brugge op 18 maart 1937, studeerde kunstgeschiedenis aan de Gentse Universiteit. Vrijwel zijn gehele beroepsloopbaan verliep binnen de muren van de Stedelijke Musea Brugge, waar hij achtereenvolgens adjunct-conservator, conservator en (van 1980 tot 2000) hoofdconservator werd. Onder zijn leiding kwamen heel wat grote tentoonstellingen tot stand. Daarnaast was Vermeersch ook een productief publicist over Brugse kunst en coördineerde hij een aantal boeken uitgegeven door het Mercatorfonds. (MR)

Ludo VALCKE, *Stefaan Top*, Brugge, 2013, 48 p. (VWS cahier, jaargang 48, nr. 2, algemeen volgnummer 275).

In nummer 275 van de reeks VWS cahiers, uitgegeven door de Vereniging van West-Vlaamse Schrijvers, belicht Ludo Valcke leven en werk van de West-Vlaamse volkskundige Stefaan Top. Geboren op 17 april 1941 in Langemark, studeerde Stefaan Top Germaanse filologie aan de KU Leuven. In 1974 promoveerde hij er tot doctor in de Germaanse filologie met een proefschrift over de bende van Bakelandt. Hij specialiseerde zich naderhand in de volkskunde en werd hoogleraar in deze discipline. Hij leidde de volkskunde in Vlaanderen op nieuwe wegen en oogstte hiermee internationale erkenning en waardering. (MR)

Jochen VERMOTE, 'Verluchte genealogieën van Jules Cordonnier geschonken aan het Iepers Stadsarchief', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde*, 113:3 (2013) p. 324-228.

Onlangs verwierf het Stadsarchief 12 banden met genealogische aantekeningen en ingekleurde wapenschilden en 2 delen met uittreksels uit de wezerijregisters opgesteld door de Ieperse stadsarchivaris Cordonnier (Belle/Frankrijk, 1833-Ieper, 1893). Daarnaast droegen de Stedelijke Musea van Ieper een driedelige *Chronique d'Ypres* van dezelfde hand over. (JV)

Elien VERNACKT, An HEIRMAN en Bram VANNIEUWENHUYZE, 'MAGIS Brugge van zestiende-eeuws vogelvluchtplan tot stadshistorische databank', *Caert Thresoor*, 33:2 (2014) p. 56-61.

Het bekende en zeer gedetailleerde vogelvluchtplan van Brugge uit 1562 door Marcus Gerards vormt het vertrekpunt voor een uitvoerige interactieve databank over alle topografische elementen uit het toenmalige stadslandschap – en zelfs over de hele geschiedenis van de stad – onder de naam 'MAGIS Brugge'. Drie universiteiten (UGent, KU Leuven, VU Brussel), het Bruggemuseum en het Stadsarchief Brugge sloegen de handen in elkaar om dit ambitieuze en vernieuwende project tot stand te brengen. Er wordt sinds juli 2012 aan gewerkt en het loopt nog steeds. De belangrijkste medewerkers aan het project schetsen opzet en stand van zaken in een ruim geïllustreerd artikel in *Caert Thresoor*, het Nederlandse tijdschrift voor de geschiedenis van de kartografie. (MR)

A. ZWAENEPOEL, K. HIMPE, B. BEERNAERT en B. SCHOTTE, 'Levend houtig erfgoed. De haagbeuken van het 'Galgenbergbosje' in Sint-Andries (Brugge)', in: *Tijd-Schrift. Heemkunde en lokaal-erfgoed-praktijk in Vlaanderen*, 4:2 (2014) p. 56-69.

Het recentste nummer van *Tijd-Schrift. Heemkunde en lokaal-erfgoed-praktijk in Vlaanderen* brengt boomkundig erfgoed onder de aandacht. Eén van de bijdragen hierin over het 'Galgenbergbosje' in Sint-Andries is een voorbeeld van uitstekend multidisciplinair onderzoek van veldbiologen Arnout Zwaenepoel en Eric Cosyns, geneticus Els Coart, bodemkundigen Roger Langohr en Carole Ampe, archeologe Bieke Hillewaert en Johan Termote en (kunst)historici Brigitte Beernaert, Bernard Schotte en Maurice Vandermaesen. Bij een inventarisatie van boomkundig erfgoed werd aan de Diksmuidse Heerweg in Sint-Andries een site met oude hakhoutstoven van haagbeuk ontdekt. Hakhoutstoven ontstaan als bomen en struiken bij de grond worden afgezet en opnieuw uitlopen en hierbij steeds breder uitgroeien. Het gekapte hout werd vroeger gebruikt als brandhout of voor industriële toepassingen (houtskool voor smeden of bij kruitfabricage, maken van wielen, vlegels, of kammen in molenbouw). Genetisch onderzoek van de stoven wees uit dat ze 250 tot 300 jaar oud waren. In het artikel wordt de geschiedenis van de site zorgvuldig gereconstrueerd met aandacht voor de Magdalenaleprozerie en het galgenveld die zich hier tot uiterlijk de jaren 1580 bevonden. Daarna werd een fortje gebouwd dat deze invalsweg naar Brugge bewaakte. De grond, nog steeds in eigendom van de Magdalenaleprozerie, werd verhuurd voor opbrengsthout. Nadat hij was overgegaan in handen van het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen, werd hij in 1878 verkocht aan Paul Coppieters.

Diens nakomelingen verkochten de grond in 1977 aan de stad Brugge. De reconstructie van de eigendoms- en gebruiksgeschiedenis van deze site is goed geduid in haar algemene historische context en is vooral interessant door de vermelding van de bronnen die gebruikt kunnen worden voor bebouwings- en bewoningsgeschiedenis in de rand rond Brugge. De auteurs geven tips voor het behoud en beheer van dergelijke sites. (HD)

MIDDELEEUWEN

Hendrik CALLEWIER en Noël GEIRNAERT, 'A Bruges donor identified: canon Victor van Zwavenarde (ca. 1413 – 1481)', *Metropolitan Museum Journal*, 48 (2013), 81-85, - afb.

In het New Yorkse Metropolitan Museum of Art worden twee fragmenten bewaard van een 15de-eeuws drieluik van de hand van de meester van de Ursulalegende. Het ene stelt Sint-Donaas voor en het andere zeer waarschijnlijk Sint-Victor met een voor hem geknielde donor, een tot hiertoe onbekende geestelijke. Het werk werd tot hiertoe gedateerd 'rond 1490'. Callewier en Geirnaert tonen aan dat de geestelijke kan worden geïdentificeerd als Victor van Zwavenarde, een rond 1413 in Gent geboren bastaard, misschien de zoon van een geestelijke. Van Zwavenarde studeerde in Leuven en belandde later in Brugge, waar hij onder meer kanunnik werd van Sint-Donaas. Hij cumuleerde verscheidene lucratieve geestelijke ambten en trad zelfs op als publiek notaris. Naar analogie met kanunnik Van der Paele bestelde hij een schilderij bij zijn grafmonument in de Sint-Donaaskerk. Hij verwierf er een grafplaats naast het altaar van Sint-Victor in 1477. Dit geeft meteen een vroegste datum voor het bestellen van het schilderij. Het is in elk geval besteld voor 1481, jaar waarin van Zwavenarde stierf. De afwerking ervan kan evenwel nog nadien zijn gebeurd, maar zeker vroeger dan 1490. Dit artikel geeft dus niet alleen een identificatie van de donor, maar ook een nauwkeuriger datering van het schilderij. Er wordt bovendien betoogd dat dergelijke stichtingen met schilderij vaak een compensatie vormden voor kanunniken met het stigma van een nederige of onwettige afkomst. (AV)

Eric DELAISSE, 'The Cistercian Network: the Flemish Abbey of Ter Doest and Scandinavia', in Lars BISGAARD, Sigga ENGSBRO, Kurd VILLADS JENSEN en Tore NYBERG (red.), *Monastic Culture. The Long Thirteenth Century. Essays in Honour of Brian Patrick McGuire*, Odense, 2014, p. 260-283.

In deze verslagbundel van het 33ste symposium van het Medieval Centre of the University of South Denmark in Odense (november, 2011), dat aangeboden werd aan prof. B.P. McGuire bij zijn emeritaat aan de uni-

versiteit van Roskilde (2012), behandelt Eric Delaissé de contacten tussen Ter Doest en Scandinavië in de bloeiperiode van deze cisterciënzerabdij. Gelegen dichtbij Brugge en de zee ontving Ter Doest geregeld bezoekers uit Noord-Europa, waarvan sommigen, zoals bisschop Peder Jakobsen van Roskilde (+1225) en bisschop Torphim van Hamar (+1284), zelfs hun laatste rustplaats vonden in de abdijkerk. Naast de (thans verdwenen) grafschriften voor deze prelaten analyseerde Delaissé een twintigtal oorkonden uit het fonds Ten Duinen/Ter Doest van het Archief van het Brugse Grootseminarie en één kopie uit een cartularium in de Brugse Stadsbibliotheek. Nogal wat van deze stukken handelen over financiële transacties waarbij Ter Doest als tussenpersoon optrad. De auteur onderscheidt drie opeenvolgende perioden van contacten tussen de abdij in Lissewege en Scandinavië, respectievelijk met Denemarken (1225-1231 - één oorkonde uit 1266 over het interdict tegen Denemarken houdt geen direct verband met Ter Doest), Zweden (1273-1282) en Noorwegen (1282-1300). In de eerste twee perioden spelen ook cisterciënzerabdijen uit Scandinavië een rol (nl. Esrum, Soró, Holme en Lógum in Denemarken en Alvastra en Varnhem in Zweden), maar de derde reeks oorkonden slaat alleen op contacten met Noorse bisschoppen en hun entourage. Na 1300 zijn geen sporen bewaard van contacten tussen Ter Doest en Scandinavië, wat de auteur wijt aan de crisis waarin de abdij belandde in het begin van de veertiende eeuw (financiële schulden, conflicten met lekenbroeders, o.a. Willem van Saeftinghe, de strijd tussen de graaf van Vlaanderen en de Franse koning). De rol van Ter Doest als tussenpersoon bij geldelijke transacties werd voortaan wellicht overgenomen door (vooral Italiaanse) kooplui en bankiers in Brugge. Van de andere bijdragen in deze bundel vermelden we nog Gert MELVILLE, 'The Innovational Power of Monastic Life in the Middle Ages' (p. 13-31) en het slotessay van Brian Patrick McGUIRE over monastieke cultuur in Noord-Europa van ca. 1150 tot 1350 (p. 297-307). (KP)

Marjan DE SMET, 'Almsgiving in a memorial context: the case of Saint Martin's church in late medieval Courtrai (fifteenth-sixteenth centuries)', in: *Jaarboek voor middeleeuwse geschiedenis*, 15 (2012) p. 198-223. Kortrijk telde in de late middeleeuwen maar een parochiekerk, namelijk die van Sint-Maarten. Er was bijgevolg ook maar een parochiale distafel voor alle stedelingen. Het archief van deze instelling, inzonderheid de rekeningen, is niet goed overgeleverd, waardoor het onderzoek wat gehinderd werd. Maar door gebruik te maken van obituaria en oorkonden van andere instellingen, bv. de kerkfabriek, kon de auteur toch heel wat jaargetijdestichtingen terugvinden waarin naast de vraag naar gebed en

misvieringen ook uitdelingen aan armen via de distafel gestipuleerd werden. Dergelijke vorm van uitkeringen vormde een belangrijk surplus op de ondersteuning die al gebeurde via de armentafel en andere instellingen zoals hospitalen en godshuizen. Maar de nood was ook hoog zodat deze aanvullingen het verschil maakten om hongersnood of ondervoeding te overwinnen. (PT)

Pieter DONCHE, 'Het gemeenteleger van Ieper in mei 1436', in: *Westhoek. Tijdschrift voor geschiedenis en familiekunde in de Vlaamse en Franse Westhoek*, 29:1 (2013) p. 5-14.

Uitgave met korte inleiding van een lijst uit het voormalige Ieperse Stadsarchief, naar een afschrift uit het Fonds Merghelynck in de KBR. Door de indeling van de namen per ambacht kan men de grootte van de ambachten en eventueel de bevolkingscijfers van de stad reconstrueren. (PT)

Pieter DONCHE, 'Het renteboek 1499 van de St.-Pietersproosdij van Lo (met gegevens uit het renteboek 1525-39)', in: *Westhoek. Tijdschrift voor geschiedenis en familiekunde in de Vlaamse en Franse Westhoek*, 29:2 (2013) p. 297-340; 30:1 (2014) p. 3-50, -afb.

Uitgave met korte inleiding. Het eerste deel bevat bezittingen te Lo binnen de stadswallen en de parochie, terwijl het tweede deel die van buiten de parochie Lo opneemt, samen met het leenboek van 1501. De corresponderende gegevens uit een register van 1525-1539 werden in voetnoot toegevoegd. Beide documenten bevinden zich in het Archief van het Groot Seminarie te Brugge.

Michel DUBUISSON, 'Deux mille moines et convers: les listes de noms dans la chronique des Dunes d'Adrien But (12e-15e siècle)', in: *Jaarboek voor middeleeuwse geschiedenis*, 15 (2012) p. 36-59.

Verdienstelijke poging om aan de hand van de gegevens die door de kroniekschrijver Adrianus de But (1437-1488) werden verschaft de kloosterdemografie van de cisterciënzerabdij van Ten Duinen voor de middeleeuwen in kaart te brengen. Dit is verre van een gemakkelijke klus omdat men naast de diverse types van kloosterbewoners ook nog wel-doeners kende, terwijl al die personen in de bronnen (bv. necrologia) niet altijd mooi uit elkaar worden gehouden. (PT)

Hannelore FRANCK, 'Memoria et caritas.' Jaargetijden als armenzorg in de Onze-Lieve-Vrouweparochie te Gent in de late middeleeuwen', in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis & Oudheidkunde te Gent*, 67 (2013) p. 29-57.

Het onderzoek van deze parochie, waarvan de kerk zich situeerde naast de abdijkerk op de Blandijn, was vooral gericht op een studie van memo-riedocumenten (oorkonden met schenkingen, stichtingen en testamen-ten, naast obituarialia) waarin naast de inrichting van liturgische diensten en gebeden ook uitdelingen aan behoeftigen voorkwamen. Bedoeling was om na te gaan in hoeverre armenzorg ingebed in een liturgisch kader woog op het totale pakket aan charitatieve uitkeringen. Ook wordt gekeken of de uitgaven voor enerzijds armenzorg en anderzijds die voor zielenzorg communicerende vaten waren. (PT)

Filip HOOGHE, 'Confiscatie van de bezittingen der hospitaalridders in het graafschap Vlaanderen die eertijds de Tempel toebehoorden (1315)', in: *Westhoek. Tijdschrift voor geschiedenis en familiekunde in de Vlaamse en Franse Westhoek*, 29:2 (2013) p. 281-295, -afb.
Uitgave met inleiding van de confiscatierekening van Baldechon Guiduche afkomstig uit het archief van de Rekenkamer in het ADN te Rijsel. (PT)

Daniël LIEVOIS, 'Het archiefmateriaal over Hubert van Eyck in Gent', in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis & Oudheidkunde te Gent*, 67 (2013) p. 59-68.
Overzicht van de enkele 'Gentse' maar ondertussen ook genoegzaam bekende geschreven documenten die handelen over Hubert van Eyck. Het betreft slechts vijf authentieke schriftelijke gegevens bewaard in het Stadsarchief van Gent naast nog de vermelding van zijn grafschrift en een gedeeltelijk bewaarde anepigrafe grafsteen. (PT)

NIEUWE TIJD

Jan DE MEY, 'Een Brugs echtpaar in Amsterdam op het einde van de 16de eeuw. Een testament van 1592 uit Amsterdam, in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde*, 113:3 (2013) p. 295-300.

Deze bijdrage behandelt het echtpaar Mathieu des Fosses-Anna Poisson, dat enige tijd woonde in Brugge (waar de uit Artesië afkomstige man huwde met een weduwe). Zowel Des Fosses als de familie en de eerste echtgenoot van Poisson, Joos Robijn, waren actief in de lakenhandel. Des Fosses raakte in 1560 zelfs betrokken in een rechtszaak over een slecht ge-verfd stuk laken. Uit een ander proces over achterstallige huur van de in 1577 aan de pest gestorven Chrispiaan Huys blijkt dat het echtpaar al in 1578 Brugge verlaten had, blijkbaar niet om religieuze, maar om econo-mische redenen (KP)

Anton ERVYNCK, Wout DE VUYST, Daniel LIEVOIS, Els THIEREN, Claudio OTTONI en Wim VAN NEER, 'De poot van de wolf aan de poort van het Steen. Een bijna vergeten museumstuk en het lot van *Canis lupus* in postmiddeleeuws Vlaanderen', *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 67 (2013) p. 3-27.

Het opduiken van een gemummificeerde wolvenpoot in het museum-depot van het STAM leidt niet alleen tot een detective-achtig onderzoek naar de herkomst van het merkwaardige object, maar ook tot interessante bedenkingen rond het verdwijnen van de wolf in Vlaanderen. (MR)

Dirk GEIRNAERT, 'Pastoorsmeid in het Ancien Régime. Een profiel-schets op rijm', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde*, 114:2 (2014) p. 151-162, -afb.

Uit de nalatenschap van prof. W.L. Braekman (+2006) verwierf de Openbare Bibliotheek Brugge een handschrift (thans ms. 716) met een anoniem 18de-eeuws gedicht van 82 verzen, dat de vereisten waaraan een pastoorsmeid toen moest beantwoorden opsomt. De aanleiding tot dit gedicht was blijkbaar een vacature bij een onbekende Brugse priester. Het niet-gedateerde gedicht is geschreven in algemeen Vlaams, met soms West-Vlaams gekleurde woorden, bv. *proencken* (pronken) en *steur* (stuurs). Dit artikel bevat de volledige tekst van dit gedicht (met commentaar en woordverklaring). In hetzelfde manuscript werd ook een moderne Franse bewerking genoteerd. (KP)

Guido HENDRIX, 'Uit de bibliotheek van Henricus Josephus van Susteren, bisschop van Brugge (1716-1742)', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde*, 113:3 (2013) p. 301-304, -afb.

In deze bijdrage bespreekt de auteur vijf 16de-eeuwse boeken, afkomstig uit de privé-bibliotheek van genoemde prelaat, die verzeild zijn geraakt in de abdijbibliotheek van Westmalle (naast één 19de-eeuws boek, waarbij het ex-libris van Van Susteren postuum is aangebracht). Ook een gedrukte Bijbel uit 1620 met het eigendomsmerk van de Duinenabdij wordt vandaag bewaard bij de trappisten van Westmalle, die tevens een zeventdelige brievenverzameling van de humanist Erycius Puteanus (°1574-+1646) met het ex-libris van kanunnik Johannes Antonius de Domcquers (sic) bezitten. Hendrix' veronderstelling dat deze kanunnik van het Sint-Donaaskapittel verwant was aan Van Susteren werd bevestigd door Alfons Dewitte in het volgende nummer van *Biekorf* (p. 421). De Doncquers was secretaris en via diens moeder neef van de bisschop. Hij stierf wel niet in 1733, maar op 28 februari 1735. In zijn testament (BRUGGE, *Bisschoppelijk*

Archief, D54) liet hij al zijn boeken na aan zijn broer Ludovicus Joannes, ook kanunnik in Sint-Donaas. In een andere bijdrage in nr. 2 van de lopende jaargang van *Biekorf*, 'Jan Lacourt, Brugs drukker van anti-jansenistica in de 17de eeuw' (p. 240-245), vermeldt Hendrix drie werken die officieel gedrukt werden in Brugge door Jan Lacourt (mogelijk een schuilnaam). Twee van deze anti-jansenistische titels werden ook gekopieerd in een handschrift dat nu berust in de Achelse Kluis en wellicht geveild werd te Brugge in 1844. Een andere titel in dit handschrift, waarvan de gedrukte versie gepubliceerd werd te 's Hertogenbosch in 1720, is een kopie van een manuscript van de Brugse kanunnik en seminarieprofessor Joannes Franciscus van de Poele (° 1715-+1791). (KP)

Jan VAN ACKER, 'De Veurnse burggravin Eleonora van Poitiers als hofauteur', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde* 113:3 (2013) p. 257-267.

Eleonora van Poitiers, weduwe van de Veurnse burggraaf Willem (IV) van Stavele (+1469), werd door aartshertog Filips de Schone aangesteld als hofdame voor zijn echtgenote Johanna van Castilië toen deze steeds labieler werd. Wellicht vergezelde zij het echtpaar voordien al op hun reis naar Frankrijk, waar ze eind 1501 door de koning ontvangen werden in het kasteel van Blois. Van deze reis bleef (naast een verslag door kamerheer Antoon I van Lalaing) ook een anoniem verslag (*Fastes de cour*) bewaard, dat door de uitgevers toegeschreven werd aan Eleonora van Poitiers, die in 1484-1487 ook al een werk over hofetiquette (*Les honneurs de la Cour*) schreef. De auteur van deze bijdrage onderzoekt de argumenten vòòr en tegen deze hypothese en bespreekt ook het belang van de familie de Poitiers voor het graafschap Vlaanderen. Een oudere broer van Eleonora, Adriaan, en een achterneef, Willem, waren onder meer proost van het Sint-Walburgakapittel in Veurne. (KP)

Lucien VAN ACKER, 'De inkomsten van de pastoor van Waardamme in 1787', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde* 114:1 (2014) p. 93-98.

Na eerdere bijdragen over de inkomsten van de pastoors van Tielt en Izegem (respectievelijk in 1994 en 1997) gaat de auteur hier in op de aangifte die de pastoor van een kleine landelijke parochie in 1787 deed in uitvoering van edicten van Jozef II. De pastoor in kwestie, Jacobus Franciscus Pavot (° Brugge 1730 -+ Ardoeie 1789), had een jaarlijks inkomen van 553 florijnen (ruim een derde van het inkomen van zijn Tieltse confrater en een kwart van dat van zijn Izegemse collega). Waardamme had overigens pas sinds 1758 een eigen pastoor, nl. Franciscus Peemans. Voordien werd

het bediend vanuit Ruddervoorde, o.a. door een halfbroer van Jacobus, Carolus Pavot (° Brugge 1726 -+ Sijsele 1803). Dit verklaart het ontbreken van bepaalde inkomsten (bv. tienden). Mede dankzij zijn afkomst - één van zijn broers, Guilielmus (° 1733-1790), was stekhouder te Brugge - was pastoor Pavot niet onbemiddeld. Bij zijn dood werden zijn ruime bibliotheek en wijnkelder geveild. Anders dan de auteur beweert, werd hij niet opgevolgd door Petrus van Acker (+ Waardamme 1797), maar deed hij in 1787 afstand van zijn ambt ten bate van zijn broer Josephus (° 1737), die echter al in 1788 in Brugge stierf. (KP)

Lucien VAN ACKER, 'De kapel van Sint-Katharina in Beveren-bij-Roeselare', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde*, 114:3 (2014) p. 230-239, -afb.

Deze bijdrage schetst de historiek van genoemde kapel (ook gekend als Capelle te Verdegheere of van Veirdegem), die vermeld wordt vanaf 1330 en paalde aan Lichtervelde, Ardoorie en Koolskamp. De auteur gaat in op de mogelijke oorsprong van de kapel (een hospitaal of passantenhuis op de weg Menen-Brugge?), de patroon en de feodale overheid, en de bedienaren van de eraan verbonden kapelanie vanaf 1425. In 1571 werd de kwijnende kapelanie afgestaan aan het nieuw opgerichte seminarie in Brugge, maar na herstellingen onder de Ardooise pastoor Filips Karel van Innis in 1618-1619 verder verwaarloosd. Bij een bisschoppelijke visitatie in 1745 was ze al compleet verdwenen. In de Franse tijd werden de resterende eigendom en gronden aangekocht door de laatste griffier van Beveren, Joseph-Vincent Vanden Bussche. Diens dochter Marie-Beatrice (° Beveren 1805 -+ Gent 1887), echtgenote Bossaert, bouwde de kapel weer op ongeveer op de vroegere plaats. Vanaf 1886 kwam er een lagere school en er ontstond ook een nieuwe wijk, de Kapelhoek. De 19de-eeuwse kapel is later gesloopt, maar van 1970 tot 2008 fungeerde op die wijk een annexekapel. Het oude beeld van de patroonheilige, de H. Katharina van Alexandrië, staat nu in de parochiekerk van Beveren. (KP)

Maurits VANDECASTEELE, 'De geslachten De Wale en Van Houtte als leenhouders van *Wijtschate-ter-Plaats* in de 16de eeuw', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde*, 114:2 (2014) p. 170-182.

De auteur behandelt hier de opeenvolgende bezitters van de in de titel vermelde heerlijkheid, die ressorteerde onder de Zaal van Ieper, in de 16de eeuw. Wellicht door koop kwam Andries de Wale, telg uit een Ieperse patriciërsfamilie, kort vòòr 1518 in het bezit ervan. Via zijn zoon Jaspas (+1526) belandde deze heerlijkheid bij diens dochter Anna, gehuwd met

Filips van Houtte, wiens familie in de kasselrij Belle onder meer de heerlijkheid (Ten) Houtte of Bois bezat. Naar de nieuwe eigenaar werd de heerlijkheid in Wijtschate nu ook Houtte genoemd. Zowel Filips (+1552) als zijn kleinzoon François (+1584 of 1585) sneuvelde in dienst van de Habsburgers (respectievelijk bij Terwaan en Antwerpen). Langs de tante van laatstgenoemde, Louise (+1603), gehuwd met Jacques van Halewyn, vielen beide genoemde heerlijkheden toe aan haar zoon François (+1609) en daarna aan diens oudste dochter Marie Marguerite, gehuwd met Ernest de Merode. Via hun zoon Albert Eugène bleef Houtte tot eind 17de eeuw in handen van het geslacht de Merode. (KP)

Peter VAN DER KROGT, 'Jodocus Hondius (1563-1612)', *Caert Thresoor*, 32:4 (2013) p. 123-127.

P.C.J. van der Krogt, eminent Nederlands onderzoeker op het gebied van historische kartografie, wijst op de grote betekenis die West-Vlaming Jodocus Hondius had voor de kaarten- en atlasproductie in Amsterdam. Geboren in 1563 in Wakken als Joost de Hond, trok Jodocus Hondius in 1584 naar Londen, omdat hij zich als protestant niet meer veilig voelde in de Spaanse Nederlanden. Hij had ondertussen in Gent een opleiding als tekenaar en graveur gevolgd. In Londen kwam hij in contact met geleerden en ontdekkingsreizigers en verlatijnste hij zijn naam. Hij werd er actief als kartograaf en gaf hierbij blijk van een grote kunde en vaardigheid. In 1593 moest hij opnieuw op de vlucht, deze keer voor de pest die in Londen woedde. Hij vestigde zich voorgoed in Amsterdam, waar inmiddels al heel wat protestantse vluchtelingen uit het Zuiden verbleven. Onder hen was ook predikant en kartograaf Petrus Plancius. In Amsterdam stichtte Hondius een kartografisch bedrijf dat hij 'In de Wackere Hond' heette, een verwijzing naar zowel zijn geboorteplaats als naar zijn naam. Daar stond hij mede aan de wieg van de grote bloei die Amsterdam zou kennen als productiecentrum van hoogwaardige kaarten en atlassen. Of zoals Van der Krogt het formuleert: "Jodocus Hondius staat aan het begin van de bloeiperiode van de Amsterdamse kartografie. Als kundig en origineel graveur heeft hij een grote bijdrage geleverd aan vooral de decoratieve elementen van de kaarten, waarmee de Amsterdamse kartografie beroemd geworden is". Hondius overleed in Amsterdam op 17 februari 1612. (MR)

NIEUWSTE TIJD

John ASPESLAGH, 'Hoger op naar deugd en wijsheid'. *Kostschool en Landbouwhuishoudschool van Kortemark, 1926-1956*. Kortemark, VZW Margareta-Maria-Instituut, 2013, 416 p., -afb. en tab.

Zeer gedetailleerde en rijkelijk geïllustreerde historiek van de Kostschool

(lager onderwijs en algemeen vormend lager secundair onderwijs) en de Landbouwhuishoudschool (technisch lager secundair onderwijs) van de zusters van de H. Vincentius à Paulo. (JV)

John ASPESLAGH, 'Melkerijonderwijs in West-Vlaanderen', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde*, 114:2 (2014) p. 193-210, -afb. en tab.

In 1890 werd te Wevelgem, na Soumagne (Land van Herve), een tweede melkerijschool in België opgericht. Bedoeling was er een permanente school van te maken, maar al snel evolueerde het initiatief tot tijdelijke en rondreizende melkerijopleidingen. Vanaf 1903 werden huishoudkunde en kinderopvoeding aan het lesprogramma toegevoegd. Uiteindelijk werden de reizende opleidingen vervangen door onder meer technische landbouwhuishoudscholen met volledig leerplan en kwamen in het gewone onderwijscircuit terecht. (JV)

Frank BECUWE, 'Het gerief van een bierbrouwer. Een proeve van overzicht van bouwers van brouwerij- en mouterijmachines in Vlaanderen en Brussel', in: *Erfgoed van Industrie en Techniek. Vlaams-Nederlands Tijdschrift voor Industrie cultuur*, 22:1-2 (2013) p. 32-41, -afb.

Voor West-Vlaanderen worden besproken: de firma De Coster-Van de Velde uit Tielt (opgericht in 1867) en de firma Victor Feys-Vanhee uit Veurne (opgericht voor de Eerste Wereldoorlog). (JV)

Frank BECUWE, 'Het Mout- & Brouwhuis De Snoeck. Uniek brouwindustrieel erfgoed in Vlaanderen', in: *Erfgoed van Industrie en Techniek. Vlaams-Nederlands Tijdschrift voor Industrie cultuur*, 22:1-2 (2013) p. 42-49, -afb.

Historiek van de brouwerij De Snoeck in Alveringem, die uitgerust is met een vrijwel intacte 19de-eeuwse mout- en brouwinstallatie. (JV)

Bram BEELAERT (red.), *Red Star Line Antwerpen, 1873-1934*. Antwerpen-Leuven, 2013, 240 p., -afb., graf. en tab.

Rijkelijk geïllustreerd boek uitgegeven bij de opening van het Red Star Line Museum. Tussen 1873 en 1934 emigreerden vanuit de gebouwen van de Red Star Line in Antwerpen twee miljoen Europeanen. Bijna alle Belgische landverhuizers naar Noord-Amerika vertrokken van hieruit, maar in het totale plaatje vormden zij slechts een minderheid. (JV)

Staf BEELEN, 'Het Kortrijkse Sint-Amandscollege in de Eerste Wereldoorlog', in: *De Leiegouw*, 56:1 (2014) p. 33-45, -afb., graf. en tab.

Een overzicht van hoe in één onderwijsinstelling de Eerste Wereldoorlog

een impact had en ervaren werd. Aspecten die daarbij aan bod komen zijn: de mobilisatie van leerkrachten, de vele slachtoffers uit de school tijdens de loopgravenoorlog, de moeilijke voedselbevoorrading van de school, de opeising van lokalen door de bezetters, de opeising van leerlingen als 'Zivilarbeiter', het schoolleven en het onderwijs en het leerprogramma zelf. (JV)

Donald BUYZE, 'Dwargarbeid in 'den Grooten Oorlog': de 'slaven' van het Kortrijkse', in: *De Leiegouw*, 56:1 (2014) p. 5-32, -afb.

Vanaf oktober 1916 begon de Duitse regering de verplichte tewerkstelling of dwargarbeid toe te passen in de bezette gebieden. Zeer veel mannen uit Kortrijk en omliggende werden als 'civielarbeider' opgeëist en gedeporteerd om in de Duitse industrie te werken of bij de bouw van militaire verdedigingslinies in de bezette gebieden. (JV)

Hendrik CALLEWIER, 'De 'libri memoriales' in het Rijksarchief Kortrijk: pastoors over Wereldoorlog I', in: *De Leiegouw*, 56:1 (2014) p. 47-59, -afb. Bij brief van 11 juni 1900 had de Brugse bisschop Waffelaert de pastoors in zijn bisdom opgedragen een 'liber memorialis' bij te houden. In dit boek moesten zij alle belangrijke gebeurtenissen en handelingen binnen hun parochie registreren. Voor de jaren 1914-1918 zijn sommige van deze verslagen uitgegroeid tot echte dagboeken, die de interesse van de heemkundigen kunnen opwekken en hen toelaten de plaatselijke oorlogsgeschiedenis te reconstrueren. (JV)

Hendrik CALLEWIER, "Heureux celui qui, dans le malheur, trouve une âme à qui il puisse confier ses peines!" De brieven van twee oorlogsmeters aan Zuid-West-Vlaamse soldaten (1917-1918)', in: *De Leiegouw*, 56:1 (2014) p. 165-182, -afb.

Bespreking van brieven ontvangen door de frontsoldaten Jozef Louis Vanryckeghem uit Geluwe en Maurice Callewier uit Vichte vanwege oorlogsmeters Joséphine Moulaert vanuit Le Touquet en mevrouw Dreyfus vanuit Parijs. De brieven waren bedoeld om de frontsoldaten in hun moeilijke leefomstandigheden en zonder goede contactmogelijkheden met hun eigen familie in bezet gebied moreel te steunen. Ze bevatten onder meer een goede neerslag van de beeldvorming rond het oorlogsgebeuren. (JV)

Hendrik CALLEWIER, "'Homes for little Belgians': Priester Henry Syoen en de evacuatie van West-Vlaamse vrouwen en kinderen naar de Verenigde Staten (1915)', in: *De Leiegouw*, 56:1 (2014) p. 103-117, -afb.

Henry Syoen (Woumen, 1870-Detroit/USA, 1941) trok na zijn priester-

opleiding en priesterwijding naar de Verenigde Staten en werd er pastoor in de Belgisch-Vlaamse kerk van 'Our Lady of Sorrows' in Detroit. In 1915 organiseerde hij samen met René Van Eeckhoutte, eveneens uit Detroit, overtochten vanuit Rotterdam en Bordeaux naar New York voor in het bezette en onbezette West-Vlaanderen achtergebleven familieleden van migranten in de Verenigde Staten. (JV)

Marc CARLIER, 'De 'Vriendenkring' van Leisele (1855-1857) en de 'Leeskamer' van Roesbrugge-Haringe (1858-1872)', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde*, 114:1 (2014) p. 52-74, -afb.

Over de oprichting en werking van twee Vlaamse literaire verenigingen, de leden ervan en hun politieke invloed. (JV)

Marc CARLIER, 'François Louis Van Dycke (1805-1874): genealoog en stadsambtenaar', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde*, 113:3 (2013) p. 275-283.

Van Dycke (Diksmuide, 1805-Brugge, 1974) was achtereenvolgens onderwijzer en gemeentesecretaris in Maldegem en ambtenaar bij de Stad Brugge. Hij bleef bekend om zijn genealogisch-heraldische belangstelling en publicaties. De oudste dochter van Van Dycke adopteerde in 1896 de 24-jarige Emile Houvenaeghel-Renders (Diksmuide, 1872-Brugge, 1956), die in Brugge bankier werd en verzamelaar van werken van Vlaamse Primitieven. (JV)

Marc CARLIER, 'Jean-Jacques Lambin en Justin Van Damme als promotoren van het literaire leven in Ieper in de Hollandse tijd (1815-1830)', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde*, 113:4 (2013) p. 427-457, -afb.

Lambin (Ieper, 1765-1841) en Van Damme (Ochtezele/Frankrijk, 1772-Brugge, 1843) ontpopten zich tot orangisten in Ieper, die ijverden voor de taalkundige en culturele integratie van Noord- en Zuid-Nederland onder koning Willem I. Zij gebruikten daartoe vooral hun lidmaatschappen van de rederijderskamer 'De Getrouwe van Herten', van het culturele genootschap 'Alpha en Oméga' en van de plaatselijke afdeling van de socioculturele 'Maatschappij tot Nut van 't Algemeen'. (JV)

Eric DALED en Marc CARLIER, 'Achille Daled (1872-1948). Een leven in dienst van het toerisme in Brugge (1)', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde*, 114: 2 (2014) p. 211-229, -afb.

Daled (Brugge, 1872-1948) zette zich in om Brugge toeristisch op de kaart te zetten. Beroepshalve was hij huisbewaarder van het Stedelijk Museum voor Oude Schilderkunst in de Bogardenkapel en van de Stedelijk Academie in de Katelijnestraat, en van de Handels- en Nijverheidsschool in de Arsenaalstraat. Vanuit zijn lidmaatschappen en bestuursfuncties in verschillende lokale verenigingen en door het brengen van voordrachten met lichtbeelden in het binnenland en het buitenland voerde hij promotie voor zijn stad. (JV)

Pieter DEBAERE, 'Het huis van beeld en geluid. De geschiedenis van het Vlaams Filmmuseum en -archief (1983-2008)', in: *De Leiegouw*: 55:2 (2013) p. 245-259, -afb.

Als pendant van het Koninklijk Belgisch Filmarchief werd in 1987 het Vlaams Filmmuseum en -archief – VFMA opgericht. Basis van de collectie werd gevormd door de Heverleese Filmgroep, die vanaf 1983 historisch beeldmateriaal en filmtostellen begon te verzamelen en te restaureren. Het filmmuseum opende in 1988 zijn deuren voor het publiek in Leuven. Lokale beleidsbeslissingen en een reeks incidenten tussen het museum en het Leuvens stadsbestuur deden het VFMA in een impasse belanden. Besloten werd de instelling en de collectie in 2004-2005 over te brengen naar een pand in de Nedervijver te Kortrijk. (JV)

Brecht DEMASURE, 'Bewerkt hout'. De geschiedenis van de meubelnijverheid in Izegem', in: *TIC. Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 30:3 (2013) p. 32-41, -afb.

Op het einde van de 19de eeuw stelde de meubelnijverheid in Izegem weinig voor: de borstel- en schoenindustrieën overheersten en er werden enkel meubels voor de lokale markt ambachtelijk samengesteld. Tijdens het interbellum nam de algemene levensstandaard toe en steeg de vraag naar meubels. Er waren bedrijven die zich toelegden op kunst- en stijlmeubels, en andere die opteerden voor serieproductie. Vooral deze laatste productievorm kende met de heropbouw na de Tweede Wereldoorlog groot succes. Vanaf 1970 begon de neergang, vooral omdat de meubelexport onder druk kwam van de concurrentie vanuit de lageloonlanden. (JV)

Brecht DEMASURE, 'De aanslag op de veestapel in het Kortrijkse tijdens de Eerste Wereldoorlog', in: *De Leiegouw*, 56:1 (2014) p. 129-155, -afb. en tab.

Krijgshandelingen, plunderingen en opeisingen van onder mee veevoeder door de Duitsers brachten grote schade aan de landbouw in het al-

gemeen toe en verminderden de veestapel. De rundveestapel daalde in West-Vlaanderen bijvoorbeeld tussen 1913 en 1919 met 69 procent. Door de afname van die veestapel ontstond een gebrek aan vlees en dierlijke producten. (JV)

Patrick DE RYNCK (red.), *Van Centrale naar Transfo. 100 jaar elektriciteitscentrale in Zwevegem*. Zwevegem, VZW Transfo en Provincie West-Vlaanderen, 2013, 211 p., -afb., graf. en tab.

Het rijkelijk geïllustreerde boek omvat twee delen: de historiek van de Zwevegemse elektriciteitscentrale en de planning voor de herbestemming van de locatie en de gebouwen als 'Transfo'. In het eerste deel schetst Brecht DEMASURE (p. 12-85) de opstart van de elektriciteitscentrale in 1913 en de ontwikkeling ervan tot 2001 binnen de Belgische en West-

Vlaamse sociaaleconomische, ecologische en sociale context; Luc SOENS (p. 86-127) behandelt de technologische en historische ontwikkelingen binnen de centrale zelf en haar lokale verankering. (JV)

Sophie DE SCHAEPDRIJVER, *De Grote Oorlog. Het Koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Amsterdam, 2013, 2de druk, 383 p., -afb.

Synthesewerk over de gebeurtenissen en het leven in België tijdens de oorlog 1914-1918. Grote thema's die uitgewerkt zijn: de Duitse inval, de bezetting, de strijd aan de IJzer, het activisme en de collaboratie en de nasleep in de eerste naoorlogse jaren. (JV)

John DESREUMAUX, 'Burgerlijke slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog in Geluwe. Een overzicht op basis van vonnissen van de Rechtbank voor Oorlogsschade', in: *De Leiegouw*, 56:1 (2014) p. 183-210, -afb. en tab.

De auteur bespreekt 51 gevallen van oorlogsschade aan de hand van de vonnissen. (JV)

Luc DE VOS, Tom SIMOENS, Dave WARNIER en Franky BOSTYN, *14-18. Oorlog in België*. Leuven, 2014, 588 p., -afb. en tab.

Indringend overzicht van de militaire gebeurtenissen in België tijdens de jaren 1914-1918, gerelateerd aan de algemeen Europese oorlogs- en andere ontwikkelingen, en de ontwikkelingen in bezet en politiek België. De oorlog in de Westhoek wordt natuurlijk zeer uitgebreid behandeld, evenals de raids op Zeebrugge en Oostende in april-mei 1918, en de bevrijding die op gang kwam in West-Vlaanderen vanaf september 1918. Zie ook aanvullend de catalogus bij de tentoonstelling in het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis: DUPUIS Henri, POMIAN Krzysztof en VAN DEN BROEKE Isabelle (reds.), *14-18, dit is onze geschiedenis*. Brussel, 2014, 201 blz. (JV)

Willy DEZUTTER, 'Rouwdracht en rouwtijd in Brugge (1900-1945)', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde*, 113:3 (2013) p. 318-323.

In 1933 verspreidde de beroepsvereniging 'De Brugsche Kleermakers' een rondzendbrief met richtlijnen voor rouwkllederdracht en rouwtijd. (JV)

Jan D'HONDT, 'Een 'recreatie' in Waardamme voor een Sinterklaasfeest in 1856', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde*, 113:4 (2013) p. 422-424.

Pieter de Melgar de Sporkinshove bezat een buitengoed in Waardamme en bezorgde de kinderen van de plaatselijke lagere school op de dag voor de Sinterklaasviering in 1856 een feestmaaltijd. (JV)

Dorien DIERICKX, "Upstairs Downstairs' in Marke. Onderzoek naar de wooncultuur in het neogotisch kasteel Blommeghem', in: *De Leiegouw*, 55:2 (2013) p. 165-191, -afb.

Beschrijving van de woon- en leefcultuur op het eind van de 19de en in het begin van de 20ste eeuw in het kasteel, dat toebehoorde aan de familie De Bethune. In het artikel komen de bouw in 1900 en de opeenvolgende bewoners in beeld, worden de ruimtelijke indeling en inrichting uitgebreid geanalyseerd, en het gebruik ervan door de eigenaars en het dienstpersoneel. (JV)

Jos DROUILLON, 'Van CATHO op 't Hooghe tot KATHO op Hoog Kortrijk. De pioniersjaren (1964-1969)', in: *De Leiegouw*, 55:2 (2013) p. 261-283, -afb.

Historiek van de beginjaren van het gecentraliseerde vrij katholiek hoger onderwijs in Kortrijk, dat onder impuls van priester-econoom André Vannecke uitgebouwd werd op 't Hooghe. (JV)

Rita LINGIER, 'De weverij 'Textile des Flandres' 1920-1940', in: *Het Houtland. Jaarboek 2013*, p. 99-136, -afb. en tab.

Vervolg op een artikel in *Het Houtland. Jaarboek 2011* over de weverij in Torhout, nadat deze verkocht was aan de Gentse naamloze vennootschap 'Textile des Flandres'. (JV)

Dirk LUYTEN, 'Ondernemer tussen volk en staat. Tony Herbert: enkele historiografische ankerpunten vanuit biografisch perspectief', in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 72:3 (2013) p. 242-252, -afb.

Herbert (Lokeren, 1902 – Kortrijk, 1959) werd directeur van de N.V. Kortrijksche Katoenspinnerij en bestuurder van het Vlaams Economisch Verbond – VEV. Hij verspreidde zijn ideeën over elitarisme, antikapitalisme en autoritair corporatisme via de pers en andere publicaties. Politiek raakte hij betrokken bij de Vlaams-nationalistische partijen het Katholiek Vlaams Nationaal Verbond - KVVN en het Vlaams Nationaal Verbond - VNV, en uiteindelijk bij de opzet van de Christelijke Volkspartij - CVP. Hij streefde er naar een Vlaamse politieke elite te vormen om binnen het kader van de Belgische Staat de macht te verwerven. (JV)

Ludo MEULEBROUCK, 'De aanwezigheid en verering van de zalige Idesbald te Brugge (1627-1831)', 'Idesbald in de Potterie in Brugge vanaf 1831', 'Volksdevotie en de bedevaart naar de zalige Idesbald', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde*, 112:3 (2012) p. 290-298; 113:1 (2013) p. 93-108; 113:3 (2013) p. 338-346, -afb. en graf.

Over de verering en devotie voor Idesbald van der Gracht, derde abt van de abdij Ten Duinen (overleden in 1175), van wie het lichaam in 1627 naar Brugge was overgebracht en begraven werd in de Duinenabdij en vanaf 1831 in de kerk van Onze-Lieve-Vrouw-ter-Potterie. (JV)

Jean Luc MEULEMEESTER, 'Een reglement voor de 'suisse' van de O.-L.-Vrouwekerker van Oudenburg', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde*, 113:3 (2013) p. 288-290.

Bespreking van een contract uit de tweede helft van de 19de eeuw afgesloten tussen de kerkfabriek van Oudenburg en de toenmalige 'suisse' of politiemeester rond diens opdrachten, kledij en loon. (JV)

Jos MONBALLYU, 'De strafrechtelijke repressie van het incivisme in het Kortrijkse na de Eerste Wereldoorlog (1918-1925)', in: *De Leiegouw*, 56:1 (2014) p. 61-102, -afb.

Bespreking van de behandeling door de militaire en later de burgerlijke

gerechtelijke overheden van de 153 politieke, economische of intellectuele collaboratiedossiers in het Kortrijkse onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog. (JV)

Liesbet NYS, *De intrede van het publiek. Museumbezoek in België 1830-1914*. Leuven, 2012, IX + 534 p., -afb.

In de periode 1830-1860 kwamen talrijke musea tot ontwikkeling met de bedoeling de wetenschap te bevorderen, om kunstenaars toe te laten zich te vervolmaken of nog om de nationale/lokale trots te versterken. Zij waren beperkt, moeilijk toegankelijk en kenden weinig of geen publiekswerking. Na 1860 begon men op een breder publiek te focussen en werd er tal van speciale maatregelen uitgewerkt: meer openingstijden, een meer overzichtelijke opstelling van de stukken, labels, catalogi en gidsen bij het tentoongestelde, rondleidingen, reclame in reisgidsen, enz. Bezoekersalbums, zoals deze van het Brugse Museum van het Sint-Janshospitaal geven een (beperkt) beeld van wie deel uitmaakte van het geïnteresseerde publiek. Vooral de Brugse musea werden bij het onderzoek betrokken. (JV)

Wilfried PAUWELS, 'Raphaël de Spot, burgemeester van Veurne, 1912-1918', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde*, 114:1 (2014) p. 113-120.

Biografische nota van burgemeester De Spot (Roesbrugge-Haringe, 1850-Veurne, 1926). (JV)

Wilfried PAUWELS en Jan VAN ACKER, 'Edmond Hanssens, 'onze ontdekker van den Kongo'', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde*, 113:4 (2013) p. 414-421, -afb.

Hanssens (Veurne, 1843-Vivi/Congo, 1884) verbleef vanaf maart 1882 in Congo en richtte er diverse centra of stations op om de bevoorrading van Leopoldstad (het huidige Kinshasa) te verbeteren. Hij werd in Veurne gehuldigd met een straatnaam (1885) en een borstbeeld (1890) vervaardigd door beeldhouwer Jules Lagae. (JV)

Karel PLATTEAU, 'Streuvels en Kortrijk. 'In oorlogstijd' en andere tijden', in: *De Leiegouw*, 56:1 (2014) p. 157-163, -afb.

Over het oorlogsdagboek van Stijn Streuvels en het voorkomen van de Stad Kortrijk erin. (JV)

Koen ROTSAERT, 'Een schoolenquête op de Sint-Jacobsparochie (1876)', in: *Brugs Ommeland*, 54:2 (2014) p. 78-88.

In 1876 werd aan de Ezelstraat te Brugge een kosteloze jongensschool geopend door de pastoor van de Sint-Jacobsparochie met hulp van de broeders Xaverianen. De nieuwe school trok heel wat jongens weg uit het stedelijk onderwijs, waarop een onderzoek volgde naar praktijken van 'oneerlijke concurrentie'. (JV)

Koen ROTSAERT, 'Het 'Hôpital Maritime' van dokter Vanden Abeele in Wenduine (1881-1900)', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde*, 114:1 (2014) p. 79-92, afb. Dokter François-Jean-Adolphe Vanden Abeele (Brugge, 1824-1900) opende vanaf 1881 naar Franse voorbeelden een herstellingsoord voor behoeftige zieke kinderen in Wenduine. Zusters van de Congregatie van 'Bermhertigheid Jesu' uit Brugge stonden er in voor de verpleging, het onderricht en de ontspanning van de kinderen. (JV)

Koen ROTSAERT, 'Patronaten en jongerencongregaties te Brugge in de 19de en 20ste eeuw', in: *Brugs Ommeland*, 53:3 (2013) p. 139-162, -afb. De Brugse patronaten en congregaties waren bedoeld om de vrije tijd van de jongeren in te vullen met godsdienstige vorming en ontspanning onder toezicht van de parochiegeestelijkheid. Na de Eerste Wereldoorlog begon de attractiviteit van de patronaten af te nemen ten voordele van jeugdbewegingen zoals KSA en KAJ, maar vooral Chiro die eveneens parochiaal georganiseerd was. (JV)

Marc RYCKAERT, 'Jules Fonteyne (1878-1964), veelzijdig Brugs kunstenaar', in: *In de Steigers*, 20:1 (2013) p. 3-17, -afb. Voorstelling van werk en leven van academiedirecteur en kunstenaar Fonteyne (Brugge, 1878-1964). (JV)

Ludo VANDAMME, 'De erfgoedcollecties van de Openbare Bibliotheek Brugge', in: *Archief- en Bibliotheekwezen in België*, 84 (2013) p. 143-158. De Brugse bibliotheek ontstond in de Franse Tijd naar aanleiding van de inrichting van een middelbare 'Ecole Centrale' en werd in 1804 door de Stad Brugge overgenomen. De bibliotheek was oorspronkelijk ondergebracht in de voormalige abdij Ten Duinen aan de Potterierei. De verzameling bevatte onder meer handschriften en oude drukken, die later aangevuld werden en nu uitgegroeid zijn tot collecties van lokaal en regionaal erfgoed. Rond deze collecties bouwt de bibliotheek een erfgoedwerking uit met klemtonen op weloverwogen acquisitie, ontsluiting, publieksbereik, behoud, beheer en wetenschappelijk onderzoek. (JV)

Romain John VAN DE MAELE, 'Brugge en Oostende. Reisherinneringen van de Deense schrijfster Emma Kraft (1905)', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde*, 113:3 (2013) p. 329-337.

Bespreking van een verslag van een reis die vermoedelijk in het voorjaar van 1901 plaats vond en waarbij onder meer Brugge en Oostende bezocht werden. (JV)

Andries VAN DEN ABEELE, 'De Brugge uitgever J. Devroe-Puype, 1927-1928', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde*, 113:3 (2013) p. 304-309.

Historiek van de uitgeverij, die een korte periode bedrijvig was in Sint-Kruis en Vlaams-nationale brochures uitbracht. (JV)

Andries VAN DEN ABEELE, 'Het testament van een verloren zoon. Leon De Meulemeester junior (1871-1933), weldoener van het Brugse 'Wevershof' en van de Sint-Annakerk', in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde*, 113:3 (2013) p. 355-362.

De Meulemeester (Brugge, 1871-Brussel, 1933) leefde in onmin met zijn vader en leidde een chaotisch leven. Toch slaagde hij erin bij testament aanzienlijke sommen geld na te laten die hij onder meer toeschoof naar de kerkfabriek van Sint-Anna en de Commissie van Openbare Onderstand te Brugge. Er werden herstellingswerken mee uitgevoerd aan de Sint-Annakerk en renovatiewerken aan het Wevershof, een beluik nabij Zonnekemeers. (JV)

Elke VANDEN BROECKE en Lieve UYTENHOVE, *Laus Deo. Rodolphe Hoornaert en zijn werk, 1886-1969*. Leuven, De Wijngaard VZW – KADOC-KULEuven, 2013, 260 p., afb.

Priester Hoornaert (Kortrijk, 1886-Brugge, 1969) is vooral bekend als pastoor van het Brugse begijnhof (vanaf 1922), stichter van een nieuwe benedictijnse kloostergemeenschap, de 'Dochters van de Kerk' in het begijnhof en restaurateur van de begijnhofgebouwen. Het boek omvat een biografisch gedeelte over Hoornaert (blz. 17-121), een becommentarieerde keuze uit zijn geschriften (p. 123-235) en slotbeschouwingen (p. 237-242). (JV)

Martijn VANDENBROUCKE, 'Twintig jaar Feestpaleis aan Pluim- en Slachthuisstraat. 'Eene toevluchtsplaats om alle zaken die ons aanbelangen te bespreken. Maar dit alles moet geld kosten'', in: *De Leiegouw*, 55:2 (2013) p. 205-230, -afb.

In 1920-1923 bouwde de coöperatie SM Volksrecht een Feestpaleis op aan de Pluimstraat en Slachthuisstraat te Kortrijk. Het omvatte een film- en theaterzaal, een bakkerij, een winkel, een bibliotheek, een café en verschillende vergaderzalen. Tijdens het bombardement van 4 september 1943 werd het complex nagenoeg volledig verwoest en na de oorlog kon het niet meer heropgebouwd worden. (JV)

Evert VANDEWEGHE, 'Tussen droom en daad. Het literaire stadsbeeld van Aalst, Dendermonde, Oudenaarde en Veurne, 1830-1914', in: Inge BERTELS, Jan Hein FURNEE, Tom SINTOBIN, Hans VANDEVOORDE en Rob VAN DE SCHOOR Rob (red.), *Tussen beleving en verbeelding. De stad in de negentiende-eeuwse literatuur*. Leuven, 2013, p. 245-266, -afb. Onderzocht wordt hoe literaire auteurs het historisch stadsbeeld van enkele provinciesteden opmerkten en in hun werken weergaven. De Grote Markt in Veurne trok de aandacht van Victor Hugo tijdens een rondreis op het einde van 19de eeuw. Niet alleen de openbare gebouwen en kerken kon hij appreciëren, maar het plein zelf en de gewone huizen errond vanwege hun stilistische diversiteit. Veurne heeft rond 1900 in de werken van Georges Rodenbach, Gustaaf Vermeersch, Camille Lemonnier, Emile Verhaeren en Rainer Maria Rilke vooral het imago van een bevreedende, dode of slapende stad. Graag zagen zij de historische toestand behouden met de opvallende tegenstelling tussen de grote monumenten en de kleine huizen, en zonder dat er bijwerkende of voltooiende restauraties op uitgevoerd werden. (JV)

Paul VAN HEESVELDE, Michelangelo VAN MEERTEN, Paul PASTIELS en Bart VAN DER HERTEN, *Bestemming front. Spoorwegen in België tijdens de Grote Oorlog*. Tielt, 2014, 144 p., -afb.

Over de rol en het belang van de spoorwegen tijdens de Eerste Wereldoorlog: bij de mobilisatie van het Belgische Leger, de evacuatie van de burgerbevolking, het troepentransport en de bevoorrading van de strijdende partijen. Specifiek voor West-Vlaanderen zijn veel smalspoor- en gewone spoorlijnen verdwenen die gedurende 1914-1918 dienstig waren als onderdelen van de frontlijn en aanvoerlijnen voor het Duitse en het geallieerde leger. (JV)

Alex VANNESTE, *De Doodendraad. De elektrische draadversperring aan de Oost- en Zeeuws-Vlaamse grens tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Gent, Provincie Oost-Vlaanderen, 2013, 128 p., -afb.

Om onder meer de uittocht van vluchtelingen en oorlogsvrijwilligers, spionage, smokkel en clandestiene postverplaatsing vanuit België naar

het neutrale Nederland te verhinderen, plaatsten de Duitse bezetters in 1915 langs de grens van Knokke tot in Voeren een elektrische draadversperring. (JV)

Paul VANNESTE, 'Brugse brouwerijen in de historische stad', in: *Erfgoed van Industrie en Techniek. Vlaams-Nederlands Tijdschrift voor Industriecultuur*, 22:1-2 (2013) p. 16-23, -afb.

Overzicht van de nog zichtbare sporen van het brouwerijverleden in Brugge. (JV)

Philip VANNIEUWENHUYZE, 'De eerste oorlogsmaanden in Harelbeke, Bavikhove en Hulste', in: *De Leiegouw*, 56:1 (2014) p. 119-128, -afb.

Relaas van de militaire gebeurtenissen in Harelbeke, Bavikhove en Hulste in 1914, de reacties van de plaatselijke bevolking hierop en een overzicht van de eerste burgerslachtoffers. (JV)

Donald WEBER, *Leven en werken in de Belgische transportindustrie, 1913-2013*. Gent-Antwerpen, Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis en Belgische Transportarbeidersbond, 2013, 239 p., -afb.

Naar aanleiding van het 100-jarige bestaan van de huidige ABVV-centrale van de Belgische Transportarbeidersbond - BTB worden de ontwikkelingen sinds 1913 in de verschillende transportberoepssectoren beschreven: de zeevisserij en zeevaart, de binnenscheepvaart, de haven- en dokarbeid, en het weg- en luchtvervoer. (JV)

Kroniek

Het Lijsternest gerenoveerd en opnieuw open - Op donderdag 24 april 2014 had de officiële heropening plaats van het huis van Stijn Streuvels, Het Lijsternest, in Ingooigem (Anzegem). Op de uitnodiging is te lezen dat Het Lijsternest de deuren heropent na een jarenlange renovatie. Dat klopt, want de Provincie West-Vlaanderen - sinds 1977 eigenaar van het schrijvershuis - was om veiligheidsredenen verplicht om in 2008 de deuren te sluiten. Van de tussenliggende tijd werd gebruik gemaakt om enerzijds het gebouw volledig leeg te maken, de inboedel wetenschappelijk te inventariseren, waar nodig te herstellen en op te frissen en anderzijds om het gebouw zelf grondig te renoveren.

Stijn Streuvels bouwde 'zijn' huis immers op een 'kleikop' die in weer en wind nooit helemaal tot rust kwam. Zo scheurde het gebouw, een ontwerp van Streuvels' vriend en architect Jozef Viérin, langzaam uiteen. Deuren trokken scheef en sloten niet meer. In de binnenmuren verschenen doorkijken die er zeker niet bedoeld waren. De zware stabiliteitsproblemen moesten dan ook doortastend aangepakt worden. Dit gebeurde met een 40-tal palen die tot op de 16 meter dieperliggende stabiele zandlaag reiken. Nadien werd de diepgaande restauratie van het gehele ge-

De voorgevel van Het Lijsternest in 1977 (dia genomen door Ludo Valcke).

bouw aangepakt en werden bij het bijgebouw - de oude schuur en garage - de nodige ingrepen uitgevoerd om er een schrijversverblijf aan toe te voegen. Heeft dat alles tijd gekost, het was in elk geval de moeite waard. Het Lijsternest ademt opnieuw die unieke sfeer uit waarmee ik in 1977 mocht kennismaken toen ik er in de lente voor het eerst een voet binnenzette, begeleid door de familie Lateur. Intussen kreeg Het Lijsternest ook het statuut van beschermd monument, iets dat bij de aankoop in 1977 werd aangevraagd, maar toen geweigerd werd. Zo kon de Provincie West-Vlaanderen nu genieten van Vlaamse financiële steun om de hoge kosten enigszins draaglijk te maken.

Voor wie Het Lijsternest reeds vroeger bezocht is een nieuw bezoek een aanrader. Voor wie er nog nooit binnenstapte is het nu een must. De nodige informatie krijgt u er via een eenvoudig te hanteren 'tablet'. Dit hedendaags digitaal hulpmiddel geeft u alle informatie die u nodig heeft voor een goed bezoek en zorgt er ook voor dat het interieur niet nodeloos belast (vervuild) wordt met allerhande informatiedragers. Het Lijsternest is toegankelijk voor het publiek van april tot en met september, van woensdag tot zaterdag tussen 14 en 17 uur en op zondag van 10 tot 17 uur. Toegangsprijs: 3 euro. Van oktober tot maart wordt het een schrijversresidentie. Schrijvers uit de Lage Landen krijgen er de kans op een verblijf in Het Lijsternest en uiteraard hoopt iedereen op nieuw waardevol literair werk.

Naar aanleiding van de heropening is het nummer 1 van de jaargang 2014 (21ste jg) van het provinciaal erfgoedtijdschrift 'In de Steigers' helemaal aan Het Lijsternest gewijd. Het is een mooi geïllustreerd en inhoudelijk boeiend nummer geworden met bijdragen van Jeroen Cornilly en Sophie Muyliaert: 'Streuvelshuis en schrijversresidentie' (p. 3-6) en Paul Thiers over de 'Genese van een droomwoning' (p.7-14). Jeroen Cornilly levert ook nog de 'kroniek van een huis' (p. 15-27) en Annelies Stevens vertelt alles wat u weten wil over de restauratie van Het Lijsternest (p. 28-35). Karel Platteau bladert in het oeuvre van Streuvels (p. 36-43) en De Standaardjournaliste Guinevere Claeys brengt een 'Terugkeer', haar eerste echte kennismaking met Streuvels' werk De Vlasschaard.

Op pagina 24 in 'In de Steigers' schrijft Jeroen Cornilly: 'Uiteindelijk kon - na een juridische twist - op 7 november 1977 ... de verkoopakte verleden worden'. Het begrip twist kan hier wel voor enige verwarring zorgen. Feit is dat de Provincie West-Vlaanderen Het Lijsternest met de inboedel 'uit de hand' gekocht had van de erven Lateur. Een van de dochters, Paula was intussen, in 1971, overleden maar ook één van haar kinderen, Magda Vandemeulebroecke, was in 1976 gestorven zodat haar drie minderjarige kinderen mede-erfgenamen werden. Om hun rechten

als minderjarigen te beschermen moest Het Lijsternest eigenlijk openbaar verkocht worden en daar waakte de vrederechter van de rechtbank in Kortrijk over. Vooraleer de koop definitief werd, moest de Provincie bewijzen dat de gevolgde werkwijze op geen enkele manier de rechten van de minderjarige erfgenamen zou schaden. Eens dit gebeurd was, kon de vrederechter zijn toestemming geven en werd de aankoop definitief. Nog een zijsprong: voor de plechtige heropening ontstond een kleine rel omdat naast Eric Vlaminck (auteur), Guinevere Claeys (journaliste) en Karel Platteau (Streuvelsgenootschap) ook Hedwig Speliers als spreker op de uitnodiging stond. Leden van de Streuvelsfamilie en andere Streuvelianen zijn duidelijk nog niet vergeten wat Speliers indertijd schreef - en wat duidelijk weerlegd werd - over een 'collaborerende' Streuvels. En was het niet om hun woede, toch kregen ze eigenlijk gelijk want de langdradige bijdrage van Speliers ging niet over Streuvels maar over Hedwig Speliers.

Ludo Valcke

Achiel Van Walleghem: oorlogsdagboeken 1914-1918 opnieuw uitgegeven - Op donderdag 28 augustus 2014 om 19 uur had in de Sint-Jan Baptistkerk te Dikkebus de voorstelling plaats van de publicatie 'Achiel Van Walleghem: Oorlogsdagboeken 1914-1918'. Initiatiefnemers waren het In Flanders Fieldsmuseum uit Ieper en de Tieltsse uitgeverij Lannoo. Wie niet weet dat het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge, tussen 1962 en 1979, de uitgever was van een reeks oorlogsdagboeken kan daarover meer lezen in mijn bijdrage (p. 75-79) in 'Uit de korf van de Emulatie', de speciale publicatie die in het voorjaar van 2014 verscheen naar aanleiding van het 175-jarig bestaan van onze historische vereniging. Topstuk in de oorlogsdagboekenreeks was het driedelig werk 'De oorlog te Dickebusch en omstreken 1914-1918', geschreven door pastoor Achiel Van Walleghem en voor publicatie klaargemaakt door Jozef Geldhof. Het eerste deel verscheen in 1964, vijftig jaar na het begin van WO I. Delen 2 en 3 kwamen resp. in 1965 en 1967 op de markt. Vijftig jaar na het verschijnen van dit eerste deel en honderd jaar na het begin van WO I komt het handwerk van Achiel Van Walleghem opnieuw uit de drukkerij. Waarom? 1. Piet Chielens begint zijn inleiding van het boek als volgt: 'Voor u ligt een bijzondere heruitgave, het belangrijkste burgerlijk dagboek uit de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek' (p.7). Dit statement is ook opgenomen vooraan op de stofwikkkel van het boek. Terecht! Er is weinig of geen ernstig werk verschenen over WO I in de Westhoek, zonder gebruik te maken van het dagboek van Van Walleghem.

Waarom? 2. Dit zeer belangrijke werk is vandaag vrijwel niet meer beschikbaar. In zijn deel van de inleiding schrijft Dominiek Dendooven over die uitgave: 'Uitgever van dienst was het Genootschap voor Geschiedenis uit Brugge, dat zich in de jaren 1960 en 1970 onder meer verdienstelijk heeft gemaakt met de uitgave van heel wat dagboeken uit de Eerste Wereldoorlog en op dat vlak zelfs een pioniersrol vervulde in een periode dat er voor de Eerste Wereldoorlog en voor het lot van de gewone man in die oorlog al bij al weinig aandacht was' (p.23) en 'De werken aankopen was de laatste jaren veel moeilijker: de drie volumes . . . . waren zelfs bij gerenommeerde antiquaren moeilijk te vinden. Zelfs voor een van de drie delen werden soms astronomische prijzen gevraagd' (p. 20). Die opmerking is volledig correct. Ook het Genootschap voor Geschiedenis zelf beschikt niet meer over enige voorraad.

Een derde reden waarom ligt in het feit dat er aan de voorgaande uitgaven ook een en ander schortte. Lodewijk De Wolf publiceerde tussen 1922 en 1929 een aantal stukken uit Van Walleghems dagboek. Hij herschreef de tekstfragmenten echter in een zeer bloemrijke en zwaar-literaire taal, die totaal vreemd is aan het origineel. De uitgave van Jozef Geldhof (1964-67) is veel grondiger en gaat met veel eerbied om met het originele werk. Geldhof brengt echter geen integrale uitgave van de tekst. De dagboektekst die Van Walleghem schreef na 23 april 1918, toen hij op de vlucht was, is niet opgenomen. De teksten over de heropbouw (1919-29) zijn soms opgenomen, soms samengevat. Bovendien heeft de uitgave te lijden gehad onder de (te) beperkte kennis die Jozef Geldhof had over de streek en over de oorlogsrealiteit. Daardoor kloppen plannetjes niet, is de oorlogsterminologie niet correct, schort er iets aan nogal wat toponiemen.

Toen Jozef Geldhof aan zijn werk begon, berustte het manuscript nog bij de familie Van Walleghem. Een wijs besluit van die familie deed het gehele pakket in 1999 als een permanente bruiklening belanden in het IFFM te Ieper (en hopelijk wordt dat weldra een schenking). Het gaat om 12 handgeschreven schriften, 1180 bladzijden tekst over de gebeurtenissen tussen juli 1914 en 1929. Het 13^e schriftje bevat allerhande namenlijsten. Nu de originele tekst weer beschikbaar was, werd in overleg tussen het IFFM en de familie Van Walleghem beslist om een nieuwe uitgave op de markt te brengen naar aanleiding van de herdenking 2014. Uitgeverij van dienst werd Lannoo Tielt.

Eigenlijk gaat het niet om een heruitgave in strikte zin want: 1. Het gaat om de uitgave van de integrale tekst (voor het eerst); 2. Nu zijn de exacte kaarten en omzettingen opgenomen. In de indexen achteraan het werk zijn bijv. veel fouten uit de Geldhofuitgave gecorrigeerd; 3. Er is een

De in Wereldoorlog I kapotgeschoten kerk van Dikkebus (Archief Bisdom Brugge, N89).

nieuwe inleiding geschreven door Dominiek Dendooven die ruime informatie geeft over de auteur en zijn familie. De dagboeken worden nu ook in een hedendaags kader geplaatst en die ogen kijken toch helemaal anders dan de priestertogen, 50 jaar geleden; 4. In feite is de tekst niet meer van Achiel Van Walleghem maar van Willy Spillebeen. Omdat het om het 'belangrijkste burgerlijk dagboek uit de Westhoek' gaat, moest het werk ook buiten West-Vlaanderen en liefst in het gehele Nederlands taalgebied leesbaar en te begrijpen zijn. Er werd dus geopteerd voor een 'hertaling'. Daarvoor werd Willy Spillebeen, bekend auteur, als weinig West-Vlamingen vertrouwd met het West-Vlaams en

grote kenner van WO I, aangesproken. Als men voor een hertaling gaat, lijkt mij dit ook een goede keuze. Hoe hij daarbij te werk is gegaan kan (moet) je lezen in zijn stuk inleiding (p.24-27). Spillebeen wijst erop dat Van Walleghem een heel behoorlijk, vrij zuiver Nederlands schrijft maar met eigenaardigheden die te maken hebben met de tijd en de plaats. Tijd: Van Walleghem kreeg zijn schoolopleiding in het Frans. Zo gebruikt hij zeer veel Franse woorden en zinsconstructies. Plaats: De voertaal in zijn jeugd was het Pittems. In de Westhoek gebruikte hij een Iepers-Poperings dialect. Het Frans en het dialect lieten grote sporen na in de tekst en werden systematisch aangepakt, net zoals de spelling. Maar Willy Spillebeen zelf stelt: 'De klankleur van het origineel werd in de mate van het mogelijke gerespecteerd' (p. 25). Verder werd consequent gekozen voor plaatsnamen in hun hedendaagse vorm (Lille en niet Rijsel...), voor eenzelfde uuraanduiding, de schrijfwijze van cijfers...

Hoe dan ook, de hertaling van het werk betekent dat de uitgave van het Genootschap nog altijd bruikbaar is, wil men de originele tekst gebruiken (althans voor zover gepubliceerd). Een hertaling is een optie die niet zo snel vanuit historisch oogpunt gelicht zal worden. Dat de keuze gemaakt werd om de uiterst belangrijke tekst terug beschikbaar te stellen en begrijpbaar te maken voor een groot publiek, is lovenswaardig. Dit zorgde

er allicht voor dat Uitgeverij Lannoo bereid was om het werk in hun fonds op te nemen en te verspreiden. Hopelijk bewijzen de verkoopcijfers dat het de goede keuze was. Het is immers een monumentaal boek geworden en het is inderdaad vlot leesbaar. Bijna 700 bladzijden, gebonden, met een stofwikkel. De inhoud kent u intussen ongeveer. Een woord vooraf van Piet Chielens (p. 7-9), de inleiding van Dominiek Dendooven (p.11-23); Willy Spillebeen over de hertaling (p.24-27), een tekstverantwoording (p.28), info over de website (cfr infra).

Op bladzijden 30-32 vindt u de legende bij de daaropvolgende kaarten. Daarna volgt een kleurkatern met 13 pagina's kaarten, gevolgd door 18 pagina's foto's. De inhoudstafel op p. 5 (die in het begin niet de correcte paginering geeft), plaatst die katern tot en met p. 64. De bladzijden van de katern zelf zijn spijtig genoeg niet gepagineerd. De werkwijze om de kaarten en de illustraties, afgedrukt op een meer geschikt soort papier, bijeen te brengen in 1 katern, is bekend maar is toch niet echt gebruiksvriendelijk. Vanaf p. 65 krijgt de lezer de dagboektekst en dit tot p. 652 (eindnoten). In de tekst zelf zijn een viertal zwart/wit reproducties opgenomen van telkens een bladzijde van het originele manuscript. Het geeft een meege-nomen voordeeltje: je kan de goed leesbare tekst onmiddellijk vergelijken met de 'hertaalde' versie. Maar dat was wellicht niet de bedoeling. De illustraties zijn er omdat Van Walleghem daar in zijn handgeschreven tekst een (kleine) tekening opneemt. De lezer kan die tekening terugvinden in de illustratie. Spijtig is dat de illustratie slechts één maal terug te vinden is op dezelfde pagina als de tekst zelf. In twee andere gevallen staat die op de rugzijde of zelfs nog een blad verder. En in twee gevallen is de paginaverwijzing in de tekst verkeerd (p. 139 i.p.v. 159 en p. 297 i.p.v. 316). Het gaat allemaal niet om doodzonden maar die kleine foutjes mochten er toch niet zijn. Tenslotte volgt na de dagboektekst nog een stuk van schriftje 13, namelijk de lijst van 'Kinderen in verscheidene schoolkolonies, allen vertrokken uit Dikkebus' (p.653-657). De index van plaatsnamen (p.658-670) en de index van persoonsnamen (p. 671-693) ruiken nog naar het zweet en de tranen die het gekost heeft om ze correct op te maken.

Bij de publicatie hoort ook een website. Daarop wordt, tussen nu en 11 november 2014, dag aan dag, de bijhorende tekst uit het origineel dagboek gepubliceerd. De website zal ook aanvullende informatie geven (a.h.w. een uitgesteld wetenschappelijk apparaat) en lezers die zelf over onbekende of nieuwe informatie beschikken over personen, plaatsen of feiten die in het dagboek voorkomen, kunnen die delen via de website: www.achielvanwalleghem.be.

De voorstelling van het nieuwe boek in Dikkebus gebeurde met stijl in de propvolle kerk van Achiel Van Walleghem zelf. Na een mooi welkomst-

woord van Jef Verschoore, schepen van Ieper en voorzitter van de VZW In Flanders Fields Museum, spraken nog Dominiek Dendooven en Willy Spillebeen over hun aandeel in het reuzenwerk. Willy Spillebeen las ook stukken voor en dat deed 'Kotjesvolk', de groep rond Wim Chielens, ook met niveau, in woord en zang. Piet Chielens sloot de avond af. Met dank aan de initiatiefnemers. Ook de receptie was West-Vlaams genereus. Bibliografische referentie: Achiel Van Wallegem, Oorlogsdagboeken 1914-1918. Hertaald door Willy Spillebeen. Tielt-Ieper, 2014, 698 p., ill., krtn. (gebonden met stofomslag: 34,99 euro).

Ludo Valcke

De 'Grote Oorlog' en de kust - In de loop van 2014 zijn zowat overal de herdenkingen van de Eerste Wereldoorlog begonnen en de komende vier jaar zullen die onverminderd doorgaan. In West-Vlaanderen situeert het zwaartepunt van die herdenkingen zich uiteraard in de zwaar getroffen Frontstreek. Maar ook de kust speelde een belangrijke rol in de oorlogshandelingen. Sommige kustplaatsen leden zware schade. Nieuwpoort, op het raakpunt van het front en de kust, werd volledig in puin gelegd. Aan de Duitse zijde van het front waren de vernielingen in de badplaatsen Westende en Middelkerke eveneens aanzienlijk. De driehoek Oostende-Brugge-Zeebrugge was een Duits maritiem bolwerk en na de oorlog bleef er van de haveninstallaties nauwelijks iets heel. De kustlijn van de IJzer tot

Het Duits mausoleum in Leffinge (foto M. Ryckaert).

het Zwin was bezaaid met Duitse geschutstellingen en bunkers. De Panne was dan weer de hoofdplaats van het onbezette België, waar de koninklijke familie verbleef en waar gewonde soldaten verzorgd werden. Kortom: ook aan de kust is er meer dan één reden om de 'Grote Oorlog' te herdenken. Een van de eersten om dat te doen is het tijdschrift *De Grote Rede* geweest. Dit informatieblad uitgegeven door het Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ) in Oostende bracht in november 2013 al een extra-dik themanummer uit (112 blz.), waarin een twintigtal auteurs allerhande aspecten van 'De Grote Oorlog en de zee' belichtten. Meer informatie hierover: www.vliz.be.

Twee gemeenten die deze zomer bijzondere aandacht aan de oorlog besteed hebben zijn Blankenberge en Middelkerke. Beiden werkten een gevarieerd programma uit dat op de twee plaatsen niet toevallig op dezelfde dag van start ging: 28 juni, de honderdste verjaardag van de moord op kroonprins Franz Ferdinand in Sarajevo - de noodlottige gebeurtenis die de aanzet tot de oorlog vormde. Met Franz Ferdinand heeft Blankenberge trouwens een speciale band gehad. De Oostenrijkse troonsopvolger was er namelijk een vaste zomergast, die nog in 1913 met zijn gezin enkele weken in de badstad was komen logeren. Tijdens één van die verblijven schonk hij een kazuifel aan de Sint-Rochuskerk, waar hij dagelijks de mis bijwoonde. Deze kazuifel was nu één van de blikvangers op de tentoonstelling die in het kader van de herdenking op vier locaties in de stad gehouden werd en die liep tot 11 november. Naast de tentoonstelling werden ook twee routes rond hetzelfde thema uitgewerkt: een wandelroute van 5 km en een fietsroute van 15 km. Voor elke route is een brochure beschikbaar en langs het parcours staan elf informatieborden. Tenslotte is er nog een nieuw boek uit, met als titel: *Blankenberge en Uitkerke bezet 1914-1918* (160 blz.). Auteur is de Blankenbergse stadsarchivaris Pieter Deschoolmeester.

Ook Middelkerke heeft een nieuwe Wereldoorlog I-fietsroute, die alle relevante plekken in de negen deelgemeenten aandoet. Het actuele (Groot-) Middelkerke is een geval apart, omdat de gemeente zowel kustplaatsen (Middelkerke, Westende) omvat, als dorpen bij de IJzer die vier jaar lang in de vuurlijn lagen, zoals Schore en Mannekensvere. Hoewel er sindsdien veel sporen verdwenen zijn, bleef er voldoende bewaard om een route uit te stippelen: oorlogsgedenktekens, gebouwen die een Duitse functie hadden of plekken waar verwoed strijd werd geleverd. Een daarvan is het merkwaardige Duitse mausoleum op de begraafplaats van Leffinge, dat ondertussen een beschermd monument is. Op een aantal belangrijke locaties langs de route werden nieuwe informatieborden geplaatst. Daarnaast is er ook roerend en immaterieel erfgoed: films en foto's, documenten, herinneringen van tijdgenoten die het meegemaakt hebben en die hun verhaal opgeschreven hebben. Aan de hand van zes persoonlijke getuigenissen, fo-

to's en Duitse filmjournaalbeelden uit 1915 werd een documentaire samengesteld die tijdens de zomer continu vertoond werd in een mini-bioscoop in een container op het strand. Tevens werden twee tentoonstellingen opgezet: in Westende (tot 31 december) en in Slijpe (tot 28 september). Voor meer achtergrondinformatie is er een ruim geïllustreerde bezoekersgids uitgegeven (70 blz.). De titel *Aan de verkeerde kant van 't Front* verwijst naar de ligging van de gemeente aan de Duitse zijde van de frontlinie.

Marc Ryckaert

Texture. Museum over Leie en Vlas – Onder deze titel werd in oktober 2014 werd in de Noordstraat 28 in Kortrijk een nieuw museum geopend. In een voormalig vlasverzendhuis uit 1912 van de *Linen Thread Company* gelegen langs de Leie wordt het verhaal van de linnen- en vlasnijverheid in de regio gebracht.

Het museumconcept omvat drie kamers. Op het gelijkvloers of in de 'Wonderkamer' kan de bezoeker of bezoekerster kennis maken met vlas en de eruit afgeleide hedendaagse producten door ze te bekijken, eraan te voelen of zelfs er van te proeven. Op de eerste verdieping, in de 'Leiekamer' wordt aan de hand van voorwerpen, foto- of filmbeelden, getuigenissen en verhalen de ontwikkeling van een agrarische naar een industriële vlasbewerking en -handel geëvoceerd. In een uitbreiding of loods bovenop het gebouw tenslotte is een tweede verdieping gerealiseerd met de 'Schatkamer' waar in wisselende opstellingen een rijke selectie aan damasten en kanten handwerk of weefsels uit de museumcollectie aangeboden wordt. De buitenbekleding van de loods gebeurde met goudkleurige golfplaten, en dit als verwijzing naar de 'Golden River' en de kleur van het in de Leie gerote vlas. Het gebouw met zijn mengarchitectuur van oud en nieuw valt dan ook sterk op en is bepalend in het stadsbeeld en in de wijk Overleie. In de verharding van het museumplein voor het gebouw zijn vakken uitgespaard met een aanplant van hoge grassen. De uitsparingen vormen een QR-code die verwijst naar de oude naam van de instelling: vlasmuseum. Bij de inrichting van het interieur is overvloedig gebruik gemaakt van vlaspaanplaat.

Vooral de Leiekamer schetst de geschiedenis van de vlasnijverheid, die er een is van vallen en opstaan of van terugkerende crisissen en steeds weer heropleving, en waar bezoekers ook op een interactieve manier kennis kunnen van nemen. Er zijn veel spectaculaire stukken in de opstelling meegenomen, zoals de stermolen voor het zwingelen en de industriële zwingelturbine uit 1937. Dit tentoonstellingsgedeelte sluit af met een wand, waar hedendaagse West-Vlaamse bedrijven met 'roots' in de vlas-

Publiciteit voor Texture-Museum over Leie en Vlas.

TEXTURE Museum over Leie en Vlas

www.texturekortrijk.be

sector zich voorstellen. Dit laatste is 'work in progress': het museum wil met aanvullingen en actuele berichten de industriële ontwikkelingen in de streek blijven opvolgen. Door de gehele opstelling heen zijn ongeveer 200 getufte duiven, ontworpen door de designer Christien Meindertsma, verspreid geplaatst. Ze verwijzen naar de reis- en spionageduiven die tijdens de Eerste Wereldoorlog in het gebouw opgesloten zaten.

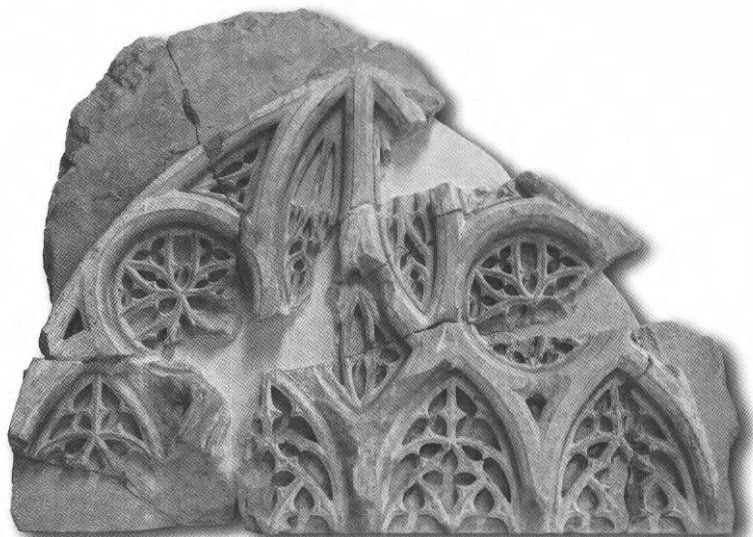
Texture is een waardige opvolger voor het Nationaal Vlasmuseum dat gevestigd was in een vlassershoeve op Hoog Kortrijk en op 2 december 2012 de deuren sloot wegens te geringe publieksbelangstelling. Het nieuw museum brengt beknopter en overzichtelijker, met meer samenhang, multimediaal en dus ook eigentijdser het historisch verhaal rond het vlas. Het gebouw is directer en gemakkelijker bereikbaar vanuit het stadscentrum en – last but not least – het sluit perfect aan bij de city-marketing die Kortrijk als designstad wil propageren.

Johan Vannieuwenhuysse

Rijksarchief Kortrijk 50 jaar - Tijdens een druk bijgewoonde plechtigheid in het Rijksarchief te Kortrijk op 27 maart 2014 werden drie aspecten gecombineerd: het 50-jarig bestaan van het Rijksarchief Kortrijk, de opening van de tentoonstelling 'Beschadigd België: de regio Kortrijk in puin' en de inhuldiging van het vernieuwde archiefgebouw in de Guido Gezellestraat. Tijdens het officiële gedeelte situeerde Chantal Vancoppenolle (operationeel directeur Vlaamse rijksarchieven) de plaats en functie van het Rijksarchief Kortrijk binnen het lokale culturele en archivalische landschap. Ze formuleerde hieromtrent enkele voorstellen naar de toekomst toe. Koen Byttebier (schepen Facility Stad Kortrijk) schetste de werken aan het gebouw op de hoek van de Guido Gezellestraat-Onze-Lieve-Vrouwestraat. Rudolf Scherpereel (schepen Erfgoed Stad Kortrijk) besprak de bombardementen tijdens de Tweede Wereldoorlog en de gevolgen ervan voor de bevolking en de stad. Niklaas Maddens (ere-rijksarchivaris) deelde eersterangs-herinneringen mee aan 50 jaar Rijksarchief Kortrijk en benadrukte het belang van algemeen rijksarchivaris Etienne Sabbe bij de opstart ervan. Joachim Derwael (Algemeen Rijksarchief) ten slotte stelde de tentoonstelling voor die gebaseerd is op de schadedossiers van na de Tweede Wereldoorlog. Na de plechtigheid volgde een meer informele receptie en kon de tentoonstelling bezocht worden.

Johan Vannieuwenhuysse

Geloof onder vuur - Een tentoonstelling die onder deze vlag vaart, schreeuwt om aandacht. De expo in kwestie liep van 13 september tot 7 december 2014 in het Abdijmuseum Ten Duinen in Koksijde. Aan de orde was de geschiedenis van Ten Duinen tijdens de lange, troebele 16de eeuw. Deze bewogen periode was bijzonder ingrijpend voor de cisterciënzers van de Duinenabdij. De abdij in de Koksijdse duinen viel zwaar ten prooi aan de Beeldenstorm (1566, ook opnieuw in 1578-1583) en ging materieel en religieus ten onder. Op het einde van de eeuw veerde de abdij opnieuw recht, eerst in Ten Bogaerde, vanaf 1627 in Brugge. Met de Vrede van Westfalen (1648) ging het Zeeuwse grondbezit definitief verloren. Zoals gezegd een bewogen periode, maar ook een zeer complexe geschiedenis. De uitdaging om dit onderwerp in een toegankelijke tentoonstelling te evoceren, was bijgevolg groot. Zonder meer overtuigend is het onderzoek dat aan dit project ten grondslag ligt. Een bevattelijk én diepgravend scenario nam de bezoeker mee in anderhalve eeuw opstand en oorlog, die de eens zo machtige middeleeuwse abdij op de knieën kreeg en vervolgens liet herrijzen uit haar as. Algemene geschiedenis en abdijschiedenis hielden elkaar hierbij in evenwicht.

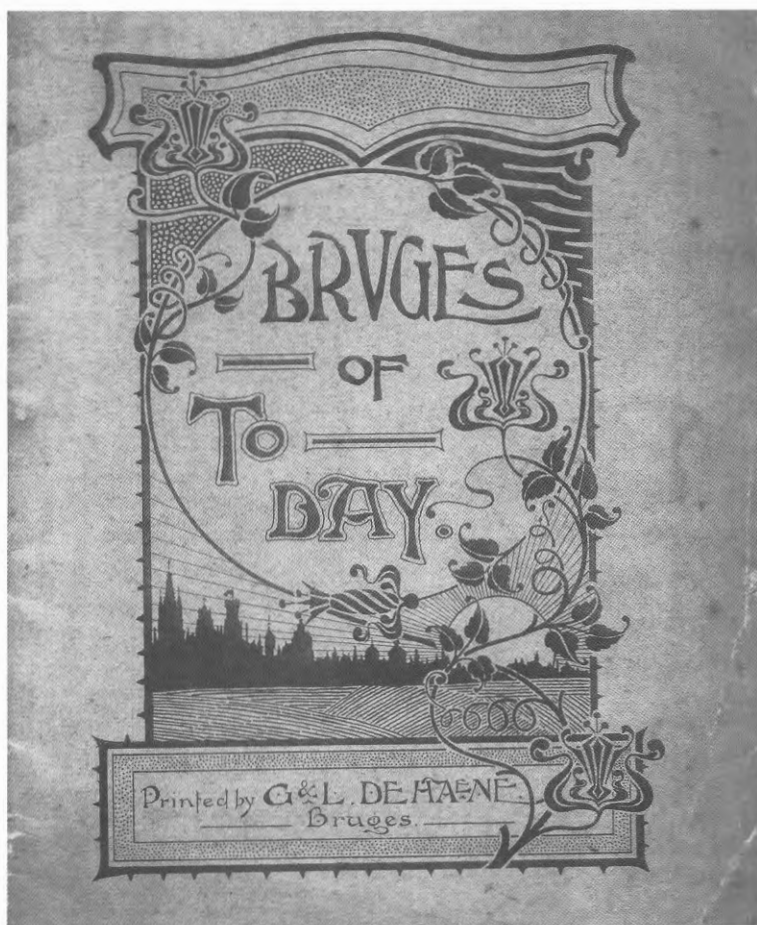
Gerestaureerd hoogkwalitatief gotisch maaswerk van de Duinenabdij in de tentoonstelling (foto abdijsmuseum).

Historische research vertalen naar een tentoonstelling vraagt andere vaardigheden. Minder geslaagd was de kleine ruimte op de bovenverdieping waar de tentoonstelling tegenvoets werd opgesteld, zonder duidelijke intro en met (te) veel objecten in de vitrines. Maar de echt geïnteresseerde bezoeker laat zich daar weinig aan gelegen: hij werd beloond met nieuwe inzichten en bijzondere objecten in een aangename variatie. Bovendien liet deze tentoonstelling zien hoe het museum hard werkt aan de uitbreiding van de eigen collectie en voor haar bruiklenen kan terugvallen op een breed netwerk. Bijzonder waren onder meer de Nederlandstalige archiefdocumenten uit een Noord-Frans stadsarchief (Hondschoote).

Lofwaardig is de poging om het thema (religie en geweld) te actualiseren. Geschiedenis is een hefboom om actuele conflicten te contextualiseren en te doorgronden. Jammer dat precies dit luik bleef steken in algemeenheden en weinig samenhangende bruiklenen uit onder meer het MAS (Antwerpen). In een gevarieerd randprogramma kwam die actuele duiding wel volwaardig tot haar recht (filmavond, debat, lezing, scholenwerking). Een bescheiden tentoonstellingsgids bevat alle teksten en beschrijvingen van de objecten (door Jan Van Acker, Dirk Vanclooster en Alexander Lehouck), telt 54 blz. en kost 15 €. Een mooie aanwinst voor de intussen niet onaardige reeks publicaties over de Duinenabdij.

Ludo Vandamme

Bestemming Brugge - Miljoenen toeristen maken Brugge vandaag tot een eigenzinnige wereldstad, een intens bad van kleuren en talen. Dagjesmensen en verblijftoeristen voelen zich de voorbije twee eeuwen steeds meer aangetrokken tot deze historische monumenten- en kunststad. Toerisme is bijgevolg zonder meer bepalend voor de identiteit van Brugge en historisch onderzoek over dit fenomeen kon dus niet uitblijven. Zo is er het onderzoek van Frank Welvaert, met publicaties in onder meer dit tijdschrift (1983), en de voortreffelijke synthese door Tapis Plein

Bruges of today (Brugge: G. & L. Dehaene, [1906]) (Brugge, Openbare Bibliotheek).

vzw in 2005 (*B-tours: over Brugge, toerisme en beeldvorming*, Brugge, 2005, p. 11-17).

Met een publicatie en een expo, verankerd aan Erfgoeddag 2014, evoceerde Leo Cuvelier van de Openbare Bibliotheek Brugge nu 200 jaar toerisme vanuit de gedrukte stadsgidsen: “Bestemming Brugge: 200 jaar stadsgidsen in druk”. Deze gidsen vormen een originele insteek om een gekend verhaal op te frissen en om nieuwe en onbekende aspecten uit te lichten. De tentoonstelling (Openbare Bibliotheek Brugge, 26 april-24 mei 2014) putte uit de collecties Brugse stadsgidsen van de Openbare Bibliotheek en van de verzamelaar Dirk Michiels. De rijk geïllustreerde catalogus bij de expo wordt opgehangen aan een overzichtsartikel van Michiels over 200 jaar gedrukte gidsen. Dit overzicht begint in 1836 met de *Description historique et topographique de la ville de Bruges*, een Brusselse uitgave.

Bibliografische referentie: H. VAN PARYS (ed.), *Bestemming Brugge: 200 jaar stadsgidsen in druk*. – Brugge: Openbare Bibliotheek, 2014. – 84 p., ill.

Brugs en West-Vlaams drukwerk in de STCV - De Short Title Catalogus Vlaanderen (STCV) is een online bibliografische databank, opgestart in 2000 en beheerd door de Vlaamse Erfgoedbibliotheek. Ze bevat uitgebreide bibliografische beschrijvingen van werken gedrukt in Vlaanderen (en Brussel) vóór 1801. Deze beschrijvingen zijn gebaseerd op exemplaren bewaard in bibliotheken in binnen- en buitenland. Op deze manier wordt een bibliografie van het gedrukte boek in Vlaanderen (1473-1800) gerealiseerd.

Tot voor kort was er nog geen belangrijke West-Vlaamse collectie in de STCV opgenomen. Daar is nu verandering in gekomen. Gedurende 20 maanden (2012-2014) was STCV aan het werk in de Openbare Bibliotheek Brugge. Uit de erfgoedcollecties van de hoofdbibliotheek Biekorf werden in totaal 3.231 exemplaren toegevoegd, goed voor 2.634 STCV-beschrijvingen (één beschrijving geldt ook voor meerdere identieke exemplaren). Meer dan de helft van deze exemplaren (1.721) waren nog niet eerder beschreven en werden dus “nieuw” toegevoegd aan de databank. De andere werken werden toegevoegd als bijkomend exemplaar aan een bestaand record.

De verwerkte exemplaren behoren tot de erfgoedcollecties, waaronder incunabelen, de fondsen van Guido Gezelle (GGB) en Achiel van Acker (FAVA), de verzameling van Eugène Sanders (S), het Historisch Fonds (HF) en vooral de collectie Bruggensia (B). Vóór de start van STCV in deze bibliotheek bevatte de databank een kleine 200 beschrijvingen van werken gedrukt in Brugge. Daar zijn er nu 1.079 bijkomen!

In het oog springen de incunabelen van de Brugse drukker Colard Mansion (1476-1484), ook de brede collectie almanakken. Verder treffen we Bruggelingen of Brugs drukwerk aan op het vlak van wiskunde (Jan Vaerman, Adriaen vander Gucht, Petrus Gilliodts, Donaes vanden Bogaerde en Simon Stevin) en verzamelingen van preken (o.a. Ignatius Albertus de Vloo, Antonius Hennequin, Petrus Franciscus Valcke, Adrianus de Cock en Petrus Massemin). Daarnaast bevatten de erfgoedcollecties ook interessante Vlaamse drukken op het gebied van aardrijkskunde, cartografie, demografie en reisverhalen, bv. over Scandinavië, Ethiopië, Paraguay, en het Ottomaanse Rijk. Andere grote onderwerpen zijn uiteraard religie (christelijke leer, kerkelijke praktijk, kerkgeschiedenis en dogmageschiedenis), geschiedenis van België, Nederlandse taal- en letterkunde, recht, economie en bestuurskunde.

Dankzij de verwerking van deze Brugse erfgoedcollecties is STCV nu veel rijker geworden, zeker wat Brugse drukkers en auteurs betreft. De hele STCV-databank bevat inmiddels meer dan 20.000 beschrijvingen, gebaseerd op nauwkeurig onderzoek van meer dan 35.500 exemplaren.

Susanna De Schepper & Ludo Vandamme

Twintig jaar Provinciale Archiefdienst - Ondanks of juist dankzij het mooie nazomerweer waren op zondagmorgen 28 september 2014 in het Provinciaal Hof te Brugge 72 deelnemers opgekomen voor de feestzitting en het colloquium naar aanleiding van '20 jaar Provinciale Archiefdienst West-Vlaanderen'.

Na toespraken over het verleden en de toekomst van de Provinciale Archiefdienst door de bevoegde eerste gedeputeerde Guido Decorte en de Provinciegriffier Geert Anthierens vond onder de titel 'Samenwerken binnen de West-Vlaamse archievenwereld' met inbreng van het WAP - West-Vlaams ArchievenPlatform een colloquium plaats. Vanuit verschillende onderzoeksterreinen formuleerden zes sprekers kort hun verwachtingen en wensen naar de archiefdiensten toe: Frank Becuwe (onderzoeker en publicist) vanuit zijn onderzoek rond industrialisatie en industriële archeologie; Steven Debaere (Vives Hogeschool) vanuit de lerarenopleiding; Wilfried Devoldere (Familiekunde West-Vlaanderen) vanuit de genealogie; Eric Huys (Geschied- en Heemkundige Kring Sint-Guthago) vanuit het lokaal historisch onderzoek; prof. dr. Christophe Verbruggen (UGent) vanuit de publieksgeschiedenis; Greet Verschate (historische kring De Leiegouw) vanuit het lokaal en erfgoedonderzoek. Allen hadden enkele concrete en vernieuwende ideeën waarop een panel van West-Vlaamse archivariissen trachtte te reageren. In het

panel hadden zitting: Dominique Aps (Stadsarchief Menen), Hendrik Callewier (Rijksarchief Kortrijk), Noël Geirnaert (Stadsarchief Brugge) en Marc Therry (Rijksarchief Brugge en WAP-voorzitter). Johan Vannieuwenhuysse (Provinciaal Archief West-Vlaanderen) trad op als gespreksmoderator. Tijdens het panelgesprek, waaraan ook vanuit de zaal nadrukkelijk werd deelgenomen, kwamen een drietal thema's met wat uitdagende stellingen aan bod: de toch ingewikkelde archievenorganisatie, de techniciteit van de archiefinventarisering of -ontsluiting, en het publieksbereik. Tussen de verschillende zittingsgedeelten door bracht het ensemble Capriola di Gioia zes fel gesmaakte barokke liederen met klavecimbelbegeleiding. De voormiddag werd afgesloten met een receptie en broodjesmaaltijd, en vooral ook nog met uitgesponnen informele gesprekken.

Omwille van de relevante informatie over de geschiedenis, de werking, de resultaten en de ambities van de Provinciale Archiefdienst drukken wij hieronder een gedeelte van de toespraak van eerste gedeputeerde Guido Decorte af.

“Oorspronkelijk was het documenten- en archiefbeheer bij de Provincie decentraal georganiseerd. Elke dienst stond zelf in voor de ordening, ontsluiting en tijdelijke bewaring van zijn dossiers of documenten, en maakte afspraken met het Rijksarchief voor de uiteindelijke overdracht ervan. Omdat er een veelheid aan ordenings-systemen voorkwam en omdat een echt ordeningsplan ontbrak, was zoeken in dit archief zeer tijdrovend. Bovendien pasten we schoning en selectie nooit systematisch toe, waardoor er te veel bewaard werd. Ook de overdrachten naar het Rijksarchief verliepen niet logisch en rechtlijnig. Er werden soms bestanden ongeschoond overgedragen, chronologisch uiteen getrokken en er vonden zelfs onoordeelkundige vernietigingen plaats.

Om dit alles professioneler aan te pakken besloot het Provinciebestuur vanaf 1994 om het archiefbeheer centraal te organiseren. Er werd een archiefdienst opgericht, personeel aangesteld en een archiefmagazijn, oorspronkelijk in twee pandgangen van het Grootseminarie te Brugge, in gebruik genomen. De archiefdienst kreeg vanuit het beleid opdrachten mee op het vlak van ontsluiting en bewaring van het dynamisch en semi-statisch, maar ook statisch (of historisch) archief en op het vlak van de valorisatie ervan. In de lente van 2003 werd een specifiek Archiefgebouw in gebruik genomen in Sint-Andries. Het heeft een opslagcapaciteit van 12.000

streckende meter en is ingericht volgens de gangbare internationale archiveringsnormen. De personeelsgroep van de Provinciale Archiefdienst omvat acht statutaire en twee contractuele functies, twee halftijds werkende poetsvrouwen en negen archiefvrijwilligers die samen vijf volle werkdagen presteren. Sinds 1994 is er een Provinciale Archiefcommissie opgericht om de Archiefdienst te ondersteunen. De commissie vergadert minstens één maal per jaar over de werkvoorstellen en de planning, daarnaast adviseert ze ook de Provinciegriffier en de archivaris over alle archiefaangelegenheden. Eind 2009 verkreeg het Provinciaal Archief West-Vlaanderen als eerste archief bij een openbaar bestuur het kwaliteitslabel als culturele archiefinstelling van de Vlaamse overheid.

Het Provinciaal Archief bewaart de documenten die verbonden zijn aan acties of werkprocessen van de beleidsorganen, van de administratieve en technische diensten die instaan voor de voorbereiding en uitvoering van de beslissingen genomen door het beleid, en van individuele ambtenaren bij het Provinciebestuur West-Vlaanderen. Daarnaast zijn er dossiers ontstaan ten gevolge van taken die door federale wetten of Vlaamse decreten toevertrouwd werden aan het Provinciaal bestuursniveau, zoals het bestuurlijk toezicht op de lokale overheden, de verlening van milieuvergunningen van eerste klasse, de behandeling van beroepen tegen bouwaanvragen, het toezicht op de buurtwegen en de onbevaarbare wa-

Provinciaal archivaris Johan Vannieuwenhuysse en toehoorders in de Raadszaal van het Provinciaal Hof tijdens de toespraak van eerste gedeputeerde Guido Decorte (Foto: Katelijin Wille - Provinciale Archiefdienst West-Vlaanderen).

terlopen, ...

Geregeld wordt door privépersonen of door andere archiefdiensten zonder bewaarplaats of met plaatsgebrek gevraagd om bestanden van privaatrechtelijke oorsprong in het Provinciaal Archiefgebouw op te nemen. Voor zover het aangeboden enige band heeft met de aanwezige archiefreeksen en inhoudelijk van bovenlokaal belang is, gaat de Provincie daar ook op in. De audiovisuele stukken uit de archiefdossiers zijn ondergebracht in verschillende verzamelingen, de zogenaamde 'documentaire reeksen'. Zo is er onder meer een afficheverzameling, een filmverzameling, een fotoverzameling, en een kaart- en planverzameling. In totaal bevat het Provinciaal Archiefgebouw momenteel een kleine 7.000 strekkende meter aan archiefbestanden en documentaire reeksen. Het Provinciaal Archief uit de periode 1794-1814 en 1830-1874 (met een geraamde omvang van 850 strekkende meter) bevindt zich nog in het Rijksarchief Brugge.

Voor het archiefbeheer, voor de registratie en de ontsluiting, en voor het onderzoekwerk in de documenten is 'Probat' of het 'Provinciaal Beheerprogramma voor Archief toepassingen' in gebruik. 'Probat' is een centrale databank met een gekoppelde website die gezamenlijk gebruikt wordt door de Provincie en 33 lokale besturen. De website laat toe om online te zoeken in de beschrijvingen van de archiefdocumenten. Het voorbereiden van een archiefonderzoek kan dus perfect van thuis uit of vanop afstand gebeuren. Om de archiefdocumenten zelf in te kijken is meestal nog een bezoek aan de leeszalen van de betrokken archiefdiensten nodig. Toch bevat de databank ook al heel wat digitale beelden of scans van verschillende documentenreeksen die online raadpleegbaar zijn. Om de archiefbestanden en de documentaire bestanden goed te bewaren gaat heel wat aandacht uit naar de materiële zorg. De moderne depotinfrastructuur laat toe alles in de beste omstandigheden te stapelen en te bewaren. Er is een klimaatsysteem en voor de archiefverpakking wordt enkel hoogwaardig gekwalificeerd zuurvrij opbergingsmateriaal gebruikt. Ook het digitaliseren en ter beschikking stellen op internet voorkomt beschadiging aan de documenten. Voor de ontsluiting van de gedigitaliseerde documenten wordt verder ook werk gemaakt van samenwerking met de andere Provinciale Cultuurdatabanken. Onder meer via de Beeldbank zijn nu al keuzes uit de Afficheverzameling en de Fototheek raadpleegbaar. Vertrekend vanuit de methodiek voor het papieren documenten- en archiefbeheer zijn er aanzetten om ook een digitaal documentenbeheer en een digitaal archiefbeheer bij de Provincie uit te werken.

Met de bewaarde documenten tracht de Archiefdienst naar buiten te treden, actief publiek te werven en promotie te voeren. Dit gebeurt vooral aan de hand van de digitale Archiefbrief Provincie West-Vlaanderen,

door zelf evenementen en tentoonstellingen te organiseren met begeleidende catalogi, door geleide bezoeken in het Archiefgebouw te organiseren, door mee te werken aan tentoonstellingen van derden.

Ook voor de archiefzorg en het archiefbeheer bij de West-Vlaamse lokale besturen is een samenhangend beleid vanuit de Provinciale Archiefdienst uitgetekend. Sinds 1997 is er een Provinciaal reglement voor de tijdelijke subsidiëring van het lokale archiefbeheer in West-Vlaanderen. Gemeenten, intergemeentelijke of binnengemeentelijke samenwerkingsverbanden (bijv. samenwerking tussen gemeente en OCMW) kunnen de subsidie aanvragen en gedurende drie jaar steun bekomen. Reeds 30 West-Vlaamse gemeenten maakten in de loop van de voorbije jaren gebruik van de subsidiemogelijkheid en richtten structureel een archiefdienst op. Voor de opstart van dit Provinciaal archiefbeleid waren er al zes gemeentelijke archiefdiensten actief. Dat betekent dat het archiefbeheer in meer dan de helft van de 64 West-Vlaamse gemeenten structureel georganiseerd is. Om de kwaliteit van de nieuwe archivariissen te garanderen en om ambtenaren op te leiden die verantwoordelijk zijn voor het documenten- en archiefbeheer binnen hun dienst wordt er in de Provinciale School voor Bestuursrecht (SBR) regelmatig een cursus archiefbeheer georganiseerd. Deze cursus werd al negen keer georganiseerd, goed voor 191 geslaagde cursisten. Een Provinciale archiefconsulente verbonden aan de Archiefdienst staat in voor de implementatie en opvolging van het Provinciaal archiefbeleid en voor de praktische begeleiding van de lokale archieven. Een belangrijk aspect van haar inzet omvat de werking rond 'Probat', het 'Provinciaal Beheerprogramma voor Archief toepassingen' dat gratis ter beschikking gesteld wordt van de lokale besturen en zich als een echt West-Vlaams digitaal archievennetwerk wil presenteren.

Uitbouw van het eigen Provinciaal documenten- en archiefbeheer, afstemming met andere actoren in het West-Vlaamse archievenlandschap en acties naar de lokale besturen toe moeten tot een coherente en efficiënte aanpak leiden. De ambitie blijft dat er op termijn een sluitend netwerk van kwaliteitsvolle publiekrechtelijke archiefdiensten in West-Vlaanderen tot stand komt. Daartoe willen wij met het Provinciebestuur een essentiële bijdrage blijven leveren."

Atlas van het religieus erfgoed in Vlaanderen - Het Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur - CRKC brengt met de 'Atlas van het religieus erfgoed in Vlaanderen' voor het eerst het onroerend, roerend en immaterieel erfgoed van de zes erkende erediensden in Vlaanderen in kaart. Het rapport wil een instrument zijn om het beleid rond behoud en beheer van religieus erfgoed op een duurzame manier verder uit te bouwen.

De publicatie geeft een overzicht van het erfgoed van de geloofsgemeenschappen van de zes erediensten die door de overheid erkend zijn: de anglicaanse, islamitische, israëlitische, orthodoxe, protestants-evangelische en de rooms-katholieke eredienst. Voor het onroerend erfgoed beperkte het onderzoek zich tot de gebouwen van de openbare eredienst. Voor het roerend erfgoed werden objecten, archieven en bibliotheken onder de loep genomen. De Atlas neemt voor de rooms-katholieke eredienst ook het privaatrechtelijk erfgoed van de 50 mannelijke en 251 vrouwelijke religieuze instituten (kloosters, abdijen ...) in Vlaanderen en Brussel onder de loep. Zie <http://crkc.be> <<http://crkc.be/>>.

Isabelle Verheire

In memoriam Michel Baelde – Michel Baelde werd geboren in Westkerke-Oudenburg op 22 februari 1933 en overleed in Blankenberge op 28 april 2014. Na zijn middelbare studies Grieks-Latijnse humaniora (1946-1952) en letterkundig regentaat (1952-1954) in resp. het Sint-Jozefscollege en de normaalschool van Torhout studeerde Michel Baelde Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Gent, waar hij in 1958 het licentiaatsdiploma behaalde. Aansluitend werd hij aangesteld tot navorser bij het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek, wat hem in de mogelijkheid stelde om een doctoraal onderzoek aan te vatten. Dat leidde in 1962 tot zijn promotie tot doctor in de Letteren en Wijsbegeerte, groep Geschiedenis, met een proefschrift over de Collaterale Raden onder Karel V en Filips II (1531-1578). Het werd bekroond door de Koninklijke Vlaamse Academie voor Letteren, Schone Kunsten en Wetenschappen van België en het werd in 1965 door de Academie in boekvorm gepubliceerd. In 1966 volgde een aanstelling tot assistent en vervolgens eerstaanwezend assistent in de Gentse faculteit Letteren en Wijsbegeerte. In 1970 werd Michel Baelde benoemd tot docent in de faculteit Rechtsgeleerdheid van dezelfde universiteit, maar hij bleef ook verbonden aan de sectie Geschiedenis van de Letteren. Tien jaar later werd hij bevorderd tot hoogleraar en in 1987 tot gewoon hoogleraar. In 1993 ging Michel Baelde om gezondheidsredenen met vervroegd emeritaat.

Zijn lesopdrachten in de opleidingen Rechten en Geschiedenis betroffen vnl. de geschiedenis van het publiekrecht en de publiekrechtelijke instellingen in het vroegmoderne Europa, maar hij legde zich in zijn onderwijs - in het verlengde van zijn onderzoek - ook toe op de politieke geschiedenis, de religiegeschiedenis en de heuristiek m.b.t. de vroegmoderne periode. Daarnaast nam hij ook meer dan twintig jaar lang de verant-

Professor Michel Baelde.

woordelijkheid op zich van de opleiding in de “bijzondere methodiek van het geschiedenisonderwijs”. Vanuit die opdracht was hij nauw betrokken bij de vorming van honderden leraars Geschiedenis die in de Vlaamse middelbare scholen hebben ingestaan en instaan voor het geschiedenisonderwijs.

Het wetenschappelijk werk van Michel Baelde is omvangrijk en gevarieerd. Zijn bibliografie telt meer dan honderd titels, hij behandelde een brede waaier van onderwerpen met betrekking tot de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw. Zowel politiek-institutionele als financiële en religieuze geschiedenis komen in zijn oeuvre aan bod. Maar de naam van Michel Baelde zal toch vooral verbonden blijven met de zestiende eeuw, en dan heel in het bijzonder met de centrale instellingen in de Nederlanden in die bewogen tijd. Hoger werd reeds verwezen naar zijn proefschrift over de Collaterale Raden. Eén van de vele verdiensten van dit onderzoek is onder meer dat de auteur erin geslaagd is de continuïteit aan te tonen tussen de laat-Bourgondische centrale instellingen en de Collaterale Raden. Het is een veel geconsulteerd en geciteerd standaardwerk geworden en het betekende een belangrijke stimulans voor het onderzoek naar uiteenlopende aspecten van de publiekrechtelijke instellingen in de Habsburgse Nederlanden.

Ook na het doctoraat zijn vooral de centrale instellingen in de zestiende eeuw de focus blijven uitmaken van Baeldes wetenschappelijke belangstelling, hij publiceerde over het personeelsbestand van de Collaterale Raden, over de bezoldiging van de leden van deze instellingen, over de financiële politiek onder Karel V en Filips II, over de toekenning van drukkersoctrooien door de Geheime Raad, enz. Michel Baelde heeft er zijn naam als institutionalist voorgoed mee gevestigd. Hij heeft evenwel nooit de instellingen beschouwd als een geïsoleerd fenomeen. Hij kaderde alles in een bredere maatschappelijke context en benaderde de instellingen vanuit verschillende perspectieven, hij bekeek ze vanuit de positie van de onderdanen en rechtsonderhorigen, hij trachtte door te dringen in de leefwereld van de juristen en anderen die de instellingen belichaamden en vorm gaven, en hij ging na hoe belangrijk instellingen wel waren in het kader van verwerving, behoud en gebruik van macht en invloed door de vorsten. Vooral deze laatste problematiek is hem altijd blijven boeien, de uitbouw door de soeverein en zijn medestanders van de centraal geleide, bureaucratistische staat vormt één van de rode draden doorheen zijn werk. Maar Michel Baelde heeft evenzeer gewezen op de limieten van die vorstelijke macht in het *Ancien Régime*.

Eén en ander maakte hem dus tot een uitmuntend kenner van de algemene geschiedenis van de zestiende eeuw. De bestuursinstellingen, het financiewezen, de godsdienststroebelen, de Pacificatie van Gent ..., het zijn maar enkele van de thema's die in zijn onderzoek aan bod zijn gekomen. Men zou Michel Baelde echter onrecht aandoen indien men hem uitsluitend zou omschrijven als een *seiziemist*, want hij heeft ook gewerkt over de vijftiende, zeventiende en de achttiende eeuw. Te citeren zijn onder meer zijn bijdragen over het Gulden Vlies in de Bourgondische tijd, over de Hoge Raad voor de Nederlanden te Wenen, over de *Jointe de Cabinet* in het tweede kwart van de achttiende eeuw.

Zijn publicaties, en de brede onderzoekservaring die hij in de loop der jaren had opgedaan, waren van groot profijt voor de tientallen studenten die onder zijn leiding een licentiaatsverhandeling hebben gemaakt. Het is niet overdreven te stellen dat hij, door zijn uiteenlopende wetenschappelijke activiteiten, aan de oorsprong ligt van de Gentse onderzoekstraditie op het gebied van de vroegmoderne instellingengeschiedenis. Het leidde ook tot verschillende doctorale proefschriften, van Paul Van Peteghem (1979), Luc Dhondt (1993) en René Vermeir (1998).

Op het einde van zijn loopbaan aan de universiteit, en ook nog tijdens de eerste jaren van zijn emeritaat, legde Michel Baelde zich samen met zijn collega's Erik Aerts, Herman Coppens, Hugo De Schepper, Hugo Soly, Alfons Thijs en Karin Van Honacker toe op de verwezenlijking van een oude droom, nl. de realisatie van een naslagwerk over de geschiedenis, de organisatie en de bevoegdheden van de centrale instellingen in de Habsburgse Nederlanden, vergezeld van een overzicht voor elke instelling van de relevante bronnen en literatuur. Dit is geresulteerd in een lijvige publicatie waaraan tientallen auteurs hun medewerking hebben verleend. De studie werd in 1994 uitgegeven door het Algemeen Rijksarchief onder de titel "De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795)" (2 dln., 981 blz.). Een jaar later verscheen de Franstalige editie. De publicatie is snel uitgegroeid tot een onmisbaar referentiewerk voor eenieder die zich toelegt op de politieke en institutionele geschiedenis van de Habsburgse Nederlanden.

Ter gelegenheid van zijn afscheid van de Gentse universiteit in 1993, kreeg Michel Baelde van zijn vrienden en collega's het huldealbum *Beleid en bestuur in de oude Nederlanden. Liber Amicorum prof. dr. Michel Baelde* aangeboden. Het omvat 35 bijdragen over uiteenlopende aspecten van de geschiedenis van de Nederlanden in de late middeleeuwen en de vroegmoderne tijd alsook de bibliografie van de gevierde tot 1993.

René Vermeir

Noot van de redactie: Michel Baelde publiceerde in onze Handelingen jg. 130 (1966): *Onbekende bronnen over de stromvloed van 1530*, p. 65-86; alsook een boekbespreking van R. De Schrijver, *Jan van Brouhoven, graaf van Bergeyck (1644-1726)*, p. 107-109.

Auteurs

Marc Boone (°1955) gewoon hoogleraar middeleeuwse geschiedenis aan de UGent, decaan van de faculteit Letteren en Wijsbegeerte van de UGent, lid van de Koninklijke Vlaamse academie voor Kunsten en Wetenschappen van België, voorzitter van de Commissie Historische Wetenschappen in de schoot van deze academie. Onderzoeksdomeinen: stadsgeschiedenis, sociale en politieke geschiedenis van de late middeleeuwen (Bourgondische periode).

Publicaties: <https://biblio.ugent.be/publication?q=%22Marc+Boone%22>
Contactgegevens: Marc.Boone@UGent.be

Robert Boterberge (°1940) is licentiaat geschiedenis van de R.U. Gent en volgde middeleeuwse geschiedenis aan het Centre d'études supérieures de civilisation médiévale te Poitiers (Frankrijk). Hij was leraar aan het Sint-Pieterscollege te Blankenberge en ondervoorzitter van de Koninklijke Provinciale Commissie voor Monumenten en Landschappen, en tevens lid en ondervoorzitter van de Commissie Archeologie, Geschiedenis en Volkskunde van West-Vlaanderen en lid van de Provinciale Commissie van Advies voor Plaatsnaamgeving. Sinds meerdere decennia is hij voorzitter van de Kring voor Heemkunde Dr. Van Damme en lid van diverse gemeentelijke adviescommissies in Blankenberge.

Contactgegevens: E.Jameslaan 11, 8370 Blankenberge

Jan Dumolyn (°1974) is hoofddocent aan de vakgroep Geschiedenis en het Henri Pirenne-Instituut voor Middeleeuwse Studies van de Universiteit Gent. Hij publiceert over de sociaal-economische en politieke geschiedenis van het middeleeuwse graafschap Vlaanderen, en vooral over Brugge. Hij was als visiting fellow verbonden aan diverse buitenlandse universiteiten, o.a. Corpus Christi College, Oxford..

Contactgegevens: jan.dumolyn@ugent.be

Mathijs Lenoir (°1990) studeerde af als Master of Arts in de Geschiedenis aan de universiteit van Gent.

In zijn masterproef onderzocht hij de verhouding tussen vertegenwoordigers van de poorterij en van de ambachten in de schepenbank. Momenteel is hij bezig aan zijn specifieke lerarenopleiding. Daarnaast volgt hij ook de cursus via de Gidsenbond om stadsgids te worden bij de stad Brugge.

Contactgegevens: mathijs_l@hotmail.com

Michiel Nuyttens (°1948) is doctor in de geschiedenis van de KU Leuven (1978) en was van 1973 tot 2013 verbonden aan het Rijksarchief, o.a. als afdelingshoofd van het Rijksarchief te Brugge (1992-2007) en departementshoofd Vlaanderen (vanaf 2007). Zijn onderzoeksdomeinen als historicus en zijn voornaamste publicaties betreffen de regionalistische beweging in Frans-Vlaanderen, de tempeliersorde en het religieuze leven tijdens het Ancien Régime. Hij is voorzitter van CORES (Competentiecentrum voor de conservatie en restauratie van boeken en archief).

Contactgegevens: michelnuyttens@skynet.be

André Vandewalle (°1946) is doctor in de geschiedenis en ere-hoofdar-chivaris van het Stadsarchief van Brugge. Als historicus werkte hij vooral over de late middeleeuwen en vroege moderne tijd, met bijzondere aandacht voor Brugge en zijn instellingen, structuren en sociale groepen (o.a. de ambachten en vreemde naties). Een overzicht van zijn bibliografie tot 2008 en een selectie van zijn voornaamste artikels zijn verschenen in: Een privilege voor iedereen. Verzamelde studies van dr. André Vandewalle over Brugse geschiedenis, archief en heraldiek, Berchem, 2008 (Archiefkunde, 10).

Contactgegevens: andre.h.vandewalle@skynet.be

Tom Verschaffel (°1964) is als hoogleraar Geschiedenis verbonden aan de KU Leuven campus Kortrijk en aan de onderzoekseenheid Cultuurgeschiedenis na 1750 van de Leuvense universiteit. Zijn onderzoek betreft de geschiedenis van de geschiedschrijving en de brede historische cultuur in de 18de en de 19de eeuw, het cultureel nationalisme, de geschiedenis van de culturele infrastructuur en de culturele uitwisseling tussen België en Frankrijk in de 19de eeuw.

Contactgegevens: tom.verschaffel@kuleuven-kulak.be

Inhoud

JG. 151 – 2014

ARTIKELS

- Joren VERMEERSCH, *De klacht van de Nieuwpoortse "Boene Gent" (1295)* 3
- Kristof PAPIN, *Een middeleeuwse vendetta in de Westhoek. De moord op ridder Filips van Haveskerke te Poperinge (c.1353-1355)* 37
- Karel BOSTOEN, *Waar kwam de 'Historie van B. Cornelis' (1569) van de pers? Het spoor terug naar plaats van uitgave, boekverkoper en boekdrukker* 65
- Lore MUSE, *Op zoek naar een thuis. Verlaten kinderen in Brugge, 1879-1880: een levensloopanalyse* 113
- Marc CONSTANDT, *Sinjoren aan zee: Antwerpenaars in de badplaats Westende (1905-1914)* 143
- Patrick VERBEKE, *De inname van Brugge op woensdag 14 oktober 1914* 157
- Marjolein KINSBERGEN, *'Memory Wars?' Nationalisme en de herdenking van de Eerste Wereldoorlog in Duitse, Britse en Franse reisgidsen tijdens het interbellum* 195
- Honderdvijfenzeventig jaar Genootschap voor Geschiedenis te Brugge* 247
- André VANDEWALLE, *Honderdvijfenzeventig jaar Genootschap voor Geschiedenis te Brugge* 249
- Marc BOONE, *Zin en noodzaak van lokaal historische genootschappen. Laudatio 175 jaar Genootschap voor Geschiedenis te Brugge* 257
- Tom VERSCHAFFEL, *Geleerdheid, identiteit en (een beetje) genootschappelijkheid. De Société d'Emulation, 1839-1914* 269
- Jan DUMOLYN, *Het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge binnen de maatschappelijke context en de rol van historische verenigingen in de 21ste eeuw* 295
- Michel NUYTENS, *Verslag symposium 175 jaar Genootschap voor Geschiedenis te Brugge* 311
- Jan DUMOLYN & Mathys LENOIR, *De sociaal-politieke verhoudingen binnen het Brugge stadsbestuur tijdens het midden van de 14de eeuw (1329-1361)* 323

Robert BOTERBERGE, *Konvooierringsschepen voor de Spanjevaart vanuit Oostende tijdens de laatste decennia van de 17de eeuw* 377

BOEKBESPREKINGEN

Robert NOSOW, *Rituele betekenissen in vijftiende-eeuwse motetten* (Rodney Baldwin) 223

Cor BOUWSTRA, Jacqueline HEIJENBROK, Ben OLDE MEIERINK, Guido STEENMEIJER, Katrien TIMMERS, e.a., *Kasteel "De Haar", de familie Van Zuylen en Brugge* (Andries Van den Abeele) 225

Paul DE PAEPE & Filipe DE POTTER, *Twee Kortrijkse fotoboeken* (Michel Nuyttens) 230

Een jaarboek voor het "In Flanders Fields Museum" (Ludo Valcke) 232

Oscar GELDERBLOM, *Stedelijke competitie: Brugge, Antwerpen, Amsterdam* (Wouter Ryckbosch) 397

Hendrik CALLEWIER, *Groepsportret van wereldgeestelijken in een middeleeuwse wereldstad* (Kurt Priem) 400

Ludo VAN DAMME, *Op zoek naar materiële cultuur in Brugge en Ommeland* (Heidi Deneweth) 404

Frederik DHONDT, *De Spaanse Successieoorlog* (Randall Lesaffer) 408

Ludo SIMONS, *Boeken uitgeven in Vlaanderen* (Andries Van den Abeele) 412

Wilfried WOUTERS, *De Sint-Lucasscholen: van tekenklas tot kunstacademie* (Stefan Huygebaert) 415

Elke VAN DEN BROECKE & Lieve UYTENHOEVE, *Laus Deo: Rodolphe Hoornaert en zijn werk* (Andries Van den Abeele) 420

Lieve GEVERS, *Kerk in Vlaanderen tussen 1940 en 1980* (Michiel Nuyttens) 422

Sofie TAES, *Het klavecimbel van Ligeti* (Andries Van den Abeele) 426

LITERATUURSIGNALEMENTEN 2013-2014 429

KRONIEK 235, 453

ADDENDUM 242

AUTEURS 243, 477

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS TE BRUGGE

Website: www.genootschapvoorgeschiedenis.be

Adres zetel: Ter Zwanekerke 60, 8200 Brugge

Redactieadres: Kurt Priem, Archief Grootseminarie, Potterierei 72, 8000 Brugge
(kurt.priem@bisdombrugge.be)

IBAN: BE05/0000/1079/3975 - BIC: BPOT BEBI

Het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation», gesticht in 1839, heeft tot doel de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en van de provincie West-Vlaanderen te beoefenen en te bevorderen.

Het Genootschap geeft ieder jaar de «Handelingen» uit, waarin bijdragen over historische onderwerpen van allerlei aard opgenomen worden. Het tijdschrift in zijn huidige vorm is de voortzetting van:

- Annales de la Société d'Emulation pour l'histoire et les antiquités de la Flandre Occidentale: I (1839) - IV (1842).
- Annales de la Société d'Emulation pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre: V (1843) - LIV (1904).
- Annales de la Société d'Emulation de Bruges. Revue trimestrielle pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre: LV (1905) - LXXVI (1933).
- Annales de la Société d'Emulation de Bruges. Revue trimestrielle pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre. - Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis, gesticht onder de benaming «Société d'Emulation» te Brugge. Driemaandelijks tijdschrift voor de studie van geschiedenis en oudheden van Vlaanderen: LXXVII (1934) - CXV (1978).
- Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis gesticht onder de benaming «Société d'Emulation» te Brugge. Driemaandelijks tijdschrift voor de studie van de geschiedenis en oudheden van Vlaanderen: CXVI (1979) - CXLIII (2006).

Verder worden door het Genootschap ook afzonderlijke studies uitgegeven, o.m. in een reeks «Vlaamse Historische Studies».

Het lidmaatschap van het Genootschap kost jaarlijks € 25. Dit geeft recht op de toezending van de «Handelingen» en op deelname aan de activiteiten van het Genootschap. Bovendien bekomt elk lid een korting van 20 % op de prijs van de jaargangen van het tijdschrift die voor zijn toetreding zijn verschenen, en op alle afzonderlijke uitgaven. Lid worden kan (met opgave van naam, adres en beroep) door overschrijving van de lidmaatschapsbijdrage op de bovenvermelde postrekening.

Bestuur

A. Vandewalle (voorzitter & coördinator kroniek & website), J. Vannieuwenhuysse (ondervoorzitter), L. Valcke (secretaris-penningmeester), M. Ryckaert (adjunct-secretaris & coördinator afzonderlijke uitgaven), J. Bossier (coördinator verzendingen), K. Priem (redactiesecretaris), L. Vandamme (redactie boekbesprekingen), N. Geirnaert (lokaalhouder), H. Deneweth, L. Devlieghe (ere-voorzitter), J. Dumolyn, L. Janssens, D. Marechal, F. Mertens, M. Nuytens, R. Opsommer, P. Trio, A. Van den Abeele, M. Vandermaesen, P. Vandewalle, R. Van Eenoo en D. Vansacker

Met de steun van

Colofon

De handelingen zijn gezet in de Documenta van de Dutch Type Library (Frank Blokland, 1986). Concept vormgeving en realisatie: CitroenCitraen, Brugge.

Druk: De windroos nv, Beernem

ENKELE UITGAVEN NOG IN VOORRAAD

- Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, (vanaf 1929; ontbreken: 1931, 1933, 1934, 1939, 1962-1966, 1972-1977) per jaargang 25,00 €
- S. Vrielinck en R. Van Eenoo, *Ijveren voor Geschiedenis. 150 jaar Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation» te Brugge*, Brugge, 1989, 182 blz. 21,00 €
- A. Schouteet, *Honderdvijftig jaar Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis, Analytische inhoud en registers, 1839-1988*. Brugge, 1991, 413 blz. 17,35 €
- K. Geerts, *De spelende mens in de Boergondische Nederlanden*. Brugge, 1987, 200 blz., ill. (VHS 4) 16,20 €
- K. Rotsaert, *Het daensisme in West-Vlaanderen*. Brugge, 1989, 254 blz., ill (VHS 6) 23,55 €
- J. Sabbe, *Vlaanderen in opstand, 1323-1328. Nikolaas Zannekin, Zeger Janszone en Willem de Deken*. Brugge, 1992, 132 blz. (VHS7) 21,00 €
- C. Vandenbroeke, *Hoe rijk was arm Vlaanderen? Vlaanderen in de 18 de eeuw. Een vergelijkend overzicht*. Brugge, 1995, 168 blz. (VHS8) 23,55 €
- K. Priem, *God of de keizer? Clerus en politiek te Brugge (1780-1802)* Brugge, 1996, 184 blz. (VHS9) 23,55 €
- L. Van Biervliet, *De brieven van W.H. James Weale aan Jozef A. Alberdingk Thijm, 1858-1884*. Brugge, 1991, 99 blz. 9,90 €
- L. Van Biervliet, *De relatie van W.H. James Waeale met Jean Bethune. Brieveneditie*. Brugge, 1996, 173 blz. 9,90 €
- M. Vandermaesen, *De besluitvorming in het graafschap Vlaanderen tijdens de veertiende eeuw. Bijdrage tot een politieke sociologie van de Raad en van de raadsheren achter de figuur van de Lodewijk II van Nevers (1322-1346)*. Brussel, 1999, 3 dln (591, 542 en 244 blz.) 37,00 €
- A. Serlet en R. Van Eenoo, *Auguste de Maere: vader van Brugge-zeehaven, promotor van het cultuurleven in Gent*, Brugge, 2000, 158 blz., ill. (VHS 11) 23,55 €
- J. Mertens en P. Vandewalle, *Metrologisch Vademecum voor Vlaanderen*, Brugge, 2003, 93 blz. 10,00 €
- D. Vanysacker, *Van FC Brugeois tot Club Brugge KV (1891-2010). De maatschappelijke inbedding van een Brugse, Vlaamse, Belgische en Europese voetbalploeg*, Brugge, 2011, 304 blz., ill. (VHS 13) 24,00 €
- A. Vandewalle en M. Ryckaert, *Uit de korf van de Emulatie. Baanbrekende historische bijdragen gepubliceerd in 175 jaar Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, Brugge, 2014, 126 blz. 15,00 €